
VOJENSKÁ HISTÓRIA

Časopis
pre vojenskú históriu
múzejníctvo
a archívniectvo

4/2009

VYDÁVA VOJENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V BRATISLAVE

© VHÚ Bratislava 2009

Príspevky vyjadrujú názory autorov a nemusia byť totožné so stanoviskom vydavateľa a redakcie.

ŠTÚDIE

MESTO SKALICA V ČASE TÖKÖLIHO POVSTANIA VOJENSKO-SPOLOČENSKÉ ASPEKTY ROKOV 1680 – 1684

RICHARD DRŠKA

DRŠKA, Richard: Skalica- the town during Tököli uprising. (Military social aspects during the period of 1680 – 1684). *Vojenská história*, 4, 12, 2009, pp. 3–31, Bratislava.

The author at the beginning of his study describes the general background of the situation in Hungary forthcoming Emerich Thököli Uprising representing the peak of the anti-Habsburg resistance in the 80's of the 17th century. He points out to the fact that it was a reaction to the absolutism of the monarch's Leopold I policy. The author focussed on the situation in the independent royal town of Skalica affected by the uprising. He states that there were 2 phases of the uprising in the city. In its 1st phase (1680 – 1682) the uprising affected the town development only secondarily. Skalica was forced to provide the monarch's army with carts to transport the material. From the spring of 1682 the army was settled in the town. Due to the effort to pacify the anti-Habsburg rebels the emperor's court reduced its policy towards Royal Hungary and the evangelic and Calvin's asked for the recovery of their churches in the town. The second phase of the uprising in Skalica took place in 1683 in connection with the siege of Vienna by the Ottomans. The town suffered considerably from the accommodation of the Emperor's army, the transport to Moravia and their transport to the battlefields against the Ottomans.

Military History. Hungary. Slovakia. 17th century. Skalica – the consequences of Thököli's uprising.

Obdobie zvýšených perzekúcií zo strany viedenského dvora po odhalení Vešelénioho (Wesselényi) sprisahania v roku 1671 našlo svoj odraz prakticky vo všetkých oblastiach života, či už politického (v podobe suspendovania uhorskej ústavy, pozastavenia činnosti snemu, zrušenia funkcie palatína a ustanovenia osemčlenného gubernia, ktoré prevzalo správu krajiny), náboženského (známymi súdmi s protestantskými duchovnými v Bratislave v rokoch 1673 – 1674), alebo i vojenského (vzhladom na protitureckú obranu nie príliš prezieravým prepúšťaním domácich – uhorských vojakov zo služby v pohraničných posádkach). K zmenám, ako výrazovému prostriedku trestu za nevernosť, došlo i v daňovej oblasti zavedením tzv. akcíz – t. j. spotrebnej dane z predaja mäsa, nápojov a niekde aj obilia. Navyše, stolice a slobodné kráľovské mestá boli zaťažené vydržiavaním

cisárskeho vojska tzv. porciovým systémom, teda vydržiavaním a dodávkami potravín vojakom a krmiva pre kone.

Vykryštalizovanie takejto pomerne ťaživej situácie bolo potom určujúcim pre ďalší vývoj na území kráľovského Uhorska koncom 70. a v prvej polovici 80. rokov 17. storočia.

Odpoveďou na takúto politiku cisára Leopolda I. bolo permanentné nebezpečenstvo, resp. vpády uhorských utečencov zo Sedmohradska do Horného Uhorska, ktorých dobové pramene označovali ako malkotentov či častejšie kurucov.¹ Grupovali sa jednak z drobných šľachticov, ktorí unikli z kráľovského Uhorska v dôsledku činnosti Rotthalovej komisie a zo spomenutých prepustených vojakov, ku ktorým sa pridávali potiskí hajdúsi i obyčajní poddaní. V januári 1680 sa do ich čela dostal mladý hornouhorský magnát Imrich Tököli (Thököly).² Vojenské vpády kurucov, ako i protiopatrenia cisárskych jednotiek sa postupne rozširovali na čoraz väčšie územie krajiny kontrolovanej Habsburgovcami, čím v podstate vplývali na všetky vrstvy spoločnosti, mestá nevynímajúc.

Dané udalosti vojensko-politického rázu našli, samozrejme, svoj odraz aj v živote mesta Skalica ležiaceho na dôležitej obchodnej ceste pri hraniciach s Moravským markgrófstvom. Sprvu len sekundárne formou rôznych správ o pohyboch povstalcov, presunov a vydržiavaním cisárskych vojsk a roku 1683 nakrátko aj priamym kontaktom s kurucmi a bojmi, ktoré títo viedli proti Habsburgovcom. Otázne je, ako sa tieto turbulentné časy prejavovali v bežnom živote Skaličanov, či vôbec mali naň vplyv a ak áno, v akom rozsahu, do akej miery mesto a mešťania sympatizovali s jednou alebo druhou stranou a čo im prípadná prohabsburská, či prokurucká orientácia priniesla v politickej a hospodárskej oblasti, keď napr. vieme, že viaceré mestá v Hornom Uhorsku (Prešov, Košice) sa otvorene hlásili k Tököli-mu a toto svoje presvedčenie aj tvrdo hájili, čo však pre ne malo zväčša ťažké, ba priam katastrofálne následky.³

SAMOSPRÁVA MESTA

Za takejto nepokojnej situácie v prvej polovici 80. rokov mali predstavitelia mesta veľkú zodpovednosť, či už za majetok mesta, alebo i za majetky a životy jednotlivých jeho obyvateľov. Aj preto bol najmä výkon čelných funkcií spojený s osobnými ťažkosťami a strachom o vlastný život. Richtársky úrad počas celého sledovaného obdobia, teda v rokoch 1680 – 1684, zastával zeman Ján Pograny.⁴ Mešťanostom – konzulom bol v rokoch 1680 – 1681 Ján Jančík (Janczik), potom v rokoch 1681 – 1684 Ján Tainai (Taynay). Funkciu mestského kapitána – „hejtmana“ zastával v rokoch 1680 – 1681 Pavol Salix, od roku 1681 Matej Bošnay (Bosnay), ktorého v roku 1683 zastupoval Žigmund Báršoň (Bársony) a v nasledujúcom roku bol do tohto úradu aj právoplatne zvolený. Dôležitým funkcionárom, ktorý spolu s vyššie uvedenými zaujímal aj miesto v 13-člennom senáte, bol majster viničných vrchov nazývaný

-
- 1 SWIETECZKÝ, B.: *Kurucké války na Slovensku*. Praha : Vojenský archiv republiky československé, 1928, s. 29.
 - 2 KOPČAN, V.: *Turecké nebezpečenstvo a Slovensko*. Bratislava : VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1986, s. 154.
 - 3 KÓNIA, P.: *Prešov v protihabsburských povstaniach koncom 17. a začiatkom 18. storočia*. In: *Historický časopis* (ďalej len HČ), roč. 40, 1992, č. 2, s. 171-183.
 - 4 Štátny archív Bratislava, pobočka Skalica (ďalej len ŠA BA, p. SI), f. Magistrát mesta Skalica (ďalej len MG Skalica), Diarium sessionum magistratus annorum 1674 – 1692, č. 5 (stará signatúra č. 32), pag. 134v – 135r (rok 1680); pag. 143r – 143v (rok 1681); pag. 153v (rok 1682); pag. 197r (rok 1684).

horný. V rokoch 1680 – 1684 ním bol Jakub Trnowsky. Obdobný význam pre mestskú administratívu mal zasa mestský notár. V rokoch 1680 – 1684 v tejto funkcii nachádzame Jána Lonského, ktorému od roku 1682 pomáhal podnotár Ján Rakolupský mladší.

VOJENSKO-SPOLOČENSKÉ UDALOSTI

Hoci prvý vpád kurucov do priestoru Dolného Uhorska (dnešného západného Slovenska) na Hornú Nitru a Považie sa datuje k roku 1678,⁵ mesto Skalica došlo do priameho kontaktu s povstalcami až v roku 1683. Neznamená to však, že dané udalosti nemali v rokoch 1680 – 1682 na život mesta vplyv. Spočiatku však nebol tento nijako výrazný a jeho intenzita sa zvýšila až v roku 1682 v podobe permanentných presunov či dočasného vydržovania cisárskych jednotiek vyslaných proti povstalcovi.

V roku 1680 zasiahla Skalicu podobne ako aj iné časti Uhorského kráľovstva morová epidémia.⁶ Jej rozsah v meste je však otázný,⁷ zrejme nemala dlhé trvanie, keďže už začiatkom nasledujúceho roku si richtár Ján Pogranský dňa 11. januára do svojho poznámkového denníka zapísal: „*Tehoz dnie Brnienskej sswecz zdegssi Sused buducz giz dwakrat Citowanj do Miesta... nechtiegicze se do Miesta dostawit nemagicze guz tez tu Priczinu Zieby tu byl mor...*“⁸ Skalicu na mor upozorňovalo mesto Bratislava už koncom mája, nákaza sa sem však dostala až v auguste.⁹ Jedným z prvých, ktorí na mor zomreli, bol bývalý mestský notár Ján Rakolupský, a to okolo 10. septembra.¹⁰ Pred ním ešte 27. augusta zomrel jezuitský páter Mikuláš Blaškovits, ktorého neskôr nasledovali aj jeho zvyšní spolubratia superior Matúš Padela, Ján Gajarský a Ján Malonai (Malonay).¹¹ V dôsledku moru bolo rozpustených aj 286 žiakov jezuitského kolégia.¹² Nákazy sa obávali aj františkáni, ktorí v auguste poslali svojich študentov do Hlohovca, tí sa však zakrátko vrátili späť.¹³

Okrem jezuitov podľahlo moru aj 13 členov volenej obce, a to Martin Koza, Matej Masopust, Michal Jelenfi (Jelenffy), Michal Palčíč (Palczicz), Šimon Trutnowsky, Anton Valesj, Benedikt Tasner, Daniel Hlahola, Juraj Jambor, Pavol Huttia, Ján Hloskovitky, Michal Szabo a už uvedený Ján Rakolupský.¹⁴

Mor však nebol jedinou pohromou, ktorá mesto postihla. Mešťania neutrpeli len stra-

5 KOPČAN, V.: *Obliehanie Viedne roku 1683 a Slovensko*. In: *HČ*, roč. 31, 1983, č. 4, s. 509.

6 Napr. v Bratislavskej stolici mor šarapatil už na prelome rokov 1678/79. Štátny archív Bratislava (ďalej len ŠA BA), fond (f). Župa Bratislavská I, Kongregačné spisy, r. 1678, fasc. 6, č. 3; v Trnave roku 1679. KAZIMÍR, Š.: *Trnava v rokoch 1526 – 1849*. In: ŠIMONČIČ, J. – WATZKA, J. (edd.): *Dejiny Trnavy*. Bratislava : Obzor, 1988, s. 87. Vo Viedni malo vraj moru podľahnúť až 80-tisíc obyvateľov, ako sa zmieňuje Matunák, čo sa nám však zdá prehnané. MATUNÁK, M.: *Nové Zámky pod tureckým pansvom 1663 – 1685*. In: *Slovenské pohľady*, roč. 18, 1898, s. 571.

7 A to hlavne preto, že sa z tohto obdobia nezachovala matrika zomrelých farnosti Skalica, hoci sa mala viesť už od roku 1634. Porovnaj: WATZKA, J. a kol.: *Štátny archív v Bratislave. Sprievodca po archívnych fondoch*. Bratislava : Slovenská archívna správa Poverníctva vnútra, 1959, s. 263.

8 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Libellus notationum. Fofficij ludieatus Circum specti Domini Joanis Janczyk Anni 1965, č. 165, pag. 21v.

9 ŠA BA, p. SI, f. Pozostalost Jozefa Šátka, šk. č. 53.

10 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1681, šk. č. 43, pag. 114, 115, 116 a pag. 117, 118.

11 ŠA BA, p. SI, f. Pozostalost Jozefa Šátka, šk. č. 53.

12 Tamže.

13 Tamže.

14 ŠA BA, pob. SI, f. MG Skalica, Diarium sessionum magistratus annorum 1674 – 1692, č. 5, pag. 143r.

ty na životoch, ale i na majetku. Skalické vinohrady totiž poničilo veľké „povetrie“ spojene s ľadovcom.¹⁵

Bolo len šťastím, že povstalecké vojská sa v tomto roku nedostali do blízkosti mesta, čo by istotne znamenalo zvýšenie materiálnych škôd. Napriek tomu však magistrát pozorne sledoval vnútropolitickú situáciu v krajine. Dňa 2. augusta v tomto zmysle píše po slovensky zástupca kráľovského personálie pre súdne záležitosti Štefan Orbán¹⁶ Skalici. Po príchode do Malinova (Eberhardu) k arcibiskupovi tu stretol posla sedmohradského kniežata Michala Apafiho (Apaffy) a dozvedel sa, že povstalci sa stiahli za Tisu, a aj turecké jednotky odťahli od Nových Zámkov, takže mešťania sa nemusia ničoho obávať. Dokonca sa mu podarilo dosiahnuť preloženie 600-členného vojenského oddielu, ktorý mal byť poslaný do Skalice na vydržiavanie.¹⁷

Nehľadiac na to uzniesli sa mešťania na zhromaždení 25. júna držať nepretržité stráže, najatť 40 mušketerov,¹⁸ z ktorých 30 majú vydržiavať mešťania a 10 mesto, pričom mesačne sa majú každému vyplácať 3 fl. Okrem toho i každý mešťan si má zaobstaratť dobrú výzbroj pre prípad potreby.¹⁹

Azda jedinou povinnosťou, na ktorej muselo mesto Skalica participovať, bola dodávka povozov na zvoz zásob pre vojsko grófa Strassolda, ako o tom píše Nitrianskej stolici 19. apríla generál Caprara.²⁰ Stolica kvôli tomu na 13. mája zvolala do Nového Mesta nad Váhom kongregáciu a pozvala i zástupcov Skalice.²¹

Dňa 16. júna zasa Caprara žiada stolicu o odvedenie podlžných prác zadarmo, tzv. gra-

15 „Anno 1680. Die 7. Octobris. Congregata Communitas per Centumviros... A Poniewadz Zbedliwego Pohlednuty, Skrze Slawny Magistrat, do Pržitrskeg hory Wislanych Panuw Relatie, Uznalo se Welmy Zapotrzebne biti, abi se tim czasnieg Winobranu Zaczalo, buducz NaWinohradnych Zdopusszczeny Bozhiho skrze Kameň a ginssy Powietrzy, Welika ucziniena Sskoda a užitek Winohradny Wlemy wskazu prichazy, ahnige...“ Tamže, pag. 136v.

16 Štefan Orbán od roku 1657 v Skalici vlastnil majetky skonfiškované evanjelikom. Častejšie sa tu zdržovala a po smrti manželky i žila jeho žena Eva Bokrošová. Zastával funkciu zástupcu kráľovského personálie pre súdne záležitosti. ŠA BA, p. SI, f. Pozostalost Jozefa Šátka, šk. č. 31.

17 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1680, šk. č. 43, pag. 47, 48.

18 Peší mušketer bol v druhej polovici 17. storočia vyzbrojený mušketau váziacou asi 7 kg, dlhou cca 175 cm, kalibru 18 – 20 mm, ktorá mala dostrel 200 – 300 m, ďalej mal vidlicu (furketa) na opieranie muškety, kord a, samozrejme, kožený bandaliér, kde mal zavesené drevené mierky so strelným prachom, prachovnicu a mešec na gulky. *Vojenské dejiny Československa II.* Aut. kol.: Praha : Naše vojsko, 1986, s. 154, tiež SEGEŠ, V.: *Vojenstvo v storočí faživého nepokoja.* In: SEGEŠ, V. – ŠEĐOVÁ, B., edd.: *Neďaleko od Trenčína... Pamätnica k 300. výročiu bitky pri Trenčianskej Turnej.* Trenčianska Turná – Bratislava : Obec Trenčianska Turná a Vojenský historický ústav v Bratislave, 2008, s. 17.

19 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Diarium sessionum magistratus annorum 1674 – 1692, č. 5, pag. 135r – 135v. „Anno 1680. Die 25 Junij. Congregata tota Communitas Spržiczin tiechto Duležitých, Poniewadz w Kralow. tomto Welike Wogenske Buržky nastawagu, ano y Excursiae giz a Wpad do Margkrabstwy Morawskiego uczinien gest, a nemale Sskody Podielane gsu, a Ponewadz se to Wsusedstwi stalo, obawat se gest, aby asnad Posledny horssty nebito, anam takowe Nessczesty nenasledowalo (od Kterehoz Milostiwy Pan Buch racz Nas chranity. Aprotoz aby Miesto gak wednie, tak tež y Wnoczy o patrzene gak nalezy byti mohlo magy se Warty naržidity; Yakož se naržizugi spůsobem timto aby se wMiestie chowalo Sstyriczet Musskatirzuw, Tržicziťg aby wszczu Pany obiwatele Miasta Platily gednomu Každemu Na Miesicz Po fl. 3. desity pak Musskatirzum Zduchoduw Miestczkich, Podobnie gednomu každemu Po fl. 3 Ma se platity, a ony Wednie y Wnoczy spilnosity abedlowosty Warty drzaty Powiny budu. Apokudz se takowy Musskatirze Nenandu, do tud od tiechže obiwatelu Miasta, wedle Naržizeny Pana Heytmana Warty se držety magi: Zatim aczkoliw Musskatirze budu, wssakniczmenieg, Wedle Potrzebi pokudzbi czo Pilneho anebezpiecznego Nastawalo, gedn Každi sPanu obiwatelu Miasta, Zadnego Newinimagicze, Ma bity Ku obranie Miasta hotowy, Zbrogi dobru, Prachem a Olowem Zaopatrzeny. Kdozbi Kolwiek Ulozheny Plat Natiechze Mussketazu dati Zamesskal, Ma se Pokutowati na Yednom Zlatem; Ty pak Kterzy Prawe spurnosti nechtiely Plaltit, irremissibiler etiam Executione mediante Ma se Pokutowaty na fl. 12 a takowa Pokuta na Municium ma Winalozena bity.“

20 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1680, šk. č. 43, pag. 31.

21 Tamže, pag. 30 a 32.

tuitos labores, ako i o dodávku obilia, konkrétne jačmeň, ovos, seno a slamu v záujme lepšej obrany krajiny.²²

Nitrianska stolica a v rámci nej aj mesto Skalica bola rôznymi povinnosťami voči vojsku zaťažená aj v nasledujúcom roku 1681. Dňa 4. februára bol tak na radnici „ratúzi“ čítaný list slúžneho Štefana Kériho, oznamujúci stoličnú kongregáciu v Novom Meste nad Váhom na 10. februára. Slúžny žiada, aby mesto vyslalo ablegátov, pretože okrem problému dodávky ovsa a sena nemeckému vojsku v Nitre zadarmo sa má vykonať aj reštaurácia stoličných úradníkov a zasadať má aj sédria.²³ Zároveň sa na žiadosť Uhorskej komory mali vyhotoviť súpisy alebo aspoň hodnoverné svedectvá o množstve potravín, peňazí a iných potrieb poskytnutých cisárskemu vojsku, tieto mali potom osobne priniesť komore stoliční ablegáti.²⁴

Problémy, resp. dodávky sena, ovsa a iných potravín nemeckému vojsku dislokovanému na Nitrianskom hrade sa vyskytovali prakticky po celý rok.²⁵

Koncom roka 1681 sa konali ešte dve kongregácie, na ktoré boli prizvaní aj zástupcovia Skalice, a to 10. septembra a 11. decembra. Na prvej sa rokovalo o kvitanciách na seno, o ovse a dreve na kúrenie, ktoré pre cisárske vojská žiadal gróf Montecuccoli,²⁶ druhá sa niesla v znamení odstúpenia, a teda i skladania účtov stoličných úradníkov a čítal sa i list generála Rabattu, ktorý s ohľadom na mestečko Nitru a jej ťažkú situáciu presunul inam cisárskych vojakov, ktorí tu mali zimovať.²⁷

Najdôležitejšou udalosťou v politickom živote krajiny bol však snem, ktorý zvolal cisár Leopold I. na 28. apríl do Šoprona. Panovnícky mandát o tom, ako i o dôvodoch, ktoré viedli Jeho Veličenstvo k tomuto kroku,²⁸ bol čítaný v Skalici na zhromaždení všetkých mešťanov a šľachticov dňa 20. apríla. Mesto sa uznieslo vyslať na snem mestského kapitána Pavla Salixa a senátora Mateja Bošnayho a odhlasovali im diéty 100 fl., pričom na deň im určili 3 fl. V prípade, že by táto finančná čiastka nepostačovala, má sa nariadiť mimoriadna daň – porub,²⁹ čo sa aj v nasledujúcom roku stalo dňa 26. februára 1682 na zhromaždení mešťanov.

22 Tamže, pag. 43.

23 Tamže, r. 1681, šk. č. 43, pag. 9 a 11.

24 Tamže, pag. 10.

25 Stolica prejednávala dodávky krmiva i ľudí na opevňovacie práce na kongregáciách aj 1. septembra a 9. októbra v Novom Meste nad Váhom. Dňa 1. septembra sa rokovalo i o ďalšom zvýšení diét pre stoličných vyslancov na šopronskom sneme a 9. októbra o zabezpečení odvrátenia excesov cisárskeho vojska, ako i vydržiavania a zimovania vojsk na území stolice. Tamže, pag. 107, 108 a pag. 126, 127.

26 Tamže, pag. 153, 154.

27 Tamže, pag. 163 a pag. 164.

28 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Mandata 1672 – 1700, č. 186 „*Nihil equidem prius aut magis unquam ab ipso felicitis inaugurationis et suscepti regiminis nostri exordium in votis habuimus, quam ut inclyto huic regno nostro Hungariae, nobis cumprimis charo continuis, quippe, tum naturalium Christiani nominis hostium Turcarum infestationibus ac invasionibus, tum vero praeter omnem spem et expectationem suscitatis circiter ante decennium per nonnullos inquietos pacisque publicae convellendae studiosos et novis in rebus spes suas collocantes intestinis iisne perniciosis, ac in praesentiarum usque durantibus (quibus nimirum viciniore etiam provinciae nostrae iteratis vicibus impetj et agitari coeptae, perturbabantur, depraedabantur ac devastabantur) motibus atque tumultibus, prout et aliis varii generis calamitatibus sat superque presso et afflicto, pro innata nostra pietate et clementia, primo quoque temore benigne subvenire et fidelium nostrorum subditorum saluti, securitati permansionique ac conservationi paterno commiserationis affectu consulere motusque illos seditiosos placidioribus potius, quam rigorosioribus et severioribus, esto quidem tam humanis, quam Divinis legibus admissis, adeoque iustis et licitis modis ac mediis componere possemus.*“

29 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Diarium sessionum magistratus annorum 1674 – 1692, č. 5, pag. 142v.

nov a zemanov.³⁰ Vyslanie mestských ablegátov na snem v apríli urgoval aj kráľovský personál (osobník) Štefan Orbán.³¹

Snemoví ablegáti boli potom s mestom v neustálom písomnom styku a pravidelne posielali správy o politicko-spoločenskom dianí. Tak dňa 21. júla píše, že na snem prišla suplika protestantov, avšak nateraz je u cisára, takže nevedia nič bližšieho, len že luteráni vyslali k cisárovi ešte i poslov, ale záležitosti okolo výkonu svojho náboženstva si vraj majú riešiť súkromne, a nie na sneme. Medzitým snem robí súpis škôd, nepravostí a excesov, ktoré Nemci páchajú v Uhorsku. Napokon pripájajú i zopár správ o osmanských pohyboch.³² O päť dní neskôr zase ablegáti odpovedajú, že im nie je známe nič o prípadnom dislokovaní niekoľkých cisárskych regimentov v okolí Kopčian, ako im písalo mesto, a je im divné, prečo sa Skalica bojí povstalcov, ktorí sú ďaleko v priestore banských miest. Na sneme sa zatiaľ číta súpis škôd a ponôš, čo bude trvať aspoň týždeň. Záležitosť protestantov sa zatiaľ neprejednáva.³³

Okrem mestských vyslancov bola Skalica informovaná o snemových rokovaníach aj od Michala Beňovského (Benyovszky), ktorý si u mesta objednal niekoľko sudov na víno.³⁴

Pre Skaličanov bola na sneme najdôležitejšia otázka vymenovania komisie, ktorá mala riešiť hraničné spory so Strážnickým panstvom a sťažnosti a požiadavky tunajších protestantov. Tí už 26. apríla oznámili richtárovi Pogranymu, že ich vyslancovia Daniel Lukáči (Lukácsy), Ján Dubravius, Adam Przeborsky a Samuel Dines odchádzajú do Šoprona na snem v záležitosti navrátenia kostolov, ktoré im boli odňaté v roku 1671.³⁵ Nedosiahli však vôbec nič a nepomohlo im, ani keď sa začali začiatkom roka 1682 ešte pred publikovaním snemových artikúl domáhať slobodného vyznávania viery a pozvali si späť z exilu svojho

30 „Jakož přezdesse Yich Mtj P. Zemane, společně Slawnu obczy gednomislnie, bily gsau sprostrzedku sweho Na Rakoss Ablegatu Wiprawily, naKterich pro dluhe gehu trwany, a welike prace, welike take utraty se czynily, aMiesto se Welmy Zadlužity muselo; Ktomu tež obiczegna Slawneg Komory Taxa, ktera se od Miesta na Kuchiniu Geho Gas. Czarar. wczas Rakossny dawati stensy, se oczekawa. Aby tim czasneg gedneg y druheg, teyto, tak Welikeg potrzebie niniegssy, Wihodnost se ucžinity mohla.“ Zdanené boli všetky domy – slobodné, zemianske i meštianske, a to celé sumou 3 fl., polovičné 1 fl. 50 den., novoprijatí mešťania a zemanovia, ktorí ešte nemajú vlastné domy, 75 den. Želiari – hoferi so záprahom taktiež 75 den., hoferi remeselníci 50 den. hoferi ná dennic 25 den. Na predmestiach platili 80 den. hoferi so záprahom, 40 den. bez záprahu. Vyberačmi dane boli menovaní: Ján Dubravius a Ján Rosszczinskj. ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Diarium sessionum magistratus annorum 1674 – 1692, č. 5, pag. 150v.

31 V tomto zmysle píše mestu 13. a 27. apríla. Oznamuje tiež, že cisár Leopold I., hodlá odísť do Viedenského Nového Mesta, kde vyčká, kým sa zídu snemoví vyslanci. ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1681, šk. č. 43, pag. 35, 36 a pag. 44, 45.

32 Tamže, pag. 91, 92.

33 Tamže, pag. 95, 96.

34 Dňa 5. augusta píše mestu z Trnavy, že všetky škody napáchané v Uhorsku nebudú ani vyriešené, lebo by na to nestačilo, ani keby snem zasadal jeden rok; Jeho Veličenstvo nariadilo preto, aby boli predložené len tie najzávažnejšie veci. Okrem toho dostal správy z Trenčína, že povstalci zostupujú až k Považskej Bystrici a zaujímajú ľudí s cieľom získať výkupné. Generál Rabatta vraj tiahne ku Zvolenu a generál Caprara so 14-tisícovým vojskom mieri do Horného Uhorska. Medzitým bolo vyplienené mesto Brezno a šíria sa aj správy, že povstaleckí dôstojníci Petróci (Petróczy) a Petneházi majú byť zajatí. Tamže, pag. 99. Dňa 22. augusta píše znovu z Trnavy, že na sneme sa stále riešia ponosy na cisárske vojsko a že protestanti sa vyhrádzajú zbraňou a spojením s povstalcami, pokiaľ nebudú prejednávané ich sťažnosti a požiadavky. Tamže, pag. 104, 105. Napokon 28. októbra z Trnavy ďakuje za dohotovenie a dodanie objednaných sudov a zároveň oznamuje mestu, že vyslanci z Horného Uhorska kvôli nebezpečným časom žiadajú ukončenie snemu. Vec protestantov, keďže sa stavy nevedeli zhodnúť, bola prenechaná na rozhodnutie cisárovi. Píše tiež o pohyboch kurucov a labancov – generál Rabatta so 4 000 mužmi vraj zostáva kvôli zabezpečeniu prechodov v Turčianskej, Liptovskej a Spišskej stolici. Tamže, pag. 150, 151.

35 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Libellus notationum..., pag. 28r, tiež ŠÁTEK, J.: *Náboženské pomery v Skalici od reformácie do jezefinizmu*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1946, s. 141.

bývalého kazateľa.³⁶ Žiadosti ich reprezentantov Martina Razgu a Daniela Lukáčiho mesto zamietlo, v čom ho podporil i uhorský kancelár a nitriansky biskup Ján Gubašóci (Gubassóczy),³⁷ Mikuláš Draškovič (Draskovits)³⁸ a v júni 1682 vyšiel v tomto smere i mandát Leopolda I. pre slobodné kráľovské mestá, ktorý nariadil protestantom, aby vyčkali na rozhodnutie osobitnej komisie, ktorá im mala určiť miesto na stavbu nového kostola a výkon náboženských obradov.³⁹

V prípade hraníc bolo mesto nespokojné, ako to vysvitá z poverovacieho listu pre mestských ablegátov z doterajšieho riešenia problému, najmä s činnosťou zmiešaných uhorsko-moravských komisií v predchádzajúcich rokoch, ktoré nielenže v záležitosti revízie hraníc nedali Skalici za pravdu, ale mesto dokonca odsúdili na zaplatenie výdavkov vo výške 3 000 fl. Senát sa preto teraz obracia na snem so žiadosťou o podporu tejto sťažnosti voči majiteľom Strážnického panstva.⁴⁰ Snem poveril ďalším riešením problému uhorsko-moravských hraníc osobitnú komisiu.⁴¹

Mestskí predstavitelia dostávali z času na čas i správy o pohyboch osmanských jednotiek v priestore Dolného Uhorska najmä od stoličného úradníka Jána Kruplaniča (Kruplanich), ktorý riešil akýsi majetkový spor v Skalici, takže udržiaval s mestom písomný styk. Dňa 16. apríla písal mestu o úmysle Turkov rozobrať opevnenie v Komjaticiach a materiál použiť na rozšírenie pevnosti v Šuranoch.⁴² 24. mája zasa posielal správy, že osmanské vojská sa schádzajú pri Budíne a Stoličnom Belehraďe a v Budíne kotvia na Dunaji turecké lode nazývané Gomlia, naložené rôznymi vojenskými potrebami. Inak aj nitriansky podžupan dostal správy od veliteľa Nitrianskeho hradu, že v minulých dňoch boli do Nových Zámok tajne poslané budínskym pašom turecké oddiely, čo však zamýšľajú, nie je známe. Každý nech sa však stará o svoju bezpečnosť, lebo nitriansky veliteľ s nemeckým vojskom ich zrejme nebude schopný zadržať. Tököliovskí povstalci robia tiež v útrobach stolice rôzne excesy, nedávno dokonca uniesli farára Jána, syna urodzeného pána Štefana Medňanského (Mednyánszky), do hôr a žiadajú výkupné 1 500 fl.⁴³

Na zhromaždení všetkých mešťanov preto už 1. marca obnovili ustanovenie z minulého roku o potrebe vydržiať mušketerov.⁴⁴

V každodennom živote malo mesto Skalica v tomto roku tiež viacero nepríjemností a súd-

36 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. č. 15 – DC F. 3A. 1672 – 1677, A. 1612 – 1699, z 21. októbra 1682.

37 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1682, šk. č. 43, pag. 122, 123.

38 Tamže, pag. 124, 125.

39 Tamže, pag. 126 a 129 a pag. 127, 128.

40 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. Acta metalia, fasc. IV., z 24. apríla 1681.

41 ŠA BA, p. SI, f. Pozostalost Jozefa Šátka, šk. č. 54, tiež MARKUS, D. (ed.) *Corpus Juris Hungarici 1657 – 1740*. Budapešť, 1900, rok 1681 zák. čl. 23, § 2. Členmi komisie pre revidovanie hraníc medzi panstvami Holič a Hodonín; Skalica a Brančom oproti panstvu Strážnica, ale i panstiev Beckov, Trenčín, Bytča, Lednica a Bystrica (Považská) boli: Ján Gubašóci (Gubassóczy) – nitriansky biskup a uhorský kancelár, Štefan Zičí (Zichy) st., Štefan Orbán, Matej Ostrošič (Osztrotsich), Juraj Gilány – radca Uhorskej komory, Pavol Orbán zástupca kráľovského personálu pre súdne záležitosti, Ján Medňanský (Mednyánszky) – prísediaci na kráľovskom súde a Imrich Kösegi (Köszegehy) – podžupan Nitrianskej stolice. Pokoj však nenastal ani potom. V roku 1682 sa mesto hádalo so Strážnickým panstvom o koryto Sudoměřického potoka, ktoré si navzájom prekopávali. ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. Acta metalia, fasc. IV, listy z 8., 9. a 11. augusta 1682. O rok neskôr došlo zasa k sporu kvôli poddaným z Mokrého Hája, ktorí na pomedzí Skalice a Radějova rúbali drevo, pričom jeden Mokrohájčan skončil vo väzení v Strážnici a jeden hájnik Strážnického panstva bol odvláčený do Skalice. Tamže, listy z 9., 15. a 21. marca 1683.

42 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1681, šk. č. 43, pag. 37, 38.

43 Tamže, pag. 56 – 58, a pag. 59.

44 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Diarium sessionum magistratus annorum 1674 – 1692, č. 5, pag. 141v.

nych ťahaníc. Riešiť muselo list vojenského dôstojníka Artura Ditfurda, ktorý bol vlastne odpoveďou ohľadom vypálenia dediny patriacej mestu jeho vojskami. Píše, že poddaní si všetko vymysleli a obec podpálili sami, aby tým poškodili povesť vojska. Ak by totiž boli poddaní olúpení jeho vojakmi, ich sťažnosti by sa určite riešili. Zdá sa mu, že týmto požiarom chcú zakryť svoje výmysly. Napokon napomína richtára Pograného, aby sedliaci radšej vrátili všetok ukradnutý dobytok.⁴⁵

Ján Rakolupský ml., syn nebohého notára, sa zasa začal domáhať dedičstva po otcovi súdnou cestou, hoci ho otec z dedičstva vylúčil. Napadol otcov testament a snažil sa zabrániť, aby mestská rada vyplácala z pozostalosti dlžoby a almužny.⁴⁶ Rakolupský sa zároveň domáhal aj dedičstva po nebohom Michalovi Jelenfim, a v apríli dokonca vyslal svojich robotníkov do Jelenfého vinohradu, nedbajúc pritom napomenutia pána horného Jakuba Trnowského, takže celú záležitosť na nariadenie senátu musel riešiť zástupca mestského kapitána brachiálnou mocou.⁴⁷ Neskôr sa však s mestom zrejme zmieril, pretože v roku 1682 bol prijatý za mešťana a v apríli ho zvolili aj za podnotára.⁴⁸

V roku 1681 sa v Skalici i dva razy popravovalo. Jedným z nešťastníkov bol Ján Hauzer, potulný vojak z Velké Býteše, odsúdený 16. októbra na smrť štátim, a jeho telo na výstrahu malo byť vpletené do kola.⁴⁹ Odsúdený sa dopustil viacerých lúpeží a vražd nielen v Uhorsku, ale i v Čechách a na Morave, mesto Skalica ho chytilo a vsadilo do žalára, odkiaľ sa mu však podarilo ujsť a skryť sa vo františkánskom kláštore.⁵⁰ Keďže tento podliehal kanonickému právu a františkáni ho kvôli právu azylu odmietli vydať, obrátilo sa mesto priamo na ostrihomského arcibiskupa Juraja Selepčénihho (Szelepchényi) so žiadosťou o radu. Mestskí zriadenci už aj vošli na kláštorný dvor, narazilo to však na odpor mníchov.⁵¹ Z kláštora sa zrejme pokúsil aj ujsť, pretože sa zachoval list, ktorým sa richtárovi Pogranymu oznamuje, že „*dneska rano nassel se Prowaz Zwieseny Wen Zmiesta prawie tu Kde Wzahradie Klasster-*

45 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1681, šk. č. 43, pag. 77, 78.

46 Skalici v tejto záležitosti píše 27. septembra 1681 i palatín Pavol Esterházi, ktorému Rakolupský všetko písomne oznámil, že si zo strachu pred morom uložil dedičstvo po otcovi v klenotnici farského Kostola sv. Michala Archanjela, z ktorého však richtár so senátom bez jeho vedomia vyplátili 100 fl. sliezskej „pobehlici“ Zofii Paczinskej, prosí, nech palatín ráči nariadiť, aby mu mesto peniaze vydalo. Tamže, pag. 114 – 115, 116 a pag. 117, 118. Bližšie k celému sporu pozri: ŠA BA, p. SI, f. Pozostalost Jozefa Šátka, šk. č. 53.

47 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Diarium sessionum magistratus annorum 1674 – 1692, č. 5, pag. 142r.

48 Tamže, pag. 153v; tiež MG Skalica, Nomina et cognomina neo civium 1669 – 1891, č. 30 (stará signatúra), č. 170 (nová signatúra), pag. 6.

49 ŠA BA, p. SI, f. Pozostalost Jozefa Šátka, šk. č. 54.

50 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1681, šk. č. 43, pag. 54 – 55. „*Celsissime ac Reverendissime Princeps, Domine, Domine et Patrone nobis gratiosissime. Salutis longaevae votis praemissis servitorum nostrorum humillimorum demissam subjectionem. Qualisnam hesternae die in civitate nostra acciderit eundem Celsitudini Vestrae, quamvis noverimus cor et aures signanter moderno rerum statu, publicis iisque arduis regni negotiis Celsitudinis Vestrae oneratum esse, et aggravatas repraesentare censuimus, humillime exorantes, quatenus dignaretur gratiose exaudire. Habuit civitas isthaec, Celsissime Princeps, unum vagabundum militem, nullas salvi passus, vel ablicentiales, aut dimissoriales literas apud se habentur; hic etiam in civitate et inflagranti furto florenorum sexaginta commisso, captivum, contra quem non solum ex parte Hungariae complurima malae actae vitae ipsius facinora, spoliations hominum et rapinae, necnon crucationes hominum, verum ex Moravia diversisque ex locis manifestarentur quaerimoniae, eundem non tantum hominibus saecularibus, verum etiam ecclesiasticis, ubi nobis apprime constat, et fidedigniter rescriptum sit de uno patre paulino circa Brunam, pereundem spoliatum existisse, aliisque hominibus quaestus gratia pacifice proficiscentibus multa damna et incommodationes perpatrasse. Et siquidem ille ex regimine illustrissimi comitis domini, domini collonelli Harantiani se militem, immo officialem fore declarasset, eundem tantis per donec nobis ab eodem domino colonello rescriptum suppeditatum fuisset, conservare volumus. Interim accidit, Celsissime Princeps, quod idem hesternae nocte ex carceribus civitatis profugerit et in claustrum sancti Francisci se se receperit.*“

51 Tamže.

*skeg Sussirnia Wistawena gest, naktereg Ssindelj bily Wirażene, a Ržebrżik Postaweny Pokterem se mohlo na Zed Wilest.*⁵²

Ako dôkazový materiál proti Jánovi Hauzerovi boli použité viaceré svedecké listy zo Senice, Sobotišťa a Moravy. Z mestečka Senice proti nemu svedčil asi 34-ročný Štefan Lendel, asi 38-ročný Juraj Benedicty, asi 25-ročná Anna, manželka Petra Wlacha a asi 20-ročný Andrej Hladiž. Ján Hauzer mal 13. februára 1681 v noci na námestí v Senici strieľať na Štefana Lendela a na ceste do Skalice sa snažil Andrejovi Hladižovi ukradnúť šabľu.⁵³ V Sobotišti zasa chcel strieľať na Juraja Kuhadga, ako to on dosvedčil, a Ján Ryghel zasa vypovedal, že v habánskom dvore do krvi dorúbal šabľou jedného nožiarskeho tovariša.⁵⁴ Už predtým bol uväznený na Morave valtickým kniežaťom, z väzenia však ušiel.⁵⁵ Svedeckú výpoveď poslal do Skalice napokon aj mlynár Haluzsky z Moravy, že ho Hauzer pri Ždániciach sekol šabľou a prestrelil mu nohu a že obral i akýchsi dvoch študentov, pripája i popis zločincina, aby mohol byť jednoznačne usvedčený a odsúdený.⁵⁶ Z moravských Rosíc sa zasa sťažovali na obžalovaného, pretože ešte v roku 1680 okradol poddaných Krumlovského panstva.⁵⁷

Pre rok 1682 bolo príznačné, že sa častejšie v okolí alebo priamo v meste vyskytovalo cisárske vojsko. Tieto vojenské záležitosti samozrejme do úzadia zatláčali iné problémy. Na začiatku roka 1682 jedine vyvrcholil spor mesta s dekanom Michalom Sustovičom,⁵⁸ takže na zhromaždení volenej obcepanov „wolenczov“ bolo rozhodnuté, že nedostane na rok 1682 od mesta vokáciu, kým neuskutoční ostrihomský vikár v Skalici vizitáciu a posviaciu zvonov.⁵⁹ Dôvodov k takémuto kroku malo mesto viacero. Už pri vokácii v roku 1680 mu zástupcovia mesta prizvukovali, aby bolo obsadené miesto dekana a na chór bol prijatý diskantista. Sustovič sa však vyhovárал, že kaplánu držia jezuiti a diskantistu už má, a na druhého nemá peniaze.⁶⁰ Obdobná situácia ohľadom kaplána sa opakovala aj o rok neskôr. Dekan sa sťažoval, že jezuiti mu nechcú pomáhať, žiada, aby ich senát napomenul. Vyslancom mesta sa zase nepáčila úroveň, s akou sa rektor a kantor starajú o chór.⁶¹ Na jeseň 1681 Sustovič žaloval Skalicu na cirkevnom súde v Trnave, že jemu a jeho robotníkom mesto zabránilo oberať farský vinohrad, ako i vyberať desiatky, ktoré mu oddávna náležia.⁶² Pred vianočnými sviatkami sa povadil i s jezuitmi. Keď sa s ním chcel superior Václav Kubica dohodnúť ohľadom omší vo farskom kostole počas Vianoc, dekan ho odbil, aby si jezuiti odbavovali bohoslužby vo svojom kostole.⁶³ Ako bol napokon celý spor urovnaný, nevedno, v zápisnici zo zhromaždenia volenej obce – centumviror na sv. Mateja apoštola 24. februára

52 Tamže, pag. 89, 90.

53 Tamže, pag. 135, 136.

54 Tamže, pag. 147.

55 Tamže, pag. 146 „Anno 1861 Die 15. Aprilis Nicolaus Nikolini, Georgius Flek fatentur. Že to slyssely a gistie w-dya Že tento Soldat Ktery zde Waresstie Zustawa, Že ZaMorawu Obirage lidy, dal ho Kniže Walczicžke chitit, a wsadit Na Zamek Rosicžky, Kterissto Soldat ten zamek Zlezl, a uskoczyl precž i ano tež Že y Konie Kradl.“

56 Tamže, pag. 137, 138.

57 Moravský zemský archiv Brno, f. G2 – Nová sbírka, inv. č. 514, z 22. apríla 1681.

58 Michal Sustovič pôsobil v Skalici od 15. apríla 1678. Za kňaza bol vysvätený 5. decembra 1663. Najprv pôsobil v Rači, neskôr v Pezinku, a do roku 1686 v Skalici. NĚMETHY, L.: *Series parochiarum et parochorum archi-diocesis Strigoniensis ab antiquissimis temporibus usque ad annum MDCCCXCIV*. Strigonii: Typis Gustavi Buzárovits, 1894, s. 258; tiež ŠÁTEK, J.: *Náboženské...* ref. 35, s. 81.

59 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Diarium sessionum magistratus annorum 1674 – 1692, č. 5, pag. 150r.

60 Tamže, pag. 126r.

61 Tamže, pag. 137r.

62 ŠA BA, p. SI, f. Pozostalost Jozefa Šátka, šk. č. 54.

63 Tamže.

1682 sa len konštatuje: „*Ze pak tenž Pan Diekan, Slawnim Magistratem swu wjecz sprawil, a y Zatim buduczimy czasy Porozumeny dobre mity chce, A Protož dnessni den Wisilagu se sProstrzedku Slawneg obcze, Pan Pawel Ernestus Salix a Pan Jan Somody Senator., Pan Jakub Trnowsky horny, a Pan Martin Sipawy, K Panu Diekanowy, aby gemu od Slaw. obcze Vocatiu daly. Kterzy Nawraticze se, relacziu učinily. Že Pan Diekan Zucztiwosty, a sPieknim Podiekowaniem Vocatiu pržigal, a wsseligaku accommodatiu, y Caplana chowaty, chtiegicz Gakož take y Pan Rehtor, Ze Choru Panie Pilen bity chce, a sweho Accidensu, Pohrzebniho, mladenczum aPanu Cantorowy udielity zlasky swe chce, dle Moznosty, et hinc praeiudicium.*“⁶⁴

Vojsko bolo v Skalici a na okolí dislokované od jari 1682 až do prelomu rokov 1682/1683. Okolo turičných sviatkov (17. mája) totiž cisárski vojaci vydržiavani v Mokrom Háji prepadli hodonínskych židov. Hodonínčania, ktorí, ako sa zdá, informovali mesto i o rôznych vojenských a politických záležitostiach,⁶⁵ píše v tejto veci 7. júla do Skalice a žiadajú si svedectvo Anny Strakovej.⁶⁶ Tá vyznala, že u nej bývajúci vojak Rudolf spolu s vojakmi Jurajom a Lórencom jej ponúkali židovské šaty.⁶⁷

Neprístožnosti vojska v Skalici sa stupňovali aj v ďalších mesiacoch. V septembri rokovala o celej záležitosti aj Nitrianska stolica, vojsko v okolí Skalice vraj robí lúpeže, rozháňa trhy, takže už i erár sa snaží všetkými dovolenými prostriedkami o nápravu situácie.⁶⁸ Pravdepodobne boli vojaci z okolia Skalice napokon odvelení.

Prísun nových cisárskych jednotiek do priestoru Skalice sa pripravoval v decembri 1682, avšak na naliehanie podžupana Imricha Kösega (Köszegh) a pána Gašpara Šándora (Sándor) generál Aeneas Caprara zrušil zimovanie chorvátskych vojakov a trénu z Ladronianskeho regimentu,⁶⁹ ako i 2 kompánií⁷⁰ pešiakov Valesianskeho regimentu v Skalici a na okolí. Zároveň stolica nemusela vojsku poskytovať 80 porcií. Namiesto toho mala zabezpečovať dodávky ovsa a sena pre 8 kompánií jazdcov Kerianskeho regimentu v Trenčianskej a Tekovskej stolici.⁷¹ Celá záležitosť okolo tejto výmeny, ako i ďalšie veci, ako píše slúžny Skalici 24. decembra, sa mala prejednať na stoličnej kongregácii v Novom Meste nad Váhom 19. decembra. Keďže sa na ňu však dostavil malý počet šľachty, bola kongregácia preložená na 11. január roku 1683.⁷²

Lenže v januári 1683 do tejto situácie zasiahol generál Caraffa a poslal do Skalice na vydržiavanie kompániu kapitána Secheho podliehajúcu plukovníkovi Scheffenbergovi. Mesto

64 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Diarium sessionum magistratus annorum 1674 – 1692, č. 5, pag. 150r.

65 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1682, šk. č. 43, pag. 65, 66.

66 Tamže, pag. 67, 68.

67 Tamže, pag. 64.

68 Štátny archív Nitra (ďalej len ŠA NR), f. Župa Nitrianska I, Kongregačný protokol č. 5, pag. 236.

69 Regiment (légia) sa skladal v tomto období z 10 kompánií (stotín). Peší regiment mal v polovici 17. storočia 1440 mužov, neskôr sa jeho počet zvyšoval. Počas boja sa rozčlenil na dva batalióny, čo bola základná taktická jednotka. Jazdecký pluk mal okolo 1 000 mužov. Taktickou jednotkou bola eskadrona tvorená dvoma kompániami. Regimentu velil plukovník. *Vojenské...* ref. 18, s. 153, 158, 167.

70 Kompánia alebo tiež stotina, či kohorta predstavovala 1/10 regimentu. Pešia kompánia pozostávala zo 144 vojakov, z nich 88 bolo mušketerov. Jazdecká kompánia mala okolo 80 – 100 vojakov. Na čele kompánie stál kapitán, ktorý sa pri jazde označoval častejšie ako ritmajster, pri pechote stotník. Tamže, s. 153, 158, 167. Porovnaj tiež SEGEŠ, V.: *Vojenstvo...* ref. 18, s. 28.

71 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1682, šk. č. 43, pag. 3 a 5 a pag. 4; tiež ŠA NR, f. Župa Nitrianska I, Kongregačný protokol pag. 324.

72 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1682, šk. č. 43, pag. 6 a 8 a pag. 7. Stolica však napriek nízkej účasti urobila aspoň limitáciu cien potravín a krmiva pre kone. Za 2 libry chleba stanovila cenu 1 den., libra mäsa 3 ½ den., cent sena 50 den. a trnavská merica ovsa 20 den. ŠA NR, f. Župa Nitrianska I, Kongregačný protokol č. 5, pag. 327.

preto vyslalo najprv ablegátov ku Caraffovi aj s panovníckym protekcionálom a zaručujúcim listom generála Capraru, ktoré oslobodzovali mesto od kvartírovania vojska. Caraffa im však odpovedal, že to nemieni rešpektovať.⁷³ Nato mestská rada 11. februára 1683 podala sťažnosť generálovi Caprarovi, že do mesta napriek oslobodeniu od vydržiavania a ubytovania vojska generál Caraffa poslal kompániu cisárskych vojakov. Senát preto prosí generála Capraru o nové usporiadanie, lebo mesto je už i tak dosť poničené. Kapitán Seche zatiaľ nakvartíroval svojich vojakov do Prietržky, patriacej skalickému špitálu, a dosiaľ sa tam zdržujú. Žiada generála, vzhľadom na biedny stav mesta, oslobodiť ho od vydržiavania vojska, v záležitosti čoho vysielajú k nemu pána konzula Jána Tainaiho a podnotára Jána Rakolupského, ktorým nech ráči dať túženu odpoveď.⁷⁴ Vec sa dostala aj na rokovanie kongregácie Nitrianskej stolice 16. februára 1683. Stolica sa uzniesla požiadať generála Capraru, aby zachoval svoj sľub, že nebude stolicu zťažovať dislokovaním vojsk a zrušil rozhodnutie generála Caraffu vydržiavať vojsko. Stolica je aj tak už dosť sužovaná pobytom a excesmi kurucov a iných potulných vojakov.⁷⁵ Generál Caprara, ako sa zdá, však vyriešil tento problém už 14. februára a požiadal Caraffu, aby uvedenú kompániu zo Skalice preložil inam, alebo aspoň polovicu či väčšiu časť na ulahčenie mestu i stolici odsunul na vydržiavanie do dedín susedných stolíc.⁷⁶

Skalica mala v roku 1682 neprijemnosti aj s potulnými vojakmi. Okolo 27. marca 1682 sa pri sudoměřickom moste objavili nemeckí vojaci z okolia Púchova a Trenčína, ktorí robia na Moravu vpády, lúpeže a škody, ako to vyplýva z listu Gabriela Horeczkého.⁷⁷ O tri dni neskôr zasa vojaci dislokovaní na Morave z kompánie kapitána Cusanyho prepadli skalických mešťanov a odcudzili im koňa a iné veci.⁷⁸

Ďalšie starosti mestu pribudli v septembri 1682 po nariadení Leopolda I. stoliciam vykonať personálnu insurekciu.⁷⁹ Lustrovanie insurekčných oddielov sa malo konať na stoličnej kongregácii v Piešťanoch dňa 29. septembra, ak by to však pomery nedovoľovali, majú sa Skaličania na lustrovanie dostaviť o deň skôr do Senice.⁸⁰ Napokon bol však tento termín ešte posunutý, a to na 8. októbra.⁸¹ Ešte predtým v auguste 1682 písal mestu i palatín Pavol Esterházy, aby si vzhľadom na terajšie nepokoje a strašlivé vojenské časy obyvatelia zaobstarali dobrú výstroj. Mesto na účely vlastnej obrany vyrubilo aj osobitnú daň vo výške 1 fl. od celého domu, 50 den. od polovičného a 25 den. od mešťanov nevlastniacich dom. Za vyberáčov dane boli menovaní Ján Dubravius a tribún ľudu Ján Stenka.⁸²

Nezanedbateľnou povinnosťou, o čom svedčí aj väčší počet listov, ktoré skalický magistrát dostal, v roku 1682 bolo dodávanie povozov pre potreby cisárskej armády, v menšej miere aj práce zadarmo (*labores gratuitos*)⁸³ na rôznych opevneniach, menovite v pevnosti Leo-

73 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1683, šk. č. 44, pag. 5, 6; tiež f. MG Skalica, šk. Conceptiones 1595 – 1683, zo 7. februára 1683.

74 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. Conceptiones 1595 – 1683, z 8. februára 1683. Tí odovzdali generálovi Caprarovi aj dary od mesta: víno, vrecia ovsu, teľa a daniela. MG Skalica, Missiles, r. 1683, šk. č. 44, pag. 7 a 9.

75 ŠA NR, f. Župa Nitrianska I., Kongregačný protokol č. 5, pag. 341 a pag. 347.

76 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1683, šk. č. 44, pag. 14, 15.

77 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1682, šk. č. 43, pag. 96, 97.

78 Tamže, pag. 94, 95.

79 ŠA NR, f. Župa Nitrianska I., Kongregačný protokol č. 5, pag. 311.

80 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1682, šk. č. 43, pag. 26 a 28.

81 ŠA NR, f. Župa Nitrianska I., Kongregačný protokol č. 5, pag. 312.

82 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Diarium sessionum magistratus annorum 1674 – 1692, č. 5, pag. 158v.

83 Všeobecný dekrét Leopolda I. určený uhorským stoliciam bol vydaný ešte vo februári 1682. Konštatuje sa

poldov, ako o tom svedčí mandát Leopolda I. z 27. septembra 1682 o dodaní povozov a ľudí, ktorí by tu pracovali na zosilňovaní opevnenia.⁸⁴

Povozy na odvoz zásob a ďalšieho vojenského materiálu boli požadované v tomto roku dvakrát, na jar a potom koncom augusta a v septembri. V prvom prípade, ako to vyplýva z mandátu Leopolda I. z 11. mája 1682, išlo o odvoz zásob z Moravy smerom cez Trenčín pre cisárske posádky v priestore banských miest, ktoré boli sužované útokmi povstalcov.⁸⁵ Koncom leta mali zasa slobodné kráľovské mestá, už i vzhľadom na bojové akcie Tököliho a Osmanov, poskytnúť povozy na odvoz ťažkého delostrelectva z Viedne do Uhorska, ako i ľahkého z vojenských skladov v Bratislave, Rábe a Komárne na miesta, ktoré určí vrchný vojenský veliteľ generál Adolf Rabatta.⁸⁶ Ten 25. augusta vyzval Skalicu, aby vyslala do Bratislavy svojich zástupcov, nech môže prebehnúť rokovanie o adekvátnom rozdelení žiadaných povozov, koní a pohoničov.⁸⁷ Termín rokovania bol stanovený na 1. septembra. Skalický senát preto dňa 29. augusta zvolal aj zhromaždenie všetkého mešťanstva.⁸⁸ Skalica mala napokon určené poslať do Bratislavy 2 vozy, 8 koní, 4 pohoničov a 50 fl.⁸⁹ Keďže však bratislavským mešťanom vo vojenskom tábore stále zadržovali akýsi dobytok, aby sa toto nestalo aj ostatným kráľovským mestám, ale aby zasa vozy nečinne nestáli v Bratislave, boli použité na odvoz zásob do Trenčína.⁹⁰ Dňa 21. septembra sa na richtára Jána Pogranyho v tejto veci obrátil aj trenčiansky richtár Michal Vranaj, že totiž nevie, kam ich voz má smerovať, ani ako dlho tam bude, takže sa ani nemôže dohodnúť s pohoničmi. Skalicania nech sa však neobávajú, Trenčín ich vozy a ľudí v prípade potreby zaopatrí potrebnými vecami.⁹¹

Hoci prakticky až do roku 1680 mala prítomnosť kuruckých vojsk na území dnešného Slovenska podobu sezónnych vpádov a krátkodobej okupácie a plienenia území pod kontrolou cisára, dalo sa predpokladať, že sa situácia môže kedykoľvek zmeniť, najmä keď mie-

v ňom, že túto povinnosť stoliciam beztak stanovil i šopronský snem. ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. DC F. 3A. 1672 – 1677, A. 1612 – 1699, z 19. februára 1682.

84 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1682, šk. č. 43, pag. 18.

85 Tamže, pag. 54, 53.

86 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Mandata 1672 – 1700, č. 187.

87 Tamže. V podobnom duchu píše už o deň skôr Skalici aj mesto Bratislava, že ho generál Rabatta vyzval nech určí termín tejto porady: „*Cum iam quantitatem indigentiae equorum et curruum pro abvectura artigleriae, munitiois, instrumentorum pro labore moeniorum, necessaria, specificationem habeam; Id circo officialem hunc cum literis ad dominum capitaneum artigleriae ibidem Posonii existentem transmitto, cui capitaneo artigleriae committo, ut in hoc passu cum inclyto magistratu optimam correspondentiam habeat, ut ibidem cum aequae aliis regiis liberis civitatibus aequalis distributio, quo ad praefatos equos, currus et ad id pertinentem familiam fiat, prout iam antecederet ex in originali a Sacramae Caesarea Regiaque Maiestate literis pluribus intellexerant, et ego omnibus civitatibus regiis aequae scripto intimari faciam, ubique etiam literas originales Sacramae Maiestatis includendo, dummodo ex parte inclyti magistratus Posoniensis quantocius terminus ad comparendum praefatis civitatibus regiis praefigatur, cum in hoc passu nec minima mora pati debeat, quia interest hic bonum commune et ad exequenda servitia Sacramae Caesareae Maiestatis. Id circo effectum sperans interim permaneo.*“ ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1682, šk. č. 43, pag. 44 a 46 a pag. 45.

88 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Diarium sessionum magistratus annorum 1674 – 1692, č. 5, pag. 158v – 159r. Zároveň bolo znovu nariadené: „*Yeden každý wedle onekdegssyho dokonany, Zbrogu, sPrachem, a olowem a Profiantem Pro Nepokognost a nebespecznost czasuw niniegssych, Pod Pokutu fl. 12 abi bil opatrzen.*“

89 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1682, šk. č. 43, pag. 32 – 34.

90 Tamže.

91 Tamže, pag. 29 a 31. Michal Vranaj tiež informoval Pogranyho o aktivitách povstalcov. Kuruci vraj po oddieloch prepadávajú obce a mestečká, robia zboj a lúpeže, zaujímajú ľudí a žiadajú výkupné. Nedávno vyplienili Prievidzu a okolité obce. Tököli ako spojenec Osmanov po dobytí Filakova a obsadení banských miest má nariadené presunúť svoj tábor k Leviciam. Richtár nevie, čo s nimi bude, mešťania sú však pripravení na najhoršie.

rové rokovania oboch strán v Trnave na jar 1680 skončili neúspechom.⁹² Tököli nato znovu vtrhol do kráľovského Uhorska a obsadil väčšinu územia vrátane banských miest, pričom cisárske jednotky sa stiahli až k Váhu.⁹³

Nádej na zlepšenie situácie nedávali ani rokovania a uzávery šopronskeho snemu z roku 1681, hoci cisár Leopold I. už samotným zvolaním deklaroval zmiernenie absolutistickej politiky viedenského dvora voči Uhorsku. Nepomohlo ani zrušenie gubernia, obnovenie stavovskej ústavy, či obsadenie úradu palatína Pavlom Esterházim (Esterházy). Tököli využil nespokojnosť protestantov s riešením náboženskej otázky a už v máji 1681 obnovil boje.⁹⁴

Do začiatku roku 1683 dosiahli povstalci značné úspechy tak na poli vojenskom, ako i diplomatickom. Na jeseň 1681 sa objavili Tököliho vyslanci v Istanbule, kde 9. januára 1682 získali od veľkovezíra Kara Mustafu prísľub vojenskej pomoci.⁹⁵ Došlo tak k zmene postoja jedného z rozhodujúcich mocenských činiteľov v priestore niekdajšieho Uhorska, čím síce kuruci posilnili svoje pozície z vojenského hľadiska, avšak zároveň museli svoje plány v Uhorsku korigovať a prispôbovať viac-či menej záujmom Osmanskej ríše. Zreteľne sa to prejavilo už v nasledujúcom roku. Vysoká Porta totiž musela v Uhorsku riešiť postavenie novozámockého ejáletu, ktorý bol ako enkláva v habsburskom území často vystavovaný útokom cisárskych vojsk, a hodlala tu tiež zamestnať svoje početné vojenské sily, keď už v roku 1676 ukončila vojnu s Poľskom a neskôr i s Ruskom.

Spoločné vojenské akcie kurucov a Osmanov sa začali koncom júla 1682. Tököliho vojská za pomoci oddielov budínskeho miestodržiteľa Ibrahima pašu obľahli a 14. augusta dobyli Košice.⁹⁶ Odtiaľ sa presunuli k Filakovu a po jeho páde tu bol 16. septembra Tököli korunovaný za kráľa Horného Uhorska a bola mu odovzdaná ochranná zmluva sultána Mohameda IV.⁹⁷ Do konca roku 1682 sa kurucom podarilo ovládnuť podstatnú časť dnešného Slovenska až po Hron. V novembri Tököli uzavrel s cisárom prímerie, pričom sa za mesačný poplatok 3000 fl. vzdal banských miest a podržal si len územie spadajúce pod Spišskú komoru.⁹⁸

Začiatkom roku 1683 po krachu mierových vyjednávaní vytiahli Osmani z Istanbulu so 60 – 70-tisícovou armádou a pod velením Kara Mustafu prišli do Osijeku a cez Stoličný Belehrad, kde sa k nim pripojili Tatári chána Murada Geryeho, obľahli 14. júla 1683 Viedeň. Tököli bol poverený obsadením územia dnešného Slovenska a dobytím Bratislavy. Dňa 21. júna vypovedal oficiálne prímerie s cisárom a následne sa kurucké vojská spojili s osmanskými posilami varadínskeho pašu Gürdži Mehmeda, jágerského miestodržiteľa Kör Hüseyina pašu s budínskou pechotou a jazdou z Temešváru, Ineu a Nových Zámkov.⁹⁹

Na strane cisára bolo asi 70-tisíc mužov, z toho na poľnú armádu pod vedením Karola

92 KOPČAN, V. – KRAJČOVIČOVÁ, K.: *Slovensko v tieni polmesiaca*. Martin : Osveta, 1983, s. 99.

93 SWIETECZKÝ, B.: *Kurucké...* ref. 1, s. 30.

94 KOHÚTOVÁ, M.: *Uhorsko pred posledným stavovským povstaním*. In: SEGEŠ, V. – ŠEĎOVÁ, B. (edd.) *Neďaleko od Trenčína... Pamätnica k 300. výročiu bitky pri Trenčianskej Turnej*. Trenčianska Turná – Bratislava: Obec Trenčianska Turná a Vojenský historický ústav v Bratislave, 2008, s. 55.

95 KOPČAN, V.: *Obliehanie...* ref. 5, s. 511.

96 SWIETECZKÝ, B.: *Kurucké...* ref. 1, s. 33.

97 HORVÁT, P.: *Posledné obdobie tureckej moci na Slovensku*. In: HČ, roč. 33, 1985, č. 3, s. 433

98 DANGL, V.: *Slovensko vo víre stavovských povstaní*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 1986, s. 154.

99 KOPČAN, V.: *Turecké...* ref. 2, s. 158.

Lotrinského pripadalo 29-tisíc jazdcov a 14-tisíc pešiakov.¹⁰⁰ Zvyšok vojska bol rozmiestnený na línii od Jadranu po Beskydy. Na území dnešného Slovenska sa táto obranná línia kryla s tokom Váhu, ktorého dolný úsek zabezpečovalo päťtisícové uhorské vojsko na čele s palatínom Pavlom Esterházim (Esterházy).¹⁰¹ Spojencami cisára vo vojne bol okrem nemeckých kniežat i poľský panovník Ján III. Sobiesky. Ich jednotky však prichádzali do habsburskej ríše až počas obliehania Viedne.

Pre oblasť severného Záhoria, resp. okolia Skalice bol z vojenského hľadiska určujúci najprv dvojmesačný pobyt povstalcov, počas ktorého popri meste tiahli aj poľské vojská k Viedni, a po porážke osmanskej armády 12. septembra príchod cisárskeho vojska zo susednej Moravy na čele s plukovníkom Jánom Baptistom Dippenthalom (Thimb, Thibenthal), ktorý obsadil mesto.

Prvá polovica roku 1683 však prebiehala ešte úplne normálne, hoci sa v apríli nekonali voľby mestského magistrátu. Hneď 1. januára žiadala Uhorská komora mesto, aby jej zaslalo správu o jednotkách, ktoré sa v Skalici zdržiavali v roku 1682, a o tom čo im mesto poskytlo v potravinách, krmive, a koľko z toho vojská zaplatili.¹⁰²

V apríli sa zasa richtárovi Pogranymu sťažoval major Martin Pribila, že mesto uväznilo už zverbovaného vojaka. Žiada preto, aby ho vydali, alebo mu dali zaňho adekvátnu náhradu, lebo vojsko má slobodu verbovať tak v mestách, ako i na dedinách.¹⁰³

Kvôli početným vojskám, ktoré od začiatku roku prúdili do Uhorska z Moravy cez Skalicu, nariadila Nitrianska stolica 22. marca na kongregácii v Novom Meste nad Váhom, aby sa v meste neustále zdržiaval jeden z asesorov tunajšieho okresu, a nech sa stará o rozmiestnenie vojska na určené miesta mimo stolice.¹⁰⁴ Mesto preventívne na zhromaždení volenej obce – tzv. centumvirátu 2. januára nariadilo vydržiavať 12 mušketerov na mestských bránach, kaprála a bubeníka, na ktorých sa má mesačne od domu vyberať 6 den., od tých, čo domy nemajú, polovicu.¹⁰⁵

Od začiatku apríla sa na stoličných kongregáciách aj za prítomnosti skalických vyslancov vliekli rokovania okolo insurekcie, ktorú nariadil panovník aj palatín. Dňa 28. marca píše slúžny Štefan Kéri (Kéry) mestu, nech vyšle na kongregáciu, majúcu sa konať v Novom Meste nad Váhom 10. apríla, ablegátov. Prejednával sa mandát Leopolda I. z 2. marca 1683, v ktorom panovník najprv obšírne charakterizoval položenie Uhorska,¹⁰⁶ že kvôli starostlivosti a lútosti je hodlajúci obstarat' dobre vyzbrojené a zaopatrené vojsko. Predsa však, aby v čase akútnej potreby bolo naporúdzi vojsko ľahkej výzbroje, nariaduje insurekciu, ktorá má byť k dispozícii palatínovi a slúžiť, pokiaľ to bude potreba vyžadovať. Stolica však, ako sa zdá, snažila sa jednanie o insurekcii všemožne naťahovať a zídienie stoličnej hotovosti od-

100 KOPČAN, V.: *Obliehanie...* ref. 5, s. 516.

101 DANGL, V.: *Slovensko vo víre...* ref. 98, s. 156.

102 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. 15 DC F. 3A. 1672 – 1677, A. 1612 – 1699, z 1. januára 1683.

103 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, r. 1683, šk. č. 44, pag. 31, 32.

104 ŠA NR, f. Župa Nitrianska I., Kongregačný protokol č. 5, pag. 367 – 368.

105 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Diarium sessionum magistratus annorum 1674 – 1692, č. 5, pag. 161r.

106 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, r. 1683, šk. č. 44, pag. 26 „*Pernitioso motuum annorum praeteritorum fornite, etiam num per viscera hujus nostri olim florenissimi nunc vero afflictissimi Hungariae regni gliscente, tempus est, ut priusquam hic fomes malorum a Turcico apparatu bellico ignem concipiat et in flammam incendiumque me et iniquibile erumpat, quod vel vicibus, vel blando, sed venero promissae protectionis afflatu totum hoc regnum dulcemque et amicam patriam, gentem ac nationem vestram depopuletur et in calamitate servitutis iugum praecipiet, non solum vicinae Christianitatis auxilium, sed domesticis vestris etiam propriis suppetiis armisque vicibus et facultatibus eidem occurratur.*“

ďalovať. Poslala k palatínovi vyslanca v celej záležitosti a o jeho správe sa malo rokovať na ďalšej kongregácii 26. apríla.¹⁰⁷

Následne dňa 10. mája rokovala stolica o rezolúcii palatína, ktorú predložil vrátiaci sa ablegát Adam Bošány (Bossany), žiadajúcej 200 jazdcov a iné potreby. Vo veci sa však nemohlo nič podniknúť kvôli pobytu nepriateľov a Tatárov v ľavobrežných oblastiach za Váhom. Znovu sa teda stanovilo, že preláti, magnáti, šľachtici a libertíni okrem osobnej insurrekcie majú za seba zložiť 2 fl. a od každých 20 domov 2 fl. na vystrojenie jazdca. Tí, ktorí nedržia 20 domov, nech platia 10 den. od každého domu.¹⁰⁸

Lenže to už stratil trpezlivosť i palatín a 11. mája nariadil stolici, aby sa insurekčné oddiely dostavili 20. mája do tábora pri Šintave a nech sa stolica postará aj o zabezpečenie zásob.¹⁰⁹

Stoličná šľachta však už zrejme rátala s tým, že sa čoskoro postaví na stranu Tököliho a očakávala príchod povstaleckých vojsk a obsadenie celej stolice. Aj preto znova 25. mája bolo zvolaná nová kongregácia do Nového Mesta na 14. jún, kde sa malo o insurrekcii ďalej rokovať. Stolica sa vyhovárala, že za daného stavu vecí nie je možné generálnu insurrekciu vykonať, predsa sa však pokúsi v uvedený deň v Novom Meste insurrekciu previesť.¹¹⁰ No aj táto „snaha“ bola márna, pretože 24. júna píše Štefan Kéri (Kéry) opäť Skalici, že ohľadom majúcej byť vykonanej insurrekcie stanovila stolica okrem osobnej účasti šľachty od 20 domov vyslať jedného jazdca, a tí, ktorí toľko nedržia, nech zaplatia 6 den od domu. Keďže však už niektorí zaplatili podľa predošlej inštrukcie 4 den., majú doplatiť aj zvyšné 2.¹¹¹

V prvej polovici júla 1683 sa už vojenské akcie a pohyby kurucov odohrávali v bezprostrednej blízkosti mesta. Na zhromaždení celej obce 6. júla bolo stanovené, aby si všetci obyvatelia zaobstarali zbraň, pušný prach a guľky, mala sa zatarasiť jedna z mestských brán, pri hradbách sa mala urobiť priechodná ulička a obyvateľstvo bolo povinné konať strážu. Nariadená bola aj mimoriadna, dosť vysoká daň – porub.¹¹²

Dňa 14. júla povstalci pod vedením Adama Ráca (Rác), Dávida Petneházihó (Petneházy) a Alexeja Révaiho (Révay) z tábora pod Beckovom prepadli Uherský Brod. Mesto dobyli, čiastočne vypálili, vyrabovali a povraždili alebo odvliekli značné množstvo ľudí.¹¹³ Ešte 16. júla písal skalickému richtárovi Pogranymu Adam Kolonič (Kollonich) a žiadal in-

107 Tamže, pag. 35 a pag. 36, 37.

108 Tamže, pag. 49 a 51 a pag. 50.

109 Tamže, pag. 53.

110 Tamže, pag. 55.

111 Tamže, pag. 60, 61.

112 „Prohledagicze na ninięssy Zarmuczene, a nebezpieczne czasi, dokonano gest gestlibi se Patrnice widjelo, Zebi uhlawni neprzitel Tatar a Turek Samottnie neczo Skoditi chtiel Przi Miestie, tehdi gedem Kazdi Proti gemu obrannu ruku, rucznicu totiz Prachem, a gułkami opatrzen ma biti, abi na odpor gemu Stati mohl. Ze Pak takowe Wogni Zwelkima utratama obiczegne biwagi, miestke Pak duchodki Ztimato wognami hrubie Stenczene gsu. Protoz uklada sa abi gedem Kazdi od czeleho domu per fl. 3. od Pul domu fl. 1/50. Susede Kterzi domu nemagi Po Pul tolaru, hofferze, rzemeslnicz, aneb Winohradi a Zaprzaz magiczi per den. 50. hofferze Pak Kterzi na towarichi chodi per den. 25. Od Pustich pak domu Po Pul tolaru Platiti. Przedmiessczane Kterzi Zaprzaz magu a dobitek Po Pul Tolaru, Kterzi Pak Zaprzaze nemagu Po Pul Zlattem, Prostrzedniczi a hofferze per den. 25. budu Platiti. Exactores Pak tohoto Porubu budu P. Yirzik Czanadi, a P. Samuel Diness. Brana gedna bude Zaprawena. Okolo Zdi Miestkich wssadi se magi uliczki na Ssirzu Progeti gednogo woza udielati. Wartí Podle dispositie P. haytmana yak Pani Zemane, Miessczane, tak y hofferze budu se wikonawati. Kczehoz wikonani wedle P. haytmana a Stwrtniku budu narzizeni y Pani Senatorowe.“ ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Diarium sessionum magistratus annorum 1674 – 1692, č. 5, pag. 191v.

113 Podrobný opis kuruckého plienenia pozri: *Pamatky Města Brodu Uherského*. In: Slovenský letopis roč. 3, 1879, sošit 1, s. 27 – 29; tiež *Z pamätnej knihy P. P. Františkánov v Uhor. Hradišti*. In: Slovenský letopis roč. 3, 1879, sošit 2, s. 139.

formácie o pohyboch povstalcov na Morave a ich prípadnom príchode ku Skalici.¹¹⁴ Krátko nato povstalci skutočne ku Skalici pritiahli. Mesto sa im poddalo a prijalo povstaleckú stráž – *salva guardiu*.

Petneházy vystavil 16. júla v tábore pri Beckove pre Skalicu ochranný list, v ktorom mesto zobral do svojej ochrany, umiestnil doň stráž a svojim vojakom, ktorí by sa pokúšali mestu a jeho obyvateľom škodiť, či odháňať dobytok, pohrozil stratou hlavy.¹¹⁵ Zároveň poslal mešťanom aj ďalší list, kde vysvetľuje, prečo knieža Tököli spolu so „spravodlivými synmi Uhorska“ vystúpil na obranu starobyľých práv krajiny, najmä kvôli 13 rokov trvajúcim neznesiteľným praktikám viedenského dvora v Uhorsku. Ďakuje tiež mestu za už preukázanú pomoc, a prosí o ďalšiu a zároveň oznamuje, že do Skalice mieri vojsko na vydržiavanie, ktoré mestu poskytne aj ochranu.¹¹⁶ Vojenským veliteľom mesta sa stal Adam Fejérpataký.¹¹⁷

Pobyt povstalcov v Skalici však nebol bezproblémový, napriek tomu, že 27. júla zobral mesto s jeho obyvateľmi, povozmi i záprahmi pod ochranu aj Imrich Tököli a pohrozil sťatím všetkým, ktorí by mesto chceli pustošiť, bezplatne vymáhať potraviny, odháňať dobytok, alebo sa v ňom ubytovávať.¹¹⁸ A začiatkom augusta vydal aj ochranný list pre Skaličanov, ktorí budú vyslaní do kuruckého tábora v záležitosti potrebných prác, aby im vojaci nijako neškodili.¹¹⁹

Ochrana, ako i tresty za jej porušenie sa však míňali účinkom. Dňa 4. septembra napísala Skalica Tökölimu list a ponosovala sa v ňom na neprístoynosti, nekonečné excesy a previnenia povstaleckých vojakov, nemajúc vraj od kniežaťa žiadneho ochranného listu (!). Jednotliví vojenský veliteľia zostupujú len do mesta, ktoré im musí poskytovať ubytovanie a stravu, zaujímajú mešťanom a šľachticom kone a vozy a navyše ich už úplne vyčerpali aj dodávky ovsu, vína a sena. Pritom do susedných panstiev kvôli týmto potrebám vôbec nechodia. Okrem toho povstalci bezočivo trýznia ľudí slovom i bitkou, dňom i nocou robia rôzne výbuchy, čím vyvolávajú v meste zmätok, vyhánajú ľudí z domovov, na poliach a vo vinohradoch svojvoľne zberajú úrodu a na dôvažok sa ešte vyhrážajú mestu vypálením na spôsob Trnavy.¹²⁰ O príhovor u Tököliho za odstránenie povstaleckej posádky z mesta senát prosil tiež grófa Adama Cobora (Czobor).

Za takejto situácie iste mnohí Skaličania v duchu i súhlasili s dekrétom Leopolda I. z 23. augusta 1683, ktorým odsúdil počínanie Tököliho a jeho spojencov Osmanov a ubezpečil obyvateľstvo krajiny, že pracuje na oslobodení kráľovstva a cisárske vojsko koncom sep-

114 ŠA BA, p. SI, MG Skalica, r. 1683, šk. č. 44, pag. 69, 70.

115 Tamže, pag. 72 a pag. 73. „*En Petnehazy Dávid, kegyelmes urunk eö nagysaga itt alat lévő lovass, gyalogh hadainak gondgya viselőie ezéredes fő lovas kapitánya adom tuttára mindeneknek az kiknek illik éz levelemnek rendiben hogy Szakolcsa városat, soda szorult szegénységét véttem kivalképpén való protectiones ala, adván közikben sálagvardiaj katonaimat is parancsolom azért inspectiom alatt lovás gyalog rendén levő, minden vitezlő rendéknék kegyelmes urunk eö nagysagátul adatot auctoritasom szerent senkys életé, feié, vesztésé alat, mégh névezet lakosokat, haborgatnj feverní, márhajokat él háitani, és akárminemü janokban is akarmélyly úton és módon semmi szin és praetextus alatt megh karositani né méreszellyék maskeppén az kik lévelemnek tenora ellen cselekedőknek comperiatlanának, léven kegyelmés urunk eö nagysaganak pécséttye, s. paranesolattya nálók csak névét kitanulvánis erdemes törvényes, és igen kemény buntetésekét semmykeppén el ném kéri. Praesentibus perlectis exhibitibus restitutum; Datum ex castris die 16 Julij 1683. Kegyelteknek jo akaróia Petnehazy David mp.*“

116 Tamže, pag. 74.

117 Tamže, pag. 107, 108.

118 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. č. 59, Protectionales, zo 7. júla 1683.

119 Tamže, z 11. augusta 1683.

120 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. Conceptiones 1595 – 1683, zo 4. septembra 1683.

tembra zaútočí na tábor nepriateľov. Vyzýva všetkých, aby vytrvali vo vernosti panovníkovi a radšej znášali tie najťažšie veci a postavili sa na odpor, ako by mali uveriť sľubom Turkov a Tököliho.¹²¹

Na druhej strane sa však mešťania, azda aj vrátane richtára¹²² bez problémov účastnili na rabovačkách susednej Moravy s kurucmi a informovali povstalcov o pohyboch vojsk na Morave.¹²³ Tieto „výjazdy“ na Moravu potom podmieňovali aj povstalecké pohyby na okolí mesta. V dňoch 21. – 22. júla povstalci znovu prepadli Uherský Brod a na spiatocnej ceste vyčínali u habánov v Sobotišti.¹²⁴ Koncom júla tiahlo znovu asi 6 000 povstaleckých pešiakov na Moravu, dňa 1. augusta obsadili hrad Branč a 40 kurucov sa dve noci a jeden deň zdržovalo v habánskom tábore pod hradom.¹²⁵ Vpády na Moravu pokračovali ešte i v prvých týždňoch septembra. Dňa 7. septembra prešli povstalci s Turkami cez Bielu horu k Senici a Skalici a po okolí zajímali poddaných a brali kone. Sobotištskí habáni im dokonca museli poskytnúť voz so 4 koňmi kvôli odvozu vína od Skalice. Celé toto kurucko-turecké plienenie trvalo až do 12. septembra, keď sa stiahli späť za Malé Karpaty.¹²⁶

Výsledkom kuruckého pustošenia Moravy boli odvetné akcie cisárskych vojsk i moravských poddaných hlavne v okolí Skalice. Mestská väznica – šerhovňa bola plná Moravanov, a Skaličania boli zasa väznení na Morave, hlavne v Strážnici. Dňa 16. augusta preto písal skalický richtár Ján Pograný do Strážnice, aby tamojší vojenský veliteľ zabránil Strážničanom škodiť mestu Skalici, lebo i oni to už majú od Tököliho pod trestom straty hlavy zakázané. Strážničania totiž dosiaľ znepokojujú Skaličanov pri prácach a keď zväžali obilie z Vrátnej, pobrali im dobytok i vozy, pánovi notárovi Lonskému voz plný obilia a františkánom pochytili koscov, keď ich viedli na svoje lúky, a mníchom pobrali víno a chlieb. Richtár sa snažil zamedziť tomu aj pod výstrahou, že ak sa o tom dozvedia Turci a Tatári, určite sem pritiahnu.¹²⁷

Dňa 19. augusta na žiadosť Strážnice presvedčil skalický magistrát veliteľa mesta Fejérpatakyho, aby prepustil z väzenia Strážničianov, hoci boli títo prichytení pri pálení a rabovaní. Mesto však očakáva, že bude zo Strážnice prepustený i rovnaký počet Skaličanov. Zároveň prosia plukovníka Jána Baptistu Dippenthala, aby bol obyvateľom predmestí vrátený dobytok, kone a vozy ukoristené pri rabovaní Strážničianov.¹²⁸

Okrem obyvateľov Strážnice sa na plienení účastnili aj Kyjovčania a cisárske jednotky, ktorým velil podplukovník Maria de Pace.¹²⁹

Skaličania zasa spolu s kurucmi vypálili a vyplienili Strážnicu a okolie.¹³⁰ Dňa 19. augusta bol toho svedkom i vojenský veliteľ na Morave plukovník Dippenthal, ktorý okamžite písal do Skalice a vystríhal do budúcnosti všetkých od podobných akcií, lebo je bleskovo pripravený na odvetnú akciu.¹³¹ Pokoj však nenastal ani potom, lebo ešte 18. septembra, tesne pred odchodom povstalcov zo Skalice, boli prepustení z mestského žalára 4 poddaní Strážnické-

121 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. Mandata 1672 – 1700, č. 190.

122 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1683, šk. č. 44, pag. 139, 140.

123 Tamže, pag. 91, 92.

124 BECK, J., ed.: *Die Geschichts-Bücher der Wiedertäufer in Oestereichs-Ungarn 1526 – 1785*. Wien, 1883, s. 540.

125 Tamže, s. 541.

126 Tamže, s. 542 – 543.

127 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. Conceptiones 1595 – 1683, zo 16. augusta 1683.

128 Tamže, z 19. augusta 1683.

129 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1683, šk. č. 44, pag. 95, 96.

130 NOPP, L.: Povstání lidu selského na Strážnicku. In: *Časopis Matice moravské*, roč. 28, 1904, s. 415.

131 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1683, šk. č. 44, pag. 97, 98.

ho panstva a na oplátku zasa 5 Skaličanov zo Strážnice, pričom však 2 strážnické ženy zostávali stále v Skalici.¹³²

Za účasť na plienení Moravy okrem väzenia niektorí Skaličania zaplatili i životom. V Uherskom Hradišti bola tak popravená istá Skalíčanka, ktorá sa v mužskom prestrojení 14. júla zúčastnila rabovania v Uherskom Brode.¹³³

Nič v tomto smere nezmenilo ani poľské vojsko pod velením kniežata Lubomirského, ktoré ešte v júli tiahlo od Hradišťa popri Skalici k Viedni.¹³⁴

Napokon však mali predsa len navrch Moravia, ktorí dňa 21. septembra po odchode kurucov vypálili skalické predmestia, okolité dediny a dokonca i kopčiansky žrebčinec „Štít“.¹³⁵ Nitrianska stolica preto v decembri 1683 na kongregácii v Novom Meste nad Váhom na 3 roky oslobodila úplne vypálené obce Kátov, Mokrá Háj a Vrádište od povinnosti vydržiavať vojsko.¹³⁶

Prítomnosť povstalcov v Skalici síce nepriniesla zmenu vo vedení mesta a nebola odstránená katolícka mestská rada, ako napr. v Trnave či Prešove, ale svoj odraz našla v náboženskom živote. Jezuiti ešte pred ich príchodom rozpustili 9. júla školu¹³⁷ a neskôr prišli aj o svoje budovy s kostolom, ktoré boli vrátené evanjelikom. Späť svoj kostol dostali aj kalvíni.¹³⁸ O niečo lepšie na tom boli františkáni na čele s gvardiánom Leonardom Ondrejkovičom (Ondrejkovics), ktorí vraj strážili na veži a mestských hradbách.¹³⁹ Zo strachu pred násilnosťami povstalcov utiekli zo Skalice na dlhšiu dobu aj niektorí tunajší mešťania.

Na stoličných kongregáciách sa v týchto pohnutých časoch stále jednalo o insurekciu, ten- to raz však už pre kurucov a knieža Tököliho, čo sa, samozrejme, odrazilo aj na rýchlosti jej vykonania. Podrobnosti, ako to mestu píše slúžny Štefan Kéri (Kéry), boli stanovené na rokovaní v Beckove 15. júla 1683.¹⁴⁰ Lustra insurekčných oddielov pre predvážske okresy bola určená na 21. júla do Piešťan, pre záväžke sprvu do Radošiny, neskôr do Topoľčian. Okrem osobnej účasti privilegovaných osôb bolo stanovené postaviť od 20 nepoddanských domov 1 jazdca a od 40 poddanských 1 pešiaka. Do čela stoličnej hotovosti bol postavený podkapitán Nitrianskej stolice Alexej Révai, ktorý sa mal s vojskom vydať v ústrety Tökölimu a menom stolice ho pozdraviť.¹⁴¹ Ohľadom insurekcie a lustry stoličných oddielov 23. júla písal mestu i Štefan Orbán, ktorý tiež prešiel na stranu Tököliho.¹⁴²

Porážkou osmanských vojsk pod Viedňou bol spečatený i osud povstalcov v Skalici, neistá budúcnosť čakala mesto a jeho obyvateľov. Pre istotu sa však poponáhľalo a po odchode kurucov z mesta 20. septembra 1683 smerom na hrad Branč¹⁴³ vrátilo jezuitom kostol a kolégium a pri príchode cisárskeho vojska mu vyšiel senát na čele s richtárom v ústrety a odo-

132 Tamže, pag. 107, 108.

133 ŠA BA, p. SI, f. Pozostalosť Jozefa Šátka, šk. č. 54.

134 Poľské vojsko, čo bolo na tú dobu nezvyčajné, sa chovalo pomerne slušne: „*v jidle a pití velmi skrovni okrom palenky, kterau v tom nejvietšim horku jak vodu lochaly*“. *Pamatky Města Brodu Uherského...*, s. 30.

135 BECK, J.: *Die Geschichts-Bücher...* ref. 124, s. 543.

136 ŠA NR, f. Župa Nitrianska I., Kongregačný protokol č. 5, pag. 454.

137 ŠA BA, p. SI, f. Pozostalosť Jozefa Šátka, šk. č. 54.

138 BECK, J.: *Die Geschichts-Bücher...* ref. 124, s. 541.

139 *Z pamätnej knihy P. P. Františkánov v Uhor. Hradišti...*, s. 140.

140 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1683, šk. č. 44, pag. 82 a 84.

141 Tamže, pag. 83.

142 Tamže, pag. 78, 79.

143 BECK, J.: *Die Geschichts-Bücher...* ref. 124, s. 543.

vzdali mu kľúče od mestských brán, čím ako prví potvrdili vernosť voči panovníkovi.¹⁴⁴ Nebolo im to vôbec na osoh, pretože richtár Ján Pograns, mešťanosta Ján Janczik, mestský kapitán Matej Bošnai a senátor Pavol Salix boli odvedení do Uherského Hradišťa, kde boli viac ako mesiac internovaní.¹⁴⁵ Zvyšok senátu začal okamžite pracovať u plukovníka Dippenthala, ako i u cisára na ich prepustení, pre istotu však boli ich miesta v mestskej rade obsadené pánmi Vajaim, Jankovičom (Jankoviczom), Bončičom (Boncziczom) a Jurajom Čanadym (Czanadi).¹⁴⁶ Senát písal v tejto veci 27. septembra plukovníkovi Dippenthalovi, chcjúc mu vyložiť biedny stav. Po uzavretí spojenectva povstalcov s Turkami totiž mešťania zo všetkých strán opustení sa však neodvrátili od svojho legitímneho kráľa, ale v páde najvyššej potreby, za najvyšších zdesení, úzkostí, nebezpečenstiev a lúpeží povstalcov a kvôli záchrane kresťanských duší mesta načas prijali Tököliho ochranu. Avšak po vyznení od plukovníka Dippenthala, že sa blíži vojenská pomoc na obranu mesta, ihneď po prídelení k rozumu sa vymanili z Tököliho ochrany a mesto písomne deklarovalo, že sa hodlá prispôbiť ochrane Jeho Milosti. Senát teda ponížene žiada plukovníka, nech ráči u panovníka láskavo pracovať na záchrane mesta a tiež v záležitosti do Hradišťa odvedených pánov, aby mohli byť prepustení.¹⁴⁷ Pomoc hľadali aj u Uhorskej komory, kam vyslali pánov Gulika a Salokiho (Saloky), tá ich však zasa len odkázala na viedenský dvor.¹⁴⁸ Väzneným zástupcom mesta, ako sa to konštatuje v liste z 30. septembra, sa aspoň čiastočne polepšilo, keď boli za nimi pustení jezuiti, navštevovať ich mohli aj manželky, ktoré im nosili jedlo a vo sviatok sa mohli účastniť sv. omše.¹⁴⁹ 8. októbra im bolo dokonca dovolené zháňať si za seba do väzenia náhradu, nenašiel sa však nikto, kto by bol ochotný ich vo väzení vystriedať.¹⁵⁰

Napokon sa za uväznených členov mestskej rady zaručil u plukovníka Dippenthala radca Uhorskej komory Andrej Šerényi (Serényi), takže boli prepustení a mohli sa aspoň voľne pohybovať v Hradišti, ak sa nebudú snažiť ujsť.¹⁵¹ Keďže však mesto nedalo Šerényimu (Serényi) dostatočné záruky, zriekol sa tento ručiť za uväznených mešťanov a títo boli znova vsadení do žalára. Senátori preto znovu prosili plukovníka Dippenthala o ich prepustenie, tento im však odkázal, že vo veci nemôže nič urobiť, nech teda vyčkávajú na rezolúciu Jeho Jasnosti cisára, a tak mestskí páni zostávali aj naďalej vo väzení.¹⁵²

A ich pobyt, ako sa zdá, nebol vôbec príjemný. Väzenie totiž nemalo vôbec dlážku a pec a bolo skôr na leto ako na zimu, takže sa nedalo v ňom ani uležať. A keď žiadali od senátu poslať múku, slaninu, víno, pivo a nejaké peniaze,¹⁵³ zo Skalice im odkázali, že senát sa uzniesol, aby mali na týždeň 5 fl., keďže však pri odchode dostali 20 fl., a pokladnica mesta je prázdna, nepošlú im nič.¹⁵⁴ Potraviny nech si zaopatria v Hradišti, lebo je tam všetko lacnejšie, mesto by s ich odvozom na Moravu malo aj tak len problémy. Dňa 5. októbra poslal notár Ján Lonský richtárovi aspoň perinu¹⁵⁵ a 8. októbra aj 20 fl., pretože vyšlo najavo, že pri ich odvede-

144 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1683, šk. č. 44, pag. 115, 116.

145 Tamže, pag. 113, 114.

146 Tamže.

147 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. Conceptiones 1595 – 1683, z 27. septembra 1683.

148 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1683, šk. č. 44, pag. 119, 120.

149 Tamže, pag. 115, 116.

150 Tamže, pag. 121, 122.

151 Tamže, pag. 123.

152 Tamže, pag. 127.

153 Tamže, pag. 115, 116.

154 Tamže, pag. 117, 118.

155 Tamže, pag. 119, 120.

ní nedostali žiadne peniaze.¹⁵⁶ Ťaživo na väznených pánov doliehalo i to, že v Skalici sa začínalo koncom septembra vinobranie. Mesto ich muselo preto podrobne informovať o jeho priebehu a zabezpečiť a dozrieť aj na obaračky v ich súkromných vinohradoch.¹⁵⁷

Dňa 12. októbra 1683 píše uväzneným pánom skalický senát, že vyslali ablegátov, pána Tainaiho, Vaiaia a notára Lonského k hlavnému veliteľovi cisárskych vojsk v Uhorsku Karolovi Lotrinskému zdržiavajúcemu sa vraj pri Nových Zámkoch, ktorý má na starosti záležitosti v krajine a poľskému panovníkovi Jánovi III. Sobieskemu, ako im to poradila Uhorská komora, aby ich poprosili o ochranu a odvelenie posádky z mesta, ako i o prepustenie uväznených pánov.¹⁵⁸ Richtár, konzul, mestský „hejtman“ a senátor Salix však zostali uväznení aj naďalej a na slobodu sa dostali až niekedy v druhej polovici októbra 1683. Definitívne si však zrejme mohli vydýchnuť až po 3. novembri, keď Leopold I. prijal Nitriansku stolicu do svojej ochrany a nariadil upustiť od konfiškácií majetkov, čím v podstate aj omilostil tých, ktorí sa vrátili k vernosti voči cisárovi.¹⁵⁹

Mestským ablegátom sa podarilo aspoň získať v tábore Karola Lotrinského 16. októbra ochranný list, ktorým bolo mesto so všetkými obyvateľmi a majetkami zobraté do ochrany a dôstojníci a vojaci sa tu nemali ubytovávať, zriaďovať tábory, žiadať peniaze, či dokonca rabovať.¹⁶⁰ O 10 dní neskôr pod Ostrihomom dostali obdobný list aj od Jána III. Sobieskeho.¹⁶¹ A zdá sa, že listy boli potrebné, pretože pobyt cisárskych vojsk sa od kuruckých príliš nelíšil.

Mesto bolo totiž od odchodu povstalcov a odvlečenia čelných predstaviteľov do Hradišťa nepretržite obsadené vojskom podliehajúcim hlavnému veliteľovi na Morave plukovníkovi Jánovi Baptistovi Dippenthalovi. Išlo o 700 vojakov rozdelených do troch kompánií a jednu kompániu dragúnov majúcu 122 mužov.¹⁶²

Okrem týchto tiahlo popri Skalici do Uhorska aj brandenburské vojsko, z ktorého sa 2 000

156 Tamže, pag. 121, 122.

157 Tamže, pag. 112, pag. 113, 114 a pag. 119, 120.

158 Tamže, pag. 127. Mesto hodlalo vyslať posolstvo ku Karolovi Lotrinskému už 8. októbra v zložení Tajnaj, Vajjai, Saloki, ale posledne menovaného neskôr nahradil mestský notár. Porovnaj: ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1683, šk. č. 44, pag. 121, 122; tiež MG Skalica, šk. Conceptiones 1595 – 1683, nedatovaný list.

159 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. Mandata 1672 – 1700, č. 190b.

160 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Protectionales, šk. č. 59, zo 16. októbra 1683.

161 Tamže. „Jan Trzeci z Bozey Łaski Krol Polski, Wielki Książę Litewski, Ruski, Pruski, Mazowiecki, Zmudzki, Kiiowski, Wołyński, Podolski, Podlaski, Inflancki, Smoleński, Siewierski, Czerniechowski.

Wszem wobec, y koźdemu z osobna, komu o tem wiedzic należy: Mianowicie Wielmożnym, Wrodzonym, Wodzom, Regimentarzom, Pułkownikom, Oberszterom, Rotmistrzom, Kapitanom, Porucznikom, y wszytkiemu Gezdnemu, Pieszemu Polskiego, y Cudzoziemskiego Zaciągu Woysk Naszych, y Rzpthey Koronnych, y Wielkiego. Książę. Litewskiego. Rycerstwu do wiadomosci podaiemy. Zarobilo na ten respect u Catego Woysk Naszych, y Rzpthey Koronnych, y Wielkiego. Książę. Litewskiego. Rycerstwa Miasto Szokol nazwane ze wszytkiemu swoiemi przyleglosciami przez dotrzymanie wiernego poddanstwa Naiasnieyszemu Cesarrzowi Jak Chrzescianskiemu, ze byaden przechodzac w Marsie z Pułkiem, Choragwią Regimentem, y Supplementem w mianowanym Miescie, y iego attinentiis Stac, Stacy wybierac, y inszych namnieyszych praetextem Żołnierskim wymyslnych czynic niewazył infestacji. Declaruiąc, ktobysię kolwiek tey wyrazney woley Naszey sprzeciwiający znalazł y pomienione Miasto i akimkolwiek wymyslnym sposobem wazył się aggrawowac. Takowy kazdy iako Violator powagi Naszey Krolewskiej nieodwłocznie bez wszelkiego respektu Personarum sądzony, y rigide podług Artykułow Woyskowych karany będzie. Na wsię Ręką własną przy Pieczęci Naszey podpisałismy. Dan w Obozie pod Granem dnia 26. Octobris Roku Pańskiego 1 6 8 3. Panowania Naszego X^o Roku.

Jan Krol Książę Adam Sarnowski Pielnym Zmocnieniem: Prokurator Polski.“

162 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1683, šk. č. 44, pag. 117, 118. Dragúni boli ľahkou jazdou, či presnejšie jazdeckou pechotou, pretože spočiatku bojovali ako pechota a kone im slúžili len na rýchlejšie presuny. V roku 1679 mal dragúnsky regiment 800 mužov a členil sa na kompánie. Výzbroj tvorila karabína (arkebúza) – krátka puška s kolieskovým zámkom, dve pištole a paloš s čepeľou dlhou 842 – 921 mm a širokou 39, 5 mm. *Vojenské... ref. 18, s. 158, 160; tiež SEGEŠ, V.: Vojenstvo... ref. 18, s. 20.*

mužov prechodne od 28. septembra zdržiavalo v meste a na okolí.¹⁶³ Na druhý deň im senát nariadil vydať 500 pecňov chleba, 8 centov mäsa a 4 sudy piva, čo však nestačilo a ešte v ten večer bolo vojsku dodaných ďalších vyše 400 chlebov a 2 sudy piva. Navyše, 29. septembra, ako píše mesto uväzneným pánom do Hradišťa, prišiel aj proviantný majster z Holíča a žiadal poskytnúť 7 volov, 7 sudov piva a 700 chlebov. Mešťanom pracujúcim na poliach tiež po-bral dobytok. Plukovník Dippenthal im poradil, nech aspoň niečo sľúbia, aby sa mohli vrátiť povozy, ktoré viezli potraviny do Holíča včera.¹⁶⁴ Do 4. októbra brandenburské vojsko od-tiahlo a v meste zostali len Dippenthalove 4 kompánie.

Skalica však bola vojskom natoľko vyčerpaná, takže sa senát vážne obával, ako píše no-tár Lonský väzneným pánom do Hradišťa, že sa mešťania rozutekajú, pokiaľ nedôjde k úľa-vám. Plukovník Dippenthal pritom žiadal, aby mu mesto vyplatilo ďalších 300 fl. a dodalo 6 sudov vína.¹⁶⁵

Senát písal v celej záležitosti Dippenthalovi už 5. októbra nepochybujúc, že je plukovní-kovi známe, v akých úzkostiach a stave sa mesto nachádza. Preto, ako ráčil už i sľúbiť, nech redukuje množstvo stravy poskytovanej vojsku, keď toto dostáva aj peniaze, aby sa tak mes-tu uľahčilo.¹⁶⁶ Ohľadne žiadaných 300 fl., hoci preukázal mestu veľa dobrodení, mesto 6. ok-tóbra odkázalo, že mu nemôže slúžiť kvôli biede, poskytne však aspoň oných 6 váz (sudov) vína.¹⁶⁷ Neskoršie si však senát, azda i pod nátlakom, všetko rozmyslel a 11. októbra sa roz-hodol do 2 týždňov vyplatiť aj požadované peniaze¹⁶⁸ a na druhý deň dodať aj nové čižmy pre Dippenthalovho kaplána.¹⁶⁹

V októbri sa týždeň v Skalici zdržiaval i regiment plukovníka de Rossa a jeho úradníci.¹⁷⁰

Snáď jedinou výhodou prítomnosti dippenthalovských vojsk v meste bola obrana proti kurucum, ktorí 29. septembra obsadili znovu hrad Branč a od začiatku októbra podnikali niekoľko dní nájazdy do okolia Skalice, keďže hrad držali do 10. októbra.¹⁷¹ Účinnosť tejto obrany bola však diskutabilná, pretože už 4. októbra kuruci prekvapili mešťanov a Mokro-hájčanov pri prácach vo vinohradoch a veľa ich odvliekli na Branč, Mokrohájčanom okrem toho zobrali aj dobytok.¹⁷² Dňa 5. októbra sa Dippenthalovi sťažovala aj skalická mestská ra-da, aby vojsko chránilo mešťanov, pretože povstalci so zajatcami zaobchádzajú tyransky, po-žadujú výkupné a vymýšľajú akékoľvek škody.¹⁷³

Až do jari 1684 sa vo vydržiavaní vojska v Skalici prakticky nič nezmenilo, hoci už 16. no-vembra vydal Karol Lotrinský ochranný list pre Nitriansku stolicu a o mesiac neskôr vyšla i rezolúcia Leopolda I. o tom, čo má byť poskytované vojsku určenému v Uhorsku na vydr-žiavanie alebo zimovanie.¹⁷⁴ Uhorská komora sa záležitosťami okolo vojsk príliš nezaobera-

163 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1683, šk. č. 44, pag. 112.

164 Tamže, pag. 113, 114.

165 Tamže, pag. 119, 120.

166 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. Conceptiones 1595 – 1683, z 5. októbra 1683.

167 Tamže, zo 6. októbra 1683.

168 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1683, šk. č. 44, pag. 125.

169 Tamže, pag. 127.

170 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. Conceptiones 1595 – 1683, z 2. novembra 1683; tiež šk. Erogationes in exerci-tus 1634 – 1849, Consignatio expensarum in Libera Regiaque Civitate Sakolcensi ab Anno 1683. die 20. Sep-tembris factarum in militiam Suae Illustrissimae Caesariae Regii (!) Majestatis Domini Domini nostri Cle-mentissimi.

171 BECK, J.: *Die Geschichts-Bücher...* ref. 124, s. 544.

172 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1683, šk. č. 44, pag. 119, 120.

173 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. Conceptiones 1595 – 1683, z 5. októbra 1683.

174 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. Mandata 1672 – 1700, č. 191b „*My Leopoldus Znamo činime Pržytomnym*

la a kráľovská komisia, ktorá mala riešiť o. i. i sťažnosti na cisárskych vojakov bola zriadená až v januári 1684 a príslušné usmernenia pre vojská zimujúce v Skalici vydala 10. marca 1684.¹⁷⁵ Bez odozvy ostala aj žiadosť adresovaná Nitrianskej stolici o vyňatie mesta spod povinnosti zimného ubytovania vojska.¹⁷⁶

Naopak, do mesta prišli niekedy po 8. novembri na zimovanie dôstojníci zo štábu bádenského pluku nemeckého kniežata Ľudovíta Bádenského, ktorý bol ubytovaný zrejme v Modre. Kvôli ich vydržiavaniu sa 28. novembra 1683 konalo i zhromaždenie celého mešťanstva, prvý raz od júla, keď mesto obsadili povstalci. Na živobytie bádenských dôstojníkov a ich kone sa malo denne vyberať od celého domu 2 den. a 2 bratislavské merice ovsu, od polovičného domu polovicu a hoferi s vinohradom alebo poľom majú dávať 1 gr. a ¼ merice ovsu. Seno a drevo zabezpečovalo mesto vojakom na vlastné náklady. Dávky mali vyberať štvrtníci – „desatniczy“ a odvádzať Matejovi Procopiusowi a Samuelovi Sedlačekovi (Sedlaczek), ovos zasa Václavovi Brodeckému (Brodeczky) a Václavovi Berkowi. Aby mešťania zo Skalice húfne neutekali, bolo nariadené konfiškovať domy všetkým, ktorí by odišli a rovnaké ustanovenie sa týkalo i tých, ktorí sa dosiaľ do mesta nevrátili.¹⁷⁷

Skaličania sa kráľovskej komisii v Bratislave sťažovali aj na bádenských dôstojníkov, ktorí vraj nechceli prijímať stanovených 6 den. na deň na porcie a namiesto toho si dávky svojvoľne zvyšujú. Komisia preto prikázala dôstojníkom nevyberať viac ako 6 den., ani si ne-

Lystem Kterak my Pro Was w nassem Kralowstvy Uherskem na Zimni Kwartiry rozlozeny tež Pro opatzeni a obzazeni tohož Kralowstwi; y ginssich wsusedstvi zústawagiczych nassych Kragin dieiecznych, sem a tam ustanoweny Wogansky lyd; zaseg gistu Ordinanty aneb Porządek (tak aby giake saldat tež y gospodarž, totiž Prwni czo Przygiati a druhy czo oddawatj wiedieti mohl Przytom Zústawal a Pewnie se toho držiel) Milostiwie sme z adobre uznaly učiniiti; Protož take sme y resolurowaly aby se tomuž Woganskemu lydu wgmenowanem nassem Kralowstwi Uherskem od Stolycz nebylssto Quartirskych hospodažu Každodennie dwa ffuntj chleba, geden ffunt Masa, a giedna uherska holba Wina czož Nemeckzy mass učini, in natura, anebo Podle lybosti Stolycze a Quartirskych hospodažu na Mistie takoveg Porty denne ssest kregcaru dawalo giakož Podobnie na giednu konsku Portj denne Osm funtu Sena, a ssest funtu Owsa, na tyden Pak dwie Otlepie Slamy Spusobem takowym, aby nestalo na wuly Quartyrského hospodaža na mistie toho Penize dawati; nybrž czo se specifirowaneho Sena, Owsa a Slamy dotyka, wszczeko in natura odwadieti se ma j Podle obyčajneho serviczu totiž držgiwi, Soly, Swietla, a Postele tak gakož nini z Stranky Quartyrského hospodaža soldatowj na tuž ustni nebo Konsku Porti nicz wicze dawati Powinno neni; tak take soldat nema wicze než giak wysazena Powinost sebu Pržynassy Ziadati, tym menieg negakym Spusobem wypresowati swobodu ma, Poniewacz to bez toho nasseg guž Przedessle Prossleg Czsarsžskeg, a Kralowskeg Ordinantj wychowanem se tykagiczy, a Publicirowanym Disciplins Patentom dokoncza naprotiw gie, a my to Ziadnym Spusobem dopustiti; Nybrž ty gyste Kterzy by se takowych wystupku dopustily Pržykładne a Ostrže trestatim Negmilostiwiegi sme uminily.

Plat anebo Wychowani bude se sycze Regimentom wPlnem Stawu nebo Spusobu dawati, wssak nicz meneg tym Porządkiem aby Swobodno bylo gospodaržowi na tiech Kterzy skutecznie Pržytomni gsu ustni Porti, in natura, nebo na Peniezych Pokogitj, Pro Pržytomne Pak a skutecznie se nachazegiczy Konie wysazene Seno, Owes a Slamu in natura odwadietj; Na schazegiczy nebo nedosazene Placze ale, Penize giak ustni, tak Konske Portie wgedneg summie Po 12 kregcažych Pokogiti; Zkterychssto Poslednich, Regimenty Nassemu General Polnimu Woganskemu Commisariatu Poržadny Poczieti davati a tomuž y nadbyvagiczy Penize odwadieti; mosy, a Kginssym Potržebynm Woganskym wydanim do Casse Potahowati se mosy, Yiakož my take negmilostiwieg uržydime Kam se Penize takowe kslužbam nassym a Obecniomu dobremu Obratiti meti budu. Czož Wsse Nassa Generalitet, Comendant, a Poruczniczy Pewnie Zachowawatj, gieden každý tymto se ržydit, a Podle toho, czo moczy tohoto nasseho negmilostiwiegsiho Patnetu ustanoweno a rozkazano gie, Pod uwarowanem nasseg Czsarsžskeg Nemilosti, a nahrady učinieneg sskody, Poslunsnie Ziti magi. Datum whintzy dne 16 Xbris 1683.“

175 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. Militaria 1644 – 1782, z 10. marca 1684. Skalickí vyslanci ku komisii sa totiž sťažovali na rôzne škody, vojaci vraj podpaľovali predmestia i okolité dediny, vybrali oblie z jám, oberali vinohrady a odháňali dobytok. Komisia plukovníkovi Dippenthalovi nariadila zjednať vo veci nápravu.

176 ŠA NR, f. Župa Nitrianska I., Kongregačný protokol č. 5, pag. 449.

177 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Diarium sessionum magistratus annorum 1674 – 1692, č. 5, pag. 192r.

vynucovať porcie naviac, taktiež má byť zostavený presný zoznam poskytnutých porcií a čo mesto dosiaľ vydalo navyše, nech sa zrazí z porcií, ktoré majú byť vydané.¹⁷⁸

Mesto však zrejme dôstojníkom neposkytovalo všetky veci, ktoré malo. Svedčia o tom viaceré listy bádenských vojakov. Ferdinand Maximilián Ignác Gerlach tak žiadal o dodanie dreva na kúrenie¹⁷⁹ a v decembri bolo mesto urgované vydať pobočníkovi kniežaťa Bádenského Jánovi Prillwitzovi porcie pre kone.¹⁸⁰ Tesne pred Vianocami roku 1683 bol do Skalice poslaný barón de Abele, aby zjednal poriadok v množstve vydávaných porcií, najmä však ohľadom sena a slamy. Keďže však Ľudovít Bádenský bol menovaný hlavným veliteľom cisárskej jazdy, došlo k zvýšeniu počtu porcií, na ktoré mal nárok.¹⁸¹

Problémy s vydržiavaním bádenských dôstojníkov malo mesto i začiatkom roka 1684, obyvatelia totiž nechceli platiť vyrubené dávky.¹⁸² Centumvirát preto nariadil takýchto vsadiť do mestského väzenia.¹⁸³ K ďalším ťažkostiam vo vydržiavaní došlo začiatkom februára, keďže bola zvýšená mesačná taxa určená na celý dom, a to na 2 fl., od polovičného domu 1 fl.¹⁸⁴ A tak aj potom dochádzalo medzi obyvateľmi mesta a vojakmi k nedorozumeniam, ako to dokladá informácia, ktorú podal richtár Pograny na zhromaždení všetkého meštianstva 7. apríla: „*gaku Zurżiwosty Neucztiwosty a hniewliwe Knizete Badenskeho lyde Zde Quartirugiczy, Pokraczugi, a pohrusku cziny, Ze se gim plat na Narzizene Portie czasem Nalezitim neodwadż*“.¹⁸⁵ Nečudo preto, že sa zdvihla vlna nevôle a opozícia vinila vedenie mesta a hlavne richtára za terajšie ťažkosti.¹⁸⁶

Napriek tomu sa však Skalica v priebehu roka 1684 pravdepodobne dostala v otázke kvartróvania vojska z najhoršieho, lebo 1. mája sa páni „wolenczi“ uzniesli najat' 10 mušketerorov, 1 kaprála a 1 bubeníka, keďže „*skrz obiwatelu Mieszczych, Welika nedbanliwost skrz*

178 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. Militaria 1644 – 1782, z 10. marca 1684.

179 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1683, šk. č. 44, pag. 136.

180 Tamže, pag. 144, 145.

181 Tamže, pag. 146, 147.

182 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Diarium sessionum magistratus annorum 1674 – 1692, č. 5, pag. 193v, 194r „*Anno 1684. Die Festo Conversionis Sancti Pauli Congregata Communitas per CentumViros. Steg Przczinie, Pomyewazd wito ninegssy welmi tyesske czasy, Miesto toto a Obiwatele gehu mnohymi uskostmý se welmi Suzuge a mnohe agiz Prawe neznesitedne Utraty na offciruw Knizete Badenskeho wide. W Przczinie Kterich aczkolwiek Slawny Magistrad bedliwu Praczy magicz, aby se tymto tieskostem Ulehczeny stalo, na mnohe Mista Pisal, obzwlasne Pak A nayprw Kslawneg Komorze, Za Protectiu, a Przimluwu Kgeho Gas. Czisar. Zadagicze; Zatim y Geho Oswiczenostý Panu Panu Kralow. tochtu Palatinusowý. Anaposlody Geho Mti Panu Maholany Janossowý Secretariussowí Cancellariae Uherskeg. Znalezitu wssech wjezci Informatiu. Ktomu take ý Samemu Knizeti Badenskemu, Ze Pak od nikad az Posawad Zadostiweg a Potiessitedneg resolutý dostati nemohl, Za slussne biti uznal, abý sProstrzedku swohe Ke dworu ak Sluzbie Geho Gas. Czisar dwie osoby se wislalý. Czos Pany Wolenczy slussnie schwalilý, a Zadostiwy gsau abý czim spysse wislany bilý. Ze Pak Milostiwe Poruczeny od Geho Gas. Czisar. Miestu doslo, a gak geden Kazdy hopezarz Wogakuw Czisar. Mti Wtomto Kralow. Uherskem Quartirugiczy chowatý ma, sPany Wolenczy gest communiciowan. Kteresto take ý sPany Zemany zde obidlegiczimi Mase communiciowati.*“

183 Tamže, pag. 194v.

184 Tamže.

185 Tamže, pag. 195v.

186 Tamže, pag. 194r „*Ze Pak Slaw. Magistrat nasliha na swe ussy, odspolu Sausedu Yazikuw nespokogenich mnoho uszczipliwostý, Ze by Tenz Magistrat Przczizi na bil Zawadi, a niniegssi tiesskostem Miasta, czoz Neoczekawal takoweho odstuzeny, Zaswe welike a Miestu tomuto Mnohe Prokazane Pracze. Atak Slawna Obecz litostiwa gsauz nadtim, wedia otom skuteczne Ze WPrzczinie Przedessleg, gedneg y druheg Wojni, Nicz san (!) od sebe Magistrat neczinil, ale sZwedomim gegich se stalo. Proczes Pokudzby se gdo takowj nassel Protý Slaw. Magistratu reptagiczy Anesslechetni Pomluwagiczi, a Protj Przisaze sweg neuczil by nalezitie, mase skrz Pana Fiscusa Citirowati KuPrawu, aczo takowemu Prawu Przinese, to nechat sobie drzy.*“

*Wartowaný se czynj.*¹⁸⁷ Mesačne mali dostávať od celého alebo polovičného domu 10 den., od mešťanov nemajúcich dom 3 den.

Za takejto situácie sa život mesta na prelome rokov 1683/1684 do bežných koľají dostával len veľmi pomaly. Bolo však nutné, aby senát popri vojenských záležitostiach riešil aj ďalšie veci. Tak začiatkom novembra písal mestu prefekt leopoldovskej pevnosti ohľadom cisárskeho vojaka Jána Lusta, ktorý je za akýsi zločin spáchaný počas povstania internovaný v skalickom väzení žiadosť o prepustenie.¹⁸⁸ Mestská rada to však odmietla urobiť, pretože by to bolo zjavným porušením práv mesta, celá vec sa preto mala riešiť súdnou cestou.¹⁸⁹

Dňa 1. novembra 1683 zasa Nitrianska stolica prejednávala mandát palatína Pavla Esterháziho (Esterházy) nariaďujúci personálnu insurekciu,¹⁹⁰ mesto však na zasadnutí nemalo svojich zástupcov. Už 2. novembra písala Skalica palatínovi o nemožnosti insurgovať, pretože vojsko pobralo v meste všetky kone, ktoré našlo. Súčasne tiež prosí palatína o ochranu a príhovor u kniežaťa Karola Lotrinského o zmenšenie počtu vydržiavaných vojsk.¹⁹¹

Problémom bol i dobytok odvedený Moravanmi počas vzájomných nájazdov a plienenia. Do veci sa vložila Nitrianska stolica a v januári písala moravským úradom ohľadom jeho vypátrania a reštitúcie.¹⁹² Dobytok na vlastnú päsť a vraj aj dosť hrubým spôsobom, ako to 23. marca 1684 písal do Skalice strážnický richtár Martin Frantzech, hľadali v Strážnici aj samotní Skaličania.¹⁹³

Definitívnu bodku za Tököliho povstaním v priestore Skalice aspoň vo vzťahu mesto – panovník dala prísaha vernosti skalických vyslancov Leopoldovi I. pred kráľovskou komisiou v Bratislave. Panovnícky dekrét, zaručujúci všetkým milosť, bol vydaný 12. januára 1684 a lehota na zloženie prísahy bola stanovená do konca februára.¹⁹⁴ Mesto dekrét prejednávalo 28. januára a následne 6. februára vyslalo do Bratislavy ku kráľovskej komisii v tejto veci richtára Jána Pograného, konzula Jána Tainaiho a senátora Pavla Salixa.¹⁹⁵

MESTSKÉ HOSPODÁRSTVO

Vojenské pohyby v okolí mesta, ako i samé Tököliho povstanie a následné vydržiavanie cisárskeho vojska sa, samozrejme, odrazili aj na mestskom hospodárstve. Stanoviť počet obyvateľov alebo domov aspoň pre vnútorné mesto, ktoré podliehali v tejto dobe zdanieniu, však nie je pre absenciu prameňov možné. Na predmestiach však bolo v tejto dobe, konkrétne v roku 1682, podľa súpisu predmešťanov 114 domov.¹⁹⁶ Z toho vyplýva, že presná

187 Tamže, pag. 197v.

188 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1683, šk. č. 44, pag. 129, 130.

189 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. Conceptiones 1595 – 1683, z 5. decembra 1683.

190 ŠA NR, f. Župa Nitrianska I., Kongregačný protokol č. 5, pag. 443.

191 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. Conceptiones 1595 – 1683, z 2. novembra 1683.

192 ŠA NR, f. Župa Nitrianska I., Kongregačný protokol č. 5, pag. 463.

193 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Missiles, r. 1683, šk. č. 44, pag. 20 – 24.

194 MRVA, I.: *Daňové zataženie slovenských stolíc na sklonku 17. storočia a jeho dôsledky*. HČ, roč. 40, 1992, č. 6, s. 651.

195 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Diarium sessionum magistratus annorum 1674 – 1692, č. 5, pag. 194v.

196 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. Contributiones et taxae 1620 – 1849 – 1851, Consignationum suburbanorum 8. Martii 1682. Pre vnútorné mesto je smerodajným údaj z roku 1696, kedy tu stálo 68 väčších a 360 menších domov. ŠPIESZ, A.: *Slobodné kráľovské mestá na Slovensku v rokoch 1680 – 1780*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1983, s. 26.

výška zaťaženia mešťanov v súvislosti s presunmi vojsk a povstaním v rokoch 1680 – 1684 sa nedá určiť. O niečo lepšia situácia je pri výdavkoch magistrátu.

V júni 1683, keď na rozkaz panovníka a palatína mala Nitrianska stolica previesť insurrekciu, ktorá však slúžila až Tökölimu Skalica hodlala vyslať do stoličného vojska 4 vojakov – husárov¹⁹⁷: Krištofa trubača, ktorému bol na mesiac vyplatený žold 4 fl. a Jána Gizu z Liptova, Pavla Hluchého a Pavla Gebharda z Púchova, ktorí dostali po 8 fl. na dva mesiace. Mesto im okrem toho zabezpečilo aj 2 kone za 41 fl., pár pištolí kúpilo za 4 fl., karabínu a bandalier z jelenej kože za 4 fl., inú karabínu s bandalierom za 2 fl. 65 den. a jednu karabínu za 1 fl. 5 den.¹⁹⁸

Podrobnejšie údaje výdavkov na vydržiavanie vojska sa zachovali z konca roka 1683 a z roku 1684, z doby pobytu vojska plukovníka Dippenthala a dôstojníkov a služobníctva štábu bádenského regimentu. Tak sa v decembri 1683 a v januári nasledujúceho roku na porcie zimujúcich bádenských vojakov vyplatilo po 499 fl. 50 den., vo februári 1684 – 333 fl., v marci 166 fl. 30 den., v apríli a v máji po 480 fl.¹⁹⁹ Kaplán kniežata Bádenského mal mesačne dostávať od mesta 24 fl., 18 fl. pre seba a 6 fl. pre sluhu.²⁰⁰ Na oveľa vyššiu sumu mal nárok pobočník kniežata Ján Prillwitz. Za december 1683 až február 1684 dostal 300 fl., teda mesačne to bolo 100 fl.²⁰¹

Skalický magistrát zabezpečoval okrem porcií bádenským dôstojníkom i dodávky dreva a sena. Často sa však stávalo, že vojaci drevo zrekvirovali obyvateľom, takže mesto im potom vyplácalo náhradu. Fúra dreva stála 50 den. a ďalšie 4 den. bolo od dovozu.²⁰² Celkovo sa do konca roka 1683 vyplatilo za drevo poskytované bádenskému vojsku 134 fl. 38 den.²⁰³ Sena, ako sa zdá, bol v meste nedostatok, resp. senát zrejme nechcel, aby mešťania o všetko prišli, a tak sa toto nakupovalo a dovážalo už od decembra 1683 najčastejšie z Kopčian, neskôr i z Holíča. Jedna fúrka stála 1 fl.²⁰⁴

Prehľad približných denných výdavkov na zimujúcich bádenských vojakov a ich čelad nám ponúka jeden súpis z prelomu novembra a decembra 1683. Denne sa na obedy a večere dôstojníkov vydalo priemerne od 7 fl. 40 den. po 11 fl. Celková suma výdavkov za uvedené 2 týždne dosiahla 259 fl. 72 ½ den. Časť z týchto peňazí – 36 fl. 68 den. stálo vydržiavanie služobníctva dôstojníkov, 7 fl. 61 den. sa utratilo na tureckých väzňov kniežata Bádenského, 66 fl. za víno, 36 fl. za 6 sudov piva a 2 fl. 36 den. za drevo. Navyše, mesto denne zo svojich zásob poskytovalo 2 pecne ražného chleba pre tureckých väzňov a 26 pecňov sa dávalo služobníctvu dôstojníkov. Jednorazovo boli vojsku dodaní tiež 4 moriaci a 36 kureniec.²⁰⁵ Či sa však všetky tieto položky odpočítavali z celkovej sumy, ktorou mesto vyplácalo porcie, alebo išlo o osobitnú, ďalšiu položku, sa nedá zistiť.

Samotní mešťania sa podieľali na vydržiavaní bádenských dôstojníkov poskytovaním

197 Husár predstavoval typ uhorského ľahkého jazdca, z čoho vyplývala i jeho mimoriadna mobilnosť. Vyzbrojený bol spočiatku šablou a kopijou, ktorú neskôr nahradila karabína a dve pištoly. Charakteristickým bol aj jeho odev uhorského strihu – kalpak, dolomán, mentieka a bohaté šnúrovanie. SEGEŠ, V.: *Vojenstvo...* ref. 46, s. 20 – 21; tiež *Vojské...* ref. 18, s. 160, 162.

198 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. Erogationes in exercitus 1634 – 1849, z 18. júla 1683.

199 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. Portiones 1683 – 1850, kvitancie z príslušných mesiacov.

200 Tamže.

201 Tamže.

202 Tamže.

203 Tamže.

204 Tamže.

205 ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, šk. Erogationes in exercitus 1634 – 1849, Poznamenani Utraty, na Wogaky Knižete Baworskeho Luis, který tu ležy na Winterquartiry.

ovsa. Morálka ich dodávok však nebola príliš vysoká. Za roky 1684 – 1685 totiž dosiahli reštancie odvádzaného ovsa značnú výšku. V „Rinkowni“ štvrti to bolo 301 ½ merice od 48 domov, v „Dubowej“ ulici 87 meríc od 17 domov, V „Potocznej“ ulici 256 meríc z 37 domov a v 4 štvrti – „Nowej“ ulici 112 ½ merice z 22 domov.²⁰⁶

Osobitne bola Skalica zaťažaná od 20. septembra ešte i prítomnosťou a vydržiavaním cisárskych vojakov plukovníka Jána Baptistu Dippenthala. Len výdavky na stravu – raňajky, obedy a pivo pre plukovníka, jeho rodinu a dôstojníkov od 20. septembra do 1. decembra vyčíslil magistrát na 1 223 fl. 81 den., k čomu ešte treba prirátať 13 fl. 30 den. za ovos pre plukovníkove kone, 600 fl. v dvoch splátkach ako výpalné – dar pre plukovníka a ďalších 200 fl. na akéhosi pána Ollislana.²⁰⁷ Výdavky na samotných Dippenthalových vojakov, ako i regiment plukovníka de Rossa, ktorý sa tu zdržiaval týždeň v októbri, a škody, ktoré tieto jednotky spôsobili mestu spolu so sedliakmi navedenými vraj Dippenthalom na plienenie, vypalovanie sýpok, krádeže obilia a pustošenie vinogradov stanovilo mesto na 100 000 fl., čo je však istotne prehnaná suma.²⁰⁸ Odzrkadľuje však položenie mešťanov, v akom sa nachádzali a ich snahu o zníženie zaťaženia. Napriek tomu ešte i v roku 1687/1688 vyrubil uhorský snem slobodným kráľovským mestám okrem vojenských povinností, ktoré už samé o sebe znižovali ich platbyschopnosť, aj taxu vo výške 134 173 fl.²⁰⁹ V roku 1696 predstavovala táto suma hodnotu 178 400 fl. Mestu Skalica sa z toho ušlo 3 500 fl., čo bolo podstatne viac ako platil napr. Budín alebo Pešť a len o niečo menej, ako mala stanovené napr. celá Ostrihomská stolica.²¹⁰ Neprekvapí preto, že mesto upadlo postupne do dlhov, ktoré v roku 1691 predstavovali 6 885 fl. a najvyššiu hodnotu dosiahli v roku 1702 – 20 000 fl.²¹¹

Reflexie na takúto situáciu sa samozrejme prejavili i v demografickom vývine mesta, takže v roku 1683 a najmä v roku 1684 poklesla vo farnosti Skalica sobášnosť i pôrodnosť.²¹²

SOBÁŠENÍ VO FARNOSTI SKALICA V ROKOCH 1680 – 1684

mesiac/rok	1680	1681	1682	1683	1684
január	31	30	20	7	14
február	7	16	1	10	-
marec	-	-	-	-	-
apríl	-	-	-	4	-
máj	5	13	2	1	-
jún	4	3	2	-	-
júl	-	5	3	-	6

206 Tamže.

207 Tamže, *Consignatio expensarum in Libera Regiaque Civitate Sakolcensi ab Anno 1683. die 20. Septembris factarum in militiam Suae Illustrissimae Caesareae Regii (!) Majestatis Domini Domini nostri Clementissimi.*

208 Tamže.

209 NĚMETH, H. I.: *Vplyv osmanskej vojny na vývoj miest v Uhorsku a daňové zataženie slobodných kráľovských miest v Uhorsku v 16. a 17. storočí.* In: HČ, roč. 56, 2008, č. 1, s. 37.

210 ŠA BA, f. Župa Bratislavská I, Kongregačný protokol 1671 – 1699, pag. 601 – 603.

211 ŠPIESZ, A.: *Mestá na Slovensku na prelome 17. a 18. storočia.* In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Historica, roč. 26, 1975, s. 195.

212 Do farnosti Skalica patrili: mesto Skalica, a dediny: Mokrá Háj, Vrádište a Prietržka. Tabuľky sú zostavené na základe údajov zo Štátneho archívu Bratislava, f. Zbierka cirkevných matrik, Matriky farnosti Skalica, Matrika sobášených 1634 – 1724 a Matrika pokrstených 1629 – 1728.

VOJENSKÁ HISTÓRIA

august	2	4	4	-	3
september	-	-	3	-	-
október	-	-	-	-	-
november	13	7	5	6	3
december	-	-	-	-	-
spolu párov	62	78	40	28	26

POKRSTENÍ VO FARNOSTI SKALICA V ROKOCH 1680 – 1684

mesiac/rok	1680	1681	1682	1683	1684
január	22	12	12	22	8
február	14	11	18	16	7
marec	15	19	18	18	6
apríl	18	11	16	10	8
máj	21	21	14	9	6
jún	17	15	17	11	6
júl	12	12	13	8	7
august	15	17	11	21	7
september	19	19	13	18	9
október	15	23	20	23	8
november	8	17	16	27	8
december	8	21	20	17	9
spolu	184	198	188	200	89

Pokles je evidentný i v knihe novoprijatých mešťanov, keď v roku 1680 bolo prijatých ešte 11 mešťanov, v roku 1681 – 15, v roku 1682 – 13, v roku 1683 však nikto.²¹³

ZÁVER

Mesto Skalica, podobne ako i ostatné slobodné kráľovské mestá Uhorska, pocítalo centralizačnú, absolutistickú politiku viedenského dvora hlavne v politickej, menej náboženskej oblasti, keďže evanjelici nemali rozhodujúci vplyv a zastúpenie v orgánoch mesta. Pri správe mesta sa tieto tendencie prejavovali prítomnosťou kráľovského vyslanca vysielaného Uhorskou komorou, ktorý usmerňoval priebeh volieb, resp. obmedzoval staré výsady mesta a zároveň kontroloval aj hospodárenie mesta. Bolo totiž v záujme panovníka, aby mesto prinášalo čo možno najväčší zisk. Táto politika nadobudla ešte výraznejšiu podobu po zlikvidovaní Tököliho povstania.

V hospodárskej oblasti, ale i v každodennom živote mala Skalica, hlavne v rokoch 1680 – 1682 veľké ťažkosti s vydržiavaním a zásobovaním cisárskych vojsk. Napriek tomu sa však Skaliciania nestavali do výraznejšej opozície voči panovníkovi, čo má zrejme súvis s počet-

²¹³ ŠA BA, p. SI, f. MG Skalica, Nomina et cognomina neo civium 1669 – 1891, č. 30 (stará signatúra), č. 170 (nová signatúra).

ne i mocensky slabším postavením protestantov v meste (jasne sa to ukázalo i počas obsadenia Skalice povstalcami, keď nebol katolícky senát a čelní mestskí funkcionári nahradení protestantami).

Jednako však v júli 1683 mešťania otvorili povstalcom brány, hoci základným motívom bol pravdepodobne strach o vlastný majetok na poliach a vo vinohradoch a, samozrejme, o vlastné životy. Zdá sa však, že bez ohľadu na konfesiu sa viacerí Skaličania k povstalcom pridali, avšak ako primárny dôvod takéhoto správania bola vidina zisku, keďže sa zúčastnili hlavne plienenia blízkych oblastí Moravy.

Pri príchode cisárskeho vojska mesto jednoznačne deklarovalo vernosť panovníkovi a bez akýchkoľvek priesťahov odovzdalo plukovníkovi Dippenthalovi kľúče od mestských brán. No Skalica napriek tomu, že aktívne nestála na strane povstalcov, dopadla v podstate podobne ako iné slobodné kráľovské mestá v Hornom Uhorsku, vrátane neistého osudu jej popredných funkcionárov. Postihli ju rôzne perzekúcie, rekvírovania a veľká koncentrácia ubytovaného vojska, takže bolo niekedy ťažko badať rozdiel medzi pobytom povstalcov a cisárskych vojsk.

Škody, ktoré v mestskom hospodárstve napáchali povstalci a pokračovali v nich cisárski vojaci a moravskí poddaní, vypáľiac predmestia a poddanské dediny mesta ako odvetu za plienenie Moravy, dovŕšilo v druhej polovici 80. rokov a v 90. rokoch neúmerné zaťaženie mesta daňami a dodávkami vojsku.

Zdá sa však, že Skalica sa v 18. storočí dokázala z povstania Tököliho i Františka II. Rákociho (Rákoczy) spamätať a zaujať v hospodárskej a kultúrnej oblasti popredné miesto medzi mestami v Uhorsku. Vypovedá o tom jednak nebývalý stavebný ruch, ako i celkový rozvoj a rozmach duchovného a kultúrneho života, v hospodárskej oblasti pokračujúci rozvoj remesiel, najmä súkeníctva.

R. DRŠKA: DIE STADT SKALICA ZURZEIT TÖKÖLIS AUFSTANDES. MILITÄRISCH-GESCHICHTLICHE ASPEKTE DER JAHREN 1680 – 1684.

Der Widerstand der Kuruzen und sein Gipfel in der Gestalt Tökölis Aufstandes waren eine Reaktion auf absolutistische Politik Kaisers Leopolds I. in Ungarn nach Enthüllung Wesselényis Verschwörung. Kennzeichnend für sie waren: Zentralisation, Einschränkung der Macht der Stände, Kontrolle der Städte, konsequente Rekatholisierung und Aufenthalt von zahlreichen Habsburger Söldnerarmeen im Land. Die freie königliche Stadt Skalica, obwohl sie an der Westgrenze des Königreiches Ungarn lag, wurde durch Tökölis Aufstand auch betroffen. Und zwar trotzdem, dass sich die Basis der Aufständischen im Oberungarn mit Kaschau als Zentrum erstreckte (heutige Ostslowakei).

In Skalica hatte der Aufstand zwei Phasen. Die erste in den Jahren zwischen 1680 und 1680, als der Einfluss des Aufstands auf das Leben in der Stadt sekundär war. Skalica musste dem kaiserlichen Heer (Labanzen) Fuhrwerke zur Beförderung des Materials liefern und seit Frühjahr 1682 hielt sich in der Stadt und seiner Umgebung das Heer auf. Anfang 1683 kamen auf Beschluss des Generals Caraffa weitere Truppen. Ihr Aufenthalt war mit verschiedenen Gewalttaten verbunden. 1681 wurde der umherziehende Soldat Johann Hauzerm hingerichtet, der mehrere Morde und Raub in Ungarn und in Böhmen beging. Im politischen Leben Ungarns war der sog. Ödenburger Landtag wichtig. Er fand 1681 statt und bedeutete eine Änderung der Politik Wiens. Um Tökölis Kuruzen zu pazifizieren, hat der Kaiserhof seine Politik Ungarn gegenüber gemildert. Dies brachte jedoch keine Beunruhigung der Lage. Die Adegaten von Skalica setzten im Landtag vor allem die Lösung der Auseinandersetzungen mit Strážnicaer Herrschaft durch und informierten den Senat von Skalica über die Wünsche Skalicaer

Evangelischen und Calvinisten, die Kirchen in der Stadt ihnen wiederzugeben. Ihr Bemühen war jedoch erfolglos und die Kirchen blieben im Besitz der Katholiken.

Die zweite Phase des Aufstands in Skalica verlief im Jahre 1683, insbesondere in seiner zweiten Hälfte. Im direkten Zusammenhang mit Belagerung Wiens haben die Osmanen die Stadt am 16. Juli besetzt und hielten sie bis zum 20. September. Mit Hilfe einiger Bewohner von Skalica unternahm die Garnison der Kuruzen die Ausfälle nach Mähren. Nach der Niederlage der Osmanen vor Wien wurde die Stadt vom kaiserlichen Heer aus Mähren unter Führung Johann Baptist Dippenthal besetzt. Dieser ließ wegen der Zusammenarbeit mit den Aufständischen den Richter Johann Pograny, den Bürgermeister Johann Janczik, den städtischen Kapitän Matthias Bosnay und den Senator Paul Salix verhaften. Die Stadt wurde auch damit „bestraft“, dass sie 700 Soldaten Dippenthals Heeres unterbringen musste. Skalica halfen die Briefe des obersten Befehlshabers von kaiserlichem Heers Karl von Lothringen und des polnischen Königs Johann III. Sobieski, sowie die Resolution Leopolds I. nicht. Bis zum Frühjahr 1684 änderte sich die Lage in Skalica nicht und die Beschwerden über das Verhalten des Heeres sowie Gesuche, die Stärke der Truppen zu verringern, blieben unerhört. Als Schlusstrich hinter dem Aufstand in Skalica war der Treueid dem Herrscher im Februar 1684 in Pressburg, die der Richter Pograny und Johann Taynay leisteten. Skalica hatte ein ähnliches Schicksal wie die oberungarischen Städte, obwohl sie sich nicht aktiv am Aufstand beteiligt hatte und an der Spitze der Stadt ausschließlich die Katholiken standen. Sie ist wohl dadurch nicht in solche wirtschaftliche Schwierigkeiten geraten und es kam zu keinen Hinrichtungen der hervorragenden Bürger (Prešov). Den Aufsatz ergänzt ein ausführlicher Überblick über die Tätigkeit der städtischen Selbstverwaltung und deren Funktionäre und ein besonderes Kapitel bildet auch eine Rekonstruktion von Folgen des Aufstandes und des Aufenthaltes des kaiserlichen Heeres an die städtische Wirtschaft.

POSLEDNÉ ÚTOČNÉ AKCIE SLOVENSKEJ RÝCHLEJ DIVÍZIE NA KAUKAZE POSLEDNÝ ÚTOK NA TUAPSE

PAVEL MIČIANIK

MIČIANIK, P.: The last attacks of the Slovak fast Division at Caucasus.

Vojenská história, 4, 12, 2009, pp. 32–55, Bratislava.

The author describes in his study a decisive period of the Slovak military history – the combat actions of the Slovak Fast Division in the period from August 1942 to November 1942, stemming from the available historical documents based at the collections of the Military History Archive and the Museum of the Slovak National Uprising.

The study deals with the assignment of the Slovak Fast Division in German operation EDELWEISS. The target of the operation was to penetrate through the main back of the Caucasus to Georgia and its Black Sea ports in the west up to the Caspian sea to the east at the mountain range. The Slovak fast division was assigned in the west part of the Caucasus front with the goal to conquer Tuapse. It was the last attack of the division in the first half of October 1942.

Military History. East Europe. WWII. The Slovak Army at the East front.

Slovenská *Rýchla divízia* (RD) po dobytí Rostova postupovala v rámci nemeckého LVII. pancierového zboru na juh do západnej časti Kaukazu. Postup sa zastavil v druhej polovici augusta 1942 v divokých kaukazských lesoch. Červená armáda tam vybudovala silnú obranu, ktorú nebolo možné prekonať z chodu. Obnovenie nemeckej ofenzívy na konci septembra 1942 neprinieslo na kaukazskom bojisku očakávané výsledky. Divízie nemeckej 17. armády síce do večera 30. septembra 1942 zatlačili sovietsku 18. armádu o ďalších 5 – 10 km na juh, rozhodujúci prielom k Tuapse sa však nepodarilo vytvoriť. Napriek tomu hrozilo Tuapse vážne nebezpečenstvo. Hlavný stan Červenej armády preto nariadil 4. októbra 1942 veliteľovi *Zakaukazského frontu* získať späť stratené pozície. Velenie frontu preskupilo do 9. októbra svoje vojská na hlavných smeroch nemeckých útokov a spustilo protiútoky. Pôvodnú situáciu sa im ale nepodarilo obnoviť. Dňa 14. októbra 1942 nemecké, rumunské a slovenské jednotky opäť obnovili útok z východu v smere Šaumjan na Sadovoje a z priestoru východne od Fanagorjskoje na Sadovoje. Cieľom operácie bolo obkľúčiť hlavné sily sovietskej 18. armády a preniknúť k Tuapse. Už na druhý deň od začiatku útoku ustúpili útvary 18. armády na južný okraj Šaumjanu k železničnému mostu pri Ostrovskej ščeli. Zatlačené boli aj vojská na pravom krídle sovietskej 56. armády v priestore Sadovéhoho. Sovietsky hlavný stan preto ešte v ten deň nariadil veliteľovi *Zakaukazského frontu* posilniť 18. armádu tromi gardovými streleckými brigádami zo zálohy Severnej skupiny a previesť do zálohy tri strelecké brigády z Baku. Na tuapský smer bola prevelená jedna jazdecká a jedna horská strelecká divízia. Front dostal k dispozícii 4 protitankové del. pluky, 2

pluky protivzdušnej obrany a protiletadlový del. oddiel s kanónmi kalibru 85 mm. Bolo doplnených 6 streleckých divízií na najohrozenejších úsekoch obrany. Bol už najvyšší čas, pretože nemecké jednotky v priebehu 16. – 17. októbra ovládli priestor Šaumjanu a začali bojovať o Jelizavetpolský priesmyk.¹

Obnovenej ofenzívy sa zúčastnila aj slovenská RD, ktorá bola k 1. októbru 1942 posilnená na 8 456 mužov. Bojové straty a choroby však tento stav znížili za dva týždne o 410 mužov. Keď bola 14. októbra obnovená ofenzíva, RD mala 8 046 mužov (z toho 199 dôstojníkov, 95 rotmajstrov a 295 poddôstojníkov).² V jej výzbroji bolo 1 992 pištolí vz. 22 a vz. 24, 5 863 pušiek vz. 24, 386 ľahkých guľometov vz. 26, 61 ťažkých guľometov vz. 24, 10 protiletadlových kanónov *Oerlikon*, 24 protitankových kanónov (18 KPÚV vz. 37 a 6 Pak 38), 24 mínometov vz. 36, 4 protiletadlové kanóny Flak 37 a 43 poľných diel (9 horských kanónov vz. 15, 24 ľahkých húfníc vz. 14/19, 6 ľahkých húfníc vz. 30 a 4 kanóny vz. 35).³ Divízia mala dostatočne silné delostrelectvo, ale nedostatok pechotných automatických zbraní (ten bol čiastočne kompenzovaný používaním ukoristených sovietskych samopalov a poloautomatických pušiek). RD mala zaútočiť súčasne so západným susedom 198. pešou divíziou (PD), ktorá mala stále v podriadenosti II/20 prápor (mjr.pech. Jozef Lehocký) a 2 eskadrony PO 5 (mjr.jazd. Ján Izák). Vlastný útok v pásme RD mala viesť „útočná skupina Markus“, pomenovaná podľa jej veliteľa a zároveň veliteľa peš. pl. 20 pplk.pech. Mikuláša Markusa. Súčasťou útočnej skupiny *Markus* boli I/20 prápor (stot. pech. Štefan Želinský), I/21 prápor (stot. pech. Ján Hlucháč), ťažká eskadróna PO 5, pionierska rota 2, HKB 20, 2 čaty KPÚV 11, čata DPLP a čata nemeckých protiletadlových kanónov kalibru 37 mm. Prípravy na útok v rámci celého LVII. armádneho zboru (198. PD, RD a 125. PD) sa uskutočnili 13. októbra 1942. V ten deň boli do Kutajskaja od peš. pl. 21 presunuté ťažká eskadróna a 2 pionierske čaty, aby boli k dispozícii skupine *Markus*. Skupina disponovala 4 horskými kanónmi vz. 15, 4 protitankovými kanónmi Pak 38, 2 protiletadlovými kanónmi Flak 31 kalibru 37 mm a 2 kanónmi *Oerlikon* kalibru 20 mm.⁴

Dňa 14. októbra 1942 o 6.00 h zaujali útočné skupiny RD a 198. PD východiskové pozície a zároveň sa začala delostrelecká príprava. Delostrelectvo sa zameralo na postavenia sovietskych guľometov a mínometov, pričom húfnice II/31 oddielu preukázateľne zničili 2 sovietske bunkre. Po hodinovej delostreleckej príprave (delostrelci vypálili až 1 400 granátov!) vyrazili o 7.00 h do útoku bojové skupiny. Skupina *Markus* zaútočila smerom na kótu 411.8 východne od Chatypsa. Útočiacich pešiakov účinne podporovali paľbou ťažké guľomety a protitankové kanóny. Obranu v tomto priestore držali 1. a 2. prápor 714. strel. pluku 395. streleckej divízie (SD), ktorých sila bola odhadnutá na asi 500 mužov. Početný stav I/714 práporu bol k 10. októbru 284 mužov (z toho 25 dôstojníkov). Vo výzbroji mal 178 pušiek, 18 ľahkých a 6 ťažkých guľometov (z toho 1 slovenský vz. 24 a 2 nemecké MG 34), 8 mínometov (6 kalibru 50 mm a 2 kalibru 82 mm). Navyše mal pridelenú batériu s 2 kanónmi kalibru 76,2 mm. Podobný stav ľudí a výzbroje bol aj v 2/714 a záložnom 3/714 prápore (jeho sila bola odhadnutá na zhruba 300 mužov). Sily boli teda na oboch stranách vyrovnané, avšak útočná skupina *Markus* mala nad obrancami prevahu v ťažkých zbraniach. Útok skupiny *Markus* navyše podporil II/20 prápor a cyklistické eskadrony mjr. Izáka útočiace na ľa-

1 *Dějiny Druhé světové války 1939-1945 (svazek V)*. Praha 1979, s. 206.

2 VHA, RD, šk. 15, 42/1/15, Telegram č. 48, 1. 10. 1942, MNO; Tamže, Telegram č. 536, 15. 10. 1942, MNO.

3 BYSTRICKÝ, J.: Rýchla divízia na východnom fronte v roku 1942. In: *Vojenská história*, 5, 2001, č. 1, s. 58.

4 VHA, RD, šk. 67, asanačná rota, Vel. RD, Čís.: 22.162/Taj. 3. odd. 1942, Operačný rozkaz č. 36, 14. október 1942.; VHA, RD, šk. 46, Hlásenia odoslané na MNO, 324, Situácia RD 14. 10. 1942.

vom krídle 198. PD smerom na Chatyps. Skupine *Markus* i slovenskému delostrelectvu veľmi pomohol náčrt sovietskych obranných postavení na holej výšine pred kótou 411.8 a ďalšie informácie, ktoré veleniu RD poskytol pobočník veliteľa 1/714 práporu npor. I. A. Marčenko. Ten zbehol na slovenskú stranu 9. októbra. Slovenskému delostrelectvu sa vďaka tomu podarilo rýchlo vyradiť z boja sovietske delá a mìnometry. Drôtené prekážky a viaceroradov mìnových polí dostali na starosť príslušníci pion. roty 2 (npor. pion. Gustáv Donoval). Roty 1/20 práporu sa dostali pred prekážky o 9.50 h. Tu zaľahli a počkali, kým pionierske družstvá odstránia míny. Jednému družstvu velil čkt. Ján Kajan. Okolo 11.00 h usilovní pionieri mìnové polia napriek silnej paľbe sovietskych guľometov a mìnometov odstránili. Po usporiadaní peších jednotiek a päťminútovej delostreleckej paľbe „pokračoval útok v nezmenenej prudkosti“ proti sovietskym bunkrom. Počasie bolo príjemne teplé, teplota stúpala až na 20°C. Slovenské delá, mìnometry a protitankové kanóny podporovali pechotu silnou a presnou paľbou, ktorá vyradila viacero bunkrov, guľometných hniezd a ťažkých zbraní. V niektorých bunkroch sa červenoarmejci húževnato bránili, takže každý bunker musel byť dobytý osobitne. Napriek tomu vojaci 1/20 práporu dosiahli o 11.30 h vrchol kóty. Velenie 714. strel. pluku sa pokúsilo protiútokom z juhovýchodu získať stratené pozície späť, slovenské delostrelectvo ho však zmarilo skôr ako sa mohol plne rozvinúť. Do večera zaujal 1/20 prápor dočasnú obranu asi 500 m južne a 1/21 prápor východne od tejto „holej výšiny“. Citlivú kótu 260 zostali zaisťovať iba 2 pionierske čaty. Úloha určená veliteľom LVII. armádneho zboru pre RD na tento deň tak bola prakticky splnená.⁵

Ku kóte 411.8 sa od severozápadu prebýjali aj II/20 prápor, 2. cyklistická eskadróna a motorizovaná cyklistická eskadróna útočiace vo zväzku nemeckej 198. pešej divízie. Prápor mjr. Lehockého spočiatku postúpil len o 300 m, pretože musel prekonávať silné opevnenia. Do večera sa prebil k ceste nad Chatypsom, kde zaujal dočasnú obranu. Oveľa lepšie sa dарило 2. cyk. eskadróne npor. Kučeru, ktorá zaútočila na kótu 226.2. Na tejto kóte mal svoje veliteľské stanovisko veliteľ 2/714 práporu ktp. Ševčenko. Prápor držal obranu v okolí neďalekého kolchozu (4/714 rota priamo v kolchoze, 6/714 rota na kopci východne a 5/714 rota na kopci západne od kolchozu). Na kóte bola v obrane záložná 8/714 rota (100 mužov). Vojaci eskadróny npor. Kučeru túto rotu i s veliteľom 2/714 práporu dopoludnia z troch strán obkľúčili. Sovietska 6. rota poslala veliteľovi práporu na pomoc niekoľko mužov s ľahkým guľometom, ktorí sa na kopec dostali popri telefónnom vedení vedúcom z kopca na kolchoz. Velenie 714. strel. pluku na kótu 226.2 navyše vyslalo 30 samopalníkov (4 z nich boli cestou vyradení). 8. rota však utrpela také ťažké straty, čiže z nej zostalo iba 18 mužov! Keď padol kpt. Ševčenko, došlo k zlomu. Práporného komisára a kapitána z plukovného štábu zastrelili vlastní vojaci! Velenie nad práporom potom prevzal mladší politruk. V tejto zúfalej situácii nariadil po zotmení veliteľ 714. strel. pluku pplk. Kašuba ústup zvyškov práporu z okolia kolchozu, ktorý sa rozhodol aj osobne riadiť. Rozbité roty 2/714 práporu viedol komisár pluku práp.kom. Žirinov, za ktorým šlo 8 samopalníkov a zvyšky rôt v počte 45 mužov. Počas ústupu úbohého torza práporu z beznádejnej situácie zahynul aj pplk. Kašuba, ktorý bol

5 VHA, RD, šk. 46, Hlásenia odoslané na MNO, 324, Situácia RD 14. 10. 1942.; VHA, RD, šk. 32, i. č. 69, Vojnový denník 2. oddelenia (2. 7. – 17. 10. 1942.); VHA, RD, šk. 106, p.pl. 20, I. prápor, Vojnový denník 1/20 roty; VHA, RD, šk. 25, 2. odd., Vojnový denník RD (opis). s. 127.; VHA, RD, šk. 46, Vel. RD, Čís.: 25.649/Taj. 2. odd. 1942, 10. októbra 1942.; VHA, RD, šk. 170, PO 5, Čís.: 25.658/Taj. 2. odd. 1942, Výsluch voj. prebehlika, SV. 17. októbra 1942.; Z galérie nositeľov železného kríža (V paľbe nepriateľských mìn). In: *Stráž vlasti*, 2, 1944, č. 11, s. 12.

zabitý dávkou z guľometu. 714. strel. pl. tak v najkritickejšej situácii prišiel o svojho veliteľa. Zvyšky 2/714 práporu zaujali po ústupe obranu v priestore kóty 411.8.⁶

Prvý deň útoku bol napriek tvrdému odporu práporov 714. strel. pl. pre slovenské jednotky úspešný. Obrancom spôsobili ťažké straty (2/714 prápor bol prakticky zničený, padol jeho veliteľ i veliteľ celého pluku) a do obrany vrazili dva zbíhavé klíny smerujúce ku kóte 411.8. Zajatých bolo 15 červenoarmejcov (9 zajala skupina *Markus* a 6 II/20 prápor). Ťažké straty však utrpeli aj slovenské jednotky. Prvý deň útoku padlo 12 a ranených bolo 99 slovenských vojakov, čo bola sila jednej roty (6 mŕtvych a 66 ranených mala útočná skupina *Markus*, zvyšok jednotky pridelené 198. PD). V útoku sa pokračovalo nasledujúci deň o 6.00 h. Po delostreleckej príprave vyrazila skupina *Markus* do útoku na kótu 411.8. Slovenské delostrelectvo zničilo presnou paľbou viacero sovietskych bunkrov, čím uľahčilo postup pechote, ktorá poničené bunkre rýchlo „vyčistila“ od ich obrancov. V úseku I/20 práporu napríklad obrancovia počas delostreleckej paľby a útoku slovenských jednotiek zo svojich bunkrov ušli, takže prápor sa ich do 9.00 h zmocnil prakticky bez boja. O 10.45 h bol už prápor tesne pred vidlicou ciest severne od kóty 225.8. Stratil pritom len niekoľko ranených v dôsledku paľby sovietskeho delostrelectva. Do večera sa I/20 práporu ešte podarilo obsadiť kótu 225.8 i 226 a zaujať tam dočasnú obranu (kótu 226 obsadila I/20 rota). Spojenie s II/20 práporom, ktorý postupoval v ústrety I/20 práporu, sa však nepodarilo nadviazať.⁷

II/20 prápor útočil spolu s obidvoma cyklistickými eskadrónami naďalej vo zväzku 198. PD. S účinnou podporou delostrelectva sa im do 12.00 h podarilo dosiahnuť kótu 411.8, ktorá dominovala údoliu Chatyps. Po polhodinovej prestávke prápor vyrazil do útoku na samotnú výšinu, ktorú po zdĺhavom boji do 17.00 h obsadil. Na dosiahnutých pozíciách bola zaujatá dočasná obrana. Straty z druhého dňa útoku boli neporovnateľne nižšie. Padol 1 a ranených bolo 33 slovenských vojakov. Dňa 16. októbra o 6.00 h útočná skupina *Markus* opäť obnovila útok smerom na kótu 411.8. I/20 prápor stot. Hlucháňa vyrazil o 7.00 h z kóty 225.8 na kótu 411.8, kde sa po namáhavom presune spojil s II/20 práporom mjr. Lehockého, ktorý postupoval od západu. Podriadenie II/20 práporu a obidvoch cyklistických eskadrón 198. PD tým skončilo a velenie nad nimi prevzal pplk. Markus. II/20 prápor postupoval z kóty 411.8 ďalej na juhovýchod a pri križovatke ciest juhovýchodne od kóty 411.8 narazil o 7.20 h na silné bunkre. Do 17.00 h prápor spolu s cyklistickými eskadrónami postúpil 0,8 až 2 km na juhovýchod od kóty 411.8 a zaujali obranu obojstranne od cesty vedúcej po hrebeni Koč (Kotch). Jednotky RD tak opäť úspešne splnili úlohu dňa. Pomohlo im pritom aj nemecké letectvo, ktoré vyvíjalo počas celého dňa v úseku RD živú činnosť. Jednotky sovietskej 395. SD boli definitívne zatlačené na juh od údolia potoka Chatyps. Do zajatia padlo 10 červenoarmejcov. Slovenské straty dosiahli 6 mŕtvych a 22 ranených.⁸

Úspešne postupovali aj 198. PD a 101. horská divízia na obidvoch krídlach RD. Hlavné postupy 198. PD ohrozoval tylo 395. SD a 68. brigády námornej pechoty (bnp), ktoré v snahe vyhnúť sa obklúčeniu začali ustupovať aj pred slovenských jednotiek. Ničili pri tom všetky cesty. Ešte v priebehu útoku sa 16. októbra začala formovať „útočná skupina Zverin“ pod velením veliteľa peš. pl. 21 pplk. pech. Ondreja Zverina. Okrem II/21 práporu a 1. cyklistickej eskadróny boli do nej zaradené aj I/21 prápor, ťažká eskadróna PO 5, HKB 20

6 VHA, RD, šk. 170, PO 5, Čís.: 25.658/Taj. 2. odd. 1942, Výsluch voj. prebehlika, SV. 17. októbra 1942.; VHA, RD, šk. 32, i. č. 69, Vojnový denník 2. oddelenia (2. 7. – 17. 10. 1942).

7 VHA, RD, šk. 32, i. č. 69, Vojnový denník 2. oddelenia (2. 7. – 17. 10. 1942.); VHA, RD, šk. 106, Vojnový denník I/20 roty.; VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 325, Situácia RD 15. 10. 1942.

8 Tamže; VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 326, Situácia RD 16. 10. 1942.; VHA, RD, šk. 106, Vojnový denník I/20 roty.; VHA, RD, šk. 32, i. č. 69, Vojnový denník 2. oddelenia (2. 7. – 17. 10. 1942).

a pionierska rota 2 (bez 1 čaty), ktoré boli vyňaté zo skupiny *Markus* a nákladnými autami prevezené zo západného na východné krídlo RD. Na východné krídlo RD sa tak presunulo ťažisko útoku celej divízie, pretože prieskumné hliadky PO 5 a II/21 práporu zistili, že sovietske jednotky ustúpili medzi 6.00 – 7.00 h od ropných cisterien a do 10.30 h vyprázdňovali jednotky 68. bnp celú západnú časť obce Suchaja Zize. Dvaja prebehľáci navyše potvrdili, že brigáda dostala večer 15. októbra rozkaz na ústup. PO 5 preto o 14.00 h zahájil postup (z 8 mín nastražených na ceste boli 4 zneškodnené a 4 označené) a do 17.15 h zaistil pravé krídlo útočnej skupiny *Zverin* v osade Roboči Gorodok. Bližšie k frontu sa presunuli aj delostrelecké batérie a 3/11 batéria si urobila pozorovateľňu priamo pri cisternách. Pred útočnou skupinou *Zverin* bol v obrane 1/714 prápor (npor. Lisovoj) a dve rotý 1. práporu 68. brigády námornej pechoty. Sila týchto jednotiek bola odhadnutá na 420 – 460 mužov podporovaných 4 mínometmi kalibru 82 mm. Sovietske bunkre boli zapustené hlboko v zemi, členené do hĺbky a prepojené spojovacími zákopmi. Prístupy k nim chránilo nesúvislé pásmo drôtených prekážok a ojedinele aj mínové polia. Obrancov podporovalo spolu 10 diel (6 kanónov kalibru 76,2 mm, 3 húfnice kalibru 122 mm a 1 kanónová húfnica 152 mm) v 4 delostreleckých batériách. Východisko na útok si skupina *Zverin* vylepšila ešte večer 16. októbra, keď II/21 prápor (mjr. pech. Belo Mládek) obsadil opustené pozície v Suchaja Cica i dominujúcu výšinu.⁹

Útočná skupina *Zverin* vyrazila do útoku na svitaní 17. októbra o 5.00 h z priestoru obce Suchaja Ziza juhozápadným smerom na hrebeň Chrebet. Po prekonaní sovietskych zadných vojov obsadila východnú časť masívu Chrebet a postupovala ďalej na juh. Postup skupiny *Zverin* dobre podporovala skupina *Markus* útočiaca zbiehavým smerom po hrebenu Chrebet. Skupinu *Markus* tvorili I/20 a II/20 prápor, 2. cyklistická a motorizovaná cyklistická eskadróna, 2 čaty KPŮV 11, 2 čaty ľahkých protiletadlových kanónov a čata pionierov. V popoludňajších hodinách mot. cyk. eskadróna mjr. Izáka obsadila osadu Tri Duba. Jedna jej čata pritom po krátkom boji zajala majora hospodárskej služby 68. bnp Alexeja Jakovleviča Tichomirova a 12 námorných pešiakov. Mjr. Tichomirov neskôr veleniu RD poskytol cenné informácie o počtoch a výzbroji svojej brigády. Útok skupiny *Markus* účinne podporila aj *Luftwaffe*. Strmhlavé bombardéry Ju 87 *Stuka* dvakrát v skupinách bombardovali sovietske pozície. Oba letecké nálety trvali takmer polhodinu. Nálety „štúk“ navyše doplnili nálety bombardérov Ju 88 a bitevné nálety stíhačiek.

Tieto letecké útoky urýchlili postup obidvoch slovenských útočných skupín. Postup výdatne podporilo aj delostrelectvo, ktorému sa okrem iného podarilo presnými zásahmi zničiť veliteľstvo sovietskeho streleckého pluku (zahynul pritom aj veliteľ pluku). Skupina *Markus* postupovala pozdĺž obrovského nápisu „Kotch“. S podporou nemeckého letectva dosiahla čistinu pri písmene „t“ a o 10.00 h prekonala slabší odpor obrancov v priestore písmena „ch“ nápisu „Kotch“. Cesty tu už boli príliš úzke pre nákladné autá. Ďalej na juh boli iba širšie horské chodníky, po ktorých sa nemohli pohybovať ani ťažké koňmi ťahané vozy! O 12.00 h nadviazali obidve útočné skupiny vzájomný styk a okolo 14.00 h bola už celá RD južne od bývalých sovietskych pozícií. Všetky prístupy z juhu k masívu Chrebet Kotch ovládali slovenské jednotky, čím sa im otvoril prístup do údolia rieky Psekups. Bojová úloha RD tým bola splnená na sto percent. Obidve skupiny v ten deň stratili 4 mŕtvych a 14 ranených.

9 VHA, RD, šk. 32, i. č. 69, Vojnový denník 2. oddelenia (2. 7. – 17. 10. 1942); VHA, RD, šk. 67, asanačná rota, Vel. RD, Čís.: 22.164/Taj. 3. odd. 1942, Operačný rozkaz č. 37, SV. 16. október 1942; VHA, RD, šk. 170, PO 5, Čís.: 630 Taj./1942, SV. 14. november 1942; VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 326, Situácia RD 16. 10. 1942.; Tamže, 327, Situácia RD 17. 10. 1942.

Zajatých bolo 23 sovietskych vojakov. Útočná činnosť tak pre RD skončila a vyčerpané pešie jednotky obidvoch útočných skupín na hrebeni Chrebet Kotch ešte v ten večer vystriedali jednotky PO 5, ktoré sa na dosiahnutej čiare zakopali.¹⁰

Za štyri dni útoku stratila RD spolu 23 mŕtvych a 168 ranených. Zajatých bolo 48 červenoarmejcov. Sovietske jednotky navyše utrpeli ťažké straty na ľuďoch i materiáli (najmä 395. SD). Výkon slovenských jednotiek ešte v priebehu 17. októbra ocenil veliteľ LVII. armádneho zboru, ktorý plk. Jurechovi zaslal telegram s uznaním pre RD:

„Za veľmi úspešný útok, ktorý viedol k očisteniu horského masívu Chrebet a dobytiu osady Tri Duba, vyslovujem slovenskej rýchlej divízii svoje mimoriadne uznanie.

Kirchner

*veliaci generál armádneho zboru.*¹¹

Podakovanie za podporu slovenských jednotiek poslal veliteľovi RD aj veliteľ 198. PD:

„Slovenská rýchla divízia!

Prápor II/20 a cykl. eskadróny mjr. jazd. Izáka a npor. jazd. Kučeru, ktoré mi boli v dobe od 28. septembra 1942 do 16. októbra 1942 podriadené, chránili ľavý bok mojej divízie bojom v najťažšom horskom a lesnatom teréne proti zúfalo sa brániacemu nepriateľovi odrážajúc jeho útoky. Toto bolo možné len obetavým zasadením sa dôstojníkov a mužstva.

Ďakujem práporu II/20 a obom eskadrónam za ich veľmi cennú pomoc a verné bratstvo zbraní a prajem celej slovenskej rýchlej divízii a jej veliteľovi stále plné úspechy a bohaté vojenské šťastie.

Generál major

MÜLLER

*veliteľ 198. pešej divízie.*¹²

Slovenskí vojaci opäť ukázali, že vedia bojovať, hoci na konci septembra morálka v RD upadala.

Je pozoruhodné, že napriek všetkým problémom slovenskí vojaci vybojovali skvelé taktické víťazstvo. Vyčerpanosť RD už ale uznal aj gen. Kirchner, ktorý „za úspešné a namáhavé boje v ťažkom horskom teréne a proti silne opevnenému nepriateľovi“ nariadil pre divíziu „krátky odpočinok“ (2 – 3 dni) v priestore Kutajskaja – Suzdalskaja – Martanskaja – Abchazskaja severovýchodne od mesta Gorjačij Kľuč. Len PO 5 a mot. cykl. eskadróna mali zostať medzi nemeckým XXXIV. a LVII. armádnym zborom ako styčný pozorovací sled. PO 5 zostal v okolí osady Tri Duba a eskadróna v údolí potoka Chatyps, aby zaistili ostatné jednotky RD medzi útočiacimi nemeckými zbormi. Presun do oddychových priestorov sa začal ešte 18. októbra, zdržal ho však výdatný dažď. Lesné cesty sa totiž v dôsledku dažďa stali takmer úplne nezjazdými. S ťažkosťami sa po nich mohli pohybovať iba traktory a ťažné autá s navijakmi, ktorých bolo málo. Presuny narušil jediný prepad sanitného auta peš. pl. 20 17. októbra večer na ceste od veliteľstva divízie do zberne ranených v Imeretinskaja.

10 Tamže; VHA, RD, šk. 32, i. č. 69, Vojnový denník 2. oddelenia (2. 7. – 17. 10. 1942.); VHA, RD, PO 5, Čís.: 630 Taj./1942, SV. 14. november 1942.

11 VHA, RD, šk. 2, Veliteľstvo, Dôverný rozkazy č. 21 – 126, roč. II, Dôverný rozkaz č. 105, 18. októbra 1942.

12 Tamže, Dôverný rozkaz č. 109, 23. október 1942.

Zranený bol filmár MNO Fábry a jeden vojak (obidvaja ľahko).¹³ Pršať neprestalo počas celej noci z 18. na 19. októbra a ani v priebehu 19. októbra. Cesty sa premenili na potoky bahna. Do určených ubytovacích priestorov sa preto dostala len časť pechoty a motorizovaných útvarov, ktoré boli k nim najbližšie. Del. oddiel 11 sa ubytoval v Susdatskaja, HKB 11 zostala prechodne v Tabaksovochoze a PO 5 dorazil k Chatypsu. Ďalej sa nedostali, pretože im zapadli autá. Na cestách zostala aj časť peš. pl. 20, hypomobilné trény a asi 1/3 všetkých motorových vozidiel divízie. Rovnako dopadla i 5/31 del. batéria. Kone nevládali vytiahnuť húfnice z blata a šoféri traktorov vyťahujúci z blata vozidlá pechoty jej odmietli pomôcť! Delostrelci tak so svojimi koňmi strávili na ceste v daždi plné tri dni. Z nasadených traktorov a áut s navijakmi prišla na miesto určenia len asi 1/3. V priebehu dňa vytiahli z bahna iba 6 áut! V podobnej situácii sa ocitli aj susedné nemecké jednotky, ktoré preto nestihli včas vyprázdniť ubytovacie priestory určené slovenským jednotkám. Ubytovatelia veliteľstva RD vyslaní do obce Kľučevaja sa museli vrátiť, lebo v priestore boli ešte Nemci. Jednotky, ktoré sa dostali do určených ubytovacích priestorov, sa venovali osobnej hygiene (kúpanie, čistenie, dezinfekcia, pranie bielizne), ošetrovaniu výstroje a výzbroje, opravám vozatajského materiálu a motorových vozidiel. Dážď neustal ani v noci a v priebehu nasledujúceho dňa. Napriek tomu sa väčšina pechoty v priebehu 20. októbra dostala do určených ubytovacích priestorov. Z uviaznutých áut však bola vytiahnutá len malá časť. S vyťahovaním zapadnutých áut boli problémy aj na druhý deň (opäť sa ich podarilo vytiahnuť len málo), takže divízia nebola sústredená v určených priestoroch ani 21. októbra.¹⁴

Jednotky sústredné v určených priestoroch však už mali oddychový režim. Peš. pl. 20 ubytovaný v obci Kutajskaja mal 20. októbra o 10.00 h slávnostný nástup pri miestnom slovenskom cintoríne. Najprv bola venovaná pietna spomienka padlým spolubojovníkom. Nasledovalo requiem, vyznamenanie statočných vojakov, povýšenie vojakov z radov mužstva a štátna hymna. O 12.30 h bol spoločný obed dôstojníkov pluku s vybranými príslušníkmi mužstva od každej roty. Smútočná slávnosť završil o 14.00 h slávnostný pohreb 3 padlých príslušníkov pluku (zrejme išlo o 3 vojakov, ktorí boli predchádzajúci deň ťažko zranení nášľapnými mínami). Pohrebu s čestnou čatou sa zúčastnil veliteľ pluku pplk. Mikuláš Markus i dôstojníci pluku. Takéto pietne akty utužovali spolupatričnosť medzi vojakmi a dôstojníkmi každej jednotky. PO 5 a mot. cyk. eskadróna boli medzitým stále v priestore osady Tri Duba. PO 5 vyslal 21. októbra prieskumnú hliadku na kótu 435.2. Hliadka z kóty videla ústup útvarov 68. bnp asi 10 km na juh, pričom 76,2 mm delá ťahali obsluhy vlastnými rukami. Sovietsky prebehľík, ktorý v ten deň ušiel od 68. bnp na slovenskú stranu, potvrdil, že v uvedenom priestore je celá brigáda. Na druhý deň zasa hliadka 1. cyk. eskadróny vyrazila juhozápadne smerom ku kóte 620.8. Hliadka sa dostala až pod kótu a tiež pozorovala všeobecný ústup sovietskych vojsk, ktoré za sebou zatarasovali všetky cesty. Hliadka sa vrátila späť bez strát.¹⁵

13 VHA, RD, šk. 9, 37/5/9, Opis vojnového denníka Veliteľstva RD – 1. oddelenie (1. 9. – 30. 11. 1942). s. 6., VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 328, Situácia RD 18. 10. 1942.

14 VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 329, Situácia RD 19. 10. 1942.; Tamže, 330, Situácia RD 20. 10. 1942.; Tamže, Situácia RD 21. 10. 1942.; VHA, RD, šk. 170, PO 5, Čís.: 630 Taj./1942, Situačné hlásenie, SV. 14. novembra 1942; VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 1.; PECINA, J.: Poľné delostrelectvo Rýchlej divízie 1942 – 1943 (Od Rostova po ústup na Krym). In: *Vojenská história*, 10, 2006, č. 1, s. 69.

15 VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 2-3.

NASADENIE DO NOVÉHO OBRANNÉHO ÚSEKU A BOJ O VÝŠINU POPOVA

Divízia ešte neukončila sústreďovanie zapadnutých motorových vozidiel, keď plk. Jurech popoludní 22. októbra 1942 vydal rozkaz na prípravu na opätovné bojové nasadenie. Keďže úspešný útok 198. PD prinútil sovietske velenie stiahnuť hlavnú obrannú líniu z hrebeňa Chrebet na juhozápad, veliteľ LVII. armádneho zboru nariadil slovenskej RD vystriedať jednotky nemeckej 125. pešej divízie v obrane na svahoch západne od potoka Psekups v úseku Kurannaja Schlucht (vrátane) – Fanagorijskoje (mimo). Úlohou RD bolo kryť južne od mesta Gorjačij Ključ západný bok útočiaceho zboru. PO 5 mal byť zároveň stiahnutý od osady Tri Duba a mal slúžiť ako divízna záloha. Výmena sa mala začať v noci 23. októbra a skončiť do 25. októbra.¹⁶ Počasie sa 23. októbra zlepšilo. Prestalo pršať, teplota vzduchu bola príjemných 15°C a cesty sa dali opäť normálne použiť. Zvyšky RD sa tak konečne mohli sústrediť v určených priestoroch. Ešte v ten deň sa však začalo aj s presunmi do nového obranného úseku. Peš. pl. 20 bol autami prevezený z obce Kutajskaja k obrannému postaveniu v priestore Gorjačij Ključ. Presun od Tri Duba do nového úseku začali aj PO 5 (okrem 1. cyk. eskadróny) a mot. cyklistická eskadróna. V priebehu noci vystriedal peš. pluk 20 nemecký III/421 a I/419 prápor. Výmena prebehla hladko a bez problémov. Na druhý deň bol nákladnými autami presunutý z obce Abchaskaja cez Imeretinskaja a Černomorskaja do priestoru kóty 201.2 (asi 4 km juhovýchodne od Kľučevaja) aj peš. pluk 21. Odtiaľ šli vojaci pešo k obrannému úseku, kde mali v noci vystriedať II/419 a III/419 prápor nemeckej 125. PD. Obranný úsek bol široký zhruba 10 km. Veliteľstvo RD sa zároveň presunulo z obce Imeretinskaja do obce Kľučevaja (ubytovacie podmienky tu boli veľmi stiesnené, pretože v dedine boli ešte časti 198. i 125. PD). Slovenská RD tak bola vklinená medzi útvary nemeckej 125. pešej divízie, ktoré ju obklopovali z oboch strán. Nemci však takto zvykli spevniť aj slabšie maďarské a rumunské spojenecké divízie, ktoré mali nedostatok ťažkých zbraní alebo pechoty ako RD.¹⁷

Na sovietskej strane bola oproti RD v obrane na čiare výšiny západne od potoka Psekups – kóta 187.0 – západné úpätie kóty 192.0 – západné úpätie svahov kóty 451.2 „Lysá hora“ sovietska 30. Irkutská strelecká divízia, ktorej velil skúsený a ostrieľaný rodák z mesta Groznyj plk. Boris Nikitič Aršincev. Jadro 30. SD tvorili 35., 71. a 256. strelecký pluk, 56. pluk poľného delostrelectva a záložný výcvikový prápor. Divízia mala dostatok pechotných zbraní, mínometov a munície. 56. pluk poľného delostrelectva mal spolu 24 diel (12 kanónov kalibru 76,2 mm a 8 húfníc 122 mm) v dvoch del. oddieloch (každý mal 2 batérie kanónov a batériu húfníc, batérie mali každá po 4 delá). Pluk však bol rozdrobený, pretože batérie boli rozdelené po čatách na podporu jednotlivých práporov. Batérie často menili palebné postavenia (každá mala 2 – 3 záložné postavenia), takže ich bolo veľmi ťažké zasiahnuť.¹⁸ 30. SD patrila k elitným divíziám Červenej armády. Vznikla v roku 1918 na Urale v robotníckych obciach. V občianskej vojne bojovala na Sibíri, Bajkale, dobyla od bielych Irkutsk, bojovala na Perekopskej šiji a na Čongare. Divízia získala za svoje úspechy 1 Leninov rad, 3

16 VHA, RD, šk. 67, asanačná rota, Vel. RD, Čís.: 22.181/Taj. 3. odd. 1942, Operačný rozkaz č. 39, SV. 23. októbra 1942; VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 332, Situácia RD 22. 10. 1942.

17 VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 333, Situácia RD 23. 10. 1942.; Tamže, 334, Situácia RD 24. 10. 1942.; AXWORTHY, M. W.: *Axis Slovakia. Hitler's Slavic Wedge 1938 – 1945*. New York 2002, s. 173.

18 VHA, RD, šk. 68, asanačná rota, Vel. RD, Čís.: 25.685/Dôv. 1942, SV. 2. novembra 1942.; VHA, RD, šk. 99, p.pl. 20, Čís.: 25.687/Taj. 2. odd. 1942, Spravodajský rozkaz č. 2, SV. 3. novembra 1942.; Tamže, Vel. RD, Čís.: 25.816/Taj. zprav. 2. odd. 1942, SV. 21. decembra 1942.

Rady Červenej zástavy a čestný názov „Irkutská“. Ústupové boje roku 1941 divízia prežila so ctou, zimu 1941/1942 strávila v obrane juhovýchodne od rieky Mius. Jednotky 30. SD ako posledné opustili Rostov v noci z 23. na 24. júla 1942, bránili Krasnodar na začiatku augusta 1942, až boli napokon zatlačené do kaukazských hôr.¹⁹

Od konca augusta do polovice októbra 1942 sa 30. SD bránila protiútokom 5. SS divízie *Wiking* a 125. PD. Skúsený plk. Aršincev (ako 17-ročný bojoval v radoch ČA v občianskej vojne, vyštudoval Frunzeho akadémiu a bojoval proti Japoncom pri jazere Chasan) nechal na horských cestách, chodníkoch v údoliach vybudovať silné ohniská odporu. Na vrcholoch najvyšších kopcov dal rozmiestniť pozorovateľne. V priebehu bojov si plk. Aršincev svoje znalosti o boji v horách neustále dopĺňal štúdiom špeciálnych bojových príručiek! Najťažšie boje útvary jeho divízie zvädzali na hore Fonar a na Lysej hore. Na úpätí Lysej hory (zalesnený kopec s „holým“ vrcholom) bola osada Pjatigorskoje, z ktorej viedla cesta na sever do Gorjačeho Kľuča. Túto cestu mali sovietski pozorovatelia ako na dlani. Nemci sa preto snažili dobyť Lysú horu útokmi bojových skupín. V priebehu septembra 1942 prešla hora niekoľkokrát z rúk do rúk. Na jej znovudobytie použila 30. SD aj prenosné horské raketometry BM-13. Len 3. rota pod velením staršinu Ivana Gluza tu 3. – 4. septembra stratila pri nemeckých protiútokoch z 96 mužov 24 mŕtvych. Plk. Aršincev sa hneď dozvedel o príchode slovenských jednotiek do úseku svojej divízie. Vojakov plk. Jurecha nepovažoval za takých nebezpečných protivníkov ako boli esesáci z divízie *Wiking* gen. Felixa Steinera.²⁰ Aj vojaci 30. SD však už ťažkými bojmi trpeli. Divíziu tvorili väčšinou Rusi a Azerbajdžanci (60 % malo nad 40 rokov a zvyšok boli 17 až 20-roční). Straty boli nahrádzané väčšinou Rusmi pozbieranými pred ústupom z Kubáne (16 – 17-roční chlapci a muži nad 35 rokov), ktorí nemali prakticky žiadny vojenský výcvik. V záložných jednotkách navyše namiesto bojového výcviku zbierali v lese lístie, aby mali čím kŕmiť vyhladované kone. 35. strel. pluk dostal 6. októbra od 174. záložného pluku 250 mužov a 71. strel. pl. dostal od 189. záložného pluku 10. októbra 129 mužov. Tieto nedostatočne vycvičené doplnky znižovali bojovú hodnotu 30. SD. Vojaci mali navyše aj zlú výstroj (opotrebovaný odev a obuv), nepravidelnú a zľú stravu. Báli sa však prebehnúť na stranu nepriateľa, lebo velitelia im hovorili, že Nemci zajatcov strieľajú. Dobrú morálku, disciplínu a ochotu plniť aj najťažšie bojové úlohy si zachovávali jedine mladí 18 – 20-roční vojaci tvoriaci asi 20 % stavu divízie. Ich bojové odhodlanie však veľmi negatívne ovplyvňoval zlý výcvik, ktorý bol príčinou ťažkých strát.²¹

Keď plk. Aršincev zistil prvú výmenu pred svojimi jednotkami (prieskumu vždy prikladal prvoradý význam), rozhodol sa jej pokračovanie narušiť. 24. októbra nariadil 3/35 strel. prápor (7., 8., 9. rota a guľometná rota), aby v noci prenikol medzerou medzi I/20 práporom stot. Želinského a II/20 práporom mjr. Lehockého za slovenské obranné postavenia. Prápor mal nepozorovane prekročiť Psekups a za slovenskou obranou obsadiť strategický 3 km dlhý horský masív Popova (mal 6 kopcov), z ktorého bolo možné riadiť delostreleckú paľbu na Gorjačij Kľuč. 25. októbra pred svitaním mal na Popovu vystúpiť aj 2/35 strel. prápor (4., 5. a 6. rota) a spojiť sa tam s 3/35 strel. práporom. Každý z práporov mal k dispozícii niečo vyše 150 mužov (napríklad 8/35 rota mala 50 mužov, 2 ťažké a 3 ľahké guľometry a 1 mínomet kalibru 52 mm). Zároveň s obsadením masívu Popova mal 71. strel. pluk všetkými tromi práporami zaútočiť na obec Besymjannoje, ktorý sa mal začať pred svitaním 25. októbra

19 ZAKRUTKIN, V.: *Kaukazský denník*. Praha 1952, s. 8-9, 18-23, 46-47.

20 Tamže, s. 47-64.

21 VHA, RD, šk. 170, PO 5, Vel. RD, Čís.: 25.674/Taj. 2. odd. 1942, Výsluch vojenských zajatcov, SV. 27. októbra 1942.

ra. Cieľom útoku bolo zmocniť sa priestoru Besymjannoje – Gorjačij Kľuč, aby bola preťatá hlavná zásobovacia tepna slovenských a nemeckých vojsk na ceste Chatyps – Tuapse. Oslabený 71. strel. pluk mal však dokopy iba okolo 500 mužov. Len 1. rota I/71 strel. práporu mala napríklad 50 mužov, 2 mínomety 52 mm, 1 ťažký a 3 ľahké guľomety. Jedinou šancou ako tento plán úspešne uskutočniť bolo prekvapiť slovenské a nemecké jednotky a vyvolať zmätok počas ich striedania. Plk. Aršincev si to uvedomoval a kalkuloval s tým.²²

Velenie RD a nemeckej 125. PD o tomto pláne netušili. Plk. Jurech i genpor. Schneckenburger preto pokračovali vo výmene svojich jednotiek podľa plánu. V noci z 24. na 25. októbra zaujal určené pozície aj peš. pl. 21. Vyčlenené sovietske jednotky v priebehu tejto noci zaútočili na stanovené ciele, z čoho plk. Jurech správne usúdil, že nepriateľ zistil výmenu. Útoky práporov 71. strel. pluku na I/21 prápor stot. Hlucháňa a na južnom okraji Besymjannoje zasadenú mot. cyk. eskadrónu mjr. Izáka, sa v priebehu noci viackrát opakovali. Všetky boli ale úspešne odrazené. Mot. cyk. eskadróna v týchto bojoch stratila por. jazd. Viktora Bayera, ktorý padol. Oveľa horšie sa situácia vyvíjala v úseku peš. pluku 20. Sovietsky 3/35 prápor úspešne prenikol medzerou medzi I/20 a II/20 práporom za slovenské pozície, zahnal nemeckých delostreleckých pozorovateľov z masívu Popova a zaujal na ňom obranu. Úderná skupina práporu počas akcie ešte prepadla trénu peš. pl. 20, ktorý spolu s čatou KPÚV vz. 37 a nemeckými tréni viezol stravu a muníciu do obranných postavení z Gorjačeho Kľuča. Silná paľba sovietskych guľometov a mínometov bola v noci nepresná. Ciele nezasiahli ani sovietske ručné granáty, takže slovenské trény sa vrátili bez strát. Nemecké trény utrpeli menšie škody a straty. Úspešná akcia 3/35 práporu velenie RD neprijemne prekvapila (predpokladalo, že ide len o silnú údernú skupinu). Ešte na svitaní ho navyše posilnil aj 2/35 prápor. Tri slovenské prápory okolo kóty 192.6 (I/20, I/21 a II/21 prápor) sa tak ocitli prakticky izolované za riekou Psekups. Mali k dispozícii len jeden most pre pešiči! Sovietske jednotky sa snažili zahnať ich do rieky, čo sa nepodarilo najmä vďaka účinnej podpore slovenského delostrelectva. Keďže divízia nemala žiadnu väčšiu zálohu, boli z prvej línie vytiahnuté menšie jednotky, ktoré sa v priebehu 25. októbra neúspešne pokúšali vytlačiť obidva sovietske prápory z výšiny. Rýchlo sa ukázalo, že to vôbec nebude jednoduché. V ten deň stratili slovenské jednotky 4 mŕtvych a 19 ranených. Zajatí boli 4 červenoarmejci.²³

Situácia sa nezlepšila ani na druhý deň. Ešte večer 25. októbra posilnila 2/35 a 3/35 práporu na horskom hrebeni Popova rota samopalníkov, ktorá tiež prenikla medzerou medzi I/20 a II/20 práporom. Sovietske jednotky už ohrozovali veliteľstvo peš. pl. 20 a slovenské pozorovateľne. Veliteľstvo pluku sa muselo stiahnuť, útok jednotiek 35. strel. pluku z výšiny Popova bol ale silnou paľbou zastavený. Kritická situácia bola aj v úseku peš. pl. 21. Ráno zaútočil jeden prápor 71. str. pl. na II/21 prápor mjr. Mládeka. Útok bol odrazený, ale v priebehu dopoludnia sa útoky opakovali, až kým časť sovietskych jednotiek nevnikla po tvrdom boji do obranného postavenia práporu. Situáciu zachránil protiútok jednej roty I/20 práporu, ktorá po ťažkom boji zblízka obsadila pôvodné pozície II/21 práporu. Sovietske jednotky sa s ťažkými stratami stiahli. Slovinci v priebehu dňa mali straty: 7 mŕtvych, 40 ranených a 5 nezvestných (okrem II/21 práporu). Zajatí boli ďalší 4 červenoarmejci. Najväčším problémom boli pre velenie RD stále sovietske jednotky na Popovej (ich silu odhadovali na 200 – 300 mužov). Mal ich napadnúť PO 5 pod velením stot.jazd. Ľudovíta Kuchtu. Ten však nemohol byť včas sústredený, a tak sa útok na Popovu nemohol uskutočniť. V priebehu dňa

22 Tamže; VHA, RD, šk. 68, Vel. RD, Čís.: 25.685/Dôv. 1942, SV. 2. november 1942.

23 VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 335, Situácia RD 25. 10. 1942.; VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 4-5.; AXWORTHY, ref. 17, s. 174.

ale zaujal palebné postavenia v novom úseku I/31 del. oddiel a slovenské jednotky niekoľkokrát podporili aj nemecké bombardovacie lietadlá.²⁴

Najdôležitejšie bolo zabrániť posilňovaniu sovietskeho zoskupenia na Popovej. Plk. Jurech preto poslal do medzery medzi I/20 a II/20 prápor záložnú rotu 1, ktorej velil npor. pech. Štefan Múdry. Rota bola zorganizovaná ešte 12. septembra 1942 z vojakov, ktorí boli na fronte najdlhšie. Tí sa preto mylne domnievali, že sú určení na odsun na Slovensko. Keď prečesávali lesy v okolí Imeretinskaja, zastrájali sa veliteľovi, že pri prvom výstrele utečú. Morálka týchto vojakov bola na veľmi nízkej úrovni. Vojny už mali doslova „plné zuby“. Rota zaujala pozície na južnom svahu Popova 26. októbra. Mala spolu 99 mužov a až 15 ľahkých guľometov! Munície bol tiež dostatok (1 000 nábojov na každý guľomet, 60 – 90 na pušku a 30 ručných granátov). Vojaci však ešte ani poriadne nezaujali pozície, a už sa húfne pokúsili odtiaľ ujsť. Situáciu zachránil npor. Múdry, ktorý útek osobne zastavil. Situácia vrote sa však vôbec neupokojila a jej veliteľa čakali ešte ťažké chvíle.²⁵ Našťastie v ten deň dorazili k RD doplnky pre pechotu v počte 368 mužov (200 priviedol npor. Háber a 166 npor. Mojžiš). Z tohto počtu dostal peš. pl. 20 dovedna 80 a peš. pluk 21 78 mužov. Po 5 mužov dostali KPÚV 11 a HKB 11. Z väčšiny zvyšných vojakov boli sformované 2 záložné rotý veliteľstva RD (každá rota mala 1 dôstojníka a 80 mužov). Záložnej rote 2 velil npor. pech. Elemír Háber a zál. rote 3 npor. pech. Pavol Mojžiš.²⁶ Kritická situácia v celom úseku divízie však plk. Jurechovi nedovolila stiahnuť záložnú rotu npor. Múdreho z Popovej.

V noci 26. októbra rota odrazila paľbou pokus sovietskych jednotiek zásobiť prápor 35. strel. pluku na Popovej, nezabránila však ďalším menším skupinám v prieniku na masív pred svitaním 27. októbra. Týmto skupinám nezabránila v prieniku ani rušivá paľba ťažkých zbraní. Obidva oddiely del. pluku 31 začali rušivú paľbu na výšinu o 5.00 h. Od včasných ranných hodín prebiehala príprava slovenských jednotiek na útok. Sovietske jednotky na hrebeni Popova mala zlikvidovať „útočná skupina Kuchta“ (2. cyklická eskadróna, záložná rota RD, čata pionierskej roty 2 a čata KPÚV 11) pod velením veliteľa PO 5 stot. jazd. Ludovíta Kuchtu. 2. cyklická eskadróna zaujala s čatou ťažkých guľometov východiskové pozície na útok na východnom brehu rieky Psekups pod výšinou Popova už o 5.00 h. Veliteľ 30. SD však zrejme takýto postup predpokladal, pretože sovietske delostrelectvo spustilo o 8.00 h prudkú paľbu do údolia rieky Psekups. Silné delostrelecké prepady zamerané na PO 5 a II/20 prápor trvali vyše hodiny. V rovnakom čase sústredil paľbu na Popovu slovenský del. pluk 31, ku ktorému sa pridala i 5/11 batéria. Prípravy na útok u roty npor. Múdreho sa opäť nezaobišli bez problémov. Boli pomalé a spojka dokonca trikrát odmietla doručiť rozkaz npor. Múdreho! Útok sa napokon začal o 10.00 h. Jednotky vyrazili z dvoch smerov, na výšine však sovietske jednotky kládli tuhý odpor. Útok preto postupoval pomaly.

Až o 13.30 h sa 2. cyk. eskadróna a čata ťažkých guľometov podarilo obsadiť prvý kopec výšiny. Veliteľ 30. SD plk. Aršincev medzitým podporil obrancov na Popovej ďalšími akciami. O 10.45 h zaútočila sovietska rota na II/21 prápor. Jej útok bol však odrazený. Odrazených bolo aj niekoľko útokov na veliteľstvo peš. pl. 20. Sovietske delostrelectvo navyše stále ostreľovalo PO 5 a ľavé krídlo II/20 práporu. Desať minút pred 13.00 h začalo sovietske delostrelectvo ostreľovať aj jednotky útočiace na Popovu. Útvary 35. strel. pl. na výšine (2/35 a 3/35 prápor, rota samopalníkov a rota trestancov) tak dostali účinnú delostreleckú podpo-

24 VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 4-5.; VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 336, Situácia RD 26. 10. 1942.; VHA, RD, šk. 68, Čís.: 25.685/Döv. 1942.

25 VHA, RD, šk. 34, 2. odd., Protokol /:zápis:/ s npor. Štefanom Múdrym-Šebíkom, SV. 7. novembra 1942.

26 VHA, RD, 37/5/9, Opis vojnoveho dennika... C.d., s. 7.

ru. 2. cyk. eskadróna napriek tomu útočila na 2. kopec výšiny. Tu narazila na mínové polia a bunkre s automatickými zbraňami. Červenoarmejski navyše vyrazili do bodákového protiútok, ktorý podporovali mínomety. Protiútok bol odrazený, ale eskadróna bola zastavená. Po vyžiadaní delostreleckej podpory sa jej napriek tuhému odporu podarilo druhý kopec dobyť. O 15.00 h sa eskadróna dostala na svahy tretieho kopca. Jej postup ale opäť zastavila palba automatických zbraní z bunkrov, mínové pole a mínomety. Veliteľ eskadróny žiadal stot. Kuchtu o delostreleckú podporu, ten mu už však nemal čo poskytnúť. Sovietske jednotky okamžite podnikli dva protiútoky, ktoré však vojaci 2. cyk. eskadróny odrazili. Eskadróna už stratila 2 mŕtvych, 4 ťažko a 5 ľahko ranených.

Záložná rota 1 npor. Múdreho medzitým pod hrebeňom nadviazala spojenie s eskadrónou. Npor. Múdry však dvakrát musel vojakom zabrániť v úteku z postavení! I tak mu počas útoku zbehli do tyla 4 poddôstojníci a 8 vojakov. Rota napriek silnej výzbroji (v priemere 2 ľahké guľomety na družstvo) vôbec nebola prínosom pre útočnú skupinu. Hlavná ťažba útoku tak zostala na pleciah 2. cyk. eskadróny. Stot. Kuchtovi sa o 15.00 h našťastie podarilo vybaviť podporu nemeckej 2/125 a 6/125 delostreleckej batérie, ktoré boli v lepších pozíciách ako slovenské batérie. Obidve batérie ihneď zahájili palbu na silne opevnený tretí kopec hrebeňa Popova. O 15.30 h však sovietske jednotky vyrazili s podporou mínometov do rozhodného protiútoky proti ľavému krídlu útočiacej skupiny. Dve družstvá pionierskej čaty por. Smetanu tlak nevydržali a ustúpili. Najhoršie bolo, že v najkritickejšej chvíli došlo strelivo trom ťažkým guľometom guľometnej čaty. Eskadróna bola potom rýchlo zrazená opäť na prvý kopec a odtiaľ na východiskové pozície. Útok bojovej skupiny *Kuchta* skončil 27. októbra neúspechom. Skupina mala straty: 5 mŕtvych a 21 ranených (2 mŕtvi a 14 ranených boli straty eskadróny; 3 mŕtvi a 7 ranení boli straty guľ. čaty). Vyrazené boli 2 ťažké guľomety.²⁷

V priebehu 27. októbra dorazila k RD ďalšia významná posila. K divízii konečne dorazilo veliteľstvo del. pluku 11 so spojovacou čatou a II/11 del. oddiel so spojovacou čatou. Išlo o 865 mužov a 20 nemeckých ľahkých húfnic vz. 18 (leFH 18 kalibru 105 mm). Okrem troch plne vybavených batérií II/11 del. oddielu (12 húfnic) prišla aj výzbroj pre dve batérie I/11 del. oddielu (8 húfnic). Del. pluk 11 tak bol obnovený opäť s dvoma oddielmi. I/11 del. oddiel mal 1. a 2. batériu vyzbrojenú húfnicami vz. 30 a 3. batériu kanónmi vz. 35, II/11 del. oddiel mal všetky batérie (4., 5. a 6.) vyzbrojené ľahkými húfnicami vz. 18. Nemecké húfnice ťahali kolesové ťahače Henschel 33, kanóny vz. 35 ťahače Škoda S 6T6-L a húfnice vz. 30 automobily Praga RV. Pluk mal spolu 24 hlavné. V zálohe zostalo ďalších 14 diel (8 húfnic vz. 18 nem., 3 húfnice vz. 30 a 3 kanóny vz. 35). Veliteľom pluku bol pplk. del. Ján Kallo, I/11 oddielu velil stot. del. Ján Duľa a II/11 oddielu pplk. del. Jozef Vogl. Slovenská RD mala teda k dispozícii dva delostrelecké pluky sp 48 hlavnými, čo bola solídna palebná sila. Nemohla ich však plne využiť, pretože už 28. októbra 1942 bol I/11 del. oddiel stot. Duľu presunutý k podpore 125. PD do priestoru Gorjačeho Kľuča (zotrval tam do 28. novembra). Veliteľom divízneho delostrelectva sa stal veliteľ del. pl. 31 plk. del. Quido Dotzauer.²⁸

27 VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 5-6.; VHA, RD, šk. 21, 2. odd., PO 5, Čís.: 630/Taj./1942, Situačné hlásenie za II. polovicu októbra, SV. 14. novembra 1942.; Tamže, Čís.: 636/Taj./1942.; VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 337, Situácia RD 27. 10. 1942.; VHA, RD, Protokol s npor. Štefanom Múdrym, C.d. Plk. Jurech v hlásení na MNO do Bratislavy nepravdivo napísal, že „útočná skupina Kuchta“ bola zastavená a na dosiahnutej čiare prešla do prechodnej obrany. O jej ústupe nepadlo ani slovo!

28 VHA, RD, šk. 2, Dôverný rozkazy veliteľstva RD, Dôverný rozkaz č. 112, SV. 11. novembra 1942.; VHA, RD, šk. 8, Vel. RD, MNO, Číslo: 82.418 Taj.III/12. 1942, Tajné, Bratislava 22. júna 1942. Nemecké húfnice a ťaha-

Odvelenie I/11 del. oddielu pred dobytím hrebeňa Popova nebolo šťastným riešením. V priebehu celého 28. októbra museli jednotky RD čeliť silným sovietskym útokom a delostreleckej palbe. Prvý útok podnikli jednotky 71. strel. pl. na pravé krídlo I/21 práporu hneď ráno. Útok bol odrazený. Jednotky toho istého sovietskeho pluku sa od rána pripravovali na útok aj v úseku II/21 práporu. Slovenské delostrelectvo preto viedlo na sovietske zhromaždisko rušivú palbu. Napriek tomu sa o 10.00 h sovietsky útok začal. Bol namierený proti pozíciám I/20 a pravému krídlu II/21 práporu. Aj tento útok však stroskotal v palbe slovenských pechotných zbraní a delostrelectva. Sovietske delá a mínometry začali po tomto neúspechu prudko ostreľovať veliteľstvo peš. pl. 20 a PO 5. Sovietske 122mm húfnice umiestnené v priestore Pjatigorska zároveň silne ostreľovali ubytovacie priestory veliteľstva RD v obci Kľučevaja. Nebezpečné ostreľovanie už trvalo druhý deň. Veliteľstvo LVII. zboru preto rozhodlo, aby sa veliteľstvo RD presunulo do obce Kutajskaja (50 km juhovýchodne od Krasnodaru). Velenie zboru v ten deň konečne uvoľnilo zo zaisťujúceho postavenia pri osade Tri Duba aj 1. cyk. eskadrónu, takže PO 5 bol kompletný a celá RD bola znovu pohromade.²⁹

Ani jednotky na výšine Popova však počas 28. októbra nespali na vavrínoch. Záložná rota 1 npor. Múdreho síce obsadila dve zásobovacie cesty vedúce na výšinu, jej uzávera však bola slabá. Popoludní totiž časť sovietskych síl z Popovej prenikla do priestoru asi 15 km južne od Gorjačeho Kľuča! Cestu tejto sovietskej skupine pripravila jedna prieskumná hliadka, ktorá počas predchádzajúcej noci prenikla až na južný okraj mesta! Skupina sa do mesta nedostala, pretože ju zastavili nemecké jednotky. Tie ju po krátkom boji zatlačili späť. Podvečer boli jednotky 35. strel. pl. na Popovej známou medzerou v slovenskej obrane posilnené a dokonca bol zaznamenaný aj pohyb vozov! Záložná rota opäť zlyhala. Tieto pohyby preto rušilo slovenské delostrelectvo. Večer sa sovietske jednotky z výšiny znovu pokúsili o výpad proti 2. cyk. eskadróne. Útok však stroskotal v palbe slovenských zbraní. Jednotky 35. strel. pl. sa potom v priebehu noci obmedzili na prieskumné výpady do priestoru Gorjačeho Kľuča. Sovietske delostrelectvo tiež podniklo niekoľko silných delostreleckých prepádov úseku PO 5, II/20 práporu a veliteľstva peš. pl. 20. Silná delostrelecká palba pokračovala aj ráno 29. októbra. Tentokrát bola zameraná na veliteľské stanovište peš. pl. 21, obec Besymjannoje a mot. cyk. eskadrónu. V dôsledku silnej sovietskej delostreleckej palby v ten deň zahynulo až 10 a ranených bolo 23 slovenských vojakov. Ranený bol aj veliteľ I/20 práporu stot. pech. Štefan Želinský a ďalší 2 dôstojníci (veliteľ guľ. čaty por. pech. Gorgula a dôstojník 2. odd. RD por. pech. Brezina). Okrem rozprášenja jednej sovietskej prieskumnej hliadky v úseku PO 5 (o 7.00 h) bol v ten deň na fronte pokoj. Jediné nemecké letectvo bombardovalo od 10.00 do 11.00 h postavenia sovietskeho 256. strel. pl. a pozície sovietskeho delostrelectva pri Pjatigorskoje (tie boli opätovne bombardované o 14.00 h).³⁰

Slovenské jednotky „útočnej skupiny Kuchta“ sa v priebehu 29. októbra pripravovali na

če prišli k del. pluku do Žiliny už na jar 1942. V priebehu celého leta prebiehal intenzívny výcvik obslúh II/11 del. oddielu, ktorý sa skončil až na jeseň. Oddiel bol potom v októbri odoslaný železničným transportom na front. Do frontového ohňa sa však nechcelo vojakom ani dôstojníkom. Napríklad veliteľ 5/11 del. batérie npor. del. Július Fleško sa neúspešne pokúsil vyhnúť frontu predstieraním reumatizmu. Jeho trik bol odhalený a na front predsa len šiel. V priebehu frontovej služby sa vyprofiloval na jedného z najlepších delostreleckých dôstojníkov slovenskej armády. Postupne sa stal veliteľom del. oddielu, bol povýšený do hodnosti stotníka a získal Železný kríž I. triedy. Rozhovor s Júliom Fleškom. Lovinobaňa, 18. 4. 1998.

29 VHA RD, Hlásenia odoslané na MNO, 338, Situácia RD 28. 10. 1942.; VHA, RD, 37/5/9, Opis vojnového deníka... C.d., s. 7; VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 6-7.

30 VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 6-7.; VHA, RD,

ďalší útok proti sovietskym jednotkám na Popovej. Najväčšie problémy mal už tradične npor. Múdry, ktorý v ten deň až trikrát svojim vojakom zabránil opustiť pozície a ujsť!³¹ Plk. Jurech v ten deň vydal rozkaz na končnú likvidáciu sovietskych jednotiek za obranným postavením divízie, ktorých počet bol odhadnutý na 300 – 400 mužov s podporou mínometov, ťažkých a ľahkých guľometov. Cieľom týchto sovietskych jednotiek bolo dobyť Ly-sú horu a preniknúť na Gorjačij Kľuč. Úspech takéhoto útoku by fakticky zlikvidoval nemeckú a slovenskú obranu na rieke Psekups. Výpad ku Gorjačemu Kľuču z predchádzajúceho dňa to ukázal. Jednotkám plk. Aršinceva sa však nepodarilo prelomiť slovenskú obranu, takže 35. strel. pl. bol na Popovej fakticky izolovaný. Prvoradou úlohou RD a 125. PD bolo odrezať tieto sily tak, aby nemohli byť zásobované. Plk. Aršincev si nebezpečenstvo úplného odrezania tohto „predmostia“ uvedomoval, a preto sa neustále snažil uvoľniť prístup k Popovej. Ešte večer toho dňa podnikli jeho vojaci silné útoky na veliteľstvá peších plukov a obrannú skupinu *Surovčik* (na tú boli podniknuté až tri útoky!). Všetky útoky však Slováci odrazili. Slovenský útok, ktorý mali podporiť aj strmhlavé bombardéry Ju 87 Stuka, sa tak mohol začať presne podľa plánu.³²

Útočná skupina *Kuchta* zaujala východiskové pozície 30. októbra 1942 o 6.00 h. Skupina už bola posilnená aj 1. cyk. eskadrónou. Z opačnej strany bola pripravená na hrebeň zaútočiť „útočná skupina *Surovčik*“ (1. cyk. eskadróna, pion. čata, čata ťažkých guľometov a záložná rota 2 npor. Hábera). Ešte pred zaujatím východiskových pozícií začalo Popovu a údolie rieky Psekups ostreľovať sovietske delostrelectvo. Krátke a mohutné delostrelecké prepady najmä na PO 5, ale aj do úsekov mot. cyk. eskadróny a peš. pl. 21 pokračovali až dopoludnia. Zaktivizovalo sa aj nemecké letectvo, ktoré už o 5.30 h útočilo na sovietske pozície v severnej časti obranného úseku RD. Útok sa začal v daždivom počasí o 8.45 h, keď útočná skupina *Kuchta* vyrazila do útoku. O 9.00 h zahájilo slovenské delostrelectvo paľbu na 1., 2. a 3. kopec výšiny Popova. Sovietske delostrelectvo zasa odpovedalo krátkymi, ale mohutnými delostreleckými prepadmi na útočné skupiny *Kuchta* a *Surovčik*. Od severozápadu zároveň zaútočila na veliteľské stanovište stot. *Kuchtu* skupina sovietskych samopalníkov. Jej útok bol bez strát odrazený. O 9.03 h prileteli 3 nemecké lietadlá Fw 189, ktoré zhodili 15 bômb na 2., 3., 4. a 5. kopec. Potom zaútočili na sovietske ciele palubnými guľometmi. Jednotky bojovej skupiny *Kuchta* s ich podporou obsadili o 9.20 h prvý kopec. O desať minút, keď nemecké lietadlá odleteli, mala už skupina v rukách prechod cez sedlo na 2. kopec, ktorý obsadila o 9.40 h skupina si červenou raketou ihneď vyžiadala podporu nemeckých protiletadlových diel a mínometov pri útoku na 3. kopec. Ozvali sa však aj sovietske 122 mm húfnice, ktoré krátkymi prepadmi ostreľovali útočnú skupinu.

Stot. *Kuchta* požiadal o 10.00 h nemecké i slovenské batérie, aby preniesli paľbu z 3. na 4., 5. a 6. kopec. O desať minút vyrazila jeho mot. cyk. eskadróna do útoku na 3. kopec, narazila však na mínové polia a silný odpor z drevozemných bunkrov. Do útoku na 5. a 6. kopec zároveň vyrazila skupina *Surovčik* podporovaná ťažkými guľometmi. Sovietske delostrelectvo podporilo obrancov silnou paľbou na južné svahy Popovej oproti medzere medzi I/20 a II/20 práporom, na mot. cyk. eskadrónu i na peš. pl. 21. Skupina *Kuchta* sa zastavila pred mínovými poľami. Vpred vyrazili pionieri, ktorí museli odstraňovať míny v sovietskej paľ-

Hlásenia odoslané na MNO, 339, Situácia RD 29. 10. 1942.; VHA, RD, šk.. 68, Vel. RD, Čís.: 25.685/Dôv. 1942, SV. 2. novembra 1942.

31 VHA, RD, šk.. 34, Protokol s npor. Štefanom Múdrym, C.d.; VHA, RD, šk. 170, Priezv. odd. 5, Čís.: 630 Taj/1942, SV. 14. novembra 1942.

32 VHA, RD, šk. 67, Vel. RD, Čís.: 22.195/Tja. 3. odd. 1942, SV. 29. októbra 1942.; VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 339, Situácia RD 29. 10. 1942.; Tamže, 340, Situácia RD 30. 10. 1942.

be. Po viac ako hodinovej práci pionierov boli v mýnových poliach urobené dostatočné priechody, takže útok na tretí kopec sa opäť rozbehol o 11.26 h. Vojaci cyklistických eskadrón prekonali sovietsky palebný val a vtrhli do ich dôkladne vybudovaných obranných postavení. Rozpútal sa tvrdý boj zblízka, v ktorom museli slovenskí vojaci dobýjať prakticky každý jeden bunker. Po hodine tuhého boja bola časť bunkrov dobytá, postup však zasa sťažili mýnové polia. Ťažký boj zblízka pokračoval až do 13.50 h, keď sa útočnej skupine *Kuchta* podarilo po vyčerpávajúcom boji 3. kopec konečne ovládnuť.³³

S prakticky rovnakými ťažkosťami sa museli boriť aj vojaci útočnej skupiny *Surovčik*. Skupina postupovala podľa plánu, aj ona však o 13.15 h narazila na drevozemné bunkre chránené mýnovým poľom. Keď pionieri spriechodnili mýnové pole, začal sa boj zblízka. Vojaci skupiny *Surovčik* postupovali rýchlo, takže už o 14.00 h sa tri jej pešie družstvá dostali na 5. kopec Popovej. Nedokázali ho však celkom ovládnuť. Sovietsky 35. strel. pluk sa stále držal na silne opevnenom 4., 5. a 6. kopci. Skupina *Kuchta* začala po ovládnutí tretieho postupovať aj na 4. kopec. Lavé krídlo jej útočného sledu dosiahlo svahy tohto kopca pred 15.00 h. Stot. *Kuchta* vtedy vyslal jedno družstvo pionierskej čaty por. Smetanu, aby nadviazalo kontakt so záložnou rotou npor. Múdneho.³⁴ Pionieri však už nemali s kým nadviazať kontakt. Záložná rota 2 sa totiž takmer rozsypala! Vojaci sa v daždi poschovávali v provizórnych stanoch a odmietli ich opustiť, aj keď boli ohrozovaní palbou sovietskych mýnometov a automatických zbraní. Rozkaz npor. Múdneho, aby zrušili stany a rozišli sa do okopov, si vojaci vyložili po svojom. Zbalili sa a jednoducho ušli! Npor. Múdry to zistil o 3 – 4 minúty a rozbehol sa za nimi. Väčšina však už bola 1 500 m severozápadne od obranného postavenia pri prechode cez Psekups! Kuchári im už aj vydávali stravu. Npor. Múdry ich nechal najesť sa, a potom im nariadil návrat do obranných postavení. Zo 6 poddôstojníkov a 29 vojakov ho však poslúchol iba jediný čtk. Marunek! Ostatní hundrali, že nie sú partizáni, aby bojovali bez spojenia so susedmi a prepadali nepriateľské hliadky. Niektorí doslova vyhlásili: „*Nedáme sa zajať Rusom.*“ Prakticky všetci vojaci, čo ušli zo zákopov, sa odmietli vrátiť do postavení a rozišli sa! Npor. Múdre mu sa podarilo zhromaždiť svoju rotu až na druhý deň ráno! V kruhu, ktorý sa uzatváral okolo jednotiek 35. strel. pl. na Popovej, tak zostala vážna trhlina.³⁵

Obidve bojové skupiny sa ešte snažili pokračovať v útoku, avšak sovietski obrancovia sa húževnato bránili. Silná palba sovietskych vojakov prinútila do 17.00 h útok zastaviť. Obidve bojové skupiny dostali rozkaz „*udržať za každú cenu dobytý priestor*“, zakopať sa na noc a zaujať na dosiahnutých pozíciách pevnú obranu. Jednotky sovietskeho 35. strel. pl. na Popovej utrpeli ťažké straty, boli obklúčené a stlačené na užší priestor (4., 5. a 6. kopec). Slovenské útočné skupiny boli s nimi v dotyku, aby mohli na druhý deň obnoviť útok. Bolo však jasné, že velenie sovietskej 30. SD sa s takouto situáciou nezmieri. Plk. Aršincev pripravil na druhý deň protiútok, hoci jeho sily boli dosť oslabené. Len skupina *Kuchta* dobyla 16 sovietskych bunkrov a jeden sovietsky zajatec potvrdil smrť 9 a zranenie 12 červenoarmejcov. Skupina *Kuchta* stratila 3 mŕtvych, 6 ťažko a 3 ľahko ranených. Skupina *Surovčik* mala 2 mŕtvych a 19 ranených. Zajatých bolo spolu 17 červenoarmejcov. V priebehu dňa

33 VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 340, Situácia RD 30. 10. 1942.; VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 7-8; VHA, RD, šk. 170, Priezv. odd. 5, Čís.: 630 Taj./1942, SV. 14. novembra 1942; VHA, RD, šk. 21, PO 5, Čís.: 636 Taj./1942.; VHA, RD, šk. 68, Vel. RD, Čís.: 25.685/Dóv. 1942, SV. 2. novembra 1942.

34 VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 8; VHA, RD, šk. 170, Čís.: 630 Taj./1942.; VHA, RD, šk. 21, Čís.: 636 Taj./1942.

35 VHA, RD, šk. 34, 2. odd., Protokol s npor. Štefanom Múdrym, SV. 7. novembra 1942.

sa vyznamenala aj delostrelecká batéria hrubých kanónov vz. 35. V spolupráci s nemeckým prieskumným letcom účinne ostreľovala pred poludním zhromaždisko sovietskych motorových vozidiel, potom priamymi zásahmi zničila sovietsku ďalekonosnú batériu a napokon vyradila aj najdôležitejšiu sovietsku pozorovateľňu. „Z nemeckého veliteľstva bolo vyslovené uznanie za účinnú paľbu batérie a výtečnú spoluprácu s letcom.“³⁶

Boje na hrebeni Popova sa opäť rozpúťali pred svitaním 31. októbra 1942. V priebehu noci až do 4.00 h prebiehali prudké boje severne od úseku RD, kde bol nasadený I/11 del. oddiel stot. Dulu. Nemecké jednotky boli účinne podporované najmä 2/11 a 3/11 del. batériou. Kukuričné pole severne od pozorovateľne 3/11 batérie prešlo až štyrikrát z rúk do rúk, kým ho Nemci definitívne ovládli. Červenoarmejci ustúpili zanechajúc za sebou 50 mŕtvych a množstvo zbraní. O 4.00 h sa začal rozsiahly sovietsky protiútok aj v úseku RD. Ešte v noci prešla 5. rota sovietskeho 35. strel. pluk (45 mužov) medzerou medzi I/20 a II/20 práporom do tyla útočnej skupiny *Kuchta*. Jej cieľom bolo opäť dobyť 2. kopec, odkiaľ bolo možné riadiť paľbu delostrelectva na Gorjačij Kľuč. Oslabená rota mala k dispozícii 1 ťažký a 3 ľahké guľomety (z toho 1 ukoristený „slovenský“ vz. 26). Protiútok sa zúčastnili ďalšie 3 rotý v celkovej sile zhruba 150 mužov. Jeho cieľom bolo získať späť stratené pozície najmä v úseku PO 5.³⁷ Sovietsky útok uľahčila hmla. Slovenskí vojaci si však v priebehu noci vylepšili a prispôsobili na obranu dobyté bunkre a zákopy. Pri guľometoch stáli pozorovatelia pripravení zburcovať v prípade potreby ostatných spolubojovníkov. Medzi slovenskými a sovietskymi pozíciami bola hlboká balka.³⁸ Pozornosť od hlavného útoku mala prepádnom na ľavý bok slovenských vojakov odvieť skupina 20 sovietskych samopalníkov. Skupina sa však v hustej hmle dostala príliš blízko k slovenským pozíciám, takže 2 červenoarmejci boli rýchlo zajatí (cestu im odrezali ručnými granátmi) a zvyšok ustúpil. Zajatci vyradili podrobnosti o chystanom útoku ťažkými zbraňami zosilneného práporu, takže slovenská obrana bola na útok pripravená.

Sovietsky útok zahájila silná paľba mínometov a dvoch protitankových kanónov, ku ktorej sa postupne pridali guľomety a pušky. „V zničujúcej palbe súhra nepriateľských zbraní bola dokonalá.“ Zámerom sovietskeho velenia bolo pritlačiť Slovákov silnou paľbou do okopov a vo vhodnom okamihu nasadiť pechotu a dobyť ich pozície. Skôr ako sovietska paľba pretrhala všetky telefónne linky, veliteľ PO 5 stihol požiadať nemecké delostrelectvo o palebnú priehradu do balky. Jedno delo strieľalo príliš krátko, takže jeho granáty vybuchovali za slovenskou líniou. Vystrelením dohovorenej rakety bola jeho paľba opravená. Poruchová hliadka spojárov medzitým obnovila telefonické spojenie. Sovietsky prápor útočil v dvoch vlnách. Spustili sa do balky, kde im už delostrelecká paľba nemohla ublížiť. Do boja preto zasiahli slovenské mínomety, ktoré presnou a prudkou paľbou (jeden mínomet vystrelil priemerne 20 mín za minútu) rozbili v balke druhý sled útočiaceho práporu. Prvú vlnu, ktorá už útočila na slovenské pozície, zasa riedili slovenské ťažké guľomety. Slovenské ťažké a ľahké guľomety útok zastavili. Ostatní vojaci ich usilovne podporovali ručnými granátmi. Sovietske delá vyradili priamym zásahom 3 slovenské guľomety. Zbrane boli zničené a obsluhy vyradené (vojaci boli väčšinou ranení). Plný zásah dostala aj pevnosťka s prenosnou rádiostanicou. Červenoarmejci obsadili 2 okopy so zničenými guľometmi, avšak bleskový

36 VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 8; VHA, RD, šk. 21, Čís.: 636 Taj./1942; VHA, RD, šk. 170, Čís.: 630 Taj./1942; VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 340, Situácia RD 30. 10. 1942.

37 VHA, RD, šk. 34, 2. odd., Vel. RD, K číslu: 25.626/42, Kaukaz 31. októbra 1942.

38 Balka je hlboká erózna ryha vyskytujúca sa na strmých zrázoch alebo v blízkosti veľkých riek.

protiútok záložnej čaty ich odtiaľ po 10 minútach vyhnal. Dvaja červenoarmejci, ktorí chceli odvliečť poškodený ťažký guľomet, boli granátmi prikovaní k zemi a zajatí. Boj trvajúci dve a pol hodiny pomaly utíchal.³⁹

O 6.20 h bolo po boji. Sovietske jednotky utrpeli ťažké straty a svoj cieľ nedosiahli. Len pred postaveniami 1. cyklistickej eskadrony zostalo 20 mŕtvych sovietskych vojakov. Jeden zajatec potvrdil smrť ďalších troch a ťažké zranenie 7 červenoarmejcov. Tri dôležité kopce Popovej, z ktorých bolo v dobrom počasí vidno nielen Gorjačij Kľuč, ale aj najvyšší zasnežený kaukazský štít Elbrus (5 642 m), zostali v slovenských rukách. Rovnako neuspel aj silný prepad s delostreleckou podporou, ktorý sa o 4.20 h začal proti skupine *Surovčik*. O 7.00 h táto skupina opäť zahájila boj o 5. kopec, na ktorom sa nachádzala najdôležitejšia sovietska pozorovateľňa. Kopec ostreľovali nemecké protiletadlové delá. Skupina *Surovčik* sa do 7.30 h prepracovala cez silný odpor až pred najvyšší vrchol hrebeňa Popova, tu však bola zastavená silnou paľbou všetkých sovietskych zbraní. Postup skupiny sa pokúšali zastaviť aj červenoarmejci rozmiestnení na stromoch. Tí však boli skoro všetci zastrelení. Skupina pomaly postupovala vpred, takže o 10.15 h sa jej podarilo preniknúť na východný svah 6. kopca.

Útočná skupina *Kuchta* vyrazila do útoku na 4. kopec po krátkej delostreleckej príprave trvajúcej 15 minút o 10.40 h. Protiletadlové delá a KPÚV vz. 37 tesne pred útokom preložili paľbu na 5. kopec. Desať minút pred útokom prebehol k skupine červenoarmejec s ľahkým guľometom a 3 diskovými zásobníkmi. S útočiacimi jednotkami vyrazili aj pionieri, ktorí priebežne zneškodňovali míny. Postup spomaľovali nielen míny, ale aj silná paľba sovietskych diel a mínometov umiestnených juhozápadne od 4. kopca. Obrancovia sa húževnato bránili v dobre vybudovaných drevozemných bunkroch (niektoré mali až 3 strieľne!). Divízne delostrelectvo i ťažké pechotné zbrane však pechotu podporovali účinnou paľbou. Ťažký vyčerpávajúci boj priniesol úspech až o 14.05 h. Vojaci skupiny *Kuchta* vtedy dobyli vrchol 4. kopca. Boj o každý bunker pokračoval na kopci do 15.30 h, keď bol postup zastavený a nariadený prechod do obrany. Pionierska čata por. Smetanu začala hneď s úpravou sovietskych bunkrov pre potrebu vlastnej obrany. 1. cyklistická eskadrona dosiahla do zotmenia severozápadný hrebeň 4. kopca a 2. cyklistická eskadrona úpätie tohto kopca. Útočná skupina *Kuchta* dobyla pri postupe z 3. na 4. kopec až 52 sovietskych bunkrov. V priestore 4. kopca sa našlo 43 mŕtvych červenoarmejcov a 1 spoločný hrob, zajatcov bolo 9. Vlastné straty dosiahli 8 mŕtvych a 8 ranených.⁴⁰

Útočná skupina *Surovčik* útočiaci oproti skupine *Kuchta* dobyla v ten deň 23 sovietskych bunkrov a ukoristila 3 guľomety. Celý 5. kopec sa jej nepodarilo získať, hoci protiletadlové i poľné delá ho ostreľovali aj popoludní. Obidve útočné skupiny však boli večer vzdialené od seba iba zhruba 400 m! Jednotky 35. strel. pluku sa držali iba na juhovýchodných svahoch 4. a 5. kopca. Svoje pozície sa im nepodarilo vylepšiť ani prudkými protiútokmi, takže zostali z troch strán obkľúčení. Plk. Aršincev si uvedomil beznádejnosť situácie svojich zdecimovaných jednotiek na Popovej a rozhodol sa ich zvyšky zachrániť pred úplným a neodvratným zničením. Nariadil im ustúpiť. Väčšina sovietskych jednotiek tak po týždni známou medzerou medzi I/20 a II/20 práporom z Popovej ustúpila späť do pozícií 30. SD. Na mieste zostali len slabšie sily na odvedenie pozornosti od ústupu. Ústup prebehol hladko, pretože medzera nekryla žiadna slovenská jednotka ani po kolapse záložnej roty 1 predchádzajúci deň! Za

39 Boj o kótu X. In: *Slovenské vojsko*, 4, 1. 3. 1943, č. 3, s. 5.

40 VHA, RD, šk. 34, Vel. RD, K číslu: 25.626/42.; VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 9.; VHA, RD, šk. 21, Čís.: 636 Taj./1942.; VHA, RD, šk. 170, Čís.: 630 Taj./1942.; VHA, RD, šk. 68, Čís.: 25.685/Dôv. 1942.

túto vážnu chybu bol zodpovedný veliteľ RD plk. Jurech, pretože o viacnásobnom zlyhaní roty vedel a nenahradil ju inou spoľahlivou jednotkou.⁴¹

Prípravy na konečné obsadenie hrebeňa Popova boli ukončené 1. novembra 1942 o 9.00 h, keď boli protiletadlové delá presunuté do nových pozícií na priamu podporu pechoty. Skupina *Surovčík* potom v priebehu polhodiny obsadila 5. kopec. Prieskumné jednotky obidvoch útočných skupín nadviazali medzi sebou na 5. kopci spojenie. Posledné hniezda odporu na Popovej boli zlikvidované. Sovietsky plán na postup k Lysej hore a ku Gorjačemu Kľuču stroskotal a tylo RD bolo stabilizované. Obidve skupiny potom prečisťovali masív od rozpráchnutých zvyškov 35. strel. pluku. Skupina *Kuchta* postúpila v širokej zostave z hrebeňa na juh a uzavrela konečne medzeru medzi I/20 a II/20 práporom. Obranné postavenie RD tak bolo zhruba súvislé. Skupina *Surovčík* zostala spolu s jednou pešou rotou od skupiny *Kuchta* zaistiť hrebeň a súčasne čistila jeho severné časti (1. cyklistická eskadróna, čata ťažkých guľometov a pionierska čata). O 12.00 h sa u slovenských jednotiek hlásila nemecká hliadka, ktorá prešla Popovu bez kontaktu s nepriateľom. Prečisťovanie lesov na Popovej však pokračovalo aj na druhý deň. Medzeru uzavreli záložná rota 1 (npor. Múdry), záložná rota 2 (npor. Háber), čata ťažkých guľometov a 2. cyklistická eskadróna.⁴²

Boj o horský hrebeň Popova bol poslednou rozsiahlou útočnou operáciou slovenskej RD na východnom fronte. V priebehu týždň trvajúcich bojov vojaci PO 5 opäť preukázali dobré bojové kvality. Za cenu 18 mŕtvych a 68 ranených slovenské útočné jednotky zmarili plán veliteľa 30. streleckej divízie plk. Aršinceva, ktorý by v prípade úspechu znamenal kolaps slovenskej a nemeckej obrany na rieke Psekups a mohol by vyústiť aj do straty mesta Gorjačij Kľuč. To by malo neblahé následky na front celej nemeckej 17. armády. Sovietsky 35. strel. pluk bol na hrebene Popova zdecimovaný, nie však úplne zničený. Slovenské jednotky dobyli na Popovej až 75 drevozemných bunkrov. Na bojisku sa našlo 74 mŕtvych černoarmejcov a 1 veľký spoločný hrob, zajatých bolo spolu 60 sovietskych vojakov (vrátane zbehov). Slovenské jednotky ukoristili 160 pušiek (z toho najmenej 6 poloautomatických), 5 samopalov, 6 ľahkých (z toho 1 „slovenský“) a 2 ťažké guľomety, 3 000 nábojov do samopalov, 25 000 nábojov do pušiek, 8 truhlíkov s guľometnými pásmi pre slovenské guľomety, 400 ručných granátov (z toho 250 s rukoväťou a zvyšok „vajčka“), 200 mínometných striel kalibru 52 mm a 60 kalibru 82 mm, 80 kg tritolu, 30 protitankových a 150 protipechotných nášlapných mín (ďalších 40 protitankových a vyše 100 nášlapných mín zneškodnili pionieri v priebehu boja). Vzhľadom na zložité horské podmienky to bola solídna korisť.⁴³

Plk. Jurech však s výsledkom boja oprávnene nebol celkom spokojný. V dodatku k operačným rozkazom č. 39 a 40 z 3. novembra síce uviedol, že „*nepriateľ pravdepodobne v dohľadnej dobe nebude pomýšľať na útočnú akciu*“, úspešný ústup bojaschopných zvyškov 35. strel. pluku z Popovej ale právom tvrdo kritizoval:

41 VHA, RD, šk. 170, Čís.: 630 Taj./1942.; VHA, RD, šk. 68, Čís.: 25.685/Dôv. 1942.; VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 9; VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 341, Situácia RD 31. 10. 1942.

42 VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 342, Situácia RD 1. 11. 1942.; Tamže, 343, Situácia RD 2. 11. 1942.; VHA, RD, šk. 170, Čís.: 630 Taj./1942.; VHA, RD, šk. 32, i. č. 70, Vojnový denník – Veliteľstvo 2. odd. (18. 10. 1942 – 18. 6. 1943), s. 10.

43 VHA, RD, Hlásenia odoslané na MNO, 342, Situácia RD 31. 10. 1942.; VHA, RD, šk. 34, 2. odd., Vel. RD, K číslu: 25.684/42, Kaukaz 1. novembra 1942. Väčšina koristi bola získaná na 4. kopci. Išlo o 51 opakovacích a 6 poloautomatických pušiek, 1 samopal, 4 ľahké guľomety (z toho 1 slovenský vz. 26), 3 000 nábojov do samopalov, 25 000 nábojov do pušiek, 8 truhlíkov so slovenskými guľometnými pásmi, 350 ručných granátov (z toho 250 s rukoväťou), 200 mínometných striel kalibru 52 mm a 40 kalibru 82 mm, 10 protitankových a 150 protipechotných mín, 60 kg tritolu. Tamže.

„V priebehu vojov podarilo sa 2/3 nepriateľských síl uniknúť v dôsledku zbabelého a nerozhodného chovania niektorých veliteľov jednotiek.“⁴⁴

Jeho hnev sa právom obrátil na záložnú rotu 1 npor. pech. Štefana Múdneho. Veliteľa tejto roty však bolo sotva možné obviniť z jej zlyhania, keďže on sám sa niekoľkokrát osobne pokúšal zastaviť útek vojakov. Správanie vojakov, ktorí už boli rok a pol na fronte bez dovolenky, je tiež pochopiteľné. Bývalý prednosta 2. oddelenia veliteľstva RD mjr. pech. Jozef Markančuk totiž týmto vojakom ešte na začiatku septembra sľúbil, že prvé doplnky zo Slovenska ich všetkých vymenia a oni pôjdu domov. Mjr. Markančuk odišiel na Slovensko spolu s gen. Turancom 23. septembra, vojaci záložnej roty 1 však namiesto výmeny dostali bojovú úlohu. Bola to navyše úloha, na ktorú neboli vycvičení. Vojaci sa nevedeli prispôbiť partizánskemu spôsobu boja a navyše sa veľmi obávali sovietskeho zajatia. Bolo preto aj chybou veliteľa RD, že na takú zodpovednú a náročnú úlohu, akou bolo vykrytie medzery medzi I/20 a II/20 práporom, nepoužil spoľahlivú a disciplinovanú jednotku, keď vojaci záložnej roty 1 prakticky každý deň opúšťali svoje pozície a uľahčovali tak sovietskym jednotkám boj.⁴⁵

Tento ojedinelý prípad bol aj príčinou vydania zvláštneho rozkazu, ktorý mal byť prečítaný alebo iným spôsobom daný na vedomie každému príslušníkovi RD štyri dni po sebe. Záložná rota 1 bola tvrdo pranierovaná:

„V poslednom čase stal sa opäť prípad veľkej zbabelosti. Záložná rota, ktorá mala veľmi dôležitú úlohu, zamedziť, aby nepriateľ neprechádzal medzerou v obrannom postavení a nedostal sa do tyla našich jednotiek, niekoľko razy opustili svoje miesto. Týmto jednaním bolo zapríčinené, že nepriateľ medzerou pretiahol ďalšie jednotky, ktoré potom vlastným jednotkám, ktoré mali vytlačiť nepriateľa, spôsobili veľké straty. Títo zbabelci nesú zodpovednosť za krv tých, ktorí padli a boli ranení ďalším prisunom nepriateľa.“⁴⁶

Plk. Jurech potom nechal v rozkaze citovať články 52 (Zbabelosť a zbojníctvo) a 53 (Vzdialenie sa z boja) vojenského predpisu A I-1, ktorý v článku 52 umožňoval „v rozhodnom okamžiku“ trestať zbabelosť zastrelením. Všetkým veliteľom nariadil najprísnejšie vykonávať ustanovenia uvedených článkov. Veliteľ, ktorý by sa nepokúsil zabrániť úteku jednotky zastrelením niektorých jednotlivcov na mieste, mal byť postavený pred náhly poľný súd a odstrelený. Okrem toho veliteľ RD nariadil každého, kto sa neodôvodnene vzdialil z boja, dopraviť do trestného tábora veliteľstva RD. Do tábora mali byť dopravení aj tí vojaci, ktorí inak hrubo porušili disciplínu (znásilňovanie, rabovanie, opíjanie sa, výtržnosti). Plk. Jurech bol prvý veliteľ slovenskej armády na východnom fronte, ktorý siahol k takýmto drastickým metódam. Našťastie sa ukázalo, že „tento rozkaz bol skôr prostriedkom psychologického tlaku na zlepšenie disciplíny v jednotkách divízie, než v praxi realizovateľným opatrením“. Nie je totiž známy žiadny prípad zastrelenia slovenského vojaka v zmysle tohto rozkazu.⁴⁷

Miernejším spôsobom bol napokon vyriešený aj prípad záložnej roty 1. Plk. Jurech 7. novembra rozhodol o jej zlikvidovaní „pretože z boja dňa 25. a 27. 10. zbabele utiekla“. Jej 38 príslušníkov bolo zatvorených v trestnom tábore a zvyšok bol rozdelený na útvary. Proti vojakom v trestnom tábore sa začalo viesť trestné pokračovanie, aj títo však boli na začiatku

44 VHA, RD, šk. 67, Vel. RD, Čís.: 22.201/Taj. 3. odd., Dodatok k operačným rozkazom č. 39 a 40, SV. 3. novembra 1942.

45 VHA, RD, šk. 34, 2. odd., Protokol s npor. Štefanom Múdrym, SV. 7. novembra 1942.

46 BYSTRICKÝ, ref. 3, s. 60.

47 Tamže, s. 60-61.

druhej polovice novembra rozdelení do rôznych jednotiek v prvej línii.⁴⁸ Npor. pech. Štefan Múdry prevzal 8. novembra velenie mot. cyk. eskadróny. 4. novembra boli zrušené aj záložná rota 2 a 3, ktoré boli zložené z neskúsených nováčikov. Vojaci týchto rôl doplnili pešie pluky divízie. Peš. pl. 20 dostal celú zál. rotu 2 npor. pech. Elemíra Hábera (80 mužov). Záložná rota 3 npor. pech. Pavla Mojžiša bola rozdelená medzi peš. pl. 21 (44 mužov) a PO 5 (20 mužov). Plk. Jurech si uvedomil, že divíziu zálohu musia tvoriť skúsení a disciplinovaní vojaci. 9. novembra preto nariadil postaviť divíziu záložnú rotu z disciplinovaných a dlho nasadených vojakov. Pešie pluky mali pre ňu dodať po 35 a PO 5 20 mužov, takže jej celková sila bola 90 mužov.⁴⁹ Velenie RD tak v bojoch na Popovej získalo cennú skúsenosť, ktorá zarazila aj Nemcov. Ak sa totiž sovietske jednotky infiltrovali na výhodnú pozíciu za obrannou líniou protivníka, v priebehu noci sa zakopali a ráno už mali pevnú obranu. Červenoarmejci boli majstri infiltrácie. Za nepriateľské línie prenikali veľmi obratne, bezhlučne a bez boja. Infiltrované jednotky bolo treba okamžite napadnúť a zničiť protiútokom akokoľvek slabých záložných jednotiek (i jednou čatou alebo jedným tankom) skôr, ako sa stihli zakopať a opevniť. V opačnom prípade ich vytlačenie, ak bolo vôbec úspešné, vždy trvalo dlhý čas a útočiacim jednotkám spôsobovalo veľké straty.⁵⁰

MORÁLNY STAV A POSILNENIE DIVÍZIE

Október 1942 bol pre divíziu ďalším ťažkým mesiacom. V jeho priebehu mala nasledovné straty: 41 mŕtvych, 264 ranených a 29 chorých. Vysoké straty spôsobené ťažkým neprehľadným terénom a partizánskym spôsobom boja mali negatívny vplyv na psychický aj fyzický stav vojakov. Peš. pl. 20 po dlhom čase hlásil 2. novembra na veliteľstvo RD 3 prípady sebapoškodenia. Veliteľ RD zakázal odoslať týchto vojakov na Slovensko bez jeho osobitného súhlasu.⁵¹ Vojaci sa snažili dostať na Slovensko aj iným spôsobom. Zistili totiž, že tí, ktorí sa prihlásili k žandárom, boli odoslaní na Slovensko. Na začiatku novembra preto vojaci začali hromadne predkladať na veliteľstvo RD žiadosti o preloženie k žandárom. Náčelník štábu RD pplk.gšt. Emil Novotný ich zámery presne vystihol v hlásení na MNO: „*Mužstvo tak robí pravdepodobne len z toho dôvodu, aby sa dostalo čím skoršie z frontu domov.*“⁵² Morálnu situáciu vojakov výstižne opísal v hlásení veliteľovi RD veliteľ peš. pl. 21 pplk.pech. Ondrej Zverin. Upozorňoval, že mužstvo prejavuje známky duševnej vyčerpanosti, pretože nemá príležitosť a prostriedky na jeho osvieženie. Vedomie nesúvislej obrany v horskom teréne tiež „*značne pôsobila na morálny stav mužstva*“. Zlý bol aj fyzický stav vojakov. Vyskytovali sa hlavne žalúdočné choroby, ktoré nemohli byť riadne liečené a ošetrované. Tento nepriaznivý psychický a fyzický stav vojakov, prirodzene, limitoval aj možnosti ich bojového nasadenia.⁵³

Náladu mužstva dokresľoval aj anonymný list adresovaný veliteľstvu divízie:

„... *my vojaci dovoľíme sa spýtať, dokiaľ chcete s nami bojovať? Či ešte sa vám nezdá, že nás*

48 VHA, RD, 37/5/9, Opis vojnového denníka... C.d., s. 8.

49 Tamže, s. 8-9.; VHA, RD, šk. 2, Dôv. rozkazy, Vel. RD, Dôverný rozkaz č. 113, 11. novembra 1942.

50 RAUSS, E.: Ruské metody boje ve 2. světové válce. In: *Válka jako peklo*. Praha 2001, s. 33, 39-40.

51 VHA, RD, 37/5/9, Opis vojnového denníka... C.d., s. 7-8.

52 VHA, RD, šk. 15, 42/1/15, Telegram č. 948, 5. 11. 1942, MNO.

53 VHA, RD, šk. 35, Spravodajské hlásenia útvarov, Mot. p.pl. 21, Číslo: 2293/Taj.1942, Situačné hlásenie za október, SV. 5. novembra 1942.

*už dost spadlo? Ako viete sami dobre vydržali sme toho dost! Preto ponáhľajte sa čo najskôr nás vymeniť a zaslať nás do vlasti... Ani keď sa už na hlavy budete stavať s nami si nič už nezvíťazíte...*⁵⁴

Tento list mal zastrašiť dôstojníkov, ktorí dobre vedeli, že počas 1. svetovej vojny bolo nemálo maďarských dôstojníkov zastrelených „vlastnými“ slovenskými vojakmi. Nie je však známy žiadny prípad zavraždenia dôstojníka slovenským vojakom na východnom fronte. Nespokojní boli totiž aj samotní dôstojníci, od ktorých závisela morálka mužstva. Mnohí dôstojníci boli na fronte bez vystriedania už 17. mesiac! Naproti tomu napríklad dôstojníci z MNO nevystřčili z Bratislavy ani nos. Dôstojníci na fronte to oprávnené pri každej príležitosti kritizovali. Nespokojní však boli aj dôstojníci, ktorí prišli na front v priebehu októbra. Ich morálny stav bol „veľmi slabý“, pretože „takmer všetci prichádzali s pocitom krivdy“.⁵⁵ Je zaujímavé, že hoci obsah hlásení o morálnom a fyzickom stave vojakov bol prakticky rovnaký od konca augusta, na bojové výsledky a disciplínu divízie ako celku to nemalo nejaký vážny dopad. Divízia sa v boji držala napriek ťažkým podmienkam veľmi dobre a nemala prakticky žiadne problémy s dezerciami na stranu nepriateľa. Vojaci sa báli týrania v sovietskom zajatí a radšej bojovali ako by sa mali vzdať! Tieto nálady ešte posilnil prípad jedného zajatého desiatnika, ktorému sa podarilo v prvej polovici októbra ujsť zo sovietskeho zajatia. Keď sa vrátil k vlastným jednotkám bol celý dobitý. Slovenská propaganda tento prípad ihneď medializovala v novinách a na plagátoch, takže sa o ňom dozvedeli prakticky všetci vojaci RD.⁵⁶

V novembri 1942 bola divízia naďalej posilňovaná. Po delostreleckých posilách dorazila k RD 1. novembra 1942 aj pancierová rota. Rota mala celkom 89 mužov (z toho 2 dôstojníkov a 1 dôstojníckeho zástupcu), 12 ľahkých tankov v dvoch čatách (6 LT-38 a 6 LT-40) a 5 nákladných automobilov (1 Tatra 27, 1 Praga RV, 2 Praga RN a 1 dielenský voz). Ľahké tanky LT-38 a LT-40 už síce neboli vhodné do prvej línie, ale do ťažkých terénnych podmienok Kaukazu sa vďaka výbornej pohyblivosti hodili. Manévrovacie možnosti ťažších tankov boli totiž v takomto teréne obmedzené prakticky len na hlavné cesty, o čom sa presvedčili aj sovietske vojská. Rote, a zároveň aj jej 1. čate, velil npor. útv. Štefan Lupták a 2. čate velil por. útv. Ján Belko. Rota odišla z Turčianskeho sv. Martina 17. októbra 1942 a železničným transportom cez Varín, Čadcu, Těšín, Krakov, Lvov, Tarnopol, Dubno, Rovno, Dnepropetrovsk a Zaporozie dorazila 27. októbra do prístavu Kerč. Odtiaľ bola dvoma loďami prepravená do prístavu Taman. 29. októbra sa rota pohla po vlastnej osi na Krasnodar. Na druhý deň zažila o 10.00 h v obci Slavjanskaja prvý letecký útok, ktorý jej nespôsobil žiadne škody. Večer už bola rota v Krasnodare a 1. novembra dorazila na veliteľstvo RD v obci Kutajskaja. V miestnej škole sa tanková rota ubytovala. Tanky a autá parkovali v jej dvore. Už v ten deň sa „vplyvom ťažkého terénu“ zlomili na jednom LT-38 nosné perá. Porucha bola provizórne odstránená vlastnými silami. Dňa 3. novembra bola postavená pohotovostná čata (3 tanky) a tanková rota tak začala plniť bojové úlohy. Nálada jej príslušníkov bola dobrá, takže rota bola platnou posilou pre RD. Divízia mala vo svojej výzbroji tanky prvýkrát, hoci s ich pridelením sa rátalo ešte v auguste 1941. Sklz teda činil 15 mesiacov.⁵⁷

54 BYSTRICKÝ, ref. 3, s. 61.

55 Tamže.

56 ŠOLC, J.: K pokusom o prechod 1. slovenské pěší divízie k Rudé armáde v roce 1943. In: *Vojenská história*, 3, 1999, č. 3, s. 35-36.

57 VHA, RD, šk. 197, Pancierová rota, Vojnový denník založený dňa 17. októbra 1942. s. 1-3.; AM SNP, XII, príř. č. S 88/87, BAJTOŠ, I.: *História slovenského Pluku útočnej vozby 1939 – 1944*. Košice 1987, s. 100-101.; VHA,

Ďalšou posilou pre RD bola poľná pracovná rota 41, ktorá dorazila do Rostova 5. novembra. Rota mala 122 mužov (z toho 1 dôstojníka a 1 rotmajstra), 2 nákladné autá (Tatra 27), 1 ľahký voz a 1 kuchyňu.⁵⁸ Zhruba v tom istom čase priletela na Kaukaz aj slovenská stíhacia letka 13 (stot.let. Ondrej Ďumbala), aby sa po ročnej prestávke opäť zapojila do bojov na východnom fronte. Letka pristála na letisku v Majkope 4. novembra, kde už bola umiestnená aj 4. ľahká batéria DPLP. Slovenská letka sa stala súčasťou II. skupiny nemeckej 52. stíhacej eskadry. Disponovala dovedna 7 lietadlami (6 stíhačiek Messerschmidt Bf 109E a 1 spojovacie lietadlo Praga E-241). 4. ľahká batéria mala 8 kanónov *Oerlikon*. K prvému bojovému letu vyštartovali slovenskí stíhači 9. novembra 1942.⁵⁹ Hoci letka pôsobila v oblasti, kde sa nachádzala aj slovenská RD, pôsobila nezávisle od nej vo zväzku vyššej nemeckej leteckej jednotky. Snáď najdôležitejšou posilou pre RD bolo odoslanie motorizovanej poľnej nemocnice 11 pod velením mjr. zdrav. MUDr. Horvátha. Nemocnica mala 12 1,5 tonových nákladných áut a bola všestranne vybavená. Mala všetky odborné oddelenia s kvalifikovaným lekárskeým personálom. Jej celková kapacita bola až 600 lôžok! Poľná nemocnica 11 sa kvalitatívne i kapacitne plne vyrovnala nemeckému poľnému lazaretu. Pre divíziu bola obrovským prínosom, pretože dokázala priamo na mieste poskytnúť vojakom všetky nevyhnutné odborné ošetrovania.⁶⁰

Divízia bola takýmito doplnkami z prelomu októbra a novembra 1942 posilnená početne, výzbrojou a materiálom, i morálne. Ak 30. októbra činil početný stav RD len 7 707 mužov (204 dôstojníkov, 92 rotmajstrov, 273 poddôstojníkov, 7 079 strelníkov a 59 pracovníkov), 14. novembra to už bolo až 9 082 mužov (245 dôstojníkov, 103 rotmajstrov, 318 poddôstojníkov, 8 361 strelníkov a 55 pracovníkov).⁶¹ Nikdy predtým a ani potom už RD nebola početne taká silná a dobre vyzbrojená. Príchod posíl (najmä nových dôstojníkov) pozdvihol aj upadnutú morálku vojakov, pretože sa konečne začali udeľovať vytúžené dovolenky. Prejavilo sa to aj v peš. pl. 21. Jeho veliteľ pplk. Ondrej Zverin 7. decembra hlásil na veliteľstvo RD:

„Príchod pridelených dôstojníkov a dôstojníckych zástupcov ulavil vo velení. Týmto bol zo-silnený morálny stav a nálada mužstva. Veľmi dobre pôsobí na morálku mužstva odosielanie na dovolenú a nie menší morálny vplyv má zriadenie OSRD.“⁶²

Prvých 20 mužov (maximálna denná kvóta) bolo odoslaných na dovolenku 22. novembra. OSRD bolo „ozdravné stredisko RD“ v tyle divízie určené na zotavenie vojakov z 1. línie. Toto opatrenie sa tiež veľmi osvedčilo. Problémy ale prirodzene úplne nevyzmizli. Dôstojníkov a dôstojníckych zástupcov bol nedostatok, takže poddôstojníci ešte stále velili 2 čatám z každej roty peš. pl. 21. Mnohí vojaci stále očakávali výmenu a návrat na Slovensko. Túžba po návrate domov bola stále rozhodujúcim faktorom ovplyvňujúcim morálku väčšiny vojakov.⁶³

Na začiatku novembra 1942 sa obranné pozície RD na rieke Psekups ustálili. Na soviets-

RD, 37/5/9, Opis vojnového denníka... C.d., s. 8.; FRANCEV, V.: Útočná vozba slovenské armády 1939 – 1944. In: *Historie a vojenství*, 1997, č. 2, s. 32.

58 VHA, RD, 42/1/15, Telegram č. 978, 5. novembra 1942, MNO.

59 ŠUMICHRAST, P. – KLABNÍK, V.: *Slovenské letectvo 1939-1944 (2)*. Bratislava 2000, s. 90-91.

60 VHA, RD, MNO (taj), šk. 15, Č.: 83.048/Taj./III/25-1942, 11. augusta 1942.; ČATLOŠ, F.: *Referát člena štátnej rady ministra a generála F. Čatloša*. Bratislava 5. marca 1943, s. 3.

61 VHA, RD, 42/1/15, Telegram č. 870, 3. novembra 1942, MNO; Tamže, Telegram č. 114, 16. novembra 1942, MNO.

62 VHA, RD, šk. 9, 37/5/9, Vel. 1. odd., Mot.p.pl. 21, Čís.: 2600/Taj. 2. odd. 1942, 7. decembra 1942.

63 Tamže.; VHA, RD, 37/5/9, Opis vojnového denníka... C.d., s. 10.

skej strane bola proti RD zasadená 30. SD, v ktorej stavy streleckých rôt poklesli po neúspechu na Popovej iba na 30 – 35 mužov (teda fakticky na silu jednej čaty)! Divízia však mala k dispozícii stále veľa mínometov. Na severe obranného úseku RD bol proti II/20 práporu zasadený 2. prápor 256. strel. pl., oproti PO 5 boli zvyšky troch práporov zdecimovaného 35. strel. pl. a zvyšky 3/71 práporu, proti I/20 a II/20 práporu bol zasadený (i proti čate I/21 práporu) 2. prápor 71. strel. pl., napokon proti mot. cyk. eskadróne na západnom okraji obce Besymjannoje bol v obrane 1. prápor 71. strel. pluku. Medzi 1. a 2. práporom 71. strel. pl. bola v sovietskej obrane asi 800 m široká medzera, ktorá bola krytá iba paľbou ťažkých guľometov.⁶⁴ Túto medzeru však mohli slovenské jednotky len ťažko využiť. V správe veliteľstva LVII. zboru o charaktere horného toku rieky Psekups určenej veliteľstvu RD boli výstižne popísané jej zvláštnosti. Rieka mala plytké a veľmi nepravidelné koryto, mnoho mŕtvych ramien a brody s veľkými plochami štrku. Šírka koryta dosahovala 50 – 150 m, brehy boli väčšinou nízke, len výnimočne boli strmé a vysoké 2 – 3 m. Okolité hory boli hlboké, členené úzkymi údoliami. Podložie tvorila vápencová hornina, ktorá ľahko prepúšťa vodu. Toto podložie s úzkym dnom koryta vo forme U spôsobovala prudké zmeny hladiny rieky počas dažďov. Voda veľmi vystúpila už po niekoľkých hodinách dažďa, ale rýchlo aj opadla. Hĺbka pri dažďoch dosahovala vyše 2 m pri Gorjačom Kľučí. Nemci v správe varovali, že „*bezprostredné vystúpenie vody nie je radno podceňovať*“. Toto upozornenie bolo na mieste, čo v priebehu nasledujúcich týždňov na vlastnej koži zistili aj niektoré slovenské jednotky.⁶⁵

Do konca októbra 1942 sa útočiacie nemecké jednotky priblížili k Tuapse na 30 km, sovietske protiútoky ich však na začiatku novembra prinútili prejsť do obrany. Nemecká 17. armáda vyčerpala všetky svoje zálohy. Žiadne zálohy už nemala ani skupina armád A. Napriek tomu v polovici novembra Nemci podnikli ešte jeden útok. Do 23. novembra vrazili do obrany sovietskej 18. armády klin široký 10 a hlboký 8 km. K Tuapse sa priblížili na necelých 25 km. Ďalší postup bol húževnatým odporom sovietskych vojsk zastavený. Veliteľ sovietskej *Čiernomorskej skupiny* nariadil proti tomuto klinu protiútok z dvoch strán, ktorý sa začal v hustej hmle 26. novembra. Nemci museli definitívne prejsť do obrany. Nemecká ofenzíva na groznianskom (naľčickom) smere tiež nepriniesla očakávané výsledky. Útok, ktorý sa začal 25. októbra, bol spočiatku úspešný. 1. novembra nemecké jednotky prekročili rieku Ardon a do 5. novembra sa 1. pancierová priblížila k Ordžonikidze na 12 km. Tu však bola zastavená. Sovietske protiútoky v nasledujúcich dňoch definitívne pochovali posledný nemecký pokus prebiť sa k ropným ložiskám medzi mestami Groznyj a Baku a preniknúť do Zakaukazska. Na Kaukaze sa tak zámery nemeckého hlavného velenia definitívne skončili neúspechom. Plán operácie EDELWEISS neuspel a nemecké vojská museli prejsť na dosiahnutých pozíciách do obrany.⁶⁶

P. MIČIANIK: DIE LETZTEN ANGRIFFSUNTERNEHMEN DER SLOWAKISCHEN „SCHNELLEN DIVISION“ IN KAUKASUS. DER LETZTE ANGRIFF AUF TUAPSE.

Der Aufsatz behandelt den Einsatz der slowakischen „Schnellen Division“ (SD) im Rahmen des

64 VHA, RD, šk. 99, p.pl. 20, Vel. 1.pr., Vel. RD, Čís.: 25.687/Taj. 2. odd. 1942, Spravodajský rozkaz č. 2, SV. 3. november 1942.

65 BYSTRICKÝ, ref. 3, s. 59-60.

66 *Dějiny Druhé...*, ref. 1, s. 207-210; ZAKRUTKIN, ref. 19, s. 122-124.

deutschen Unternehmens EDELWEISS. Das Ziel dieser Operation war es, über den Haupt Rücken des Kaukasus nach Georgien und dessen Schwarzes Meerhäfen am Westen und zum Kaspischen Meer am Osten durchzudringen. Die slowakische „SD“ wurde am westlichen Abschnitt der kaukasischen Front mit dem Ziel eingesetzt, die Stadt Tuapase zu erobern. Die slowakische Division nahm in der ersten Oktoberhälfte 1942 an dem letzten Angriff gegen diesen Hafen am Schwarzen Meer teil. Die slowakischen Soldaten stürmten durch ein schwieriges Bergterrain gegen gut befestigte Stellungen der sowjetischen 395. Schussdivision und der 68. Brigade der Marininenfanterie. Trotz heftigen sowjetischen Widerstands hat die „SD“ die von der deutschen Führung vorgesteckten Aufgaben auf hundert Prozent erfüllt. Sie bekam deshalb nach dem erfolgreichen Angriff eine mehrtägige Ruhepause. Wegen besonders schlechten Wetters konnten die slowakischen Soldaten die Ruhepause nicht vollkommen ausnutzen, da viele unterwegs mit ihren Wagen im Schlamm stecken blieben. In der zweiten Oktoberhälfte 1942 wurde die „RD“ in einem neuen Verteidigungsabschnitt eingesetzt. Hier während der Ablösung kam es in seinem Hinterland zur Infiltration durch zwei Bataillone der sowjetischen 30. Schussdivision, die sich an der Höhe Popova befestigten. Ihre Stellungen bedrohten die ganze deutsche Verteidigung vor der Stadt Gorjačij Kluč. Die slowakischen Einheiten führten mehr als eine Woche harte Kämpfe, bis es ihnen gelang, die infiltrierten sowjetischen Bataillone zu besiegen und sie bis in die eigenen Stellungen zurückzudrängen. Dies war der letzte offensive Erfolg der slowakischen „RD“ an der Ostfront. Die slowakischen Einheiten waren durch schwere Kämpfe in den Bergen psychisch und physisch erschöpft und sie verlangten ablösen zu werden. Die Front ist jedoch stabil und ruhiger geworden, sodass es zu keinen ernsteren Störungen der Moral in der slowakischen Division gekommen ist.

VÝBER A PRÍPRAVA KÁDROV PRE ŠPECIÁLNE OPERÁCIE ZO ZSSR V ROKOCH 1941 - 1945

OLDŘICH VANĚK

VANĚK O.: The recruitment and preparation of the professionals for special operations with the USSR in 1941 - 1945. *Vojenská história*, 4, 12, 2009, pp. 56-90, Bratislava.

The study sheds a light into the background of the preparation and organization of the groups being dropped off in Slovakia from the USSR during the years of the WWII. The main focus of the study, on behalf of the published and all available local and foreign archive sources, is the literature and memoirs to structure the systems of the recruitment and preparation of the specialist from the citizens of Czechoslovakia for the information, diversifying, partisan, and contra-espionage service who were chosen and trained during the WWII individual trainers of the services in the USSR. *“Immediately after the goal setting the author states that the chosen and trained Czechoslovaks, groomed for the activities by the information, and political units of the Communist International, the Ministry of the Interior of the USSR, the Ministry of the State Defense of the USSR, the military espionage and the units of the partisan movement “the trainers sent to the occupied countries of the USSR, to the occupied countries of the Germany belonging to Czechoslovakia in 1939-1945 and some other states in the Central and south east of Europe. According to the author the process was influenced by plenty of factors, amongst which the change of the Soviet military doctrine is set..*

Military History. East Europe. WWII. Special operations from the USSR in 1941-1945.

O výsadekových špeciálnych operáciách v čase druhej svetovej vojny bolo vy-publikované nespočetné množstvo kníh, štúdií a článkov, vyšli mnohé spomienky a memo-áre. Avšak o samotnom výbere a príprave, ktoré predchádzali vlastnému vysadeniu a misii, sa autori zmieňujú len okrajovo, formálne, akoby len zo zdvorilosti. Najmä publicistika tú-to etapu špeciálnych operácií zjavne neprávnym považuje za ich menej atraktívnu časť. Že to však bola často otázka života a smrti, si dostatočne uvedomovali len priami účastníci.

Štúdiá sa usiluje na základe publikovaných a dostupných domácich a zahraničných ar-chívnych prameňov, literatúry a spomienok spriehľadniť systém výberu a prípravy špecia-listov z radov občanov bývalého Československa na spravodajskú, diverznú, partizánsku a kontrarozviednu činnosť, ktorých si vybrali a pripravovali v rokoch druhej svetovej vojny jednotliví gestori tejto činnosti v bývalom Sovietskom zväze.

Československých občanov, vybraných a pripravených zložkami Exekutívy Komunistickej

internacionály¹, ministerstva vnútra ZSSR, ministerstva štátnej bezpečnosti ZSSR, vojenskej rozviedky a štábov partizánskeho hnutia, títo gestori v rokoch 1939 – 1945 vysielali so spravodajským, politickým či diverzným poslaním na okupované územia ZSSR, na Nemcami okupované územie Československa a ďalších štátov strednej a juhovýchodnej Európy.

Tento proces bol ovplyvnený radom faktorov – československo-sovietskymi spravodajskými vzťahmi do druhej svetovej vojny, zmenami sovietskej vojenskej doktríny, sovietskymi záujmami v Európe a ich súladom, resp. rozporom so záujmami čs. exilovej vlády a domáceho odbojového hnutia, vývojom strategickej situácie najmä na východnom fronte a ďalšími faktormi, ako boli napr. skúsenosti z občianskej vojny v Španielsku a, pochopiteľne, prvé skúsenosti z druhej svetovej vojny.

Po skončení troch zahraničných intervencií a občianskej vojny v sovietskom Rusku a vytvorení Zväzu sovietskych socialistických republík bola na základe získaných skúseností vypracovaná teória hlbokéj útočnej operácie. Príslušná smernica bola schválená v marci 1935 po takmer šiestich rokoch práce. V medzivojnovom období obrana západnej hranice ZSSR počítala s využitím vopred pripravených partizánskych jednotiek a materiálnych základní. Postup protivníka do hĺbky sovietskeho teritória mal byť zastavený opevnenými rajónmi armády a partizánmi destabilizovaným tylom. Po odrazení útočiaceho nepriateľa mali nasledovať útočné operácie frontov a armád s cieľom zničiť ho na jeho území. Ustupujúceho protivníka mali ďalej ničiť diverzné akcie partizánov, ktorí nemali prekračovať front, ale ustupovať spolu s protivníkom. Vojna sa tak mala, pochopiteľne, v súčinnosti s ofenzívnou činnosťou armády, preniesť na územie protivníka. Na základe teórie útočnej operácie bola vypracovaná následne aj stratégia a taktika partizánskej vojny v tyle protivníka, ktorý vtrhol na územie štátu². Tomu zodpovedali bojové a základné poriadky ozbrojených síl, príprava armádnych a partizánskych veliteľov a štábných funkcionárov.

Avšak reálny vývoj situácie po vpáde nemeckých vojsk na územie bývalého Sovietskeho zväzu si vynútil návrat k partizánskym formám boja na dočasne okupovaných územiach. Partizánske hnutie v prvom roku Veľkej vlasteneckej vojny v dôsledku predchádzajúceho vývoja bolo poznačené niekoľkými faktormi – po prvé, predvojnovou koncepciou obrany na vlastnom území a jej opustením. Po druhé, likvidáciou pripravených vyčlenených jednotiek, základní a výcvikových zariadení. V roku 1938 bola v krajine zlikvidovaná sieť škôl zvláštneho určenia (tzv. specškôl)³, ktoré pripravovali veliteľov partizánskych oddielov, radistov, mínerov a iných špecialistov pre boj v tyle. Napríklad len v Ukrajinskom vojenskom okruhu bolo takých škôl päť. Po tretie, stalinistické čistky v ozbrojených silách a úsilie berijovského NKVD o hegemoniu v riadení partizánskeho hnutia výrazne oslabili jeho veliteľské kádre. A napokon – v dôsledku vyššie uvedeného neexistoval jednotný a zjednocujúci riadiaci orgán. Partizánske a ilegálne štruktúry vytvárali orgány tak Ludového komisariátu vnútra (ďalej len NKVD), resp. Ludového komisariátu štátnej bezpečnosti (ďalej len NKGB), a Robotnícko-roľnícka červená armáda (ďalej len ČA), tak stranické ako komsomolské orgány na všetkých úrovniach od centrálnych orgánov po miestne...

1 Doterajšie poznatky o organizačnej štruktúre aparátu KI neumožňujú presne vymedziť zodpovednosť za spravodajskú činnosť; v literatúre sa hovorí iba o „ďalšom aparáte Kominterny“, resp. o „špecializovaných oddeleniach EKI“. Zásadné rozhodnutia prijímal politický sekretariát, ktorý predstavoval riadiace centrum KI.

2 Vo vzťahu k skúmanej téme o tom píše napr. PJATNICKIJ, V. J.: *Razvedškola № 005*, s. 3-4, elektronické vydanie na <http://militera.lib.ru>

3 Také školy napr. mala OGPU (Objedinnoje gosudarstvennoje političeskoje upravlenie; Zjednotená štátna politická správa; orgán politickej administratívy a bezpečnostnej správy ZSSR. Vznikol v roku 1922 a v roku 1934 sa premenil na NKVD) v Charkove, Kupiansku a v Kyjeve.

Skôr v tieni, ako vo svetle týchto problémov bola v júli 1941 v NKVD zriadená Zvláštna skupina, ktorá ako jednu z úloh riešila organizovanie partizánskej vojny v tyle nepriateľa⁴. V októbri 1941 bola Zvláštna skupina reorganizovaná na 2. správu NKVD ZSSR (náčelník P.A. Sudoplatov) a jej vojská do Samostatnej motostreleckej brigády zvláštného určenia (OMSBON) vojsk NKVD⁵. Nariadením NKVD ZSSR boli 25. augusta 1941 v prifrontových republikách, krajoch a oblastiach vytvorené adekvátne operatívne orgány – Štvrté oddelenia NKVD. Ich úlohou bolo formovať diverzné skupiny, stíhacie prápory a partizánske oddiely, organizovať ich bojovú činnosť, organizovať agentúrnu a vojskovú rozvedku a ď. Obdobné zmeny organizačných štruktúr prebehli tiež v armáde a námorníctve⁶. 24. mája 1942 zástupca ľudového komisára obrany genplk. N.N. Voronov navrhol J.V. Stalinovi vytvoriť jediné centrum riadenia partizánskej a diverznej činnosti. Návrh odôvodnil slovami „*Partizánskou vojnou sa zaoberá ÚV VKS(b), NKVD, čiastočne generálny štáb a rad vedúcich pracovníkov Bieloruska a Ukrajiny.*“⁷

Jedenásť mesiacov po nemeckom vpáde bol uznesením Štátneho výboru obrany⁸ pri hlavnom stane vytvorený Ústredný štáb partizánskeho hnutia (ďalej len ÚŠPH) ako špeciálny/osobitný vojnový orgán Všeruskej komunistickej strany /boľševikov/ (ďalej len VKS/b/) s úlohou riadiť a koordinovať bojovú činnosť partizánov. Rovnakým uznesením bolo rozhodnuté aj o vytvorení štábov partizánskeho hnutia pri vojenských radách frontov a definované hlavné úlohy partizánskeho hnutia⁹. Na základe direktívy hlavného stanu hlavného veliteľa boli následne organizované školy zvláštného určenia, tzv. specškoly až po stupeň štábu frontu. Do konca vojny tieto školy pripravili a do tyla nemeckých vojsk na dočasne okupovanom území ZSSR vyslali 48 000 partizánov – špecialistov a 30 000 mínerov¹⁰.

Proces formovania riadiaceho centra hnutia odporu bol 6. septembra 1942 doplnený zriadením funkcie hlavného veliteľa partizánskeho hnutia, ktorou bol paradoxne poverený maršal K. J. Vorošilov, hlavný Stalinov hlásateľ doktríny vedenia vojny na území protivníka. Avšak už 11. novembra 1942 bol tento úrad zrušený a ÚŠPH ako vojnovo-operačný orgán komunistickej strany bol priamo podriadený štábu hlavného veliteľa. O rok, v marci 1943, bol ÚŠPH uznesením Štátneho výboru obrany zrušený, avšak v máji toho istého roku opäť obnovený. Tieto zmeny boli výsledkom mocenského boja NKVD na čele s L. P. Berijom o hegemoniu v riadení partizánskeho hnutia a diverznej činnosti na území okupovanom protivníkom. Definitívne bol ÚŠPH zrušený v januári 1944 a činnosť partizánov ria-

4 K ďalším úlohám patrilo vykonávať spravodajské operácie voči Nemecku a jeho satelitom, budovať spravodajské agentúrne siete na Nemeckom okupovaných územiach a ď.

5 RŽEVCEV, J.: *Otdelnyj otriad osobogo naznačeniija (OOON) NKGB SSSR*. str. 2. Podrobne pozri <http://www.agentura.ru/culture007/history/ww2/>

6 O vývoji riadiacich štruktúr pozri VANĚK, O.: Orgány riadenia spravodajských, partizánskych a špeciálnych výsadvkových skupín na území bývalého Československa. In: *Vojenská história*, roč. 9, č. 3/2005, s.105-129.

7 Citované podľa PJATNICKIJ, V.J.: *Za linijj sovetsko-germanskogo fronta*. In: *Novaja i novejšaja istoria*, № 3, 2005, str. 4 s odvolaním na Ústredný archív Ministerstva obrany RF, f. 14, a.j. 1163, spis 3, s. 1-3.

8 Uznesenie štátneho výboru obrany číslo GOKO-1837 z 30.5.1942. Úplný text pozri na <http://www.soldat.ru/doc/gko/text/1837.html>

9 K hlavným úlohám partizánskeho hnutia patrili: diverzná činnosť s cieľom narušenia infraštruktúry protivníka (narušovanie komunikačných línii, narušovanie spojenia, ničenie skladov, napádanie štábov tylových zariadení, ničenie letísk); prieskumná činnosť vrátane agentúrnej rozvedky (informovanie armádnych jednotiek o rozmiestnení, sile a pohybe vojsk protivníka); politická činnosť medzi obyvateľstvom; bojová činnosť najmä v prospech vojsk Červenej armády – ničenie živej sily, vojenskej techniky protivníka; likvidácia exponentov nacistickej okupačnej moci a kolaborantov a ď.

10 Tieto údaje uviedol časopis „RF segodnia“ č. 5/2005 v článku *Vtoroj front*. Presné údaje o tom, koľkí boli vyslaní do okupovaných častí ZSSR a koľkí na územie iných krajín, nie sú známe.

dili republikové a oblastné štáby partizánskeho hnutia v súčinnosti so štábmi príslušných frontov.

Všetky zúčastnené strany na týchto kompetenčných a mocenských hrách (KI, NKVD, GRU, ÚŠPH, republikové a oblastné štáby partizánskeho hnutia a štáby partizánskeho hnutia frontov, resp. zmocnenci ÚŠPH) vytvárali vlastné školy, výcvikové strediská a zariadenia, v ktorých pripravovali ilegálnych pracovníkov, veliteľov a štáby budúcich partizánskych jednotiek, špecialistov radistov, mínerov, prieskumníkov a spravodajcov, agentov a rezidentov spravodajských sietí.

ŠKOLY ZVLÁŠTNEHO URČENIA KOMUNISTICKEJ INTERNACIONÁLY, NKVD/KGB A ČERVEJ ARMÁDY

Programy vojenskej a spravodajskej prípravy zahraničných komunistov existovali v Komunistickej internacionále (ďalej len KI) fakticky od okamihu jej vzniku. V 20. rokoch vojensko-politické kurzy KI viedol fínsky komunista Tuure Lechen. Napriek tomu, že sovietske vedenie v 30. rokoch pochopilo, že socialistická revolúcia v Európe je v najbližšom období nereálna, a podstatnú časť vojenskej prípravy zrušilo, od občianskej vojny v Španielsku vedenie KI a sovietske bezpečnostné orgány oživilo mimoriadny záujem o cudzincov – komunistov, ktorí mali vojenské a spravodajské skúsenosti.

V rámci Kominterny fungovalo niekoľko špeciálnych škôl a kurzov; ich história je však dodnes utajovaná. Známe je len to, že sa tam školili špecialisti na prípravu a vyvolanie ozbrojených povstaní, na gerilovú vojnu, na únosy a likvidáciu osôb, diverzanti a i. Školy samotné boli dislokované v Moskve a mali niekoľko konšpiratívnych základní v Podmoskovskej oblasti. Podľa I. Starinova sa v nich pripravovali organizátori a vedúci činitelia partizánskeho hnutia v zahraničí vrátane vedúcich predstaviteľov komunistických strán (Wilhelm Pieck, Palmiro Togliatti, Maurice Thores, Mate Zalka, Alexander Zavadsky a ďalší)¹¹. Súbežne sa v týchto školách a ich zariadeniach pripravovali veliteľia diverzných skupín partizánskych oddielov a vyšších jednotiek, ako aj ich náčelníci štábov. Príprava bola diferencovaná podľa úlohy, krajiny určenia a podľa funkcií vo vnútri výsadku.

Školy mali bohatú históriu v príprave spravodajcov a diverzantov už od roku 1925, keď z iniciatívy Bélu Kuna bola založená Internacionálna škola Kominterny, neskôr pomenovaná ako Leninská škola KI. Vojensko-politické kurzy KI (nazývané tiež partizánska akadémia) v 30. rokoch viedli Josif Aronovič Piatnickij (vlastným menom Osip Aronovič Taršis) a poľský komunista Karol Swierczewski¹². Hoci to nebola spravodajská škola, frekventanti používali falošné mená, učili sa konšpirácii a pravidlám ilegálnej práce. Pripravovali sa aj na spravodajsko-diverzné, bojové a ideologicko-organizačné úlohy v krajinách ich pôvodu. Neskôr Exekutíva KI v tomto smere spolupracovala so Zvláštnou skupinou v štruktúre NKVD, a na prípravu svojich kádrov od roku 1939 využívala výcvikové zariadenia NKVD a útvarov OSNAZ (zvláštneho určenia) v Smolenskej oblasti.

Učebné programy vojensko-politických kurzov KI tvorila výučba nasledovných hlavných

11 Syn Josifa Aronoviča Piatnického – Vladimir Josifovič Piatnickij – v svojej práci *Razvedškola № 005*, ktorá je dostupná na <http://militera.lib.ru>, na str. 26 uvádza tiež Antonína Zápotockého. Ten skutočne v roku 1928 bol dlhší čas v ZSSR ako delegát IV. kongresu Červenej odborovej internacionály (v apríli) a VI. kongresu KI (júl – august) a mohol teda v tom čase absolvovať vojensko-politické kurzy Kominterny.

12 Karol Swierczewski (1897 – 1945) bol známy pod straníckym pseudonymom Karl Karlovič Walter.

predmetov: teória a prax ozbrojených povstaní, destabilizácia a rozklad ozbrojených síl buržoázie, taktika partizánskeho a pouličného boja, záškodnícka činnosť a dokonalé zvládnutie ručných a automatických zbraní. Okrem toho učebný program zahrnoval jazykovú prípravu, zemepis a dejiny priestoru budúcej činnosti. Osobitná pozornosť bola venovaná technikám tajného písma, pravidlám konšpirácie, šifrovaniu, morzeovke a spojovacím prostriedkom. V bojovej časti boli vycvičení pre velenie na stupni rota.

Na záver školenia boli frekventanti podrobení náročnej previerke, pri ktorej sa zisťovala ich spôsobilosť tajných agentov a preveroval sa stupeň ich pripravenosti. Všetci museli podpísať písomný záväzok spolupráce s orgánmi sovietskej rozviedky. Tí frekventanti, ktorí zložili skúšky a uspeli v previerkach ešte pred odchodom do miesta svojho pôsobenia absolvovali všeobecný kurz vojenskej prípravy vo vojensko-športovom tábore KI.

Na prelome 30. a 40. rokov vojensko-politické kurzy boli súčasťou Internacionálnej školy Kominterny (tiež Leninská škola – pozn. O. V.) a 101. diverznej školy Kominterny. Prvá bola umiestnená v obci Balašicha¹³ v Podmoskovskej oblasti, druhá – po evakuácii ústredných orgánov z Moskvy – v bývalej sedliackej usadlosti Kušnarenkovo, 60 km od baškirskej metropoly Ufy.

Po 22. júni 1941 Výkonný výbor Komunistickej internacionály navrhol Všeľvázovskej komunistickej strane (bolševikov) a sovietskej vláde, aby sa v brigáde osobitného určenia, ktorú už od júna 1941 formovali v Moskve v kooperácii Kominterny, NKVD a Spravodajskej správy Generálneho štábu, postavil špeciálny internacionálny pluk, organizačne začlenený do zostavy samostatnej motostreleckej brigády zvláštneho určenia (OMSBON). Výkonný výbor KI zamýšľal do pluku zoskupiť všetkých komunistických emigrantov rôznych národností, ktorí žili v ZSSR, približne 2 000 osôb. Brigáda mala mať okolo desať tisíc príslušníkov a plniť dve hlavné úlohy – po prvé, brániť Moskvu, po druhé, vytvoriť rezervoár síl na zvláštne operácie v tyle nemeckých vojsk. Návrh bol schválený. Velenie brigády trvale venovalo pozornosť aj druhej úlohe: zväčšiť počet príslušníkov a vytvoriť hlavnú základňu na prípravu a vysielanie prieskumných a sabotážnych skupín do tyla nepriateľa, vytvoriť centrum pre organizáciu, podporu, rozvoj a koordináciu partizánskeho hnutia v okupovaných oblastiach.

Prvý internacionálny pluk tvorili veteráni občianskej vojny v Španielsku (spolu 320 osôb, čo predstavovalo približne tretinu celkového stavu), z hľadiska početnosti za nimi nasledovali Rakúšania, ďalej sú uvádzaní Bulhari, Česi, Slováci, Poliaci, Maďari, Juhoslovania, Rumuni, Gréci, Taliani, Nemci, Vietnamci, Francúzi, Fíni a niekoľko Britov.

Príslušníci pluku sa od prvých dní pripravovali na plnenie svojich špecifických úloh: zabezpečiť všestrannú prípravu skupín bojovníkov rovnakej národnosti a ich vysielanie do okupovaných krajín vrátane Československa. Napriek tomu, že Česi a Slováci sú uvedení na treťom mieste, poznáme zatiaľ len dvoch príslušníkov (Josef Baier – Bejdo a Karel Smíšek). S určitou pravdepodobnosťou však môžeme predpokladať, že v nej boli tiež ďalší Česi a Slováci, a že prvé skupiny vysadených nielen do Čiech a na Slovensko v druhej polovici roku 1941 a v prvej polovici roku 1942 sa regrutovali aj z príslušníkov internacionálneho pluku.

Tri prapory 2. pluku boli sformované zo sovietskych štátnych, stranických a komsomolských funkcionárov, príslušníkov vojenskej rozviedky a kontrarozviedky, športovcov klubu Dynamo¹⁴.

13 Iste nie je bez zaujímavosti, že v tomto priestore už v roku 1938 bola umiestnená Škola zvláštneho určenia (ŠON), po nej od roku 1943 Spravodajská škola (RAŠ) a v súčasnosti tu sídli Vysoká škola FBS.

14 Podrobne pozri SUDOPLATOV, A.P.: *Tajný život generála Sudoplatova. Pravda a výmysly o mojom otcovi.*

V rámci samostatnej motostreleckej brigády zvláštneho určenia bolo pripravených 803 radistov, 534 inštruktorov – mínerov, 5 255 mínerov a viac ako 4 000 iných špecialistov¹⁵.

Za príklad aktívneho využitia príslušníkov internacionálneho pluku na spravodajsko-diverzné účely by mohli poslúžiť osudy prvých spravodajsko-diverzných skupín vyslaných do Bulharska, v súčinnosti s NKVD a Hlavnou spravodajskou správou (GRU) ČA. V priebehu troch jesenných mesiacov roku 1941 bolo zo Sovietskeho zväzu do Bulharska dopravených takmer 50 ľavicových politických emigrantov, v drvivej väčšine aktívnych komunistov. Prvých 32 začalo prípravu 8. júla 1941 v Podmoskovsku pod kuratelou NKVD. Zostavili z nich sedem diverzno-spravodajských skupín, z ktorých dve boli do operačného priestoru dopravené ponorkami. Zvyšných päť skupín (Ivan Colov – Vinarov; Christo Boev; Georgi Jankov a ď.) bolo vysadených z lietadiel, ktoré štartovali zo Simferopolu, v čase od polovice septembra do polovice októbra 1941.

Z ponoriek Čiernomorskej flotily boli vysadené skupiny plk. Cvjatko Koleva Radojnova (19 osôb) a Mirka Stankova (9 osôb). Ako prvá bola už 7. augusta 1941 ponorkou III-211 zo 4. ponorkového oddielu 1. ponorkovej brigády pod velením kapitána-poručíka Alexandra Daniloviča Deviatka dopravená skupina plk. Radojnova. Avšak mimoriadne zlé počasie dovolilo uskutočniť výsadok v piatich gumených člnoch v ústí rieky Kamčija na zalesnenom pobreží južne od Varny a severne od mysu Emine až o štyri dni neskôr. Vo funkcii radistu – šifranta bol do tohto výsadku zaradený Josef Bejdo – Baier.¹⁶

Politickí emisári KI a KSC absolvovali osobitný výcvik, ktorý sa spravidla začínal zaradením do Leninskej školy Komunistickej internacionály v Moskve a po evakuácii štátnych a straníckych orgánov v obci Kušnarenkovo. Tu sa vyškolil tiež rad funkcionárov KSC, ktorí boli neskôr účastníkmi špeciálnych operácií. Prvými, ktorí prešli takou prípravou, boli stranícki funkcionári. Medzi nich patrili napr. Jan Harus, Miroslav Pich-Tůma, Augustin Schramm (tiež Šram), Josef Hečko, Josef Altrichter, Dragutin Šmidke¹⁷ a ďalší, s ktorými sa počítalo, že budú vysadení v operačnom priestore na území bývalého Československa. Vybraný káder poslucháčov bol po niekoľkých mesiacoch odtiaľ preradený do vyššieho typu školy, ktorá bola umiestnená v lesnom zámočku neďaleko sovchozu Nagornaja pri Moskve. Tu boli frekventanti v starostlivosti zahraničného oddelenia VKS/b/ pripravovaní na svoje poslanie. Potvrďuje to aj Václav Kopecký: „*My (t.j. moskovské vedenie KSC, pozn. O. V.) jsme v Moskvě a po evakuaci z Moskvy do Ufy v tomto baškirském městě připravovali celou řadu soudruhů k vyslání domů pro posílení ilegálního vedení strany. Soudruzí byli připravováni ve zvláštních kurzech, v nichž se cvičili i ve skoku s padákem.*”¹⁸ a konkrétne uvádza Rudolfa Vetišku, Jana Harusa, Josefa Altrichtera, Karola Černockého, Karola Šmidkeho a Karola Bacílka, Olexu Borkaňuka, Zoltána Schönherza, Hannu Turjanicovú, Ladislava Zrzu. Okrem nich boli do priestoru rozbitého Československa s úlohami Komunistickej in-

Kniha 2. Moskva : Olma-Pres, 1998.

- 15 CVETKOV, A., prof. plk., DrSc.: Čekisti vo Veľkej vlasteneckej vojne, 3. Publikované na http://www.nasledie.ru/oboz/N02_00/02_24.HTM
- 16 Kompilované z dokumentov a publikovaných štúdií na ruských a bulharských internetových stránkach <http://www.navy.ru/history>, <http://zhurnal.lib.ru>, <http://artofwar.ru>, <http://calendar.dir.bg>. Týmito otázkami sa zaoberal dokonca bulharský parlament na svojej 119. schôdzi 4. septembra 1992! Pozri protokol rozpravy na <http://www1.parliament.bg>
- 17 Dragutin Šmidke bol vybraný pre prácu v tyle nepriateľa už na začiatku Veľkej vlasteneckej vojny. V rokoch 1941 – 1943 absolvoval Leninskú školu Kominterny, potom výcvik dôstojnícky, rádiotelegrafický a paradasantný. Na Slovensko sa vrátil spolu s otcom na začiatku Slovenského národného povstania vo funkcii radistu a šifranta Hlavného štábu partizánskych oddielov na Slovensku.
- 18 KOPECKÝ, V.: KSC a ČSR., Praha : SNPL, 1960, s. 309.

ternacionály a moskovského vedenia Komunistickej strany Československa vysadení Ladislav Zrza (s K. Černockým), Andreas Holec, radista František Klein spolu s Rudolfom Vetiškom, Antonín Vohradník a Karel Procházka, Rudolf Procházka s Rudolfom Peschlom, Alfred Pompe a zrejme aj ďalší¹⁹.

O školách zvláštneho určenia NKVD/KGB a GRU/RU GŠ, ktoré pripravovali hlavne agentov a rezidentov zahraničnej civilnej a vojenskej rozvedky, existuje veľmi málo vierohodných a overených informácií. Archívne pramene nie sú doposiaľ verejnosti prístupné. Hlavný informačný prameň preto predstavuje memoárová literatúra bývalých pracovníkov štátnej a vojenskej rozvedky, kontrarozvedky, ako aj poznatky zverejnené prebehlikmi týchto služieb na Západ. O tzv. partizánskych školách, naopak, existuje bohatá pramenová základňa.

Bezpečnostné zložky štátu, ako sme už naznačili, boli často reorganizované; ich ciele a úlohy sa však zásadne nemenili. 10. júla 1934 orgány štátnej bezpečnosti boli začlenené do Ludového komisariátu vnútorných vecí (NKVD) ZSSR. Na jeho čele stáli postupne G.G. Jagoda, N.I. Ježov a od novembra 1938 L.P. Berija. 3. februára 1941 bolo NKVD rozdelené na dva samostatné orgány – NKVD ZSSR na čele s P. Berijom a Ludový komisariát štátnej bezpečnosti (NKGB) ZSSR na čele s V.N. Merkulovom, avšak už v júli toho istého roku boli opäť spojené do jediného orgánu – NKVD ZSSR. V apríli 1943 NKGB opäť obnovili. Týmto organizačným – a kompetenčným – zmenám podliehali tiež školy a zariadenia oboch ministerstiev.

V súvislosti so zmenami v stratégii a taktike na konci roku 1936 bola vytvorená škola zvláštneho určenia Hlavnej správy štátnej bezpečnosti Ludového komisariátu vnútorných vecí (GUGB NKVD ZSSR) na prípravu veliteľov prieskumno-diverzných skupín a oddielov v tyle protivníka. Náčelníkom školy bol A.V. Gorskij, jeho zástupcom M.M. Akselrod. V prvých dvoch rokoch činnosti „ŠON“ (škola osobogo naznačenia) pripravovala po 30 frekventantov. Samotná „ŠON“ bola reorganizovaná na Školu rozvedky 1. hlavnej správy NKGB, v skratke „RAS“ (razvedyvatel'naja škola). Objekty školy sa nachádzali za hranicami Moskvy v rajóne osady Balašicha. Neskôr vznikli tri obdobné školiace zariadenia.

20. júla 1941 v štruktúre NKVD ZSSR (po zlúčení NKVD a NKGB) bola vytvorená 1. (spravodajská) správa. Do jej organizačnej štruktúry, potvrdenej 12. augusta 1941, patrila tiež škola zvláštneho určenia a okrem iných tiež 1. odbor, ktorý sa zaoberal priestorom strednej Európy, menovite Nemeckom, Maďarskom, okupovaným Poľskom a Československom; jeho súčasťou bolo tiež ukrajinské oddelenie.

V rokoch 1941 – 1945 v útvaroch zvláštneho určenia NKVD, resp. NKGB (OMSBON a OSNAZ) sformovali, pripravili a do nemeckého tyla v okupovaných častiach Ruska, Ukrajiny, Bieloruska, baltských republík, Poľska, Československa a Maďarska vysadili dve stovky špeciálnych (operatívno-bezpečnostných) skupín a špeciálnych oddielov. V špeciálnej skupine bolo od troch do desať príslušníkov, v špeciálnom oddiele dvadsať až sto ľudí²⁰. Spolu bolo takto vysadených asi 7 000 osôb. Nie sú známe relevantné informácie o príprave čs. občanov v týchto zariadeniach. Tí boli zrejme pripravovaní na svoju misiu až po ustanovení

19 Pozri tiež ŠOLC, J.: *Za frontou na východě. Českoslovensští parašutisté ve zvláštních operacích na východní frontě za druhé světové války (1941 – 1945)*. Cheb : Svět křidel, 2003, s. 31-34.

20 História vytvorenia jednotiek zvláštneho určenia orgánov štátnej bezpečnosti 1941 – 1945. In: www.artowar.ru

Štvrtej správy NKVD²¹, resp. 4. oddelení podriadených stupňov²². Ich poslaním bola spravodajsko-diverzná činnosť proti Nemecku a Japonsku. Medzi ich úlohy patrila organizácia spravodajsko-diverzných skupín na okupovaných územiach ZSSR a štátov, územie ktorých využívalo Nemecko vo vojne proti ZSSR. Tieto orgány vytvorili sieť vlastných škôl na prípravu diverzantov a prieskumníkov/rozviedčikov. Do polovice roka 1942, keď prípravu partizánskych kádrov prevzal ÚŠPH, uvedené orgány štátnej bezpečnosti vyslali cez líniu frontu 1 798 partizánskych oddielov so 70 796 bojovníkmi a 1 156 diverzno-prieskumných skupín v sile 7 143 mužov²³. Vo vzťahu k bývalému Československu, najmä v záverečnej fáze druhej svetovej vojny, hrala významnú rolu 4. správa NKVD Ukrajiny. Podľa svedectiev priamych účastníkov²⁴ od jesene 1942 do jesene 1943 fungovala škola zvláštneho určenia pre diverzantov UNKVD mesta Moskva a Moskovskej oblasti. Išlo o jednu zo vzdušne výsadkových jednotiek OMSBON (88. deštrukčný prápor NKVD ZSSR dislokovaný v meste Pokrov v Petušinskom rajóne Vladimirskej oblasti). Škola sa mala nachádzať spolu s niekoľkými špeciálnymi jednotkami operatívnej rozvedky SPECNAZ NKVD v podmoskovskej osade Bykovo, kde bolo tiež letisko pohraničných vojsk NKVD.

Základňu pre výber výsadkových skupín Ľudového komisariátu obrany a NKVD, určených do rozbitého Československa, na začiatku vojny predstavoval zvyšok tzv. Poľského legiónu resp. Čs. vojenskej skupiny – východnej, internovanej v tábore Ľudového komisariátu vnútra v suzdalskom kláštore, a niektorí z preverených politických emigrantov, najmä komunistov, ktorí prešli do Sovietskeho zväzu, a to napriek tomu, že politická emigrácia a vojenská skupina sa na prelome rokov 1939 a 1940 úplne rozišli, a v samotnej vojenskej skupine sa vyostrieli názorové pozície do krajných polôh antikomunizmu, resp. sektárstva. Niekoľko desiatok vojakov sa postavilo proti odchodu do Francúzska, proti časti dôstojníkov, ktorých označili ako nositeľov antisemitizmu, nacionalizmu, antidemokratizmu či priam fašizmu²⁵. Avšak nikto z nich, až na mizivé výnimky, vtedy Sovietsky zväz nepoznal z vlastnej skúsenosti, nič nevedel o deformáciách spôsobených stalinským kultom osobnosti, o zvoli berijovskej mocenskej byrokracie, o pracovných táborech NKVD... Jedinú alternatívu fašizmu vtedy videli v Sovietskom zväze – buď sa vrátiť s jeho pomocou, alebo sa nevrátiť vôbec.

Prvú tzv. hviezdari odišli do špeciálnej prípravy ešte z tábora v Orankách. Na druhý deň po nacistickom útoku na ZSSR tridsaťpäť ľavicovo orientovaných z celkového počtu šesťde-

21 Vznikla na základe rozkazu NKVD ZSSR č. 00145 z 18.1.1942.

22 Boli vytvorené na základe rozkazu NKVD ZSSR č. 001151 zo dňa 25.8.1942.

23 Citované podľa PJATNICKIJ, V.J. : *Za líniej sovetско-germanskogo fronta*. In Novaja i novejšaja istoria, № 3, 2005, s. 12 s odvolaním na Štátny archív Ruskej federácie, fond. 9476, šk. 1, aj. 276, s. 2.

24 Vstreča veteránov-razviedčikov. Správa o stretnutí veteránov rozvedky z 11.8.2008. <http://www.srpo.ru>

25 53 opozičníkov bolo 10.6.1941 z Východnej skupiny čs. armády vylúčených. Boli to: Alois Bajnar, Jaroslav Blažek, Bernard Bražina, Josef Cmund, Karol Čapliar, Ferdinand Čihánek, František Gurecký, Andrej Hagyar, Viliam Holáci, Vojtech Horváth, Augustín Horváth, Karel Hovúrka, Josef Hrušík, Erich Hutterer, Izák Chajmovič, Peter Jágrík, Augustín Janek, Eduard Janošec, Vilém Janota, Ján Junas, Karol Juraj, Ignác Jurišta, Jakub Kleimann, Rudolf Koloničný, Oldřich Komberec, František Kovár, František Kysela, Arnošt Langer, Ján Lazar, Vojtech Lehocký, Rudolf Lejsek, Jozef Máčalka, Roman Martinec, Albert Matějka [správne Rudolf Matejka], Stanislav Mikulec, Rudolf Mišutka, Josef Procházka, Ludvík Prymus, Jan Restl, Miroslav Sasák, Ján Segeč, Jan Segiňák, Dezider Schwarz, Šebastián Slámka, Antonín Srkal, Bedřich Steiner, Josef Stienhauer, František Šimice, Antonín Urban, Josef Vodička, Izák Weiss, Karol Zábrodský, Evžen Zollmann. ÚVA-VHA, fond Polský legion, i.j. 22, Skupinový rozkaz č. 134 z 9.6.1941, čl. 3.

S polovicou z nich sa stretne v rôznych výsadkových skupinách...

siatsedem príslušníkov čs. vojenskej skupiny, ktorí odmietli odísť na Západ, si podalo hromadnú žiadosť o zaradenie do Červenej armády²⁶.

Trocha iné svedectvo podáva príslušník suzdalskej skupiny Oldřich Kvapil: „Zůstal jsem nakonec v Sovětském svazu. Jako voják jsem dostal rozkaz, jako voják jsem ho – a velmi rád – poslechl. Kdo nás vybíral, nevím. Nemohl mi to ani po válce přesně říci náš tehdejší velitel, soudruh Svoboda. Řekl mi jen, že na výběru se podílely orgány naše a vyjadřovaly se k němu i orgány sovětské. Byla nás necelá stovka. Nevím přesně, s jakým cílem byl prováděn první výběr. Víím ale, že jsem v lednu roku čtyřicátého prvního podepisoval prohlášení o tom, že se dávám k dispozici k plnění zvláštních úkolů na území okupované vlasti. První skupina z našich řad odletěla na území vlasti brzy po vypuknutí války.“²⁷

Podmienky československo-sovietskej vojenskej dohody z 18. júla 1941 umožnili sformovať v ZSSR z československých občanov prvé dve výsadkové skupiny. Jedna bola určená na Moravu a druhá na Slovensko. V každom prípade zo suzdalskej skupiny ešte v auguste a v septembri 1941 bolo 24 tzv. hviezdárov vysadených na územie bývalého Československa²⁸, aby tu plnili spravodajské úlohy v prospech GRU.

Príprava prvej skupiny Slovákov a Čechov zo skupiny hviezdárov vrátane paradiverzného kurzu sa začala 15. júla 1941, keď bolo dvanásť slovenských a deväť českých dobrovoľníkov programu AROŠ prevezených do Moskvy a odtiaľ do bývalej vily maršala Tučačevského, v rekreačnom stredisku Schodnoje. Praktický výcvik absolvovali spoločne s asi stovkou Rumunov, Maďarov, Juhoslovanov, Poliakov a Nemcov.

Obsahom 14-dňovej teoretickej a praktickej prípravy boli zásady vojenskej topografie a orientácie v teréne, získavania informácií, šifrovania správ a obsluhy rádiostaní, pochopiteľne, strelba a ďalej základy práce s výbušninami, trhavinami a zápalnými látkami, ako ich získať a ako z nich pripravovať výbušné zariadenia. Okrem spoločného výcviku absolvovali ešte výberovo špeciálny zdokonaľovací výcvik podľa predpokladanej špecializácie a služobného zaradenia. Toto sa však udialo už v Pavlovskej Slobode, kde boli zostavené jednotlivé skupiny²⁹.

Kým pre akcie v protektoráte bolo vybraných deväť českých dobrovoľníkov³⁰, pre spravodajské akcie programu AROŠ na Slovensku sovietska komisia vybrala z príslušníkov bývalého tzv. poľského legiónu, resp. Čs. vojenskej skupiny – východnej Karola Zábrodského, Jozefa Máčalku, Gustáva Horvátha, Vojtecha Horvátha, Jána Slámku, Viliama Holécziho, Jána Segeča, Rudolfa Mišutku, Petra Jágrika, Jána Lazara, Rudolfa Matejku a Andreja Hagyarího-Hronského. Po skončení výcviku boli rozdelení do skupín. Veliteľom a súčasne radistom prvej skupiny bol J. Lazar, jeho zástupcom bol V. Holéczi, a ďalej tu boli R. Matejka a A. Hagyarí. V druhej skupine boli veliteľ K. Zábrodský, jeho zástupca J. Máčalka a radista G. Hor-

26 Niektoré nové a zaujímavé údaje o tejto skupine ľavicových radikálov nájdeme v SVOBODA, L.: *Deník z doby válečné*. Praha : Mladá fronta, 2008.

27 KVAPIL, O.: *Přátelství*. In: Dukla večně živá, 4. Dukelské múzeum Svidník/Východoslovenské nakladateľstvo, Košice 1982, s. 114.

28 Archiv Ministerstva vnitra České republiky Praha, f. 302-36-1 Píkovy zprávy z SSSR (ZOE 5095a/42) z 7. a 8. 4. 1942.

29 BENČÍK, A. – KURAL, V.: *Zpravodajové generála Píky a ti druzí*. Praha : Merkur, Praha 1991, s. 45. Tiež ŠOLC, J.: *Z československo-sovietskych vzťahov na spravodajskom fronte v rokoch 1939-1941*. In: Zborník Múzea Slovenského národného povstania 5. Múzeum SNP, Banská Bystrica 1980, s. 18-19.

30 K. Hovůrka, E. Janošec, J. Restl, F. Čihánek, J. Lejsek, O. Komberec, R. Koloničný, J. Procházka, M. Horovský, V. Janota.

váth. Tretiu skupinu tvorili J. Segeč (veliteľ) a V. Horváth a v poslednej, IV. skupine boli R. Mišutka (veliteľ) a P. Jágrík³¹.

Otázky prípravy a osudy výsadbárov z programu Aroš boli už spracované a publikované,³² a preto sa nimi nebudeme ďalej zaoberať. Naopak, menej známe a nové poznatky vyplynuli zo svedectva Ing. Andreja Kaboša³³, ktorý absolvoval oddelenú osobitnú prípravu a bol vysadený ako pravdepodobne prvý z čs. občanov už 10. augusta 1941 v okupovanom Poľsku. Ing. A. Kaboš³⁴ bol vycvičený v skupine s ďalšími piatimi frekventantmi z Nemecka a Číny ako radista v prijímaní a vysielaní fónie a morse, a v zostrojovaní vysielačky vo výcvikovom stredisku radistov, vzdialenom asi 40 minút jazdy vlakom od Moskvy. V júli 1941 bol preložený do nemeckého oddelenia GRU (5. oddelenie spravodajskej správy Ľudového komisariátu obrany ZSSR).

Keď bol v Buzuluku na základe vojenskej dohody medzi sovietskymi a exilovými čs. vojenskými orgánmi z 27. septembra 1941 založený Prvý čs. poľný prápor v ZSSR, špeciálna príprava pokračovala aj tu. Napr. neskorší veliteľ roty zvláštnych úloh npor. František Slavíček absolvoval pod vedením poručíka Červenej armády Hofsteina rádiotelegrafický výcvik. Do Buzuluku prišiel tiež des. Teodor Fiš, politický emigrant, ktorý po 22. júni 1941 vstúpil do Červenej armády a pod tlakom NKVD absolvoval „dobrovoľne“ diverzný kurz v Lenin-skom a mal byť vysadený do nemeckého tyla.

Vhodných ľudí si ústredná vojenská spravodajská služba GRU, NKVD a NKGB vyberali tiež zo zakarpatských Ukrajincov, ktorí boli za nelegálny prechod sovietskej hranice internovaní v lágroch NKVD. Pre nich prihlásenie sa za československého občana a vstup do čs. vojenskej jednotky boli jedinou cestou z lágra. Výber prebiehal neskôr tiež v antifašistickej škole³⁵ pri zajateckom tábore č. 27 v Krasnogorsku a určite i v ďalších táboroch. Napríklad Erich Kulka³⁶ uvádza zajatecké tábory Volosnica, Chrenovoje, Nový Oskol, Davidovka a Svinojitel vo Voronežskej oblasti, Bajkalstroj v Čeljabinskej oblasti, tábory č. 72 na Urale, č. 81 v Usmani, zvláštny tábor č. 24 v Krasnogorsku pri Moskve, Zaslava pri Kamenci Podolskom, Stanislav a iné. Neúplný zoznam čs. občanov internovaných v ZSSR, zоста-

31 ÚVA-VHA Praha, f. 308-119-5,6,13,14,17; 308-120-5; 308-121-15; 308-125-25.

32 Naposledy ŠOLC, J.: *Za frontou na východě*. Cheb : Svět křídel, 2003, s. 35-43.

33 Autorizovaný prepis magnetofónového záznamu rozhovorov s Ing. A. Kabošom 16.1.1997 a 20.1.1997 vo vlastníctve autora.

34 KABOŠ Andrej, Ing., narodený 25.8.1912 v Pécsi v Maďarsku, prislúchajúci do Liptovskej Porúbky, okr. Liptovský Mikuláš, Slovák, bez vyznania, otec Ing. Hugo Kaboš, matka Dr. Františka Krausová. Absolvoval Vysoké učení technické v Prahe, povoláním súkromný úradník vo firme A. ROZHON, staviteľ v Moravskej Ostrave. 160 cm vysoký. Vojenskú prezenčnú službu vykonal v rokoch 1935 – 1937 v 3. ženijnom pluku v Komárne. Dohovoril sa rusky, anglicky, francúzsky, nemecky, maďarsky a čiastočne španielsky. V máji 1939 na Orave prekročil hranice do Poľska a v Katoviciach z poverenia KSC podchytil komunisticky orientovaných emigrantov, ktorí nechceli vstúpiť do čs. vojska. Po porážke Poľska získal s pomocou Medzinárodnej organizácie na pomoc utečencom štatút politického emigranta a zamestnanie v Stalingradskej oblasti. V januári 1941 ho získali pre službu v Červenej armáde. Do 22. 7. 1941 ho v Moskve školili ako spravodajského dôstojníka a 10.8.1941 vysadili do Poľska v priestore Secemina, pri Wlozsczowe (asi 10km severovýchodne od Przylky). Asi 20. 8. 1941 prenikol na Slovensko, kde sa legalizoval a začal so spravodajskou činnosťou. Používal krycie meno Andrej Keller. ÚŠB ho odhalila s pomocou brnianskeho gestapa a konfidentov R. Mišutku a J. Kasika, a 10.12.1941 ho v Liptovskom Mikuláši zatkla. ÚVA Praha, f. 308, šk. 119, zl. 12.

35 V hlásení J.V. Stalinovi o výsledkoch práce ministerstva vnútra a o výsledkoch práce s vojnovými zajatcami a internovanými je uvedené, že v antifašistických kurzoch a školách sa zúčastnilo 73 756 vojnových zajatcov. Medzi 4 529 Rumunmi, Maďarmi Rakúšanmi a Talianmi boli evidovaní tiež Slováci, Česi a Zakarpatskí Ukrajinci. Dokument publikovaný na internetových stránkach Štátneho archívu Ruskej federácie, f. 9401, inv. súpis 2, spis 269, listy 309-319.

36 Pozri KULKA, E.: *Zidě v československé Svobodově armádě*. Praha : Naše vojsko, 1990, s. 240-244.

vený v Buzuluku na základe poznatkov z 29 táborov nútených prác, obsahoval najmenej 20 000 mien³⁷.

Dňa 3. januára 1942 Štátny výbor obrany ZSSR schválil amnestiu internovaných čs. občanov a NKVD bolo nariadené oslobodiť čs. občanov väznených na území ZSSR (pokiaľ neboli podozriví zo špionáže). Poručík Patrus uviedol, že na prelome rokov 1942/1943 prišlo z lágrov do čs. vojenskej jednotky asi 2 700 mužov³⁸. Po preradení do špeciálnych operácií to zväčša boli už skúsení bojovníci, napríklad V. Rusin, V. Kučeravý a I. Lenišinec bojovali už pri Sokolove.

Zakarpatských Ukrajincov a Slovákov z čs. vojenských jednotiek v ZSSR využívali – najmä po priblížení sa k čs. hranici z roku 1937 – orgány prieskumu strategických a operačných zoskupení frontov, armád a taktických zväzkov. Rekrutovali sa najmä z utečencov z území obsadených Maďarskom. Mnohí zakarpatskí Ukrajinci však neboli z táborov NKVD prepustení – sovietske orgány ich označili za maďarských štátnych príslušníkov. NKVD i Komunistická internacionála sa pokúšali prepúšťanie brzdiť, pretože podľa nich predstavovali „element protibolševický a vyložene československý“³⁹ a pokúšali sa ich využiť na vlastný prospech, ako svedčí depeša plk. H. Píku gen. S. Ingrovi a Dr. E. Benešovi do Londýna⁴⁰: „GPU potrebuje na diverzantské (parašutistické) účely príslušníkov z ČSR a rezervuje na tieto účely ešte rad internovaných ľudí, zajatcov i osôb na slobode.“ Väčšia vlna prepúšťania sa začala až na začiatku roka 1943. Ivan Komárnický však vo svojej spomienke⁴¹ uvádza, že už na jeseň 1942 z kazašského mesta Džambul k náhradnému útvaru do Buzuluku sprevádzal skupiny čs. občanov, prevažne zakarpatských Ukrajincov. Vstup do čs. vojenskej jednotky bol jedinečnou a často jedinou šancou na záchranu. Podobné riešenie prijali aj zajatci, ktorí k čs. jednotke prešli v auguste 1944 z maďarských pracovných táborov.

Sovietske orgány si vyberali v zajateckých táboroch aj zo slovenských vojakov, ktorí prebehli na sovietsku stranu, či padli do zajatia, resp. tých čs. občanov z obsadených území Sudet a južného Slovenska, ktorí boli prinútení nastúpiť do nemeckej, resp. maďarskej armády.

Armina Grünvalda⁴² vyslalo ministerstvo obrany ZSSR z poverenia moskovského vedenia KSC do zajateckých táborov na Urale, aby tam vybral okolo 50 až 60 zajatcov vhodných na zaradenie do antifašistickej školy, ktorá sa práve zriaďovala v Gorkovskej oblasti. Ďalších zajatcov mal presunúť do zajateckého tábora č. 27 v Krasnogorsku pri Moskve, kde sa konala štvormesačná antifašistická škola a kde boli sústredení dobrovoľníci, ktorí prebehli zo slovenskej armády. Preveroval ich národnú a politickú spoľahlivosť a približne tristo z nich predstavovalo prvý doplnok pre čs. vojenskú jednotku. Medzi absolventmi antifašistickej školy zo zajateckého tábora NKVD č. 27 sú v dobovom zozname uvedení por. Pavel Gajdoš a por. Ján Drugda a vojak Jozef Tuš⁴³.

37 Pozri RICHTER, K. – BENČÍK, A.: *Kdo byl generál Píka*. Nakl. Doplněk, Brno 1997, tiež ŠOLC, J.: Československá zpravodajská skupina v SSSR (duben–červen) 1941. In: *Historie a vojenství* č. 5, 1997.

38 VANAT, I.: *Zakarpatskí ukrajinci v československom vojsku v SRSR*. In: *Šljach do voli. Cesta k slobode*. SPN/odbor ukrajinskej literatúry. Prešov 1966, s. 188.

39 pozri RICHTER, BENČÍK, ref. 37, s.161.

40 Tamže, s.165.

41 KOMARNICKÝ, I.: *Spomienky z boja proti fašizmu v druhej svetovej vojne na Východnom fronte a v Slovenskom národnom povstaní v rokoch 1939 – 1945*. Str.29. Rukopis z roku 1996 vo vlastníctve autora. I. Komárnický hovorí o 2 000 ľudí; porovnaj s údajmi Patrusa

42 GRŮNVALD, A.: *Spomienka na pobyt počas vojny v ZSSR*. In: *Príspevky k dejinám KSC*, roč. 1966, č.4, s.567-573.

43 Archiv NKVD Moskva, f. 1/p, opis 02e, d. 537, s. 54.

Dňa 1. decembra 1943 bol A. Grünvald odoslaný do zajateckého tábora č. 82 v Usmani vo Voronežskej oblasti, kde boli internovaní slovenskí vojaci, ktorí prebehli pri Melitopole k Červenej armáde. 29. decembra vydali známe Prevolanie k slovenskému národu a armáde a stali sa jadrom 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR, z ktorej sa regrutoval káder pre rotu osobitných úloh spojenú so špeciálnymi operáciami.

V Bykove sa na jar roku 1944 pripravovalo tiež 23 slovenských partizánov z rôznych sovietskych partizánskych zoskupení⁴⁴, ktorí sa zišli v Moskve. Ich diverzná, výsadková a politická príprava prebiehala od júna do augusta. Z týchto 23 bolo na Slovensko vysadených 19: sedem 16. septembra 1944 vo výsadbkoch S. G. Morozova a N. V. Volkova pri Medzilaborciach a dvanásť vo výsadkovej skupine mjr. S. S. Korpuľova (Petrova) 19. septembra 1944. Pri pokuse o personálnu rekonštrukciu tejto skupiny na základe údajov vo fonde 308, keďže absentuje prístup k ruským a ukrajinským dokumentom – sa podarilo zaradiť 18 konkrétnych ľudí: Beňo Jozef, Kupkovič Dominik, Motešický Ján, Onder Karol (všetci v Morozovovej skupine), Kačalka Jozef, Macko Juraj, Pacut Rudolf, Sabolík Vasil, Zajac Rudolf (všetci vo Volkovovej skupine), Čerňan Šimon, Ďurček Gustáv, Falťan Samuel, Golas Ján, Hornáček Jozef, Rosiar Štefan, Santoris Michal (všetci v skupine Korpuľova – Petrova). Nepodarilo sa zaradiť Jozefa Dobrovodského a Jozefa Mydliara. Mená zvyšných nie sú zatiaľ známe.

Skutočnosť, že zariadenie v Bykove patrilo NKVD, jasne dokazuje, že štátna bezpečnosť si zachovala kontrolu i v armádnych zložkách, včítane jej spravodajskej služby. A keďže veľký počet čs. občanov využili pre svoje záujmy a ciele práve orgány vojenskej rozvedky a kontrarozvedky podliehajúce Hlavnej spravodajskej správe Generálneho štábu (GRU GŠ), je evidentné, že títo rezidenti, agenti a spravodajcovia boli NKVD kontrolovaní.

Niektorí jednotlivci (radisti – rezidenti) absolvovali dlhodobú prípravu v Ústrednej spravodajskej škole či Ústrednej škole veliteľov Generálneho štábu Červenej armády v Moskve. Školu Hlavnej správy rozvedky generálneho štábu Červenej armády absolvoval napríklad Ján Lazar, po neúspechu programu AROŠ vysadený 16. marca 1943 na Slovensku. Školenie radistu rezidenta pre strategickú rozvedku trvalo šesť mesiacov a príprava sa skladala z predmetov: úvod do spravodajskej služby, sebaobrana a boj zblízka, streľba, topografia a orientácia v teréne, organizácia bezpečnostného, správneho a hospodárskeho aparátu Tretej ríše, výsadková príprava, spojovacia príprava „a mnoho špeciálnych predmetov“. Záverečné cvičenie prebehlo v uliciach Moskvy. Po skúškach, pred odchodom do akcie, frekventant, ktorému bola prepožičaná dôstojnícka hodnosť Červenej armády strávil v meste ešte krátku dovolenku⁴⁵.

Osobitnou prípravou v kurzoch Vysokej školy Generálneho štábu Červenej armády prešli okrem J. Lazara tiež Adolf Szinay a jeho radista Gustáv Janek, ktorí po vysadení 25. 3. 1943 pri Sandomierzi mali vykonávať spravodajskú činnosť pre GRU v Protektoráte Čechy a Morava.

Prípravou riadenou orgánmi GŠ ČA prešli tiež Vincent Tkáčik s Alexandrom Geričom a Anton Hirner s Vincentom Medekom.

V októbri 1943 orgány sovietskej vojenskej rozvedky získali na spoluprácu príslušníkov 13. letky Vzdušných zbraní slovenskej armády Vincenta Tkáčika a Alexandra Geriča. Oba boli v rámci svojej prípravy zaradení do spravodajskej školy pri Ústrednej škole prípravy štábných pracovníkov v osade Pionerskaja v Moskovskej oblasti. Po skončení prípravy boli A. Gerič (Lores) ako rezident a V. Tkáčik (Čáp) ako radista v noci z 29. na 30. júna 1944 vy-

44 ÚVA-VHA Praha, f. 308, šk. 120, zl.35 – 44, šk. 122, zl. 2 – 11.

45 ÚVA-VHA Praha, f. 308, šk. 120, zl.5.

sadení padákmi do priestoru Trenčín s úlohou vykonávať spravodajskú činnosť v tyle protivníka v smere Žilina – Bratislava⁴⁶.

Po absolvovaní špeciálneho výcviku v Krasnogorsku bol 23. júla 1944 v katastri obce Malá Čausa pri Bojniciach desantovaný výsadok v zložení veliteľ poručík Anton Hirner a radista Vincent Medek. Vytvorili spravodajskú skupinu Bohuš-Viktor⁴⁷, ktorá okrem osobitných úloh pre Červenú armádu spolupracovala aj s Hlavným štábom partizánskych oddielov. V polovici októbra 1944 na pokyn HŠPO sa spojili s Františkom Lipkom a utvorili novú skupinu Smrek – Bohuš, ktorá po celý čas udržiavala rádiové spojenie s moskovským vedením KSC.

Je pravdepodobné, že spravodajskou prípravou v orgánoch vojenskej rozviedky a kontra-rozviedky Červenej armády, ako aj NKVD/NKGB, prešlo oveľa viac čs. občanov. Napríklad len v období od 1. januára do 8. mája 1945 sovietske spravodajské organizácie vysadili na čs. území najmenej 231 osôb v 35 skupinách, v ktorých boli zaradení čs. štátni príslušníci⁴⁸.

Prieskumná a spravodajská činnosť v partizánskom hnutí bola čoraz previazanejšia s činnosťou orgánov rozviedky Červenej armády, a to najmä tam, kde k partizánskym oddielom boli dodatočne vysadení odborníci na prieskum. Tí sa pripravovali v ústredných kurzoch, ktoré sa konali od roku 1943 na pôde Vysokej školy Generálneho štábu a každoročne pripravovali zhruba 500 ľudí. Okrem toho pri Spravodajskej správe GŠ Červenej armády bola vytvorená osobitná skupina pre prípravu veliteľského zboru prieskumno-diverzných orgánov. V tomto type škôl sa pravdepodobne nepripravoval žiaden z čs. občanov.

Zo spisového materiálu fondu 308 sú bez ďalších podrobností známe aj iné výcvikové strediská, v ktorých prebiehala príprava osôb vybraných do rôznych výsadkových skupín. Nachádzali sa spravidla v blízkom okolí Moskvy, kam boli zväčša sústredené špeciálne kurzy (šifrovanie, niektorých radistov a pod.). Príprava však prebiehala aj v iných mestách, napr. v Abramove, Stanislavove, Novochoopersku, Lvove, a inde. Jeden z čs. príslušníkov výsadku NKVD absolvoval sedemtyždňovú spravodajskú prípravu v Charkove, dvojmesačný diverzný kurz, tri týždne sa učil boj zblízka a potom absolvoval ešte výsadkový kurz.

Jednotlivých rozviedčikov – diverzantov a skupiny hĺbkového prieskumu pripravovali školy v rámci každého frontu, resp. jednotlivých armád. Tento typ prípravy absolvovali prakticky všetky skupiny prieskumu. Napríklad plukovník vo výslužbe Ján Ilanovský, príslušník 2. čs. samostatnej paradasantnej brigády v ZSSR vo funkcii technika podvesných systémov autorovi ukázal vo svojom pracovnom zápisníku z roku 1944 zašifrovanú poznámku o špeciálnej výsadkovej príprave skupiny príslušníkov 2. čs. pabr, na ktorej sa zúčastnil ako inštruktor. Skupinu tvorili čatár Ján Budaj, desiatnik Michal Čabrúň a vojaci Ondrej Drulák, Ondrej Horčík, Ondrej Izák, Ivan Kantor, Ivan Kobra, Ondrej Ščambora a Václav Šimon. Výcvik sa konal v Jefremove v období marec – apríl 1944 pod vedením nadporučíka ČA Vladimíra Kozlovského a údajne súvisel s prípravou vstupu na územie Slovenska. Menovanie vojaci nie sú uvedení ani v zozname roty zvláštnych úloh, nie sú ani medzi absolventmi kurzov organizovaných UŠPH, ani v zozname vojakov, odovzdaných štábu 4. UF.

Ako príklad úrovne prípravy na tomto stupni môže slúžiť príklad 25 príslušníkov 1. čs. sa-

46 Z Archívu Generálneho štábu Ruskej federácie sa podarilo získať kmeňový list V. Tkáčika a spresniť jeho doposiaľ nejasnú činnosť medzi jeho prvým a druhým vysadením na Slovensku, ako aj spôsob a úroveň jeho prípravy.

47 Podrobnejšie pozri HIRNER, A.: *Boje za frontom*. Bratislava : Pravda, 1981.

48 ŠOLC, J.: *Bylo málo mužů*. Praha : Merkur, 1991, s.328. K dispozícii sú aj iné údaje o počtoch vysadených.

mostatnej brigády v ZSSR, ktorí sa dobrovoľne prihlásili k plneniu osobitných úloh na území Karpatskej Ukrajiny⁴⁹. Dňa 1. júla 1944 v obci Kulačkovice (východne od Kolomyja) bolo od skupiny odčlenených sedemnást príslušníkov brigády, z ktorých náčelník rozviedky 18. armády vybral skupinu hĺbkového prieskumu do priestoru Jasina – Rachovo. Boli v nej slob. Stanislav Podymský, voj. Ivan Boldaňuk, voj. Vasil Tafičuk a čat. Nikolaj Kubarič. Velením poveril opäť ppor. D. Popjuka. Ostatných zadelili do troch skupín a vzájomne ich izolovali. V prvej skupine boli rtn. Juraj Dolinka a čat. Juraj Rusin s ruskou radistkou, v druhej rtn. Vasil Nosa, čat. Michal Štefuca a ruská radistka. Skupiny boli určené do priestoru Mukačevo – Svalava – Nižní Verecki, resp. Drahovo – Chust – Ťačevo – Dubovoje. K tretej skupine v zložení rtn. Vasil Maruščinec, čat. Ivan Petrišče a des. Ján Čoukaš pripojili okrem sovietskeho radistu aj zajatého Ukrajinca z maďarskej armády.

Príprava pod vedením mjr. Jakovleva trvala tri týždne, prebiehala na ubikáciách a bola čisto teoretická – len čat. Rusin dostal príležitosť raz zložiť padák. Frekventanti si sťažovali aj na stravu – jej hlavnú časť predstavovalo „stuchnuté pšeno“. Na konci prípravy im zástupca mjr. Jakovleva kpt. Korin oznámil, že vzhľadom na vývoj situácie a na základe rozkazu veliteľa 1. UF je skupinám určený nový operačný priestor mimo územia Československa v pásme 18. armády. Na druhý deň mjr. Jakovlev vykonal predzozskokovú prípravu a o týždeň boli skupiny prevezené na letisko. Nasadená bola však len tretia skupina a pravdepodobne všetci zahynuli – ostatní neskôr videli ich vyznamenania a časti výstroja u veliteľa oddielu. Prvá skupina bola vrátená k brigáde, kým skupina rtn. Vasila Nosa zostala v pohotovosti.

ŠKOLY ZVLÁŠTNEHO URČENIA PARTIZÁNSKEHO HNUZIA

V júli 1941 sa prípravou partizánskych kádrov a ilegálnych pracovníkov zaoberalo Operatívne-výcvikové centrum/stredisko (OUC) pri štábe Západného frontu. OUC, vytvorený z iniciatívy tajomníka ÚV KS(b) Bieloruska P. K. Ponomarenka, participoval na vytvorení partizánskych škôl v Kyjeve, Vjazme, Orle, Černigove, Charkove a Rostove.

Prvý kurz v rozsahu 5 až 7 dní absolvovalo 250 ľudí. Neskôr sa čas prípravy v OUC predĺžil na 3 – 4 mesiace. Okrem prípravy špecialistov tu boli laboratóriá a dielne na vývoj a výrobu prototypov diverznej techniky, hlavne mín a granátov. Výrobu zabezpečovali blízke strojárské podniky. OUC od júna do októbra 1941 pripravil viac ako 4 000 partizánov a diverzantov⁵⁰.

Do specškôl partizánskeho hnutia sa československí občania dostali vo väčšom počte až v roku 1944 po uzatvorení československo-sovietskej spojeneckej zmluvy z 12. decembra 1943.

V januári 1942 z rozhodnutia ÚV VKS(b) boli v Moskve vytvorené tri školiace pracoviská – partizánske osobitné školy⁵¹. Specškola č. 001 pripravovala komisárov partizánskych jednotiek a ich zástupcov, specškola č. 002 pripravovala inštruktorov diverznej činnosti, veliteľov diverzných skupín a veliteľov a náčelníkov štábu partizánskych oddielov. Specškola č. 003 sa zaoberala prípravou radistov. Náčelníkom školy sa stal I.S. Kommisarov, do funk-

49 ÚVA-VHA Praha, f. ČSVM, šk. 25, korespondence, 1941-45, aj. 185/1/25. V štúdiu je použitý (okrem citátov z dobových dokumentov) posledný oficiálny názov tejto časti bývalého Československa spred marca 1939.

50 Kol.: Istorija vtoroj mirovoj vojny 1939-1945., diel. 4. Moskva 1975, s. 347.

51 PJATNICKIJ, V.J.: *Za liniej sovietsko-germanskogo fronta*. In: Novaja i novejšaja istoria, № 3, 2005, s. 11.

cie jeho zástupcu vymenovali P.A. Šustovského a komisárom školy V.I. Kretinina. Školy boli dislokované v Moskve a v Podmoskovskej oblasti, konkrétne specškola č. 003 bola dislokovaná v budove strednej školy č. 360 na Starej Basmannovej ulici a v Ignatejevke pri Moskve. Činnosť začala už 2. februára 1942.

Čas prípravy v týchto zariadeniach sa pohyboval v rozmedzí 50 – 100 hodín. Po tejto minimálnej príprave boli frekventanti okamžite odosielaní -- vtedy ešte len po zemi – za front. Absencia špecialistov partizánskeho hnutia, osobitne mínerov, radistov a prieskumníkov, ako aj krátky čas ich prípravy, slabé materiálne vybavenie skupín a oddielov a chaotické podmienky ústupu Červenej armády v prvých mesiacoch vojny mali za následok veľmi nízku efektivitu – väčšina zo 4 700 partizánskych oddielov a ilegálnych skupín, ktoré v prvých mesiacoch vojny v počte približne 100 000 osôb vyslali do nemeckého tyla, bola do konca roku 1941 zlikvidovaná⁵². Postupne, avšak až od roku 1943, sa zvyšoval čas a následne aj kvalita prípravy partizánskych organizátorov. Najskôr sa školenie predĺžilo na 3 – 4 týždne a potom na 3 – 4 mesiace. Vyššiu kvalitu prípravy prinieslo zaradenie dôstojníkov armády s vyšším vzdelaním a bojovými skúsenosťami.

V decembri 1942 bola na základe specškoly č. 001 vytvorená Ústredná škola partizánskeho hnutia, ktorá pripravovala zástupcov veliteľov partizánskych brigád pre prieskum. V rovnakom čase bola specškola č. 002 reorganizovaná na Ústrednú školu partizánskych kádrov s určením pripravovať veliteľov a náčelníkov štábov partizánskych oddielov a tiež inštruktorov minérsko-diverznej činnosti. Učebný program tejto školy zodpovedal maximálnemu priblíženiu bojovej činnosti a vyžadoval 500 hodín prípravy, čo zodpovedá trojtýždňovému cyklu. A napokon specškola č. 003 bola transformovaná na Ústrednú rádioškolu. Príprava radistov trvala nedostatočných 250 hodín, avšak potreba radistov pre partizánske oddiely si vynuocovala skrátený čas ich prípravy.

Len v prvom roku vojny specškoly pripravili a do nepriateľského tyla vyslali viac ako 12 000 špecialistov⁵³.

Podstatnému rozšíreniu čs. účasti na špeciálnych operáciách a v partizánskom hnutí predchádzala cesta Dr. Edvarda Beneša do Moskvy v roku 1943, ktorá bola zavŕšená 12. decembra 1943 podpisom spojeneckej zmluvy o spolupráci. V rozhovore E. Beneša s J.V. Stalinom v Kremli 18. decembra 1943, ktorého sa zúčastnili tiež ľudový komisár zahraničných vecí V. Molotov a československý veľvyslanec v Moskve Z. Fierlinger, Stalin sa pýtal na možnosti informácií o nemeckej armáde, o vojenských silách Nemecka, o jeho možnostiach obrany, či je možné prehĺbiť čs. spravodajskú činnosť v tomto ohľade, na možnosť vyslať svojich agentov do ČSR a do Nemecka. Vyslovil želanie, aby bola prehĺbená spravodajská spolupráca a reorganizovaný systém predávania správ. Ďalej Stalin žiadal vojenské informácie o hlavných líniiach nemeckej obrany, o sídlach štábov, o komunikáciách a komunikačných uzloch atď. nielen z česko-slovenského územia, ale aj z Generálneho gouvernementu a Rumunska. E. Beneš v plnom súhlase so Stalinovým stanoviskom prisľúbil, že v tejto veci budú urýchlene vykonané všetky nutné opatrenia.

Návšteve predchádzala úslovná koncepčná práca Štábu pre výstavbu brannej moci a spravodajcov plk. Františka Moravca v Londýne na plánoch ozbrojeného povstania na území bývalého Československa. MNO v Londýne na základe analýzy vývoja vojnovnej situácie dospelo v priebehu roku 1943 k záveru, že východné územie bývalého Československa, teda Karpatská Ukrajina a Slovensko sa dostanú do operačnej zóny sovietskej armády. To, po-

52 *Partizany na trope vojny*. Ežedevnik 2000, č. 18 (219), 30.4. – 6.5.2004, s. 2.

53 PJATNICKIJ, ref. 51, s.11.

chopiteľne poznačilo vojenskú stránku cesty Dr. Beneša do Moskvy v decembri 1943 a jej závery, vrátane aspektu špeciálnych operácií, reprezentovaných napr. vytvorením oddielu pre osobitné úlohy pri veliteľstve 1. čs. armádneho zboru v ZSSR.

Dr. Beneš teda prišiel na rokovania s J. V. Stalinom i moskovským vedením KSČ po tejto stránke dobre pripravený. V jeho tzv. vojenskom memorande, odovzdanom Molotovovi počas rozhovorov 14. a 16. decembra 1943, bolo niekoľko bodov, ktoré priamo súviseli s vysielaním parašutistov na Slovensko a do Protektorátu Čechy a Morava:

- ▶ 1. čs. samostatnú brigádu je „...však treba pripraviť také pro zásah na vlastním území (na Slovensku), t.j. dát ji příslušný speciální výcvik (paradesantní)“;
- ▶ „2. samostatnou brigádu organizovati jako výsadkovou (paradesantní)“;
- ▶ ďalej „...bude třeba asi 25 důstojníků pro parašutistické skupiny pro přípravu povstání na Slovensku a Podkarpatské Rusi“; požiadavka mala byť upresnená po zistení počtu slovenských dôstojníkov v sovietskych zajateckých táboroch.

V časti memoranda, ktorá sa týkala sovietskej pomoci čs. armáde, považoval E. Beneš za žiaduce „vysadiť do niekoľkých stredísk povstání bojové skupiny“, „vycvičiť určitý počet našich dôstojníkov a osob mužstva v paravýcviku (asi 150 mužů) pro organizační a bojové skupiny pro přípravu povstání a provádění záškodnických činů a ve vhodný okamžik dopravit je sovětskými letadly na území ČSR“ tiež „přípravit část čs. jednotek v SSSR jako para jednotky k ovládnutí důležitých letišť na Slovensku a zajištění jich pro další letecké výsadky.“⁵⁴

ÚSTREDNÁ ŠKOLA UKRAJINSKÉHO ŠTÁBU PARTIZÁNSKEHO HNUTIA

V auguste 1941 bola v Kyjeve z rozhodnutia ÚV KS(b)U zriadená špeciálna škola na prípravu riadiacich kádrov partizánskeho hnutia. Podobné školy vznikli tiež v Charkove, Poltave a Lisičansku. Hoci v priebehu niekoľkých mesiacov pripravili okolo 4 500 organizátorov partizánskeho hnutia a ilegálnych pracovníkov, ich existenciu prerušila okupácia Ukrajiny nemeckou armádou. Vývoj vojensko-politickej situácie v druhej polovici roka 1941 a na začiatku roka 1942 si vynútil evakuáciu štátnych a republikových politických, hospodárskych a vojenských orgánov do Vorošilovgradu (dnešný Lugansk). Sem sa presunula tiež Operatívna škola IV. správy NKVD Ukrajiny. V 45-dňových kurzoch tu boli pripravovaní velitelia partizánskych jednotiek, a v trojmesačných kurzoch radisti. Nepriaznivý vývoj situácie na fronte narušil činnosť aj tejto školy, takže do júna 1942 stihla pripraviť len 71 partizánskych organizátorov – veliteľov a 23 radistov⁵⁵. Po vytvorení Ukrajinského štábu partizánskeho hnutia 30. mája 1942 škola prešla z podriadenosti IV. správy NKVD Ukrajiny do podriadenosti UŠPH a bola premenovaná na Školu zvláštneho určenia UŠPH⁵⁶, ktorá sa zaoberala hlavne prípravou organizátorov partizánskych oddielov a radistov partizánskych oddielov.

54 NĚMEČEK, J. – NOVÁČKOVÁ, H. – ŠTOVÍČEK, I. – TEJCHMAN, M.: *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939 – 1945. Dokumenty. Díl 2.* Červenec 1943 – březen 1945. Státní ústřední archiv, Praha 1999, s.163-69. Tiež VALÍŠ, Z.: *Neznámé dokumenty z Benešovy cesty do Moskvy v roce 1943.* In: *Historie a vojenství*, roč. 1993/XLII, čís. 5, s. 164-166.

55 KURAS, I.F. – KENTIJ, A.V.: *Štab nepokorenných.* Kiev 1988, ss. 249, 255, 308.

56 Niektorí pamätníci a autori najmä popularizačných článkov ju aj naďalej označovali ako školu NKVD, ďalší zasa ako Špecškolú č. 004 a ešte ďalší ako transformovanú špecškolú č. 001. K tejto nejednoznačnosti zrejme došlo tak, že v dôsledku nedostatočnej prípravy časti frekventantov školy a zlyhania niekoľkých absolventov školy vysadených v hlbokom nemeckom tyle, boli od začiatku januára 1943 v spravodajských či diverzno-spravodajských skupinách dvaja radisti – jeden zo Špecškoly UŠPH, druhý z jednej z moskovských škôl. Na

Krátko po zahájení činnosti bola pred postupujúcim frontom presunutá v júli 1942 do stanice Trubeckaja, vzápätí do mesta Saľsk a následne do Stalingradu (dnes Volgograd), kam evakuoval tiež UŠPH. Po dvoch týždňoch školu odsunuli do mesta Engels a nakoniec do Saratova, kde pôsobila v rokoch 1942 – 1944 v budove saratovskej školy č. 99.

Tri mesiace po oslobodení Kyjeva (6.11.1943) školu – ktorá medzičasom dostala oficiálny názov Škola zvláštneho určenia Ukrajinského štábu partizánskeho hnutia – presunuli do Obarova (2 km severozápadne od Rovna na Ukrajine), oslobodeného 5. februára 1944, a následne do Sviatošina pri Kyjeve, kde fungovala až do svojej likvidácie k 1. januáru 1945.

Príprava kádrov partizánskeho hnutia trvala päť až šesť mesiacov a zahŕňala spojovaciú prípravu, streleckú prípravu, ženijnú a bojovú prípravu. Absolventi školy v Sviatošine boli nasadení do činnosti ako radisti a rozviedčiaci okrem Ukrajiny tiež v Československu, v Poľsku a Rumunsku. Nízku úroveň pripravenosti absolventov školy v rokoch 1941 – 1942 ovplyvňoval okrem materiálneho nedostatku, najmä rádiostanic, predovšetkým nepriaznivý vývoj na sovietsko-nemeckom fronte, ktorý znamenal permanentný ústup školy a vynútené improvizácie. To malo za následok, že iba malá časť absolventov bola schopná prijímať 100-110 znakov (textu v latinke) a vysielat' 80 – 90 znakov za minútu, 30 % radistov bolo schopných prijímať maximálne 75 – 85 znakov a vysielat' 60 – 70 znakov za minútu⁵⁷.

Medzi absolventmi kurzu vo Vorošilovgrade sa dokonca objavili aj zradcovia, V. Semistiaga cituje dokument Ústredného štátneho archívu verejných združení Ukrajiny z 19.1.1943, v ktorom úrad ľudového komisára štátnej bezpečnosti Ukrajiny oznamuje ústrednému výboru KS(b)U, že na základe získaných svedectiev z dôveryhodných zdrojov sú nemeckej kontrarozviedke známe kompletne zoznamy radistov a rezidentov pripravovaných vo Vorošilovgrade a vysadených v tyle protivníka.

Počas pôsobnosti „Specškola UŠPH“ pripravila 3 344 špecialistov: 572 partizánskych veliteľov, 1 913 mínerov, 769 radistov a 14 šifrantov⁵⁸.

Podpise zmluvy z 12. decembra 1943 Moskovské vedenie KSC' okamžite začalo rokovať so sovietskou stranou a výsledkom kyjevských rozhovorov Klementa Gottwalda s N. S. Chruščovom v máji 1944 bola dohoda o vytváraní partizánskych organizátorských výsadek určených najmä na Slovensko⁵⁹, do protektorátu a, pochopiteľne, do najvýchodnejšej časti predmnichovského Československa – na Zakarpatskú Ukrajinu. Závery týchto rozhovorov schválilo Politické byro Ústredného výboru Všeruskej komunistickej strany (boľševikov) a Štátny výbor obrany. Vykonaním poverili ÚV VKS(b) Ukrajiny a Ukrajinský štáb partizánskeho hnutia, ktorý nadväzoval na činnosť UŠPH, zrušeného uznesením Štátneho výboru obrany z januára 1944.

Uznesením Politického byra Ústredného výboru VKS /b/ Ukrajiny zo 17. júna 1944 bolo rozhodnuté:

- vyslať do obvodu Mukačevo, Užhorod, Humenné a Prešov prostredníctvom UŠPH desať partizánskych organizátorských oddielov,
- vyčleniť pre ÚV KSC' v partizánskej škole 100 miest,

viac sa tu „moskovčania“ striedali na odbornej stáži. Podrobnejšie pozri SEMISTIAGA, V.: *Z istorii školi osoblivogo priznačenia ukraïnskogo štabu partizanskogo ruchu*. In www.memorial.kiev.ua/zhurnal, s. 2.

57 SEMISTIAGA, ref. 56, s. 3.

58 Tamže, s. 6.

59 Potvrďuje to okrem iného hlásenie gen. T.A. Strokača N.S. Chruščovovi: „V júni 1944 UŠPH podľa príkazu ÚV KS(b)U prikočil k príprave, formovaniu a leteckému prepravovaniu partizánskych oddielov a organizátorských skupín na území Československa.“ Pozri PREČAN, V.: *Slovenské národné povstanie. Dokumenty*. Bratislava : VPL, 1965, s. 508-509.

- do partizánskej školy delegovať čs. politického komisára (mjr. Augustín Schramm),
- k UŠPH vyslať zástupcu KSČ (Rudolf Slánský),
- na územie ČSR vyslať troch straníckych funkcionárov⁶⁰.

Za prípravu slovenských a českých, ale tiež maďarských, nemeckých, rumunských, poľských a juhoslovanských frekventantov zodpovedal ukrajinský komisár štátnej bezpečnosti a náčelník UŠPH generál T. A. Strokač a neskôr gen. V. A. Andrejev. V dvoch kurzoch pripravili v lete 1944 vyše dvestodvadsať čs. občanov na plnenie diverzných, spravodajských, organizačných a spojovacích úloh. V zoznamoch absolventov prvého kurzu v Obarove a druhého kurzu v Sviatošine⁶¹ jednoznačne dominujú slovenské a rusínske mená.

V máji 1944 sa začala príprava organizátorov partizánskeho hnutia pre Karpatskú Ukrajinu a Slovensko. Príprava trvala dva až päť týždňov v závislosti od toho, či šlo o vojensko-spravodajskú alebo partizánsko-organizačnú činnosť. Do prvého kurzu v Obarove, ktorému velil kapitán A. M. Kozlov, bolo zaradených šesťdesiat príslušníkov slovenskej a ukrajinskej národnosti, prevažne bývalých slovenských vojakov, ktorí prešli na sovietsku stranu. Náborom ďalších dobrovoľníkov boli poverení pracovníci moskovského vedenia KSČ, napr. Marek Čulen, člen predsedníctva Všeslovanského výboru v Moskve. Ako problematický sa ukázal výber (skôr nábor) vhodných ľudí v zajateckých táboroch. V materiáloch mjr. Schramma⁶² nájdeme o tom stručnú poznámku: „*Za výcviku se ukázalo, že většina mobilizovaných čs. přišl. ze zajateckých táborů neposkytuje dostatečnou záruku partyzánského, nezbytně iniciativního jednání v týlu nepřítelē. Někteří nevydrželi výcvik*“. Dvanásť frekventantov vrátili späť do zajateckého tábora, z toho troch pre nespoľahlivosť. Po namáhanom a tvrdom výcviku mohlo byť iba tridsaťdeväť z nich vyslaných na Slovensko⁶³. Preto sa čs. predstaviteľ v štábe (R. Slánský) obrátil na veliteľa 1. ČSAZ so žiadosťou o vyslanie vyspelejších a spoľahlivých dôstojníkov, rotmajstrov a poddôstojníkov.

Na začiatku júla 1944, počas pobytu generála T. A. Strokača, R. Slánskeho, Z. Fierlingera a generálov H. Píku a J. Kratochvíla pri čs. vojenskej jednotke v Sadagure, sa uskutočnil výber pre druhý kurz partizánskej školy. R. Slánský vybral 98 dôstojníkov a vojakov, väčšinou Slovákov a niekoľko Čechov. Polovica z nich boli bývalí prebehľci zo slovenskej armády k sovietskym partizánom. Špeciálny výcvik začal už v Sadagure pri Černoviciach, ďalší frekventanti prišli do Školy zvláštného určenia UŠPH v júli 1944 už do Sviatošina pri Kyjeve, kde bol veliteľom školy pplk. Petrov.

Príprava sa skladala z paravýcviku a kurzu zvláštnych úloh (špeciálny výcvik pre boj v tytle nepriateľa), ktoré prebiehali pri 2. čs. paradesantnej brigáde. Až potom, po osobitnej previerke boli vybraní vojaci odosielaní do partizánskej školy vo Sviatošine. Tam absolvovali kurzy orientácie v teréne, rádiotelegrafie, partizánskej taktiky, mívovania a ďalšie.

Intenzívny výcvik prebiehal šesť dní v týždni s dôrazom na komplexnosť prípravy. Deň sa začínal a končil prekonávaním trojkilometrovej prekážkovej dráhy. Podobne ako fyzic-

60 BEER, F. – BENČÍK, A. – GRACA, B. – KŘEN, J. – KURAL, V. – ŠOLC, J.: *Dejinná krížovatka. Slovenské národné povstanie – predpoklady a výsledky*. Bratislava : VPL, 1964, s. 279-280.

61 ÚVA-VHA Praha, Zb. Part. a odb. hn., šk. 2, a.j. 29.

62 ÚVA-VHA Praha, f. SB – part. a odb. hn., šk. 2, aj. 32

63 Podrobnejšie údaje uviedol Dr. Eduard Friš, ktorý pracoval v aparáte moskovského vedenia KSČ. Podľa jeho výkladu Rudolf Slánský navštívil partizánsku školu v Rovne a 1.čs. brigádu (v Sadagure), kde získal 98 vojakov. Boli to vraj prevažne „buriči“, ktorí vypracovali memorandum s rôznymi požiadavkami. Veliteľ a učitelia školy v Rovne boli vraj nadchnutí výberom po fyzickej i bojovej stránke. E. Friš uviedol aj národnostné zloženie: 68 Slovákov, 29 Ukrajincov a 1 Čech, z toho 42 bývalých partizánov. Údajne sa predpokladalo sformovanie 6 oddielov s 50 – 60 Slovákmí. FRIŠ, E.: *Povstanie zďaleka i zblízka*. Bratislava : VPL, 1964, s. 27.

kej príprave bola veľká pozornosť venovaná streleckému výcviku. Frekventanti sa cvičili so všetkými druhmi a typmi ručných zbraní v strelbe na rôzne ciele. Výcvik sa vykonával v podmienkach, ktoré sa maximálne približovali situácii v nepriateľskom tyle. Všetci príslušníci formovanej skupiny prešli výcvikom v deštrukcii mostov a železničných tratí. Veľký dôraz sa vo výcviku kládol na topografickú prípravu, najmä na čítanie mapy, orientáciu v teréne, zakresľovanie bojovej situácie do mapy či zhotovovanie situačných náčrtov. Súčasťou prípravy bolo, pochopiteľne, aj politické školenie.

V kurzoch bola ďalej venovaná pozornosť, najmä taktike boja partizánskych jednotiek a boja jednotlivca zblízka, maskovaniu a zastieraniu, budovaniu lesných úkrytov, poskytovaniu prvej pomoci. Okrem toho prebiehal intenzívny ženijný výcvik, orientovaný na taktiku a prieskum objektov, manipuláciu s trhavinami a zápalnými látkami, na prípravu deštrukčných náloží a ničenie budov, mostov a tunelov.

Kurz skončilo 89 mužov⁶⁴. Jeho absolventmi boli neskorší velitelia skupín Ernest Bielik, Ladislav Kalina, Ján Ušiak, Michal Sečanský, a päťdesiatdva ďalších Slovákov⁶⁵, ktorých postupne zaradili do organizátorských výsadekových skupín.

Z hlásenia náčelníka specškoly UŠPH z 18. novembra 1944⁶⁶ vyplýva, že od mája 1944 do novembra 1944 prešlo školou 930 cudzincov (Maďarov, Rumunov, Čechov, Slovákov, Juho-slovanov, Zakarpatských Ukrajincov), z toho 814 zo zajateckých táborov, z toho bolo 145 čs. občanov. Zaradení boli do 26 učebných skupín, z ktorých boli tri „československé“. Príprava⁶⁷ trvala pôvodne štyri týždne v rozsahu 240 učebných hodín (80 hodín teoretická príprava a 112 hodín praktických zamestnaní) pri 10-hodinovom pracovnom dni. Od augusta 1944 bola čas prípravy skrátený na tri týždne. Výsledným produktom školy bol míner – diverzant.

K 1. novembru 1944 kurz úspešne skončilo 764 frekventantov, z toho 98 „čechoslovákov“ a 28 Zakarpatských Ukrajincov. Z absolventov kurzu bolo zostavených 31 organizátorských výsadekových skupín, z toho 11 určených do Československa. Vysadených bolo všetkých 98 Čechov a Slovákov.

Metodika prípravy výsadekov v roku 1944 bola oproti praxi prvých operácií na začiatku vojny výrazne zdokonalená. Frekventantmi kurzov boli zväčša skúsení partizánski bojovníci, ktorí prešli základným výcvikom v 2. čs. paradesantnej brigáde v Jefremove a v sovietskych strediskách sa zdokonaľovali a špecializovali.

Po prvých skúsenostiach zo Slovenska a informáciách o slovenskej armáde bolo rozhodnuté organizovať nie celé oddiely, ale organizátorské skupiny v zložení veliteľ, komisár, náčelník štábu, veliteľia prieskumu a mínerov, lekár a radisti). Káder týchto organizátorských

64 Správa náčelníka specškoly UŠPH uvádza počet 98 frekventantov a rovnaký počet vysadených. Zjavne teda hovorí o druhom kurze.

65 V skupinách L. Kalinu, E. Bielika, M. Sečanského, J. Ušiaka a T. Polu boli: Jozef Mičudík, Ján Katrušin, Ján Murín, Peter Boršč, Ján Meliška, Ján Polakovič, S. Leščák, V. Janiček, J. Kulich, J. Bilčák, Alexander Turský, Michal Dupkala, Ján Kolodžej, Michal Masaryk, Jozef Michálek, Ondrej Melek, Jozef Nemeč, Štefan Petruš, František Rablovský, Ján Segeč, Ján Ščúr, František Tkáč, Anton Šagát, Ján Kondor, Andrej Onofrej, Štefan Kaščák, Jozef Sagan, Martin Valaštiak, Pavel Kudela, František Horník, Tomáš Lisko, Martin Alušík, Vasíl Stanko, Anton Jakubík, Štefan Dudášik, Štefan Fekete-Čierny, Jozef Blažek, Celestýn Starých, Pavol Dolný. Vo Veľickovom desante boli Ján Demko a Ján Brezík, s Jegerovom zoskočili Jozef Podhora, Ján Viliam Seňko a Vladimír Vaščík.

66 Organy gosudarstvennoj bezopasnosti SSSR v Velikoj otečestvennoj vojne. Tom 5, kniha 2. Izd. Kučkovo pole, Moskva 2008, s. 595-598.

67 Politická príprava 30 hod., partizánska taktika 35 hod., mínovanie 120 hod., strelecká príprava 20 hod., topografia 12 hod., výsadeková príprava 4 hod., zdravotná príprava 4 hod., záloha 21 hodín.

výsadvok bol pripravovaný v osobitnom kurze. Koncom júna 1944 sa partizánska škola presťahovala z Obarova pri Rovne do Sviatošina pri Kyjeve. Súčasne bolo rozhodnuté, že veliteľmi zmiešaných skupín organizátorov partizánskeho hnutia budú čs. občania. Na čele pomerne väčšieho počtu ďalších iných výsadvok boli sovietski velitelia.

V Pláne organizačných a operatívnych opatrení UŠPH z júna 1944⁶⁸ sa ukladalo sformovať 12 organizátorských výsadvkových oddielov, v každom do 25 osôb. Tieto doplniť zo 45 – 50 % Čechmi a Slovákmi, ktorí sa pripravovali v škole zvláštneho určenia UŠPH. Skupiny mali byť vysadené v dvoch vlnách – 6 oddielov do 20. júla a 6 oddielov do 10. augusta 1944. Úplné splnenie úlohy – t. j. 12 vysadených organizátorských skupín – konštatuje zápisnica ÚV KS(b)U čís. 4/70 z 16.8.1944⁶⁹.

Budúce výsadvkové skupiny sa formovali ešte v priebehu výcviku. Absolvovali niekoľko bojových cvičení (spravidla nočných), počnúc orientačným pochodom podľa kompasu, rýchlymi presunmi v priestore kontrolovanom nepriateľom a končiac nácvikom nočných bojov, akcií zo zálohy proti nepriateľským kolónam, ničením železničných zariadení, prepádov nepriateľských posádok a i. Paravýcvik sa spravidla obmedzoval iba na inštruktáže o zdokonaleniach padákov a o chovaní pri zoskoku a pristání. V záverečnej fáze prípravy boli jednotlivci poverovaní osobitou úlohou spravodajského charakteru, ktorú mali splniť v Moskve. Záverečné skúšky boli rozdelené do teoretickej a praktickej časti. Po skúškach bolo určené definitívne zloženie výsadvkovej skupiny a skupina, ku ktorej sa pripojili spravidla dvaja radisti, dostala spresnenú úlohu. Nasledoval presun do vystrojovacej stanice, potom do priestoru poľného letiska a samotné vysadenie.

Výcvik frekventantov v škole UŠPH umožnil realizovať vo väčšom meradle plán na operačné nasadenie organizátorských partizánskych skupín. Bolo rozhodnuté, že väčšina desantných organizátorských skupín bude vysadená na Slovensko (vrátane tých, ktoré boli určené do Čiech a na Moravu) už koncom júla a na začiatku augusta 1944. Činnosť týchto výsadvkov predstavuje prvú z troch veľkých výsadvkových operácií UŠPH na územie Slovenska, Moravy a Čiech.

Vo velení kurzov pracovala osobitá skupina zástupcu moskovského vedenia KSČ v UŠPH (R. Slánský), ktorá zostavovala plány činnosti organizátorských výsadvkových skupín, vyberala ich operačné priestory a určovala úlohy, pochopiteľne v súlade so sovietskymi záujmami. A keďže všetku prácu spojenú s výberom kádrov a zostavovaním jednotlivých skupín tiež vykonávali pracovníci moskovského vedenia KSČ, táto získala hegemonne postavenie a vplyv, limitovaný sovietskou kuratelou, na partizánske hnutie na Slovensku a v Protektoráte Čechy a Morava⁷⁰.

O prepojení školy UŠPH so 4. správou UNKVD napovedá skutočnosť, že vo funkcii náčelníka štábu Školy zvláštneho určenia UŠPH bol mjr. štátnej bezpečnosti Bogomolov⁷¹. Štúdia prof. Jevgenija Skliarenka, DrSc., uvádza, že 4. správa NKVD Ukrajiny v priebehu roka 1944 a v prvej polovici roka 1945 najviac svojich agentov vyslala do Československa – spolu 345 osôb⁷². Medzi „operatívno-čekistickými“ skupinami pracujúcimi v protektoráte uvádza sedem: Fakeľ, Priboj, Škval, Grom, Praga, Uragan a Sever, vybavených 16-timi rádi-

68 Organy gosudarstvennoj bezopasnosti SSSR v Velikoj otečestvennoj vojne. Tom 5, kniha 2., Moskva : Izd. Kučkovovo pole, 2008, s. 576-581.

69 Tamže, s.159.

70 Podrobnejšie pozri BENČÍK, A. – KURAL, V. – PAULÍK, J. – ŠOLC, J. – ŠTĚPÁNEK, Z. – TESAŘ, J.: *Partyzánské hnutí v Československu za druhé světové války*. Praha : Naše vojsko, 1961, s.158-161.

71 Jeho správu o príprave organizátorských výsadvkových skupín pozri v prílohe VII.

72 Na Ukrajinu 140, do Poľska 203, do Rumunska 63 a do Maďarska 2 ľudí. SKLIARENKO, E.: *Pidsumkova do-*

ostanicami. Minimálne v skupinách Fakeľ a Uragan boli zaradení českí a slovenskí príslušníci. Na Slovensku to o.i. boli operatívne skupiny pplk. NKGB N.A. Prokopiuka, mjr. NKGB V.A. Karasiova nebo mjr. NKGB A.G. Kovalenka.

ĎALŠIE ŠKOLY ZVLÁŠTNHO URČENIA

Na konci roka 1942 v krajine existovalo už osem škôl zvláštneho určenia a desať učebných zariadení na prípravu špecialistov partizánskeho hnutia⁷³. K takým školám napríklad patrili Zvláštny výcvikový tábor v bieloruskom Murome, kde sa v 20-dňových kurzoch vyškolilo od apríla do novembra 1942 viac ako 23 000 príslušníkov armády a tylových pracovníkov, ktorí boli začlenení do partizánskych oddielov⁷⁴. Pre potreby ukrajinských partizánov bola vo Vorošilovgrade (dnes Lugansk) zriadená Operatívna škola. V 45-dňových kurzoch tu boli pripravovaní velitelia partizánskych jednotiek a v trojmesačných kurzoch radisti. Činnosť školy prerušil nepriaznivý vývoj situácie na fronte, takže do júna 1942 stihla pripraviť len 71 partizánskych organizátorov – veliteľov a 23 radistov⁷⁵. Táto škola bola predchodcom specškoly č. 004 v Saratove, ktorá v rokoch 1942 – 1944 pripravovala radistov pre potreby Ukrajinského štábu partizánskeho hnutia. Vznikli aj ďalšie partizánske výcvikové zariadenia – napríklad razvedškola č. 005 v Astrachani, ktorá od septembra 1942 školila rozvedčikov a diverzantov pre potreby partizánskeho hnutia v oblasti Donu a Prikaspicka, riadeného južným odborom ÚŠPH.

Specškola č. 005 (tiež Razvedškola č. 005) v Astrachani plnila funkciu školiaceho zariadenia na prípravu veliteľov a politických zástupcov partizánskych oddielov, špecialistov radistov a rozvedčikov, ktorí mali pôsobiť na okupovanom juhu krajiny. Škola mala diverzno-spravodajský charakter a začala pracovať v septembri 1942 po tom, čo bolo nutné prekonať množstvo organizačných, materiálnych a personálnych problémov. Náčelníkom specškoly č. 005 bol Alexej Michajlovič Dobroserdov, post jeho zástupcu zastával I. Bezrukavij. Už na konci septembra bolo do nemeckého tyla odoslaných približne 300 bojovníkov. Do začiatku marca 1943, keď sa škola likvidovala, vyslala do nepriateľského tyla najmenej 75 diverzno-spravodajských skupín⁷⁶.

Dĺžka prípravy v týchto školách sa zvýšila na 3 – 6 mesiacov a počet školených sa pohyboval okolo 4 000 osôb. V roku 1943 sa počet škôl znížil a počet školených sa obmedzil na polovicu. Štruktúra školených bola nasledovná: 75 % tvorili diverzanti a míneri, 8 % spravodajci a prieskumníci, 3 % radisti, 5 % organizátori – velitelia partizánskych oddielov, 5 % inštruktori diverznej činnosti a 4 % iných špecialistov⁷⁷.

V januári 1944 bol zrušený ÚŠPH a riadenie partizánskeho hnutia prevzali republikové a oblastné štáby partizánskeho hnutia. Tento trend kopírovali tiež školy zvláštneho určenia. Príprava partizánskych kádrov pokračovala v školách republikových štábov a školiacich strediskách štábov jednotlivých frontov, čo je možné ilustrovať na príklade výcvikové-

povid' pro bojovu i agentirno-operativnu robotu 4-go upravlinnja URSR v 1941 – 1945 rr. Publikované na www.sbu.gov.ua

73 PJATNICKIJ, ref. 51, s. 12.

74 Tamže.

75 KURAS, I.F. – KENTIJ, A.V.: *Štab nepokorenych*. Kiev 1988, ss. 249, 255, 308.

76 Podrobne o tejto škole pozri PJATNICKIJ, V.J.: *Razvedškola № 005*. Voennaja literatura na www.militera.lib.ru. Pjatnickij bol ako absolventom tejto školy zaradený do diverzno-spravodajskej skupiny č.55 Mstitel.

77 PJATNICKIJ, ref. 76, s. 12.

ho strediska pre prípravu partizánov pri štábe partizánskeho hnutia na Karelskom fronte, ktorý fungoval od júna 1942 do októbra 1944⁷⁸.

A. Grünvald sa zmiňuje⁷⁹ o „slovenskej partizánskej škole“ (zrejme bude presnejšie označenie „kurz“, pretože trvala päť týždňov) v Stanislavove. Škola bola umiestnená v oddelenej časti zajateckého tábora. 46 absolventov tohto kurzu bolo pridelených veleniu 4. Ukrajinského frontu, aby vykonávali špeciálne partizánske úlohy. Poznatky o ich činnosti sú z väčšej časti skryté v ukrajinských archívoch...

Osobitnú kapitolu prípravy špeciálnych operácií predstavujú aktivity Československej vojenskej misie v ZSSR (ďalej ČSVM). ČSVM vo vlastnej réžii pripravila program S/1 a čiastočne ho aj realizovala vysadením jeho dvoch častí „N“ pre Slovensko (vysadená 31.8.1941) a „R“ pre české krajiny (10.9.1941). O skupine „R“, určenej na Moravu, a skupine „N“, ktorá mala operovať na Slovensku, bolo publikované dostatok informácií,⁸⁰ a preto sa nimi nebudeme zaoberať. Naopak menej je známa skutočnosť, že bola pripravovaná tiež skupina S-2, do ktorej boli vybraní príslušníci čs. vojenskej jednotky v ZSSR por. František Janda, rtn. Josef Buršík, rtn. František Růžička, rtn. Hynek Voráč, čat. Karel Vejvoda, čat. Ludvík Prymus, des. Martin Wimmer, slob. Michal Tobiáš, slob. Vendelín Opatrný, des. Leopold Blumentahl⁸¹. Zo Slovenska bol jediný – M. Wimmer⁸².

Výber a prípravu viedol pplk. František Hieke-Stoj za výdatnej pomoci sovietskych orgánov. Kurz sa začal v moskovskom hoteli Metropol a zo skupiny frekventantov bol vybraný sedemčlenný spravodajsko-diverzný výsadek s označením S-1. Príprava obsahovala výcvik v sabotážnej a diverznej činnosti, spravodajstvo, všeobecné zásady spojenia, šifrovania a dešifrovania, čítanie a kreslenie máp, orientácia v teréne, výcvik v strelbe a hádzaní ručných granátov, výsadekový výcvik, vyhľadávanie a vytyčovanie plôch pre vzdušné výsadky. Pripravovaný výsadek S/2 ako aj projektovaný S/3 už neboli realizované a ich príslušníci sa vrátili k čs. vojenskej jednotke v ZSSR.

Neúspech operácie S/1 a rozpory medzi československými a sovietskymi spravodajskými službami znamenali zastavenie samostatných akcií zo ZSSR až do roku 1943. ČSVM obnovila zvláštne operácie až po víťazstve Červenej armády pri Stalingrade – v spolupráci s NKVD boli vyslané styčné misie k jednotkám Rýchlej (1. pešej) divízie. Bola to jednak skupina čat. Karola Grüna (veliteľ) v zložení desiatnik Juraj Lakota (pomocník veliteľa) a čatár Vincenc Blažíček (radista), vysadená 29. októbra 1943 pri osade Podstepnoje a rotmajster Jozef Dvořák, vysadený 1. decembra 1943 pri Nikolajeve. V oboch prípadoch šlo v konečnom dôsledku o prechod slovenskej divízie na sovietsku stranu.

V zime 1943/1944 pracovníkmi ČSVM boli z dôstojníkov a poddôstojníkov čs. vojenskej jednotky v ZSSR vybrané nové skupiny dobrovoľníkov, ktoré sa mali podieľať na príprave vojenského prevratu a následného povstania na území bývalého Československa. Tak bo-

78 Rossijskij centr chranenia i izučeniija dokumentov novejšej istorii, f. 213, a. j. 2350, 1941 – 1947, op. 1 – 4. Tiež The Republic of Karelia State Archive of Modern Political History, f. 213, op. 1., a. j. 159, s. 21-25; a. j. 388, s. 11. Publikované na <http://guides.rusarchives.ru/browse/gbfond.html>

79 GRÜNVALD, A.: *Spomienka na pobyt počas vojny v ZSSR*. In: *Príspevky k dejinám KSČ*, roč. 1966, č.4, s. 572.

80 Napr. RICHTER, K. – KOŽNAR, V.: *Výsadek S-1. Naše vojsko/ČSPB*, Praha 1988 alebo RICHTER, K.:...*a v zádech měli smrt.*, Třebíč : Tempo, 1997.

81 ÚVA Praha, f. SSSR, 1943-1944, šk. 20, aj.189, zl.1/26. Korespondence.

82 Komunista českej národnosti, židovského vyznania, narodený 13.4.1912 v Medzilaborciach, ktorý roku 1939 emigroval do Poľska a prešiel do ZSSR. „Vzorný a odvážny vojak, veliteľ družstva protitankových pušiek“ ako informoval 6.10.1942 z Buzuluku do Kujbiševa zástupca náčelníka plk. Karel Toman-Mareš svojho šéfa. Tamže.

lo vysadených päť spravodajských dvojíc – dve na zakarpatskú časť Ukrajiny a tri na Slovensko:

- skupina MARUŠA-VIERA v zložení rotný Vasiľ Kučeravý a rotný Vasiľ Kohut bola vysadená v priestore Veľký Berezny 10. júna 1943,
- skupina OLENA-ANNA, ktorú tvorili rotný Pavel Balega a rotný Ivan Ivančulinec, bola vysadená pri Davidkove v rovnakom termíne,
- 26. júna 1943 boli vysadení rotný Karol Grün a čatár Štefan Kuchárek v skupine MILAN pri Sliachi,
- rotný Anton Bukový s rotným Jurajom Lakotom v skupine DUNAJ pri Detvianskej Hute,
- rotný Karol Čapliar a slobodník Filip Kopinec v skupine MARTIN pri Príbovciach.

Skupiny boli vybavená rádiostanicami NABLA s dosahom 3 000 kilometrov. Spojenie mali udržiavať jednak s ústredňou NKVD v Moskve, jednak s Vojenskou rádiovou ústredňou v Londýne. Okrem toho mali osobitný šifrovací kľúč PALACKÝ mimo kontrolu NKVD. Ich prípravu v rámci Čs. vojenskej misie organizoval pplk. gšt. Jan Pernikář⁸³, a mali prevažne spravodajské poslanie..

V období vrcholiacich príprav Slovenského národného povstania Československá vojenská misia v ZSSR 6. augusta 1944 vysadila na Ploskej svojho styčného dôstojníka pri Vojenskom ústredí npor. Michala Pavloviča⁸⁴. Tou akciou sa výsadkové spravodajské aktivity ČSVM smerom do Československa skončili. Počas SNP túto oblasť plne pokrývali jednak GRU a NKVD, jednak UŠPH a štáby partizánskeho hnutia pri jednotlivých frontoch.

V podmienkach čs. vojenského zahraničného odboja na Východe mala charakter školy zvláštneho určenia jednotka vytvorená pri Veliteľstve čs. vojenských jednotiek v ZSSR a neskôr pri 1.ČSAZ v ZSSR, nazvaná Oddiel zvláštneho určenia (Oddiel Z.U.), resp. Rota zvláštneho určenia (rota ZU).⁸⁵ Dezigňovaný veliteľ pripravovaného zboru brigádnym generál J. Kratochvíl ho charakterizoval ako jednotku 120 – 150 osobitne vybraných dobrovoľníkov schopných výsadkového výcviku, určených na použitie na území bývalého Československa na propagačné, organizačné, spravodajské a diverzné ciele v súlade s aktualizáciami plánov povstania v ČSR vypracovávaných Štábom pre vybudovanie brannej moci pri čs. MNO v Londýne. Táto nepravidelná jednotka, ktorá sa svojou štruktúrou, organizáciou a poslaním blížila skôr výcvikovému stredisku, bola zriadená 15. marca 1944 v Jefremove. Po vzniku 1. čs. armádneho zboru v ZSSR (17. apríla 1944) sa pôvodný jedenásťčlenný inštruktorský káder presunul do Sadagury a po absolvovaní paradesantného kurzu bol doplnený stošiestimi vybranými príslušníkmi 2. čs. paradesantnej brigády. Počty Oddielu Z.U., resp. roty ZU sa pohybovali v rozmedzí 98 – 175 osôb.

Výcvik jeho príslušníkov začal približne v rovnakom čase ako v škole Ukrajinského štábu partizánskeho hnutia a trval približne jeden mesiac. S výnimkou niektorých spoločných zamestnaní bol rozdelený osobitne pre skupinu radistov a šifrantov a pre skupinu diverzantov a prieskumníkov. V Jefremove oddielu velil škpt. Josef Knop. Jeho zástupcom bol kpt. Karel Černý. Na riadení výcviku sa podieľal rad sovietskych inštruktovorov a dôstojníkov Veliteľstva čs. vojenských jednotiek v ZSSR, resp. 2. čs. samostatnej paradesantnej brigády v ZSSR.

83 ÚVA-VHA Praha, f. Československá vojenská misie v SSSR, šk. 35, a.j.271/1/35. Plk. gšt. Jan Pernikář, Parašutisté z východu.

84 Podrobnejšie o všetkých skupinách pozri VANĚK, O.: *Špeciálne operácie zo Sovietskeho zväzu do Československa počas druhej svetovej vojny*. Liptovský Mikuláš 2000, s. 40 a 41, resp. 54 a 55 alebo ŠOLC, J.: *Za frontou na východě*. Cheb : Svět křídél, 2003.

85 Podrobne pozri ŠOLC, J.: *Za frontou na východě*. Cheb : Svět křídél, 2003. s.74-96 a f. 22 v ÚVA-VHA Praha.

Výcvik bol v podstate ukončený koncom júla 1944. Rote ZU v podriadenosti 1. ČSAZ velili postupne ppor. Josef Černý, por. František Slavíček.

Minister obrany gen. S. Ingr pôvodné poslanie roty ZU v Československu zrušil 14. augusta 1944. Aktualizácia plánov ŠVBM, povstanie na Slovensku a Karpatsko-duklianska operácia priniesli nové úlohy. Príslušníci roty ZU boli využití pri operáciách spravodajských orgánov frontov a armád Červenej armády, Čs. vojenskej misie v ZSSR a v skupinách hĺbkového prieskumu 1. ČSAZ, uvedených v tejto stati. Exploatácia potenciálu Oddielu Z.U. sa odchyľila od pôvodného zámeru a plánov Štábu pre vybudovanie brannej moci pri MNO v Londýne, smerujúcich na prípravu a vykonanie ozbrojeného povstania na území bývalého Československa.

Skutočný rozsah špeciálnych operácií zo Sovietskeho zväzu na územie bývalého Československa v rokoch druhej svetovej vojny vynikne až v komparácii s ďalšími údajmi.

Zo západného frontu bolo v rokoch 1941 – 1945 uskutočnených (prevažne na území Protektorátu Čechy a Morava) 43 špeciálnych operácií s účasťou 113 parašutistov. Oldřich Sládek vo svojej práci *Přicházeli z nebe*⁸⁶ uvádza 87 parašutistov v 30 operáciách na území Protektorátu Čechy a Morava. V rovnakom období z východného frontu (prevažne na Slovensko a od konca roku 1944 aj do českých krajín) bolo vykonaných 130 operácií, v ktorých sa zúčastnilo 816 parašutistov⁸⁷. V ďalších prameňoch je však uvedený aj vyšší počet. Roku 1944 mala SOE⁸⁸ k dispozícii asi 60 špeciálnych výcvikových škôl, ktoré v priebehu vojny absolvovalo asi 7 500 agentov. Približne 4 000 z nich bolo vysadených na území Talianska, Juhoslávie, Grécka, Albánska, Poľska, Maďarska, Rumunska, Čiech a Slovenska⁸⁹.

Na porovnanie rovnakých aktivít Sovietskeho zväzu nemáme kompletne a dostatočne hodnoverné údaje, najmä o výsadbách GRU a NKVD, pretože tieto orgány uskutočňovali špeciálne operácie bez toho, že by o nich informovali čs. stranu. Z hlásenia gen. Andrejeva Klementovi Gottwaldovi z konca vojny vyplýva, že UŠPH na území Slovenska vysadil spolu 53 skupín s 1 200 bojovníkmi⁹⁰. Rovnaký údaj uvádza v knihe *Všeludová bitka v tyle nemecko-fašistických okupantov* tiež bývalý náčelník Ústredného štábu partizánskeho hnutia P. K. Ponomarenko.

Sovietske oficiálne údaje uvádzajú pre Slovensko v roku 1944 vyššie uvedený počet; do českých krajín bolo vysadených 11 skupín UŠPH (152 ľudí), do Poľska 12 skupín s 296 ľuďmi, do Maďarska 10 skupín a 280 ľudí a do Rumunska 12 oddielov a 8 skupín⁹¹. Do konca vojny sa počet na Slovensko vysadených skupín zvýšil na 24 s vyše 400 bojovníkmi. To je rovnaký počet (spravodajských) skupín, aký od 11. apríla do 13. septembra 1944 pripravil a vysadil Estónsky štáb partizánskeho hnutia na území okupovaného Estónska.

Inú možnosť porovnania poskytuje činnosť Štábu partizánskeho hnutia pri Vojenskej rade 3. ÚF, ktorý od januára 1943 do júna 1944 vytvoril tri partizánske pluky, dva kombino-

86 SLÁDEK, O.: *Přicházeli z nebe*. Praha : Naše vojsko, 1993, s. 234-239.

87 ŠOLC, J.: *Zvláštní operace čs. parašutistů do Československa s ohledem na souvislosti a průběh operace „Anthropoid“*. In Lektorské listy, Bratislava : SZPB, 1992, s. 23.

88 V lete 1940 z podnetu W. Churchilla vznikla Správa pre osobitné operácie (Special Operations Executive – SOE), ktorej oficiálnym cieľom bolo pobádať porobené národy Európy a umožňovať im narušovať nemecké vojnové úsilie systematickou sabotážou v priemysle a doprave, subverziou, spomaľovaním tempa výroby a ďalšími podobnými akciami.

89 Pozri: LIČKO, M.: *USA v Banskej Bystrici. Rok 1944*. Bratislava : NVK International, 1994, s. 33-34.

90 JABLONICKÝ, J. – KROPILÁK, M.: *Slovník Slovenského národného povstania*. Bratislava : Epoque, 1970, s. 301.

91 SEMIRIAGA, M.I.: *Sovietskie ljudi v jevropejskom soprotivlenii*. Moskva 1970, s.84.

**VÝPIS ZO ZOZNAMU ČESKÝCH A SLOVENSKÝCH VOJAKOV
ZO ZAJATECKÉHO TÁBORA NKVD č. 27**

Zo dňa 26.6.1943

Archív NKVD Moskva, f. 1/p, opis 02e, d. 537, ss. 43-53

1. Alušík Martin	vojak
13. Baumgeirtel Oto	kapitán
14. Bielik Ernest	staršina
19. Blažíček – Vincent	poddôstojník
112. Maco Jozef	vojak
163. Sadloň Daniel	vojak
169. Sečanský Michal	slobodník
186. Farník Dominik	vojak

Príloha II

Menný zoznam oddielu zvláštneho určenia KU dňa 11.6.1944

 ÚVA-VHA Praha, f. SSSR VI. 2. čs. samostatná pd. brigáda, šk. 19, č.166/71-14
 Odd. Z.U.

KMEŇOVÝ ZOZNAM ODD. ZU

por.č.	hodnosť	meno a príjmení	por.č.	hodnosť	meno a príjmení
1	ppor.	Černý Jozef	27	čet.	Haluška Ján
2	"	Kiš Vasil	28	"	Homola Ondrej x
3	"	Slaviček Frant.	29	"	Jančo Ján
4	rtm.	Balega Pavel x	30	"	Korol Vasil
5	"	Bukový Anton x	31	"	Kuchárek Štefan x
6	"	Bielik Arnost	32	"	Michok Gejza
7	"	Grűn Karol x	33	"	Melek Andre
8	"	Geprt Jozef	34	des.	Dibdiak Daniel
9	"	Lakota Juraj x	35	"	Jurčaga Anton
10	"	Šahur Štefan	36	"	Kopčak Ján
11	"	Sečanský Michal	37	"	Kasan Ján
12	rotný	Čibenka Frant.	38	"	Kovarik Andrej
13	"	Čapliar Karol x	39	"	Kondor Ján
14	"	Fečkanín Peter	40	"	Maco Jozef
15	"	Ištván Andrej	41	"	Makovič Ján
16	"	Kolár Štefan x	42	"	Rosina Ján
17	"	Kohút Vasil x	43	"	Šimko Emil

VOJENSKÁ HISTÓRIA

18	“	Kučeravý Vasil x	44	“	Varačka Štefan
19	“	Kahala Jozef	45	“	Varačka Peter
20	“	Klas Michal	46	“	Žák Vlastimil
21	“	Ťapajna Tomáš	47	“	Ivančulinec Ján x
22	“	Pičkár Dimitrej	48	svob.	Bandúr Štefan
23	čet.	Brunovský Jozef	49	“	Balla Ján
24	“	Fiala Štefan	50	“	Babiš Jozef
25	“	Galanda Michal	51	“	Berežný Ján
26	“	Hanuska Jozef	52	“	Budiač Jozef
por.č.	hodnosť	meno a prijmení	por.č.	hodnosť	meno a prijmení
53	svob.	Dudáš Alex.	70	svob.	Šiška Frant.
54	“	Cvajniga Adam	71	“	Šimák Julius
55	“	Galanský Jozef	72	“	Tunder Peter
56	“	Halahija Ján	73	“	Turis Michal
57	“	Hrubovčak Michal	74	“	Velík Ján
58	“	Janský Ján	75	“	Volentier Lad.
59	“	Kraus Ján	79	“	Zorat Lad.
60	“	Kuchta Michal	77	“	Zvara Andrej
61	“	Katrušin Ján	78	“	Zmeška Rudolf
62	“	Kubala Adam	79	“	Kopinec Filip x
63	“	Kudláč Alojz	80	voj.	Baštuga Ján
64	“	Chrenka Michal	81	“	Čertek Michal
65	“	Paštinsky Jozef	82	“	Dupkala Michal
66	“	Prokop Frant.	83	“	Mičan Jozef
67	“	Revilák Mikuláš	84	“	Michálek Vincenc
68	“	Stacho Jozef	85	“	Plavec Ján
69	“	Šagát Anton	86	„	Segen Jozef
			87	„	Starých Celestýn
			88	„	Stalucha Michal
			89	„	Slašák Juraj
			90	„	Zahradník Ludvík
			91	svob.	Vavrač Jozef

SV 11.VI.1944

x = jsou odvelení

vel. odd.
ppor. Josef Černý

**ZOZNAM ABSOLVENTOV PRVÉHO KURZU ZVLÁŠTNEHO URČENIA
V OBAROVE**

Ústredný vojenský archív Praha, zbierka Part. a odb. hn., šk. 2, a.j. 29

1. Kalina Vladislav, Slovák	21. Kraus Jozef, Slovák
2. Kulich Jozef, Slovák	22. Sabadoš Michal
3. Janeček Viktor,	Slovák 23. Vajda Vasil, Ukrajinec
4. Polakovič Ján,	Slovák 24. Popovič Ivan, Ukrajinec
5. Ležák Stanko, Ukrajinec	25. Riško Vasil, Ukrajinec
6. Bilčák Jurko, Ukrajinec	26. Magula Michal, Ukrajinec
7. Homečko Vasil, Ukrajinec	27. Rusín Michal, Ukrajinec
8. Pop Dimitrij, Ukrajinec	28. Hluško Petr, Ukrajinec
9. Ševerla Jozef, Slovák	29. Popovič Dimitrij, Ukrajinec
10. Roth Jozef, Maďar	30. Buglina Vasil, Ukrajinec
11. Vojtek ?, Maďar	31. Bunča Vasil, Ukrajinec
12. Petráš Imrich, Slovák	32. Pivkač Petr, Ukrajinec
13. Klein Dezider, Slovák	33. Cerkovnik Nikolaj, Ukrajinec
14. Konevič Ivan, Ukrajinec	34. Kriško Ivan, Ukrajinec
15. Lehotský Daniel, Slovák	35. Šnajder, Ukrajinec
16. Jurík Jozef, Slovák	36. Brezík Ján, Slovák
17. Šepa Ján, Ukrajinec	37. Demko Štefan, Slovák
18. Murgaš Jurko, Ukrajinec	38. Troniščák Alex, Ukrajinec
19. Hissem Juraj, Ukrajinec	39. Vološin Ivan, Ukrajinec
20. Fabry Jozef, Maďar	

Deväť mužov, z toho sedem Slovákov, bolo vrátených k jednotkám 1. ČSAZ pre chorobu, nedisciplinovanosť a pod. Z rovnakých dôvodov späť do zajateckých táborov bolo vrátených 12 mužov, z ktorých nebol ani jeden Slovák.

**ZOZNAM ABSOLVENTOV DRUHÉHO KURZU ZVLÁŠTNEHO URČENIA,
PRÍSLUŠNÍKOV 1. ČSAZ, V SVIATOŠINE**

Ústredný vojenský archív Praha, zbierka Part. a odb. hn., šk. 2, a.j. 29

Sečanský Michal, Slovák	Savko Vasil, Ukrajinec
Šagát Anton	Ivanina Juraj, Ukrajinec
Kondor Ján	Kračfaluši Ivan, Ukrajinec
Onofrej Ondrej	Jaremčuk, Ukrajinec
Bielik Ernest	Tafičuk Vasil, Ukrajinec
Mičudík Jozef	Humenčák Vasil, Ukrajinec
Katrušín Ján	Kubarič Nikolaj Vasil, Ukrajinec
Murín Ján	Bodnár Michal, Slovák
Ušiak Ján	Rusin Vasil, Ukrajinec
Turský Alexander	Fabrici Ivan, Ukrajinec
Melek Ondrej	Logajda Alexej, Ukrajinec
Segeč Ján	Pečkan Ilko, Ukrajinec
Dupkala Michal	Kerečun Demeter, Ukrajinec
Petruš Štefan	Sjatina Luka, Ukrajinec
Michálek Jozef	Miško Vasil, Ukrajinec
Masaryk Michal	Zuzula Pavel, Slovák
Tkáč František	Šeba Ivan, Ukrajinec
Ščur František	Perečinský Michal, Ukrajinec
Podhora Jozef	Chudinec Pavel, Ukrajinec
Vašík Vladimír	Babinec Ivan, Ukrajinec
Seňko Ján	Stanko Juro, Ukrajinec
Kiš Vasil, Ukrajinec	Kovtan Michal, Ukrajinec
Galanda Michal	Serbin Ondrej, Ukrajinec
Tundr Petr	Korpanec Vasil, Ukrajinec
Turis Michal	Antalík František, Ukrajinec
Valašík Jozef	Suvák Ján, Slovák
Kopčák Ján	Brunovský Jozef
Hušťák Juraj	Kováč Dominik
Pala Ondrej	Tuš Jozef
Mohorita Vasil, Ukrajinec	Biznár Ján
Kričfaluši Vasil, Ukrajinec	Buben Ján
Janočko Ján	Dolný Pavel
Platko Ján	Horník Jozef
Benkovič Peter	Sagan Jozef
Kovalčík Fedor	Alušík Martin
Pola Teodor, Čech	Hudec Ján
Kašćák Štefan, Slovák	Kahala Jozef
Starých Celestýn	Dibdiak Daniel
Lisko Štefan	Hazuča Ignác
Blažek Jozef	Silný Ján
Stanko Vasil	Kaňka Štefan
Dudašćik Štefan	Boršč Petr
Jakubík Anton	Meliška Ján
Fekete Štefan	Malík Štefan
Revilák Nikolaj	

**NEÚPLNÝ ZOZNAM SLOVÁKOV DANÝCH K DISPOZÍCII HLAVNEJ SPRÁVE
GENERÁLNEHO ŠTÁBU ČERVENEJ ARMÁDY A PRIESKUMNÝM ORGÁNOM
FRONTOV A ARMÁD**

Ján Krošlák	Maco Jozef	Rosiar Štefan
Ludovít Laučík	Jánský Ján	Golas Ján
Ducký Ján	Babiš Jozef	Morochovič Vasil
Dvořák Jozef	Berežný Ján	Šmidke Dragutin
Václavík Štefan	Haluška Ján	Zajac Rudolf
Jančo Ján	Makovič Ján	Kačalka Jozef.
Bukový Vasil	Petruňová Marie	Matuška Dezider
Kohut Vasil	Hanuska Jozef	Fekete Vladimír
Čapliar Karol	Šimko Emil	Fujko Ladislav
Balega Pavel	Velik Ján	Novák Ján
Pobeha	Slamka Michal	Kopelan Viliam
Kolár Štefan	Stacho Jozef	Fibich Vojtěch
Králka Michal	Bandur Štefan	Kováč Dominik
Šuhajda Jozef	Plavec Ján	Ložek Ludevít
Kmeť Michal	Cvajniga Adam	Minarčic Ján
Lenišinec Ivan	Dudáš Alexander	Kovalčík František
Behar Ivan	Zvara Andrej	Biznár Ján
Bobal Pavel	Balla Ján	Benkovič Peter
Stebila Peter	Sadloň Daniel	Buban Ján
Pitel Michal	Lamšík Hubert	Janoška Ján
Moca Ivan	Kugler Stibor	Pletko Ján
Sepeši Jozef	Mazal Miroslav	Jozef Jablonka
Haber Viktor	Menšík Jindřich	Tuš Jozef
Blaštunák Ondrej	Ligocký Richard	Sartoris Michal
Homola Ondrej	Faltan Samuel	Beňo Jozef
Vavrač Jozef	Motešický Ján	Dobrovodský Jozef
Šahur Štefan	Macko Juraj	Kupkovič Dominik
Kraus Augustin	Hornáček Jozef	Đurček Gustáv
Fiala Štefan	Čerňan Šimon	Palcut Rudolf
Kraus Ján	Kulkovič Dominik	Poľa Jozef
Mihok Gejza	Mydliar Ján	Sabolík Vasil

**ZOZNAM ZNALCOV TERÉNU V OBLASTIACH PRÍPRAVY POVSTANIA(ČSVM)
ÚVA Praha, f. ČSVM-SSSR. 1943-1944, šk.26, i.j. 189/1/26**

slob. ZMEŠKAL Rudolf	čat. MIHOK Gejza	des. HANUSKA Jozef
slob. VARAČKA Štefan	des. MELIŠKA Ján	slob. HALAHIJA Ján
slob. ŠIMÁK Július	slob. STACHO Jozef	voj. ZÁHRADNÍK Ludevít
slob. SEGEŇ Jozef	voj. HRUBOVČÁK Michal	des. MELEK Ondrej
slob. VELÍK Ján	čat. KLAS Michal	des. ŠIMKO Emil
slob. ZORAD Ladislav	voj. ČERTEK Michal	slob. KASAN Ján
čat. FIALA Štefan	slob. GALANSKÝ Jozef	slob. MAKOVIČ Ján
slob. JANSKÝ Ján	voj. KATRUŠIN Ján	voj. STAŠÁK Juraj
slob. PROKOP František	voj. VOLENTIER Ladislav	voj. ŠIŠKA František
voj. STARÝCH Celestýn	slob. BUDIAČ Jozef	slob. CVAJNIGA Adam
slob. KUDLAČ Alojz	voj. MIČIAN Ján	voj. PLAVEC Ján
rt. SEČANSKÝ Michal	voj. BAŠTUGA Ján	slob. ZVARA Ondrej
slob. CHRENKA Michal	čat. HALUŠKA Ján	rt. FEČKANIN Petr
slob. DUDÁŠ Alexander	slob. BANDUR Štefan	voj. BALLA Ján
voj. SLAMKA Michal	čat. ČIBENKA František	voj. REVILÁK Mikuláš
čat. KAHALA Jozef	slob. KUBALA Adam	des. KOPČÁK Ján
rt. BIELIK Ernest	voj. MICHÁLEK Vincenc	
slob. MACO Jozef	čat. JANČO Ján	
slob. BABIŠ Jozef	des. KONDOR Ján	
slob. ROSINA Ján	voj. DUPKALA Michal	

Príloha VII.

№2116

ИЗ ДОКЛАДНОЙ ЗАПИСКИ НАЧАЛЬНИКА СПЕЦШКОЛЫ УКРАИНСКОГО ШТАБА ПАРТИЗАНСКОГО ДВИЖЕНИЯ НАЧАЛЬНИКУ УКРАИНСКОГО ШТАБА ПАРТИЗАНСКОГО ДВИЖЕНИЯ О ХОДЕ ОБУЧЕНИЯ

И ПОДГОТОВКИ ИНОСТРАННЫХ ГРАЖДАН ДЛЯ УЧАСТИЯ

В ПАРТИЗАНСКОМ ДВИЖЕНИИ НА ТЕРРИТОРИИ ВЕНГРИИ, РУМЫНИИ

И ЧЕХОСЛОВАКИИ С МАЯ ПО НОЯБРЬ 1944 г.

18 ноября 1944 г.

Школа Украинского штаба партизанского движения приступила к обучению и подготовке иностранцев для отправки их в составе партизанских отрядов в тыл противника в 1944 г.

В январе пришло в школу для обучения и отправки в действующие партизанские отряды Украины 24 венгра.

С мая 1944 г. перед школой была поставлена задача обучить не менее 350 человек военнопленных разных национальностей, для создания из их числа организаторских групп партизанских отрядов и выброски их на территорию своих стран.

В мае прибыло в школу: венгров — 16 человек, югославов — 18 человек.

В июне: венгров — 60 человек, румын — 26 человек, чехословаков — 12 человек, югославов — 12 человек, закарпатских украинцев¹ — 35 человек.

В июле: чехов — 98 человек.

В августе: венгров — 187 человек, румын — 63 чел.

В сентябре: венгров — 232 человека.

В октябре: венгров — 171 человек.

Всего прибыло в школу за время с мая по ноябрь 1944 года 930 человек иностранцев, из них из лагерей военнопленных 814 человек.

[...] Всего за время с мая по ноябрь 1944 г. было создано 26 учебных групп иностранцев по 25-40 человек каждая, из них: венгерских — 18 учебных групп, румынских — 3, чехословацких — 3, югославских — 1, закарпатских укр. — 1 учебная группа.

Всего в группах находилось 930 чел. иностранцев, из них: венгров — 666 человек, румын — 89, чехословаков — 110, югославов — 30, закарп. укр. — 35 человек.

[...]

Основной программой обучения для указанных групп иностранцев была 4-недельная программа на 240 учебных часов из расчета 10-часового рабочего дня. Программа включала следующие предметы обучения:

1. Просветительная подготовка — 30 учебных часов;
2. Спецтактика (партизанская тактика) — 35;
3. Минно-подрывное дело — 120;
4. Огневая подготовка — 20;
5. Топография — 12;
6. Парашютная подготовка — 8;
7. Санитарная подготовка — 4;
8. Резерв учебного отдела — 21.

Основной профиль курсанта — минер-диверсант.

В связи с необходимостью ускорения подготовки партизанских кадров с августа 1944 г. программа обучения была сокращена из расчета 3-недельного срока обучения, причем увеличены часы просветительной подготовки.

¹ Имеются в виду лица украинской национальности, проживавшие на территории Венгрии и Чехословакии и являвшиеся гражданами этих государств.

Программа составлена из расчета 10-часового рабочего дня и предусматривала подготовку минера-диверсанта и агитатора; программа рассчитана на 80 часов теоретических и 112 практических.

Учебные занятия приближались к боевой действительности; полевые занятия, как правило, двусторонние, проводились в любое время суток и в любую погоду с боевыми минами и детонаторами, а некоторые с ВВ. В основе проведения каждого занятия лежало — наглядный показ, практика в приемах и действиях.

Тактическая подготовка проводилась на основе опыта партизанских отрядов и диверсионных групп.

Просветительная подготовка (политподготовка) имела задачей, наряду с общим развитием курсанта, привить навыки работы в трудных условиях подполья и партизанского отряда в качестве пропагандиста и агитатора.

По тактической подготовке курсантам прививались навыки в принятии быстрых

и правильных решений за командира диверсионной группы, в умелом составлении плана диверсионных операций на конкретной обстановке, в умении организовать помощь между минерами и группами²; в умении использовать вооружение, данные разведки и т. д.

По минно-подрывной подготовке курсанты тренировались во всестороннем знании минноподрывной техники, в смелом и аккуратном обращении с ВВ и минами, в установке и разминировании мин, в приготовлении мин из подручных средств.

По топографической подготовке тренировали курсантов в быстрой ориентировке на местности, в движении по азимуту ночью и в работе с картой.

По огневой подготовке курсантам прививались навыки в обращении с оружием советского производства и оружием противника, тренировали курсантов в практической стрельбе.

В процессе обучения иностранных групп из числа лучших, отличников в результате дополнительной теоретической и особенно практической подготовки, вышли преподаватели-инструктора минно-подрывного дела, которые под руководством старшего преподавателя ведут самостоятельные занятия с группами венгров, румын и югославов.

Преподавательский состав имел достаточный педагогический и личный опыт по организации диверсий в тылу противника.

Преподаватели в процессе подготовки к занятиям на основе литературы, наглядных пособий; техлистков 5-го отдела Украинского штаба партизанского движения и личного опыта составляли подробные конспекты изучаемой темы и планы занятий. Перед практическими учениями преподаватель лично проверял материальную часть.

Практические задачи разрабатывались учебным отделом. Преподаватель сам лично решал задачу, проводил рекогносцировку, ставил задачу командованию учебной группы, выделяющему из курсантов. Все практические задачи решались курсантами самостоятельно, преподаватель в решение задачи не вмешивался; только при явно ошибочных действиях курсантов преподаватель вносил изменения в их действия.

Каждая задача сопровождалась обработкой вопросов разведки, составления плана операции, марша, мер охраны на марше, охрана на отдыхе, организация командного пункта, время минирования, подход к объекту, пункты сбора и т. д.

Учебным отделом разработаны 5 задач по минированию железнодорожного перегона, минированию шоссе, минированию и подрыву железнодорожных мостов, массовое скоростное минирование железнодорожного перегона, ночное движение по азимутам.

² Так в тексте документа.

Перед разбором ночных практических задач в классе курсанты оформляли документы решения задачи, преподаватель писал краткий отчет о проведенной работе.

Ночные практические задачи прививали курсантам навыки самостоятельных действий, ориентировки в ночных условиях, ориентировки на местности, навыки практического применения теоретических познаний в обстановке, приближенной к боевой действительности.

Основной упор преподавателями делался на минно-подрывную технику, которой

снабжались партизанские отряды, и на возможность минерам в условиях тыла противника приготовить самим из подручных средств технику на месте, используя для этой цели подрывные средства противника — артснаряды, мины, авиабомбы и т. д.

Подготовка преподавательского состава проверялась начальником учебного отдела путем проверки конспектов, планов занятий и методических совещаний, часть преподавательского состава проверялась путем опроса знаний темы преподавателем.

[...]

На 1 ноября 1944 г. окончили курс обучения 764 человека иностранцев, из них венгров — 526, чехословаков — 98, югославов — 24, закарп. укр. — 28 человек.

По специальностям: командиров партизанских отрядов — 52; командиров диверс. групп — 78; инструкторов минно-подрывного и диверсионного дела — 57; подрывников-минеров — 422 человека.

[...]

Из состава окончивших обучение и из резерва партизанских кадров и радистов, находящихся при школе, сформирована 31 организационная группа для партизанских отрядов, а именно: венгерских отрядов — 18, румынских отрядов — 1, чехословацких отрядов — 11, югославских отрядов — 1.

Отправлено по окончании обучения:

а) в тыл противника для развертывания партизанского движения: венгров — 180, румын — 22, чехословаков — 98, югославов — 7, закарп. укр. — 10 человек.

б) в распоряжение представителей Украинского штаба партизанского движения при 1,2,3 и 4-м Украинских фронтах: венгров — 210, югославов — 17, закарп. укр. — 18;

в) в распоряжение ЦК Компартии Румынии — 67 человек.

Выпущенный школой состав способен самостоятельно обучить минно-подрывному делу людей для диверсионной работы в тылу противника, организовывать и руководить операциями групп и отрядов по организации диверсий на коммуникациях и [в] промышленности.

Начальник спецшколы Украинского штаба партизанского движения

майор госбезопасности

Богомолов

ЦА ФСБРоссии

In ОРГАНЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СССР В ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ. Том 5, книга 2. Границы СССР восстановлены (1 июля — 31 декабря 1944 г.).

Федеральная служба безопасности Российской Федерации, Академия Федеральной службы безопасности Российской Федерации. Издательство «Кучково поле», Москва, 3000 экз., ISBN 978-5-9950-0023-5, сс. 595 – 598

RESUMÉ

Článok voľne nadväzuje na štúdiu o riadiacich orgánoch výsadkových skupín rôzneho

určenia, vysadených na územie bývalého Československa v rokoch Druhej svetovej vojny, publikovanú vo Vojenskej histórii čís. 3/2005. Predmetom skúmania boli otázky výberu a prípravy členov týchto výsadkových skupín s osobitým dôrazom na príslušníkov slovenskej národnosti.

Na základe publikovaných a dostupných domácich a zahraničných archívnych prameňov, literatúry a spomienok sa autor usiluje spriehľadniť systém výberu a prípravy špecialistov na politickú, spravodajskú, diverznú, partizánsku a kontrarozviednu činnosť, ktorých si v rokoch Druhej svetovej vojny z radov občanov bývalého Československa vyberali a pripravovali jednotliví gestori v bývalom Sovietskom zväze. Boli to spravodajské a politické zložky Komunistickej internacionály, ministerstvo vnútra a ministerstvo štátnej bezpečnosti ZSSR, vojenská rozviedka a štáby partizánskeho hnutia ako aj československé politické a vojenské orgány v ZSSR.

Na prípravu vybraných politických emigrantov, príslušníkov čs. vojenských jednotiek v ZSSR, československých občanov – vojnových zajatcov z maďarskej a nemeckej armády slúžil systém škôl zvláštneho určenia, dobovo označovaných termínom „Specškola“, ktoré si vytvárali jednotliví gestori.

Presný počet frekventantov a absolventov týchto škôl nie je dodnes známy. Okrem už zdokumentovaných tu bolo veľké množstvo výsadkových skupín a jednotlivcov so širokou škálou poslaní a úloh, ktorých pripravil a vysadil rad rôznych stranícko-politických, štátno-bezpečnostných a vojenských orgánov a organizácií. Počet, personálne zloženie a prípadná účasť československých občanov v nich, nie je dodnes dostatočne zdokumentovaná a objasnená.

O. VANĚK: AUSWAHL UND VORBEREITUNG DER KADER FÜR SPEZIELLE OPERATIONEN AUS DER UDSSR IN DEN JAHREN 1941 – 1945

Der Aufsatz knüpft an den Aufsatz (Vojenská história Nr. 3/2005) über die leitenden Dienststellen der Luftlandgruppen der besonderen Verwendung an, die während des Zweiten Weltkrieges auf dem Gebiet der Tschechoslowakei eingesetzt wurden. Der Aufsatz behandelt die Fragen, wie die Angehörigen dieser Luftlandgruppen ausgewählt und ausgebildet wurden, wobei das Augenmerk vor allem an die Angehörigen slowakischer Nationalität gerichtet wird.

Der Verfasser bemüht sich auf Grund der veröffentlichten sowie der zugänglichen heimischen und ausländischen Archivalien, der Literatur und der Memoiren übersichtlich darzustellen, wie die Spezialisten für die politische, Nachrichten-, Spionage-, Partisanen- und Abwehrtätigkeit ausgewählt und ausgebildet wurden. Es handelte sich um die politischen und nachrichtendienstlichen Gliederungen der Kommunistischen Internationale, des Innenministeriums und des Staatssicherheitsministeriums der UdSSR, der militärischen Abwehr, der Stäbe der Partisanenbewegung sowie der tschechoslowakischen politischen und militärischen Dienststellen in der UdSSR.

Für die Ausbildung der ausgewählten politischen Emigranten, der Angehörigen der tschechoslowakischen Truppen in der UdSSR, der tschechoslowakischen Staatsbürger – der Kriegsgefangenen ungarischer und deutscher Armee – dienten die Schulen zur besonderen Verwendung, sog. „Spezschulen“, die von den einzelnen Quästoren gebildet wurden.

Die Zahl der Absolventen dieser Schulen wurde bis heute nicht genau festgestellt. Darüber hinaus gab es viele Luftlandgruppen und Einzelpersonen mit breiter Skala von Aufträgen, die von verschiedenen parteipolitischen, polizeilichen und militärischen Dienststellen ausgebildet und eingesetzt wurden. Die Zahl, sowie personelle Zusammensetzung und etwaige Anteilnahme der tschechoslowakischen Staatsbürger ist in diesen Einheiten bis heute nur sehr dürftig belegt und geklärt.

DOKUMENTY A MATERIÁLY

UHORSKÁ VOJENSKÁ LITERATÚRA V 17. STOROČÍ. ZÁKLADNÁ CHARAKTERISTIKA UHORSKEJ VOJENSKOVEDECKEJ LITERATÚRY

GÁBOR HAUSNER

HAUSNER, G.: Hungarian military literature in 17th century. *Vojenská história*, 4, 12, 2009, pp. 91–125, Bratislava.

The article of G. Hausner deals with the context of military literature in Hungary in the 17th century. There are three main focuses of the study: firstly it is the development of the opinions of the military in Europe in 17th century, secondly there are the primal specifications of the military literature in Hungary in the century; and finally it is the typology of the contemporary military literature. This is an example of a work of high quality providing us with a concise structure of the development of the military in its theoretical level – as a new scientific field. It was during the 17th century that the theoretical foundations of the military were built up. The process is concisely presented in the first part of the study. In the second part the author describes the main elements of the literature on military in Hungary, however it is important to mention the fact that there were no works published then on the theory or the practise of the military. The last part of the study is very interesting as it contains the typology of the military literature: theological literature /sermon/, military directives /military orders: edicts and regulations/, occasional literature /essays and presentations/, handwritten works on the military technique, political works, dealing with the military issue as well as the works focussed on the military tactics and strategy.

Military History. Hungary. 17th century. Military literature.

Domáca uhorská vojensko-vedecká produkcia literatúry 17. storočia je dosť chudobná. Oproti viac ako poltísic zahraničným titulom poznáme sotva niekoľko desiatok uhorských prác, čiže diel publikovaných od uhorských autorov doma a v zahraničí, buď v maďarskom alebo cudzom jazyku, a to predovšetkým v latinčine a nemčine. Keď od nich odrátame vojenské predpisy a poriadky, tento pomer je ešte horší, zostáva dovedna iba pár prác. Môže sa teda zdať oprávnenou sťažnosť Jozefa Virága, strážmajstra 48. Gollnerovho pešieho pluku, ktorý v roku 1836 adresoval verejnú výzvu k orgánom stolíc krajiny vo veci založenia časopisu pre vojenské umenie a históriu s názvom *Tudományos Hadász* (Vedec-ký stratég). Ako odôvodnenie píše toto: „na všetky vedecké odvetvia sa obracalo doteraz viac pozornosti v našej vlasti, no vojenská veda po stáročia ostáva osihotená, čo dokazuje malý po-

čet takýchto kníh, respektíve ich neexistencia“.¹ S týmto sa zhodujú Zrínskeho slová napísané v 50. rokoch 17. storočia: „*iné národy píšu knihy o spravovaní vojska, my sa im zase vysmie- vame, koľko schopností a umu je na to potrebné*“.²

Toto všetko isteže neznamená to, že Uhorsko bolo vynechané z európskeho vojenského vývoja, alebo žeby sa okrem Zrínskeho (Zrínyi) nikto nevenoval vojenskej problematike Uhorského kráľovstva a Sedmohradska, sformulovaním ponaučení o vojenstve. Uhorské vojenské myslenie 17. storočia zachovalo početné pamiatky v kniežacej a aristokratickej korešpondencii, rodových archívoch, v dišputách (prevažne v latinčine), napísaných Uhrami na zahraničných univerzitách, na stranách cirkevných prác, tlačou vydaných a nevydaných letákok, v opíniách (predstavách), domnienkach zachovaných v spisoch viedenských centrálnych orgánov a návrhoch. Faktom ale je, že z vojenskovedeckej produkcie ranonovovekého Uhorska prakticky úplne chýbajú výlučne teoretické práce, prevažnú časť tvoria praktické diela. Aj Zrínskeho práce sa zachovali vo forme rukopisu, lebo ako sa vo svojom letáku pod názvom *Áfium* aj on sám bol nútený vyznať: „*aj pred týmto som napísal malý traktát, ktorého názov je Vitéz hadnagy (Hrdinský veliteľ), ale držím ho iba u seba, lebo nevidím takého, kto by sa kochal v jeho čítaní, sám sa veru z ničoho tak človek nemôže učiť, ako z neho*“.³

Keď hľadáme príčinu tohto javu, musíme sa zmieriť so skutočnosťou, že od roku 1526 prestala existovať politická a územná celistvosť krajiny v dôsledku tureckej okupácie. Uhorské kráľovstvo sa dostalo pod habsburskú nadvládu. Sedmohradsko sa ako turecký vazal stalo samostatným kniežatstvom, centrálné časti krajiny anektovali Osmanmi do svojej ríše. Od tohto okamihu sa dá do konca 17. storočia rozprávať o Uhrami vedenom samostatnom uhorskom vojsku bojujúcom za národné ciele iba v prípade Sedmohradska, vojenské záležitosti Uhorského kráľovstva spravovala Viedeň. Tento nepriaznivý vývoj sťažovalo, že nastala dlhá, takmer 150 rokov trvajúca, vojenská epocha spôsobujúca obrovské ľudské a majetkové straty. Kvôli tomu rovnako ako v Uhorskom kráľovstve, tak aj v Sedmohradskom kniežatstve chýbali zdroje, ktoré by umožnili sformovanie regulérnej stálej armády a prijatie vymožeností európskeho vojenstva. Popritom aj politické a vojenské okolnosti zabráňovali tomu, aby Uhorsko postavilo vojsko zodpovedajúce úrovni vtedajšej doby. Zväčša feudálne, čas od času zvoláva uhorské vojsko, slúžiace na základe stavovských povinností, sa vyznačovalo slabou vojenskou hodnotou, čo do zloženia, ako aj štýlu boja, čím sa odlišovalo od západoeurópskych armád. V západnej Európe o výsledku vojen (rovnako ako aj o obliehacích operáciách a otvorených poľných bitkách) rozhodovala dobre vycvičená pechota vyzbrojená už drevcovými zbraňami a palnými zbraňami. Poľné a pohranično-pevnostné vojsko tvoriace kostru uhorských vojenských síl pozostáva – prevažne z ľahkej jazdy. V rámci vojenskej delby práce v Habsburskej ríši, ako aj v trvalej protitureckej pohraničnej obrane pozostávalo až do konca 17. storočia z väčšej časti z jazdeckta vyzbrojeného ľahšími zbraňami, pre ktorý bol a zostal charakteristický neregulárny štýl boja: prieskum, sledenie, záškodníctvo a číhanie.

Napokon, vo Viedni sídliači kráľovský dvor, malý počet uhorských aristokratických dvorov, ich nie veľká váha v rámci ríše, absencia univerzitnej a vysokoškolskej sústavy a príliš malý trh pre domáce vydania, ako aj v maďarčine vydaných vojensko-vedeckých tlačí mo-

1 Cituje: *Dr. Váli Béla: A „Tudományos Hadász“ története*. HK 1990, s. 420.

2 *Kulcsár* 2004, s. 105.

3 *Kulcsár* 2004, s. 213. Je pritom potrebné poznamenať, že Montecuccolihu práce nevyšli za jeho života, ale až po jeho smrti na začiatku 18. storočia.

hol zohrať úlohu v tom, že uhorská požiadavka tohto charakteru bola uspokojená dovozom publikácií tlačených v zahraničí.⁴

VOJENSKÉ PREDPISY (EDIKTY A REGLEMENTY)

V 16. storočí možno tento žáner vojenskej literatúry ledva doložiť,⁵ následne po prvej tretine 17. storočia sa však už rozvinul po celej Európe. Požiadavka disciplíny a poriadku dostala po prvý raz významné miesto vo vojsku Mórica Oranžského a Gustáva Adolfa. Potom následne po vzniku stálych armád bolo potrebné vydávať písomné predpisy jednotne regulujúce život vojsk v čase mieru, ako aj počas vojenských ťažení.⁶ Vojenská historická odborná literatúra rozoznáva dva druhy vojenských predpisov: reglementy, „ktoré sa vo všeobecnosti zaoberajú organizáciou vojska“ a edikty, „ktoré obsahujú správne, disciplinované, morálne normy správania sa vojakov a tresty pre ich narušiteľov a formy postihu proti nim“.⁷

Zdá sa to ako určité protirečenie, ale tento rýchlo rastúci literárny žáner vojenskej vedy 17. storočia používaný pri výcviku a centralizácii, či presnejšie v prípade jeho odnože – ediktov, z ideovo dejinného hľadiska spája genetický vzťah k cirkevnej literatúre, spisbe riešiacej príčiny a spôsoby kresťanského vedenia vojny.⁸ Ako totiž vidíme, jednou z hlavných otázok bol poriadok pri ťažení či táborení, náležité pravidlá, ktoré zabezpečujú mravné, Bohu zodpovedajúce „sväté“ bytie. Na úzke vzťahy medzi dvoma žánrami poukazuje aj to, že značná časť známych ediktov sa začína s chválou Boha a analýzou jednotlivých bodov vykryštalizovaných podľa duchovno mravných požiadaviek kresťanského vojenčenia v kazateľskej praxi. Poriadok sa väčšinou začína zákazom bohorúhačstva, na ktoré nadväzujú body o opilstve, nadávkach,⁹ potom následné odsúdenie pustošenia v biednej obci, doplnené o úctu k cirkevnému poriadku a sviatkom, a následne iba potom sa hovorí o organizácii vojska a o konkrétnych otázkach poľného poriadku. Prvý bod vojenského predpisu protestantského sedmohradského vojvodu Juraja I. Rákóciho (Rákóczi) z roku 1634 znie: „*Je preto potrebné, aby každý človek – kresťan žil čistým a dobrým životom, a aby zanechal všetky ohavnosti, krádeže, vraždy, zlodejstvá a škodenie cirkvi.*“¹⁰ Týmto sa začína aj poriadok banského hlavného kapitána katolíka Adama Forgáča (Forgách) vydaný v roku 1648: „*Keďže nad*

4 Pozri k tomu: Domokos György – Hausner Gábor – Veszprémy László: Hadtudományi nyomatványok régi könyvjegyzékeinkben. Magyar Könyvszemle, 1997, s. 33–57.

5 O jeho vzniku a žánrových kritérií pozri: Schmidchen 1990, s. 31; Leng 2002, s. 9–10.

6 O organizácii vojenského stavu a disciplíny, od cvičenia (Wallhausen) do Le Metre/ho konceptu „človeka-stroja“, ako aj „techniky disciplíny“, po poňatie Guiberta, ako aj disciplinizácii ako modelu moci, až po premenu na spoločensko-organizáciu silu pozri: Foucault 1990, 185–236. (Disciplinizácia).

7 Bánkúti 1976, s. 152.

8 Na toto poukazuje aj Michael Foucault, keď hovorí, že v protestantských vojskách Mórica Oranžského a Gustáva Adolfa cirkevnými cvičeniami ovplyvnený rytmus času – vallásgyakorlatok ritualizálta időütem – prispeli k upevneniu vojenskej disciplíny. Foucault 1990, s. 203. Predikácia, ako správny poriadok a nástroj vojenskej disciplíny sa objavuje aj v domácich predpisoch. Nariadenie Michala Telekiho hovorí toto: „Keď kazateľ vykonáva Božie služby, celé praesidium nech je nútené ísť na kázeň a na pochod za orodovanie-modlitbu. Kto ju po prvý raz vynechá nech je napomenutý, kto po druhýkrát, nech jeho milosti [kapitán a veliteľia hradov] stanovia trest pre neho.“ Koncz József: Teleki Mihály utasítása a huszti vár kapitánya és várnagyai számára, 1669-ből. HK 1893, s. 292.

9 Proti nadávaniu vystúpil aj František II. Rákóci, 29. augusta 1705 vydal osobitný predpis, keďže sa domnieval: „naše milostivé a blahodarné snahy, ciele najviac zdržiava a prekáža im, že nie iba ľud, ale aj spomedzi hlavných stavov a šľachticov viacerí zišli z cesty miernosti a zbožnosti a neskrtojnými perami praktizujú do neba volajúce otravné nadávky a preklánania ...“ Veress Endre: II. Rákóczi Ferenc hadi rendelete a káromkodók ellen. HK 1892, s. 712-715.

10 Szilágyi Sándor: I. Rákóczy György 1634. évi hadi szabályzata. HK 1894, s. 143-144.

všetkým má mať na zreteli každý kresťanský veliteľ a príslušníci hrdinského stavu pod ním [t. j. podriadení vojaci – pozn. prekladateľa] v prichádzaní i odchádzaní, v šťastí i nešťastí, sväté Veličenstvo Boha a pochvalu jeho svätého mena: preto nech majú všetky preklínania a nadávky zákaz pred Bohom ...“¹¹

Podobne na spojitosť týchto dvoch žánrov poukazuje porovnanie vojenských predpisov od Tolnaiho *Szent Had* (Sväté vojsko) a predpisov z kuruckých čias zachovaných z rokov 1676 – 1678 pozostávajúcich z 11 bodov.¹² V diele *Szent Had* nazýva Tolnai „veliteľov, vojvodcov vojska, kniežatá, generálov, kapitánov, poručíkov, desiatnikov atď.“ ako hlavy ľudu, ich strážcov, ktorých úlohou je „aby nenechali medzi bojovým ľudom [t. j. vojakmi] panovať skryté hriechy v celej ich sile. Aby nevyhoveli poznačeným cégérés evidentným zlodejom, smilníkom, vrahom, sarczoltatóknak, rúhajúcim, hriechy hrdinského stavu nech nezjedia...“¹³ Vojenský predpis sa v záujme dodržania dobrej disciplíny vojska začína výberom vojenských hodnostárov: „Ak ktorýkoľvek vojvodca, generál, kapitán, poručík alebo desiatnik chce držať svojich podriadených v dobrej disciplíne, je potrebné, aby každý vojenský hodnostár pri vojsku bol natoľko znály, aby sa dobre vyznal vo výkone svojej funkcie. V 2. bode predpisu sa citovaním latinských prísloví rozvádza potreba sankcií: „Každý hodnostár nech potrestá prvé i najmenšie previnenie svojho podriadeného, aby tak mohol potrestať podľa onoho príslovia: *Principiis obsta sero medicina paratur... Salvum sit piis auribus: Nech netrestá psa pred levom, ale leva pred psom; čiže treba potrestať väčšieho ako príklad pre menšieho, nie menšieho ako príklad väčšieho; lebo za čo väčšieho potrestajú, menší sa to skôr potom neopováži vykonať ...*“ V 3. bode Tolnaiho diela sa opakuje potreba doporučeného cvičenia: „vojsko nielen na pochode, čiže počas maširovania, ale aj počas odpočinkového táborenia treba zobrať na pastviny, a raz jedným spôsobom, druhýkrát zasa inou formou na spôsob bojovej zrážky, tak ich treba viesť a privykať ich...“ Na základe týchto skutočností sa nedá vylúčiť, že vo vojsku prítomný vzdelaný Tolnai sa zúčastnil na koncipovaní predpisu, ktorý sa zaoberá spôsobom táborenia, pasením, t. j. kŕmením koní, postavením stráží, úlohami táborového majstra a napokon potrebou neustálej kontroly muštrovania prehliadky vojakov a muštrovacieho zoznamu.

Vydávanie reglementov bolo v kompetencii panovníkov (resp. v mene habsburských panovníkov prislúchala Dvorskej vojnovj rade), v niektorých prípadoch veliteľov ich vojsk. Edikty, inštrukcie pripravovali aj ľudia stojaci na nižšej vojenskej hierarchii, v Uhorsku sa zachovalo napríklad viacero nariadení či inštrukcií z rúk hlavných kapitánov či zemepánov.¹⁴ Ich charakteristickou vlastnosťou je, že „neboli pripravené pre celé vojsko, ale iba pre jednotlivé oddiely, hradné stráže, alebo často pre uskutočnenie nejakého bojového úkonu“.¹⁵

Prvým príkladom ediktu v maďarčine je vojenský poriadok sedmohradského kniežata a poľského kráľa Štefana Bátoriho (Báthory) z roku 1576.¹⁶ Panovnícke predpisy, ako aj predpisy pre vojenských veliteľov vydávali sedmohradské kniežatá. V 17. storočí registrujeme v poradí prvý vojenský predpis Štefana Bočkaja (Bocskay). Nariadenie datované 7. apríla 1606 v Košiciach upravovalo počet jednotlivých oddielov, právo vymenovania dôstojní-

11 *Illésy János*: Gr. Forgách Ádám bányavárosi főkapitány katonai rendtartása. HK 1892, s. 570.

12 *Koncz József*: Bujdosó magyarok hadi szabályzata, 1676–78. HK 1894, s. 569–571.

13 RMK I. 1197, s. 30–31.

14 O týchto pozri podrobne: *Markó* 1958, s. 153–157, 210–212.

15 *Rohonyi* 1954, s. 234. Práve preto sa nimi podrobnejšie nezaobrávam, keďže to nie sú práce „komplexne... sformulované v zmysle vojenského umenia, ale ide o rôzne v sebe obsiahnuté možné úpravy“. *Schmidchen* 1990, s. 31.

16 Vojenské ceremonie, ktorých sa mali pridržať všetci, ktorí prišli slúžiť panovníkovi, a to poručíci, ako aj ostatní. HK 1890, s. 6.

kov, disciplínu vojska, vzťah vojakov k civilnému obyvateľstvu.¹⁷ Jeho nasledovníkmi boli vojenské poriadky všeobecnejšej platnosti, alebo určené len na jedno vojenské ťaženie, ktoré sa zachovali od niekoľkých sedmohradských kniežat. Od Gabriela Betlena (Bethlen) sú známe aj 4 nariadenia, jedno z nich (vydané asi v roku 1623) napríklad dosť podrobne v 53 bodoch upravovalo organizáciu vojska odchádzajúceho na ťaženie, subordináciu vojenských funkcií, disciplínu vojska, činnosť vojenského súdnictva. Toto nariadenie by sa dalo už pokladať za reglement.¹⁸ Popri už spomínanom predpise Juraja I. Rákóciho z roku 1634 sa zachoval jeden krátky edikt od jeho syna, Juraja II. Rákóciho z roku 1660 z pozostávajúci z 11 bodov,¹⁹ potom nariadenie Imricha Tököliho (Thököly) pripravené v jeho hlavnom vojenskom stane v Ecsede po názvom *Udvári és több hadnagyimnak, tizedesimnek való tanuság* (Svedectvo pre dvorských a viacerých mojich poručíkov, desiatnikov).²⁰ Aj od Michala Apafiho poznáme dva poriadky, z roku 1682 a 1686.²¹ Výpočet uzatvárajú pravidlá, artikuly, edikty a zákony vydané v čase povstania Františka II. Rákóciho, v roku 1707 (!) konfederáciou uhorských šľachtických stavov.²²

Ešte treba spomenúť dva príklady uhorského výskytu tohto žánru. *Štefan Döndösi* (Gyöngyösi), najpopulárnejší básnik druhej polovice 17. storočia, spísal okolo roku 1663 (v čase filakovského vojenského richtárstva vojenskej regule vo veršovanej podobe pod názvom *Az jó vitézeknek tüköre* (Zrkadlo dobrým hrdinov) pre nižších dôstojníkov a pre vojakov (*vitézlő rend*).²³ V roku 1702 zase kapitán *Juraj Paločai* (Palocsay), slúžiaci v husárskom pluku generála Imricha Gomboša (Gombos), preložil do maďarčiny 60-článkový vojenský predpis cisára a uhorského panovníka Leopolda I. pre svojich husárov.²⁴

Zo žánru reglementov je v Uhorsku známych iba niekoľko pamiatok. Medzi ne patrí zlomok od *Mikuláša Zrínskeho* pod názvom *Tábori kis tracta* (Poľný malý traktát), a ďalej všeobecný vojenský predpis, *Regulamentum universale*, ktorý vznikol ako uzavretie viacročného vývoja výsledku Rákóciho vojensko-organizačnej činnosti a bol prijatý na onódskom sneme počas Rákóciho povstania, prostredníctvom spojených krajinských stavov a uvedený do zákona (zák. čl. 10 z roku 1707). Rákóci ako sedmohradské knieža a vládnuce knieža Uhorska napísal úvod tohto reglementu, kde spája od Boha dané vedenie vojny, skutočnú príčinu a stanovený poriadok s dovtedajšími vojenskými opatreniami povstania.²⁵ Na ďalšie posilnenie vojenského poriadku bolo prijaté opatrenie so súhlasom senátu a poľných generálov, ktoré pozostáva zo siedmich častí, ktoré sú ďalej rozdelené na body. Prvá, ešte nečíslovaná kapitola je vlastne tabuľkou stavu a počtov vyčíslením generálneho štábu, komisariátu, jazdeckej telesnej gardy, vojska atď. spolu s mesačným platom. Potom nasledujú časti o stave regimentov (o druhoch zbraní) a o funkciách; o žolde vojsk, ošatení; muštro-

17 HK 1890, s. 115–117. Od Bocskaja sa zachoval aj druhý, o niekoľko dní neskôr napísaný predpis, ktorý ukazuje, akú dôležitosť pripisoval vojenskému poriadku. Tamže, 1922, s. 232.

18 *Hausner Gábor*: Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hadi edictuma. HK 2001, s. 469–485.

19 HK 1896, s. 252.

20 *Dr. Szendrei János*: Magyar hadi szabályzatok és utasítások a XVII. századból. HK 1889, s. 294–300.

21 HK 1891, s. 291–296., 721–724.

22 RMK I. 1734/a. O predchádzajúcich udalostiach: V. *Windisch* 1953, s. 34–35.

23 Všetky básne Štefana Gyöngyösiho. Vyd. *Badics Ferenc*. (Régi Magyar Költők Tára XVII. sz.) I. Budapest, 1914, s. 109–116., 459. Porovnaj: *Badics Ferenc*: Gyöngyösi István ismert és ismeretlen költeményei. (Értekezések a Nyelvtudományok Köréből XXII/4.) Budapest, 1912, s. 42–45.

24 *Markó* 1958, s. 214–215. Porovnaj: *Ifj. Fejérpataky László*: I-só Lipót császár által kiadott katonai szabályzat. *A Ludovika Académia Közlönye*, IV (1877/X.), s.164–168; *Thaly Kálmán*: Irodalom- és műveltség-történeti tanulmányok a Rákóczi-korból. Budapest, 1885., s. 269 a iné.

25 *Bánkúti* 1976, s. 181–183.

vaní, o ošatení, správe koní a zbraní; o zásobovaní zimujúcich vojsk; o spôsobe „výberu peňazi“ (čiže o inštitúciách platby); „o vojenskom generálnom komisariáte“ a napokon časti o vojenskom práve.²⁶

V rôznych formách sa prejavujúca uhorská vojensko-legislatívna literatúra obohatila vojenskými pravidlami 17. storočia – popri mravných otázkach – vojenské myslenie o problematiku organizácie vojska, praktické otázky úpravy vojenského súdnictva, ďalej vzťahov medzi vojakmi a obyvateľstvom, ako aj rad praktických otázok vrátane zásobovania vojsk.

PRÁCE A RUKOPISY O VOJENSKEJ TECHNIKE

Tento žánrový typ literatúry zaoberajúci sa technickými otázkami, ktorý má napríklad v Nemecku tak bohaté tlačené a rukopisné memoriály,²⁷ v Uhorsku chýba. Neregistrujeme z tohto obdobia ani jedno v Uhorsku vytlačené, alebo od uhorského autora pochádzajúce a v zahraničí publikované dielo. Iba z konca 17. storočia, a zo začiatku 18. storočia sa zachovali tri rukopisy, ktoré svojou existenciou, poukazujú na záujem v tomto smere.

Z tohto obdobia sú zachované v dvoch zošitoch prvé náučné poznámky o pevnostiach od syna Mikuláša Zrínskeho, *Adama Zrínskeho* (podľa moderného knižničného názvu) *De la fortification militaire*.²⁸ Rukopis obsahuje prevažne pevnostné nákresy, náčrty, a na začiatku prvého zošita aj definície vo francúzštine. Podľa jedného záznamu rukopis vznikol na jar roku 1681, v čase pobytu Adama Zrínskeho v Leuvene. Zrínsky počas dlhej cesty (Kavalierstour) takmer rok pobudol v Leuvene, kde sa zapísal na univerzitu a pravdepodobne navštevoval aj prednášky o vojenskom staviteľstve, výsledkom čoho sú tieto dva zošity. Poznatky zo štúdií neskôr využil v protitureckej vojne, kde spočiatku stál na čele vlastného murského vojska, neskôr sa ako podplukovník regulárneho cisárskeho pluku zúčastnil na viacerých ťaženiach, až kým hrdinsky padol v slankamenskej bitke.²⁹

Výsledkom spojenia protitureckej dobyvačnej vojny a nového ideálu vzdelanosti sú v rukopise zachované poznámky o fortifikačnej od piaristického učiteľa a poľného kňaza *Lukáša Möscha*, známeho pod reholným menom *Lucas a S. Edmundo*. Nevedno odkiaľ získal matematické, pevnostno-staviteľské a vojensko-inžinierske znalosti, ktoré zúročil aj vo výučbe. Pochádzal z Mohuča (Meinz), potom sa najprv dostal ako žiak z Poľska do prievidského a podolíneckého kolégia. Od roku 1680 už pôsobil ako učiteľ. V rokoch 1683 – 1684 v Podolínci prednášal študentom rétoriky a poetiky v rámci matematiky predmet *architectura militaris*. Pri obliehaní Budína v roku 1686 bol prítomný ako spovedník grófa Pálfiho (Pálffy), ale zároveň vypomáhal aj pri topografických a vojensko-inžinierskych prácach. Potom v rokoch 1686 – 1687 vyučoval vojensko-inžinierske poznatky pre dvoch Pálffyovských synov – Mikuláša a Františka. V roku 1689 znova pôsobil v Prievidzi, potom ho v roku 1697 preložili mimo Uhorska. Najprv zastával vysoké rádové funkcie vo Viedni, potom vo Varšave a napokon v Ríme; zomrel v roku 1701.³⁰ Počas učiteľskej činnosti L. Mösch vytvoril dve matematické učiteľské príručky, v ktorých možno nájsť zásadné state o pevnostnom staviteľstve, ďalej vydal jednu učebnicu aritmetiky (*Arithmeticus Practicus*. Nagyszombat [Trnava], 1697., RMK II.

26 RMK I. 1734.; *Bánkúti* 1976, s. 152., 181-219.

27 *Leng* 2002, s. 21-23.

28 *Bibliotheca Zriniana* s. 63-65., 419-420; n° 629., 630.

29 *Hausner Gábor*: Zrínyi Ádám. In: *Hősgaléria. A Zrínyiek a magyar és a horvát históriában*. Szerk. *Bene Sándor és Hausner Gábor*. Budapest, 2007, s. 165-180.

30 *Životopis a opis jeho rukopisov* pozri: *Kilián István*: Házikáplán, tábori lelkész, tanár, hadmérnök. Emlékezés Moesch Lukácsra. *Vigilia*, 1986/8, s. 582-588.

1899.), ktorá nahradila dovtedy používanú jezuitskú aritmetiku.³¹ Podľa Štefana Kiliána bolo potrebné učiť uvedené predmety na prievidskom a podolíneckom piaristickom kolégiu preto, lebo ich navštevovalo veľa šľachtických poľských mládencov, ktorí sa chceli zúčastniť, a neskôr sa aj skutočne zúčastnili na protitureckých bojoch.³² V prvej časti trojdielnej práce pod názvom *Bibliothecae Mathematicae...* datovanej v Podolínci roku 1684 boli uverejnené geometrické, mechanické a geografické znalosti s podtitulom *Architecturam militarem Theorio-Practicam*, ďalej sa podrobne zaoberal základnými pojmami pevnostného staviteľstva a jeho praktickými otázkami.³³

O osem rokov neskoršie, už z čias Möschovoho prievidského pedagogického pôsobenia, sa v druhom rukopise v podstatnej kapitole (*Nucleus Architectonicae Militaris, Polemicae of-fensivae ac defensivae necnon Tactica seu Castrametationis*) venuje výstavbe pevností, ktorá je doplnená aj o pevnostnú stratégiu a znalosti poľných opevnení fortifikácií.³⁴ V úvode definuje pojem staviteľstva pevností („*Architectonica Militaris vulgo ingenieura, est ars Mathematica exacte loca fortificandi*“), potom rozlišuje dva základné druhy (pravidelné a nepravidelné opevnenie: „*regulares*“, „*irregulares*“). Praktický postup staviteľstva pevností rozdeľuje na 4 časti: 1. vymedzenie pevnostných línií („*Delineatio est descriptio linearum*“); 2. vzájomný vzťah stien, priekop a iných častí („*Ortographia*“); 3. zhotovenie pôdorysu („*Iconographia*“); 4. vytvorenie pevnostnej fronty („*Scenographia*“). Následne, ešte stále v úvode, objasňuje, ako treba v závislosti od terénu upraviť geometriu, a poskytuje používané merné jednotky. Konkrétne znalosti rozoberá rozčlenením na hlavy a paragrafy: pôdorysné línie (vonkajší a vnútorný polygon, bašta, kurtina atď.), uhly pevností (vrchol bašty, zalomenia atď.), prvky krížnych rezov pevností (parapety, palebné posty, priekopa atď.), vonkajšie ochranné diela, ako aj valové opevnenia. Ďalej sa v diele hovorí o francúzskom, nizozemskom a talianskom spôsobe pôdorysného návrhu pevností a objasňujú poznatky od Allaina Manesson-Malleta, Blaise Pagana, Errarda Bar-le-Duca, Georgia Fourniera. Zaujímavosťou je, že popri latinskom jazyku sa uverejňujú definície aj v nemeckom jazyku, a odborné výrazy sa uvádzajú po nemecky, francúzsky a aj taliansky. Nákresmi a kresbami bohato vybavený rukopis svedčí o serióznej znalosti pevnostného staviteľstva a sčítanosti autora. Dielo používali ešte veľa rokov neskôr po odchode Möscha, aj v druhej polovici 18. storočia pri vyučovaní piaristov.³⁵

Napokon treba povedať, že v spisoch Pavla Esterháziho sa zachoval jeden po latinsky napísaný delostrelecký rukopis z roku 1706, ktorý v bodoch opisuje v danej dobe používané delá a druhy striel, ich váhu, rozmery delových hlavni a hrúbku ich liatia, potrebné množstvo strelného prachu a účinný dostrel. Poskytuje nariadenia ohľadom streleckej techniky a príkladmi analyzuje ich použiteľnosť v rozličných bojových oblastiach. (V súvislosti s poľným falkonetom sa napríklad poznamenáva, že proti stenám nemá žiadnu účinnú silu.)³⁶

31 Študijný predpis Lukácsa Moescha pod názvom *Ordo studiorum. Kalazantium*, 1913/14, s. 50.

32 V roku 1684 napríklad učil vojenským poznatkom tiež jedného príbuzného poľského kráľa Jána Sobieskeho. *Kilián*: c. d., s. 587.

33 *Lucas a S. Edmundo*: *Bibliothecae Mathematicae Patris Lucae a S. Edmundo e Scholis Piis. Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára*, [Centrálny piaristický archív] MSA. For. 0-5/23. I. diel.

34 *Lucas a S. Edmundo*: *Collectio manuscriptorum mathematicorum. Magyar Piarista Rendtartomány Központi Levéltára*, MSA. For. 0-5/15. ff. 131-143.

35 *Csaplár Benedek*: *Révai Miklós élete*. I. Budapest, 1881, s. 54.

36 *Bellicarum machinarum specificatio*. Magyar Országos Levéltár P 125 Esterházy család levéltára, Pál nádor iratai No. 11.938. [Maďarský krajinský archív, archív rodu Esterházy, Spisy palatína Pavla Esterházyho] Pozri: *Krizsán László*: Esterházy Pál nádor hadtudományi jegyzete. HK 1958/3-4, s. 195-201.

PRÁCE VENUJÚCE SA VŠEOBECNEJ TEÓRII VOJENČENIA
(STRATÉGIA A TAKTIKA)

Z tohto žánru v 17. storočí možno uviesť iba prácu udatného kapitána Mikuláša Zrínskeho, ale s názvom *Vitéz hadnagy* (Udatný vojvodca), ale prinajmenej z obsahového hľadiska, treba mať však stále na zreteli, že zároveň bola dielom, ktoré bolo súčasťou vtedajšieho politického diskurzu. Typológia by však bola neúplná bez jeho spomenutia, obzvlášť preto, že sa našiel pokračovateľ jeho snažení, pravda, až v 18. storočí, a to v osobe Františka II. Rákóciho.

Rákóci totiž na jeseň roku 1707, v dobe snáh o regularizovanie vojska sa sám pustil do písania, respektíve prekladu vojensko-historického diela. Zachoval sa pod názvom *A Hada-kozó embernek tanító scholája* (Vzdelávacia škola bojujúceho človeka) ako zlomok vojenskej príručky písanej vo francúzskom jazyku, ktorá obsahovala 19 fólií a ktorá vznikla na základe práce *Pratique et Maximes de la Guerre* od La Valièreho. V tom istom čase Rákóci povetnil Jána Szentiványiho prekladom práce *Georga Boecklera Schola Militaris Moderna* (Frankfurt, 1695).³⁷

Charakteristickým spôsobom si Rákóci nevybral sumárnu prácu od Boecklera obsahujúcu základne poznatky odboru a praxe, ale traktát pozostávajúci zo 4 kníh od francúzskeho autora, ktorý na príkladoch z dejín rozoberal medzi inými vlastnosti dobrého vojvodu, táborenie, poľné ťaženie, presun vojska, bojové zostavy, velenie vojskám, spôsoby obsadenia a dobývania pevností a miest. Rákóci sa však neuspokojil iba preložením traktátu, doplnil ho niekoľkými úvodnými kapitolami. V časti o vojenskej disciplíne nasleduje Zrínskeho: „*Je zaiste neopísateľne veľa toho, čo vojenský človek a o to viac dôstojník musí vedieť, o tom všetkom, čo sumarizuje sa v regulách, o ktorých bude reč v nasledujúcom traktáte, iné zase pozostáva z dlhodobých skúseností, ktoré nie je možné opísať, keď pri tom všetkom hocikto nevie prvé, druhé naisto sa tak ľahko nenaučí. Odtiaľto pochádza utrpenie nášho národa, ktoré nech je obdarené od prírody mnohými vojenskými vymoženosťami, od čias blahoslaveného kráľa Mateja bolo sotené do temnoty neznalosti, že ani názvy vojenských regul sa nám nezachovali.*“³⁸ Rákóci sám sformuloval kapitolu o panovníckej kniežacej dôstojnosti s názvom *Az hadakozásznak fejérül, az országló fejedelemrül* (O vojenčení a o krajinskom kniežati). Úvod opisujúci ideálnu postavu moderného, absolutistického kniežata zabezpečil pre kniežata miesto vo výpočte takýchto diel.

Rákóci v preklade La Valièreho diela verne nasledoval svoj zdroj a dostal sa po druhú kapitolu. V prvej „*autor upozornil vojvodcov na to, aké veľké škody môže spôsobiť nevyhovujúci vojvodca svojmu kniežatu, a poučá vojvodcov o tom, ako si majú počínať, aby mali na zreteli vec svojho kniežata a krajiny, a nie vlastné záujmy; upozorňuje nás na neustále vzdelávanie, zahĺbenie sa v otázkach vojenčenia, na nutnosť nadobudnutia dejepisných a zemepisných znalostí. Druhá kapitola, ktorej preklad zostal nedokončený, hovorí o správnom výbere generála a o vhodnom zorganizovaní tábora.*“³⁹ Vo výbere prekladaného diela viedli Rákóciho vojensko-politické hľadiská a jeho francúzska vzdelanosť, ale vo formovaní úvodu a pri orientácii v žánri mu pravdepodobne napomáhal aj Zrínskeho vzor.

(Z maďarčiny preložili: Diana Duchoňová a Vladimír Segeš)

37 V *Windisch* 1953, s. 39-41.

38 Tamže, s. 48-49.

39 Tamže, s. 45.

LITERATÚRA

- Badics 1912. Badics Ferenc: Gyöngyösi István ismert és ismeretlen költeményei. (Értekezések a Nyelvtudományok Köréből XXII/4.) Budapest, 1912.
- Bánkúti* 1976. Rákóczi hadserege 1703–1711. Vál. és a bevezetőket írta *Bánkúti Imre*. Budapest, 1976.
- Bibliotheca Zriniana. A Bibliotheca Zriniana története és állománya. Szerk.: Klaniczay Tibor. (Zrinyi Könyvtár IV.) Budapest, 1991.
- Domokos – Hausner – Veszprémy 1997. – Domokos György – Hausner Gábor – Veszprémy László: Hadtudományi nyomtatvánok régi könyvjegyzékinkben. Magyar Könyvszemle (1997).
- Fejérpataky 1877. Ifj. Fejérpataky László: I-ső Lipót császár által kiadott katonai szabályzat. A vLudovika Académia Közlönye, Iv (1877/X).
- Foucault 1990. Michael Foucault: Felügyelet és büntetés. A börtön története. Ford Fászy Anikó, Csűrös Klára. Bp., 1990.
- Hausner 2001. Hausner Gábor. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem haddi edictuma. Hadtörténelmi Közlemények, 114 (2001).
- Hausner 2007. Hausner Gábor: Zrinyi Ádám.=Hősgaléria. A Zrínyiek a magyar és a horvát históriában. Szerk. Bene Sándor Hausner Gábor. Bp., 2007.
- Illésy 1892. Illésy János: Gr. Forgách Ádám bányavárosi főkapitány katonai rendtartása. Hadtörténelmi Közlemények (1892).
- Kilián 1986. Kilián István: Házikáplán, tábori lelkész, tanár, hadmérnök. Emlékezés Moesch Lukácsra. Vigilia (1986/8).
- Koncz 1893. Koncz József: Teleki Mihály utasítása a huszti vár kapitánya és várnagyai számára, 1669-ből. Hadtörténelmi Közlemények (1893).
- Koncz 1894. Koncz József: Budjos'ó magyarok hadi szabályzata, 1676 – 78. Hadtörténelmi Közlemények (1894).
- Krizsán 1958. Krizsán László: Estérházy Pál nádor hadtudományi jegyzete. Hadtörténelmi Közlemények, 1958/3-4.
- Kulcsár 2004. Zrinyi Miklós prózai munkái. S a. R. Kulcsár Péter. (Zrinyi Miklós Összes Művei I. Szerk. Kovács Sándor Iván, Kulcsár Péter.) Bp., 2004.
- Lang 2002. Rainer Lang: Ars belli. Deutsche taktische und kriegstechnische Bilderhandschriften und Traktate im 15. und 16. Jahrhundert. (Imagines Medii Aevi. Interdisciplinäre Beiträge zur Mittelalterforschung 12.) Wiesbaden, 2002.
- Markó 1958. Markó Árpád: Adelélok a magyar katonai nyelv fejlődéstörténetéhez. I-II rész. Hadtörténelmi Közlemények, 1958/1-2.
- RMK I-III. Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár. I-III/1-2. B., 1879-1898.
- Rohonyi 1954. Rohonyi Gábor: A Magyar hadtörténelem haladó katonai szabályzataiból. Hadtörténelmi Közlemények, (1954/1).
- Schmidtchen 1977. Volker Schmidtchen: Bombarden, Befestigungen, Büchsenmeister. Von den ersten Mauernbrechern des Spätmittelalters zur Belagerungsartillerie der Renaissance. Düsseldorf, 1977.
- Schmidtchen 1990. Voker Schmidtchen: Kriegswesen im späten Mittelalter. Technik, Taktik, Theorie. Weinheim, 1990.
- Szilágyi 1894. Szilágyi Sándor: I. Rákoczy György 1634. évi hadi szabályzata. Hadtörténelmi Közlemények (1894).
- Thaly 1885. Thaly Kálmán: Irodalom és mvelődéstörténeti tanulmányok a Rákoczi korból. Bp., é.n. (1885).
- V. Windisch 1953. V. Windisch Éva: Rákoczi Ferenc ismeretlen hadtudományi munkája. Irodalomtörténeti Közlemények, (1953).
- Váli 1990. Dr. Váli Béla: „A Tudományos Hadász“ története. Hadtörténelmi Közlemények (1990).
- Veress 1892. Veress Endre: II. Rákoczi Ferenc hadi rendelete a káromkodók ellen. Hadtörténelmi Közlemények, (1892).

SPRÁVY O ŠTUDIJNEJ CESTE SLOVENSKÝCH DÔSTOJNÍKOV PO NEMECKU A OKUPOVANÝCH KRAJINÁCH V AUGUSTE A SEPTEMBRI 1940.¹

IGOR BAKA - MAREK MEŠKO

BAKA, I. – MEŠKO, M.: Reports on the study tour of Slovak officers throughout Germany and the occupied countries in August and September 1940.

Vojenská história, 4, 12, 2009, pp. 100–125 Bratislava.

The authors lean on the fact that the Slovak Army should have been built on the German matrix. There was a decisive milestone – the reorganising of the army in October 1940. The work deals with the change of the relations among the German counselling authorities and the Minister of Defence Ferdinand Čatloš after the return of the Slovak military delegation from Germany in September 1940. We can find two contemporary reports on the abovementioned study tour in the German Archive – The Military Archive (Bundesarchiv-Militärarchiv) in Freiburg (Bundesrepublik Deutschland) preserved in the fund RH 31 – Verbindungs-Kommandos und Stäbe. The author of one of them is colonel lieutenant von Langsdorff, who was a member of the German military mission in Slovakia and accompanied the Slovak delegation during the trip. The second document is a report of Anton Ciprich from the Military Academy, containing his personal impressions from the trip. The report was preserved both in its Slovak original as well as the translation.

Military History. Slovakia. WWII. German-Slovak relations. Archiving documents.

Postavenie slovenskej armády voči nacistickému Wehrmachtu v rokoch druhej svetovej vojny bolo determinované už v ochrannej zmluve z 23. marca 1939. Podľa jej 3. článku si nacistické Nemecko zabezpečilo dohľad nad organizovaním slovenskej armády. Jej výstavba preto od začiatku prebiehala v súčinnosti s Nemeckou vojenskou komisiou (Deutsche Militärkommission) a od novembra 1939 Nemeckou vojenskou misiou (Deutsche Heeresmission)² a Nemeckou leteckou misiou (Deutsche Luftwaffenmission) na Slovensku.³

Obidve misie mali pôsobiť ako poradné orgány pre slovenské Ministerstvo národnej obrany. Podľa nemecko-slovenskej zmluvy z 9. októbra 1939 nemali mať žiadne veliace právomoci, voči MNO mali mať poradnú funkciu, mohli byť však kedykoľvek „zasvätené“ do jeho nariadení. Slovenská armáda sa mala pod ich drobnohľadom od začiatku budovať pod

1 Materiál bol spracovaný ako súčasť grantu APVV č. 0352-07 Slovensko-nemecké vzťahy v rokoch 1938-1945 v dokumentoch.

2 Pri preklade nemeckých názvov misií sa pridrižujeme dobových dokumentov slovenskej proveniencie. V skutočnosti napríklad termínom Heer sa označuje pozemné vojsko.

3 Na čele Nemeckej vojenskej misie bol pôvodne genpor. Franz Barckhausen, začiatkom novembra ho vystriedal genpor. Paul von Otto. Na čele Nemeckej leteckej misie stál plk. Erhardt Krüger.

la nemeckého vzoru. Významným medzníkom v tejto súvislosti bola jej reorganizácia v októbri 1940. Súčasťou vzájomnej spolupráce bola tiež účasť slovenských dôstojníkov na rôznych kurzoch a školeniach na území Ríše, ale aj rôzne návštevy, ktoré mali mať pre slovenskú stranu vzdelávací charakter.

Podľa hlásení šéfa Nemeckej vojenskej misie genpor. Paula von Otta nebola spolupráca obidvoch misií s ministrom národnej obrany spočiatku ideálna. Čatloš sa totiž obával prílišného zasahovania nemeckej strany do svojich kompetencií. K zmene v spolupráci s Čatlošom došlo podľa jednej zo štvrtročných správ Nemeckej vojenskej misie po návrate slovenskej vojenskej delegácie zo služobnej cesty v Nemecku v septembri 1940.⁴

O priebehu spomínanej služobnej cesty sa v Spolkovom archíve – Vojenskom archíve (Bundesarchiv-Militärarchiv) vo Freiburgu (Spolková republika Nemecko) zachovali dve dobové správy, ktoré sú uložené vo fonde RH 31 – Verbindungs-Kommandos und Stäbe. Autorom jednej je podplukovník von Langsdorff, ktorý bol príslušníkom Nemeckej vojenskej misie na Slovensku a jeho úlohou bolo sprevádzať slovenskú delegáciu počas celého pobytu. Druhý dokument je správa stot. pech. Antona Cipricha z Vysokej vojennej školy, ktorá obsahuje jeho osobné dojmy z tejto cesty. Táto správa sa zachovala tak v slovenskom origináli, ako aj v nemeckom preklade.

Treba povedať, že cesta slovenskej vojenskej delegácie v auguste a septembri 1940 mala z nemeckej strany veľký propagačný význam. Nemci chceli Slovákom ukázať, aká vyspelá je ich armáda, ako aj celá spoločnosť a presvedčiť ich, že jedine príklon k Nemecku môže zaručiť ďalší vývoj Slovenskej republiky. Nie náhodou sa táto akcia uskutočnila krátko po skončení víťazného západného ťaženia, ktorého dôsledkom bola najmä porážka Francúzska, teda jednej zo západných veľmocí. Toto konštatovanie tvorí podstatu publikovanej správy podplukovníka von Langsdorffa, ktorého úlohou bolo ukázať, aký dojem na slovenských dôstojníkov ich cesta zanechala. Jeho správa dokazuje veľkú snahu nemeckej strany „ohúriť“ Slovákov. Nielen pri odborných vojenských inštruktážach, ale tiež pri prezentácii úrovne každodenného života v Nemecku. Svedčia o tom napríklad Langsdorffove siahodlhé popisy vybavenia hotelov, v ktorých slovenská delegácia bývala.

Podľa hlásení z tejto cesty to, čo Čatloš a jeho delegácia videli, na nich zanechalo veľký dojem a v konečnom dôsledku sa podpísalo pod ďalšiu spoluprácu. O tom, že nemecká strana bola úspešná, svedčí aj samotná správa stotníka Cipricha, v ktorej vyjadril svoje nadšenie zo života v nacistickom Nemecku a z úrovne pripravenosti nemeckého Wehrmachtu. Je pritom zarážajúce, že vojenské úspechy nemeckej armády Cipricha natolko zaslepili, že sa netajil (aspoň v prezentovanej správe) obdivom k samotnému nacistickému režimu. Druhá vec, samozrejme je, aké pohnútky ho viedli k napísaniu tejto správy (do akej miery ju ako študent Vysokej vojennej školy písal dobrovoľne), keďže ako je známe, patril k aktívnym príslušníkom odboja a neskôr aj SNP. Pritom podľa niektorých prác bol do odboja zapojený už v roku 1939⁵, uvedené tvrdenia je preto zaujímavé konfrontovať s publikovanou správou. Na druhej strane je fakt, že blesková porážka Francúzska v lete 1940 výrazne zapôsobila na nejedného slovenského dôstojníka, včítane tých, ktorí sa neskôr pridali k odboju. Tu treba pre úplnosť dodať, že cesta sa uskutočnila v čase, keď v slovenskej armáde vrcholili prípravy na jej reorganizáciu podľa nemeckého vzoru, k čomu došlo v októbri 1940.

Správa plk. Langsdorffa je však zaujímavá aj z toho dôvodu, že plasticky zachytáva jeho

4 SNA, f. Alexandrijský archív, II C 938, D 5 626 806-827, správa Nemeckej vojenskej misie z 19. 10. 1940.

5 ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Z.: Už jen vzpomínky? (K nedožitým pětáosmdesátinám plk. gšt. Antona Cipricha). In: *Národní osvobození*, 19, 1992, s. 7.

dojmy z každodenného života v Nemecku a okupovaných krajinách v sledovanom období. Cenný je tiež jeho popis lokalít navštívených slovenskou delegáciou, kde ešte pred nedávnym zúrili boje.

K uverejneným dokumentom bol priložený tiež program celej cesty, ako i menný zoznam všetkých slovenských dôstojníkov, ktorí sa jej zúčastnili. Tento dokument však nepublikujeme. Je na ňom 68 mien, pričom väčšina dôstojníkov bola z Vysokej vojenej školy v Bratislave⁶ a z Vojenskej akadémie v Banskej Bystrici⁷ (11 akademikov). Medzi najvýznamnejších členov delegácie (okrem Čatloša) patrili budúci generáli plk. gšt. Augustín Malár (v tom čase veliteľ Vysokej vojenej školy a zároveň veliteľ 1. divízie v Trenčíne) a plk. del. Jozef Turanec (veliteľ delostrelectva), pplk. pech. Ján Imro (veliteľ Vojenskej akadémie), pplk. gšt. Rudolf Pilfousek, pplk. intendantcie Vojtech Baumann.⁸

* * *

Dokumenty sú publikované podľa zaužívaných pravidiel na vydávanie prameňov k novším dejinám. Sú uverejnené v plnom znení. V prípade, že dokument bol porušený, resp. nečitateľný, je miesto graficky označené [...]. Dokument 1 je uverejnený v slovenskom preklade, dokument 2 je v origináli v slovenskom jazyku. Editori v ňom opravili len zjavné chyby a preklepy, do textu v snahe o jeho autenticitu inak nezasahovali. V poznámke opravili skomolené názvy mien a obcí. V záhlaví oboch dokumentov je obsahový regist, ktorý je dielom editorov. V dokumente 2 bol jeden odstavec zabielený a prepísaný rukou, preto ho uvádzame v kurzíve.

-
- 6 Slávnostne otvorená bola 16. februára 1940. Jej prvým veliteľom bol plk. gšt. Augustín Malár. Kritériá pre prijatie na túto školu boli nasledovné: dôstojník (pechoty, jazdeckta, delostrelectva, letectva) v hodnosti nadporučíka alebo stotníka, vo veku 25 – 35 rokov, s aspoň štvorročnou radovou službou. Výučba na škole mala byť trojročná. Mala dva študijné smery (oddelenia) – generálneho štábu a intendantstva. Bližšie pozri CSÉFAL-VAY, F. a kol.: *Vojenské dejiny Slovenska*. V. zväzok 1939-1945. Bratislava 2008, s. 29.
- 7 Vojenská akadémia bola slávnostne otvorená 15. novembra 1939 ako vyššia vojenská škola, ktorej cieľom bolo zaistiť odborne školený dorast dôstojníkov (poručíkov z povolania). Jej prvým veliteľom bol pplk. pech. Ján Imro. Tamže.
- 8 Okrem nich tu bolo 8 majorov, 20 stotníkov, 18 nadporučíkov, 5 poručíkov a 11 akademikov.

Dokument 1

SPRÁVA PODPLUKOVNÍKA V. LANGSDORFFA O ŠTUDIJNEJ CESTE SLOVENSKÝCH DÔSTOJNÍKOV PO NEMECKU A PO OBSADENÝCH ÚZEMIACH BELGICKA A FRANCÚZSKA

podplukovník v. Langsdorff

Bratislava, 13. septembra 1940

Študijná cesta slovenských dôstojníkov
po Nemecku a po obsadených územiach
Belgicka a Francúzska v časovom rozmedzí od
21. 8. do 6. 9. 1940
(len pre vojenskú misiu a letectva¹⁰)

Na ceste sa zúčastnili v prílohe uvedení dôstojníci pod vedením ministra obrany generála Čatloša.¹¹

Z nemeckej strany sa z Nemeckej vojenskej misie zúčastnil: nadporučík v. Langsdorff
Z pridelenenej skupiny Berlín¹² sa zúčastnili: major v. Brockdorff
a od 29. 8. : major Lens (škola pech¹³. Döberitz),
kapitán Antonius (OKW, odd. zahraničie)
kapitán Köber (poddôst. škola Postupim),
štábný kapitán¹⁴ Braun (pridelenecá skupina Berlín),
a tajomník Kafsky (pridelenecá skupina Berlín).

Abysom si mohol zachovať nadhľad nad plnosťou dojmov, musím dôležité prežitky uviesť v poradí podľa jednotlivých dní. Na konci potom zhrniem jednotlivé výnimočné body.

21. 8. popoludní o 18³⁰ prebehla na železničnej stanici Bratislava za pomoci čestnej jednotky Brannej moci a čestných delegácií Strany¹⁵ a za prítomnosti vyšších dôstojníkov, ministrov, atď., najmä za prítomnosti ministra vnútra Š. Macha¹⁶ slávnostná rozlúčka s delegáciou slovenských dôstojníkov, na čele ktorých stál minister obrany. Vzhľadom na prednesené prejavy sa odchod vlaku zdržal, takže vlak vybavený vďaka železnici výnimočne trom špeciálnymi vozňami, odišiel s 15-minútovým oneskorením. Všetci páni mali dostatok

9 v. – von.

10 Správne: Nemeckú vojenskú misiu a Nemeckú leteckú misiu.

11 Minister národnej obrany gen. I. triedy Ferdinand Čatloš (10.10.1895 Liptovský Svätý Peter – 16. 10. 1972 Martin).

12 Oficiálny názov: Attachégruppe in den Generalstab des Heeres.

13 pechoty.

14 Zahmeister – v administratívnych zložkách hodnosť na úrovni kapitána bojových jednotiek pozemného vojska.

15 Hlinkovej slovenskej ľudovej strany – HSES.

16 Alexandra Macha.

miesta, a akonáhle sa vlak pohol zo stanice Bratislava, urobili si vo veľkej miere pohodlie. Keďže sa týmto v Heidebrecku zmeškal prípoj, tieto tri špeciálne vozne a jeden spací vozeň nakoniec pokračovali ďalej ako špeciálny vlak. Celý transport dorazil na berlínsku železničnú stanicu na Friedrichstrasse namiesto o 10¹⁰ o 12¹⁵.

Na privítaní na stanici (nástupišti) na Friedrichstrasse sa zjavili generál pechoty Erfurth¹⁷, ako aj páni prideleneckej skupiny, na čele s podplukovníkom v. Hellenthinom.¹⁸ To mi spôsobilo nesmiernu radosť, pretože generál Erfurth bol v období rokov 1924 – 1927 mojím veliteľom práporu v Kostnici. V prijímacej miestnosti na železničnej stanici Friedrichstrasse sa predniesli uvítacie prejavy a uskutočnilo sa predstavovanie slovenských dôstojníkov. Pri zadnom vchode do stanice sa rozostavila čestná rota, ktorú si generál Čatloš prezrel. Rota urobila výborný dojem a z vyjadrení slovenských dôstojníkov, ktorí ešte mohli sledovať odchod roty, som vyrozumel, že ich ohromila. Zatiaľ čo generál Čatloš s plukovníkmi Malárom a Turancom, podplukovníkmi Pilfouskom, Imrom a podplukovníkom Hrábkom¹⁹ (pobočníkom) odišli autom do hotela Adlon, kde boli ubytovaní, ubytovali sa ostatní páni spolu so mnou v blízko ležiacom hoteli Central. Ubytovanie v hoteli Central bolo veľmi dobré, tento výborný hotel som dovtedy nepoznal.

O 15³⁰ sa uskutočnila spolu s dôstojníkmi ubytovanými v hoteli Adlon návšteva ministra u generálplukovníka Fromma²⁰, zatiaľ čo sa ostatní dôstojníci spolu so mnou zúčastnili o 15⁴⁵ slávnostného jedla. Počas slávnostného kladenia venca, ktoré sa konalo za prítomnosti veliteľa mesta Berlín generálporučička Seiferta²¹, na slovenských dôstojníkov znovu urobil veľký dojem pochod čestnej roty.

O 19³⁰ sa v kasíne strážneho pluku na Seydlitzstrasse konala za prítomnosti generálplukovníka Fromma večera na uvítanie. Okrem dôstojníkov, ktorí sú z oblasti berlínskej posádky, boli prítomní aj veliteľia neskoršie navštívených škôl aj s niekoľkými pánmi. Slovenští dôstojníci mali na sebe svoje nové uniformy, ktoré vyzerajú lepšie bez čapice ako s čapicou (spôsob vyhotovenia čapice ešte trpí detskými nemocami, mala by byť podľa nemeckého vzoru, no chýba jej ešte švih, spôsob jej vyhotovenia pripomína portierskú čapicu).

V súvislosti s týmto večerom je zaujímavé uviesť, že generál Čatloš prečítal v nemeckej reči pripravený krátky ďakovný prejav a potom už neskôr hovoril iba voľne, a jeden dôstojník viac-menej uspokojujúco prekladal. Jedlo bolo vynikajúce s chodom z rýb a mäsa, dezertom, sektom, kávou a ďalšími rafinovanosťami. Tak ako tu, tak aj neskôr nemohlo byť o nejakej núdzi vládnucej v Nemecku ani reči. Veľká časť pánov sa veľmi skoro premiešala s nemeckými dôstojníkmi sediacimi pri stoloch, takže večer potom prebiehal harmonicky. Do hotela sme sa vrátili až po dvanástej hodine. Jeden slovenský dôstojník, ktorý toho vypil trochu viac, a ktorý sa počas vystupovania z auta pred hotelom správal menej korektne, bol neskôr potrestaný generálom Čatlošom. Z toho vyvodzujem, že minister dbal veľmi na to, aby sa páni slušne a korektne správali, zasahoval veľmi ostro a vraj v priebehu cesty potrestal 10 až 12 dôstojníkov; následne 6 mladších dôstojníkov, ktorí zaspali, ako aj jeho brat²², ktorý si dovoľoval rôzne veci, dostali hneď po 14 dni domáceho väzenia.

17 Waldemar Erfurth (4.8.1879, Berlín – 2.5.1971, Tübingen). Do hodnosti generála pechoty bol povýšený 1. apríla 1940. V čase študijnej cesty slovenských dôstojníkov bol hlavným ubytovateľom (Oberquartiermeister) OKH.

18 Horst von Mellenthin (31.7.1904, Hannover – 8.1.1977, Wiesbaden), šéf Attacheegruppe na OKH.

19 Ide asi o dôstojníka z nemeckej strany, keďže v zozname slovenskej delegácie sa nenachádza.

20 Friedrich Fromm (8.10.1888, Berlín – 12.3.1945, Brandenburg-Görden), veliteľ záložného vojska.

21 Waldemar Seifert.

22 Vojenský akademik Dušan Čatloš.

23. 8. skoro ráno sme odcestovali autami a autobusmi do pechotnej školy v Döberitz²³, kde sa na miestnom cvičisku konali ukážky. Jedenkrát formálna demonštrácia ľahkých a ťažkých pechotných zbraní a rozčlenenie streleckej roty, ďalej bojová ukážka v ostrých strelbách posilneného práporu. Veľmi dobre pripravená strelba, sledovala sa z dvoch rozličných stanovísk, pričom sa dal vynikajúco rozoznať veľký účinok ťažkých pechotných zbraní, ktoré veliteľ práporu ponechal stáť pred druhým stanoviskom tak, aby boli k dispozícii (vrátane jednej sekcie ťažkých guľometov), a aby bolo vidieť veľkú údernú silu pechoty pri prielome. Slovenskí dôstojníci sa podivovali najmä nad tým, že sa pri strieľaní z ľahkých a ťažkých guľometov, ako aj pri hádzaní ručnými granátmi nebral ohľad na bezpečnostné predpisy, tzn., že sa všetko odohrávalo prirodzene, bez toho, aby sa obraz boja prerušoval vlajkovými signálmi, a. i.

Pred obedom, ktorý sa uskutočnil v Olympijskej dedine, sa konala jej prehliadka aj s jej peknými zariadeniami. Potom o 13,15 sa konal spoločný obed v dome dôstojníkov. Aj tu bolo jedlo znova vynikajúce. K jedlu sme dostali studenú kačicu a mohli sme pritom obdivovať veľmi peknú misu, darovanú jedným z predtým tam odveľených slov. dôstojníkov.

Poobede sa konala ukážka v škole (proti)vzdušnej ochrany jednotiek. Najskôr krátky referát o členení a výzbroji jednej roty. Potom následne príprava jednej divízie pechoty. Napriek zlému počasiu sa zjavili aj letci, ktorí sa približovali útočiac zozadu, prechádzali do letu strmhlav, a už len týmito svojimi výkonmi uvádzali slovenských dôstojníkov do obrovského úžas.

O 16.00 sa začala spiatočná cesta do Berlína. Takmer pre všetkých dôstojníkov bolo veľmi dôležité nakupovanie v Berlíne. Všetci mali so sebou aj civil, avšak s civilom nosili, tak ako s uniformou, svoje hnedé kožené kabáty. Keďže dôstojníci si so sebou vzali nemecké peniaze už v Bratislave, a keďže mohli získať peniaze pri tunajšom kurze približne 5 ku 1²⁴, zdalo sa im všetko nesmierne lacné. Časť dôstojníkov sa zaujímala o kabarety a varieté; iní zase o divadlo, či revue, každopádne mali veľkú chuť niečo podniknúť. Väčšina z dôstojníkov ubytovaných v hoteli Central jedávala so mnou. Tak večera, ako aj raňajky boli vždy veľmi chutné a sýte, a keď sa ešte vezme do úvahy, že sme pri návštevách útvarov vždy dostali ešte ďalšie výborné jedlo, bolo toho čoskoro priveľa. Sám mám pocit, že som napriek pomerne dosť náročnej ceste pribral.

24. 8. skoro ráno sme znovu vyrazili autami a omnibusmi do Wüstorfu, aby sme si prezreli školu obrnených jednotiek. Po úvodnom referáte sa konalo poľné cvičenie, pričom sa predvádzal útok na širokom fronte, ďalej sa ukazovalo nasadenie jednej roty streleckého pluku na obrnených transportéroch. Toto cvičenie bolo veľmi poučné a zaujímavé, bolo možné sledovať silu a nápor, ktorý je tejto zbrani vlastný. Výnimočnú pozornosť vzbudzovalo prevedenie delostreleckej palby a tých momentov boja, ktoré sa pri slovenských cvičeniach nikdy nerobia. Na konci vojaci predvedli jednotlivé zbrane, zariadenia, vozidlá, rozličné tanky a obrnené transportéry (pri tom okúzľujúci žart, že tento transportér bol iba atrapou) (na Západe ešte vraj nemohli byť všetky jednotky vybavené týmto obrneným transportérom). Celé to uzatvárali prednáška a prehliadka blízko ležiacej školy pre motorizovanie vojsk, potom prehliadka školeného vybavenia, technických zariadení, atď., ktoré sa všetky nachádzali na vysokej úrovni. Zo všetkých jednotlivých vecí nás tiež uchvátila jedna z nich, chladiace zariadenie, ktoré môže dosiahnuť až -60 stupňov. V ňom sa testujú motory a aj zbrane, aby sa overila ich výdrž, resp. reakcia motorov, atď. Taktiež nám predvedli všetky motorové vo-

23 Truppenübungsplatz Döberitz.

24 Oficiálny kurz marky voči slovenskej korune (nadhodnotený asi o polovicu) bol 1 RM : 11, 62 Korún slovenských.

zidlá používané pozemným vojskom, od Pkw.²⁵ až po húsenkový ťahač. Údiv Slovákov nad všetkými týmito mnohými motorovými vozidlami a obrovským – rozsiahlym technickým prístrojovým vybavením bol často taký veľký, že títo muži úplne strácali reč.

Prehliadka školy obrnených jednotiek sa skončila raňajkami, takže sme už o 17,00 boli späť na hoteli. Páni tak mali znovu príležitosť sa poobzerať po meste a ísť aj na svoje obľúbené nákupy. Pre jednotlivé veci, ako napríklad fotoaparáty, ktoré boli veľmi obľúbené, dostali títo páni osvedčenie od Hlavného veliteľstva pozemného vojska, že si ich môžu zakúpiť. Pre mnohé ženy sa zakúpili jantárové náhrdelníky, skladacie dáždnyky (v hodnote 37 ríšskych mariek), atď. Slováci sú úplne posadnutí nakupovaním maličkostí, stojanov pre plniace perá, zapaľovačov, a. i., ktoré mohli prirodzene vďaka dobrému kurzu kúpiť oveľa lacnejšie ako na Slovensku.

25. 8. (nedeľa) bol určený ako oddychový deň. Zorganizoval som pre slovenských dôstojníkov trojhodinovú „vyhliadkovú jazdu“, počas ktorej som im ukázal vlastne všetko, čo sa v Berlíne vidieť dá. Páni boli nevýslovne spokojní. Popoludnie mali potom páni celé len pre seba. Večer som bol osobne s dvoma pánmi v „Traube“, kde sa mi vďaka ľsti a úskoku podarilo zohnať miesto. V celom Berlíne sú všetky lokály, kiná, divadlá, varieté, atď. neustále naplnené, čo sa vzťahuje mimo iné nielen na skutočnosť, že ľudia nemajú inú možnosť ako míňať svoje peniaze, ale aj preto, že mnohí dovolenkári si radi vyjdú von so svojimi príbuznými a známymi. V porovnaní s mierom sa situácia na uliciach odlišuje iba v tom, že je na nich menej áut a menšia premávka, a že večer je všetko zatemnené. Čo sa služieb týka, sú zrejme dostačujúce, avšak rozličné státie a čakanie v rozličných hodinách počas nákupov si vyžaduje veľa času a odčerpáva aj sily. V ostatných veciach budilo obyvateľstvo všetkých miest, v ktorých sme boli, dojem spokojnosti. V súvislosti s obliekaním je nutné obdivovať, ako dobre je nemecký ľud zaodetý. Vo všetkých mestách mnoho vojakov a vynikajúca disciplína na uliciach. Mladí aj starší vojaci nám vždy ochotne a správne salutovali.

Po návšteve v „Traube“ pri ZOO s majorom Lavothom²⁶ a Ciprichom²⁷, ktorí boli týmto krásnym lokálom nadšení, chcel ešte kapitán²⁸ Ciprich cestovať metrom. Tam nás aj na stanici ZOO okolo 0,15 prekvapil letecký poplach. Silnú obrannú paľbu bolo počuť aj na stanici metra. Ľudia sa správali úplne pokojne, čo pri trojhodinovom trvaní leteckého poplachu predstavovalo pre Berlínčanov predsa len poriadnu skúšku. Toto bol prvý letecký poplach, ktorý sme v Berlíne zažili. Páni, ktorí sa už nachádzali v hoteli, boli sčasti v protileteckých krytoch, ostatní sa ďalej zdržiavali v svojich hotelových izbách.

26. 8. bola pripravená prehliadka vybavenia jednotiek v Postupime pod velením jedného hlavného intendanta. V Postupime sme si prezreli kasárne Adolfa Hitlera, ktoré postavili po roku 1933, a celé ich vybavenie bolo moderné. Výnimočne zaujímavý bol obed pre čas odpočinku pripravený posádkovou kuchyňou. Popritom mohli páni

- 7 -

uvidieť potraviny a suroviny, ktoré sa používajú vo vojsku. Počínajúc múkou, výrobou chle-

25 Pravdepodobne skratka zo slova Panzerkampfwagen, teda tank.

26 Mjr. gšt. Ladislav Lavotha.

27 Stot. pech. Anton Ciprich.

28 Správne je stotník.

ba, až po mrazené mäso a umelé tuky; k tomu sa im dostalo aj niekoľkých prednášok. Veľmi som ľutoval, že pre Postupim nebola zaradené aspoň krátka prehliadka posádkového kostola a Sans-souci²⁹. Na všetkých miestach, kam sme prišli, sme mali bohatý program a ja som vždy hral úlohu „poháňača“, aby sme vôbec mohli dodržať stanovený časový rozvrh. V tento deň sa práve v čase odpočinku konal konský dostih klusákov. Tak som v čase od 4 do 6 hodiny s asi tridsiatimi páňmi tento závod klusákov navštívil, páni sa pritom veľmi dobre bavili.

Keďže od nedele sa letecký poplach opakoval každý večer, bolo účelné byť v pravý čas v hoteli, čo aj väčšina páňov dodržiavala. Koľkí páni schádzali do PL-krytu³⁰ každý večer neviem, pretože som aj napriek leteckému poplachu vždy dobre spal (nechcel som sa hrať na hrdinu, avšak po dosť náročných dňoch som sa potreboval vyspať, a tak ma páni často prekvapovali tvrdením, že bol poplach).

27. 8. bola naša cesta namierená do Jüterbogu, na prehliadku delostreleckej školy. 13 páňov pechotného kurzu navštívilo vojenskú pekáreň v Tempelhofe, zásobovaciu službu Brannej moci (Wehrmachtbeschaffungsamt), odevnú službu (Bekleidungsamt) na Lehrter Straße.

V Jüterbogu nám ukázali formálne zaujatie postavenia jednou batériou, potom spoločnú paľbu štyroch batérií počas ostrých strelieb, v oboch prípadoch aj prenesenie paľby, ďalej strelbu jednej batérie 21 cm mažiarov, ako aj pozorovací oddiel balónovej sekcie. Tu mohli niektorí z páňov vystúpiť na upútanom balóne. Sám som predtým mal možnosť vystúpiť na upútanom balóne, dokonca až do výšky 800 m, čo bolo najprv nepríjemné, neskôr zaujímavé a poučné.

Po taktiež vynikajúcom obede sa konala prehliadka vybavenia inštruktážneho pluku a jeho pozorovacieho oddielu. Postavenia zbraní malého kalibru (Schröderovo strelecké zariadenie), zameriavanie v teréne, vyhotovovanie máp a leteckých fotografií, mostný odriad, atď. Údiv nad týmito všetkými zariadeniami a vybavením bol veľký. V ten večer sme sa vrátili späť do Berlína až o 19,30.

- 8 -

28. 8. sa konala výnimočne poučná a dôležitá prehliadka závodov Siemens. Uviest tu všetky detaily nie je v mojich silách.

Poobede sa mi opäť dostalo príležitosti navštíviť s asi 25 páňmi dostih v Karlshorste. Večer sa konala večera malého okruhu osôb, organizovaná slovenskými vyslancami³¹, na ktorom sa za nemeckú stranu objavili generál pechoty Erfurth, podplukovník v. Mellenthin a jednotliví páni prideleneckej skupiny. Slovenskú stranu tam zastupovali slovenský personál vyslanectva a slovenský vyslanec Černák³², dvaja ďalší páni z vyslanectva, a okrem páňov ubytovaných v hoteli Adlon ešte podplukovník Baumann³³ a ja. Vďaka Bohu sme dorazili do nášho hotela už okolo 12-tej, lebo o 12,15 bol znova letecký poplach.

29 Sanssouci – zámok v Postupime.

30 Protileteckého krytu.

31 Správne má byť slovenským vyslancom.

32 Matúš Černák (23. 8. 1903 Malá Vieska – 5. 7. 1955 Mníchov), slovenský vyslanec v Berlíne od apríla 1939 do roku 1944.

33 Pplk. Vojtech Baumann.

29. 8. skoro ráno sme vyrazili do Drážďan, na prehliadku školy vzdušného boja Klotsche (Luftkriegsschule Klotsche)³⁴. Školu vzdušného boja Klotsche zriadili pred štyrmi rokmi, takže je výnimočne pekná a vynikajúco vybavená. Program mal obrovský rozsah s čo najpresnejšie pripraveným časovým rozvrhom. Na počesť slovenských dôstojníkov bola vztýčená aj slovenská vlajka. Predstavili nám rôznorodé vybavenie, ako aj rôzne spôsoby výcviku. Znova vynikajúce jedlo s priateľsky naladenou a veľmi dobrou obsluhou, výborné hudobné teleso; skrátka, letci vytiahli všetky tromfy. Okrem niekoľkých malých výnimiek sa mohli všetci páni zúčastniť aspoň krátkeho letu. Nakoniec, potom čo sa v kasárňach ešte raz podávala káva, sme sa za zvukov piesne „Naozaj musím, naozaj musím, von do mestečka“ rozlúčili.

Prespali sme v dvoch drážďanských hoteloch. Počas večera samotného, pri jedle, sme mali súkromie.

30. 8. bol vyplnený cestou vlakom z Drážďan do Brém, kde sme sa ubytovali v dvoch hoteloch. Na večeru sa k nám pridala veliteľ vojnového námorníctva veliteľstva (Dienststelle) v Brémach admirál Kehrhahn.³⁵ 31. sme cestovali do Wilhelmshavenu na prehliadku lodníc a okružnú jazdu po prístave.

Tu mohli naši slov. dôstojníci zhliaďnuť úplne iný druh pracovných Nemcov. Lodenica, samozrejme, bežala na plný výkon; videli jednu ponorku umiestnenú na sklze, krížnik Admiral Hipper, ktorý sa v prístave nachádzal kvôli modernizácii, a plne vystrojenú bitevnú loď Admiral Tirpitz, ktorá bola vďaka náteru vynikajúco maskovaná ako tehlová stavba so zelenými oknami a dverami. Ďalej sme v prístave uzreli ponorky, torpédoborce a torpédové člny. Znalcovi sa prirodzene zdal prístav naozaj prázdny, napriek tomu toto všetko urobilo na Slovákov veľký dojem. Navštívili sme aj dielne a k nim patriace sociálne priestory pre pracovníkov, a potom neskôr sme sa odobrali do kasína na obed. Námorní dôstojníci boli svojím spôsobom veľmi srdeční a milí a rozprúdila sa s nimi živá debata.

Poobede sa konala nesmierne zaujímavá prehliadka veliteľstva skupiny protiletectvej obrany (Flakgruppenkommando – Flagruko). Z pozorovacej veže mohli dôstojníci aspoň raz uzrieť otvorené more (v zálive Jade). Podľa môjho odhadu bol pánom v týchto zariadeniach umožnený pomerne dosť hlboký náhľad, a tak mali pripomienky k filmu, ktorý im ukazovali v Siemense. Súhrn protiletadlového delostrelectva, svetlometov, načúvacích prístrojov a ďalšie podrobnosti nie som schopný, ako neodborník, na tomto mieste ďalej písomnou formou rozvádzať.

Na záver pobytu vo Wilhelmshavene sme navštívili posádkový kostol. Duchovný posádky, ktorý bojoval s flotilou v svetovej vojne³⁶, mal veľmi prostý, ale zároveň veľmi dojímavý prejav, ktorý sa na Slovákoch neminul svojím účinkom.

Navečer sme boli znova v Brémach, a skoro ráno 1. 9. sme cez Münster, Recklinghausen cestovali do Kolína. Tam ubytovanie vo vynikajúcom Domhoteli.

Ešte než opustíme Nemecko, chcel by som vsunúť niektoré zaujímavé osobné rozhovory s mojimi známymi.

Počas návštev jednotlivých škôl, a aj pri námorníctve, som všade narážal na pánov mne osobne známych. Všetok tam vyučujúci personál pozostáva z horlivých a schopných vojakov, z ktorých mnohí majú tú smolu, že musia zotrvať na svojom terajšom služobnom poste

34 Luftkriegsschule (LKS) 1 Klotzsche, pomenovaná podľa rovnomenného letiska Klotzsche v Drážďanoch.

35 Správne kontraadmirál Heinrich Kehrhahn (17.7.1881 – 14.5.1962).

36 V prvej svetovej vojne.

bez možnosti zúčastniť sa na bojových operáciách. A tak dôstojníci, čo doteraz museli ostať v zázemí, dúfajú, že sa im ešte v rámci bojových operácií proti Anglicku podarí dostať sa k nepriateľovi. Veľmi zaujímavé boli vyjadrenia majora Jürgensa zo školy obrnených jednotiek, ktorý má popri železnom kríži aj rytiersky kríž. Tento dôstojník prekročil s jednou obrnenou divíziou Máu pri Sedane a neskôr viedol útok na Boulang³⁷. Vo svojich rozprávaniach neustále zdôrazňoval vynikajúceho ducha jednotlivých vojakov, ako aj svoj údiv nad nimi dosiahnutými výkonmi.

Pri návšteve námorníctva som stretol jedného kapitán-poručika³⁸, ktorý sa zúčastnil akcie krížnika Admirál Hipper pri Trondheime v Nórsku, ako aj rozličných plavieb po Severnom mori. Z jeho rozprávania bolo možné vyrozumieť, aký mal úspech v Nórsku obrovský význam pre vedenie vojny. V jednej chvíli krížnik naháňalo 20 ponoriek a 120 bombardérov a iba vďaka vojenskej šťastene (medzi krížnikom a bombardérmi sa zdvihla nepreniknuteľná stena nepriaznivého počasia) sa krížnik vrátil na základňu so zdravou kožou.

26.8. som sa zúčastnil smútočného obradu na počesť so mnou spriateleneho generála pechoty Volkmana³⁹, ktorý sa smrteľne zranil pri autonehode. Keďže Volkmann bol pred vojnou letcom, zúčastnil sa na obrade vysoký podiel dôstojníkov letectva na čele s generálom poľným maršalom Milchom⁴⁰. Pri tejto príležitosti som sa zhováral s mojím bývalým veliteľom z jazdeckej školy generálporučikom slobodným pánom v Dalwigkom.⁴¹ Jeho najstarší syn – kapitán letectva – ktorý bol pred 3 mesiacmi vyznamenaný rytierskym krížom, je už 5 – 6 týždňov nezvestný.

Ďalej v Hannoveri sa mi počas dvojhodinovej prestávky v cestovaní dostalo možnosti zhovárať sa s jedným mojím bratrancom, ktorý mi povedal, že letecké popluchy a letecké útoky sú naozaj časté. Avšak škody spôsobené letcami sú nepodstatné. Najneprijemnejšia pre civilné obyvateľstvo je vraj skutočnosť, že musia noc čo noc stráviť viacero hodín v PL.-kryte.

Nasledovne v Münsteri vo Vestfálsku som sa počas dvojhodinovej zastávky zhováral s mojou švagrinou (sestrou mojej ženy). Už tri mesiace musia chudénece schádzať noc čo noc v čase od 24.00 do 4.00 do protileteckého krytu. Posledné bomby tam spadli v júli, a to v bezprostrednej blízkosti od jej bytu. Poškodenie na civilných domoch bolo vraj značné. Môj švagor dokonca spomínal škody za približne 6 miliónov. Naproti tomu vojenské ciele, čiže 2 neďaleko ležiace letiská letci nenašli.

Tak sa teda po krásnej a pôsobivej jazde po Nemecku začala 2. 9. v Kolíne cesta po obsadených územiach. Z nemeckej strany sa k nám ešte pridala plukovník Hädrich z Wa.A.⁴²

Po prekročení holandskej hranice v Aachene na nás urobila veľký dojem čistota holandskej krajiny.

Po príchode do Maastrichtu⁴³ na mňa osobne veľmi zapôsobil nemecký vojenský cinto-

37 Zrejme sa tu myslí prístav Boulogne.

38 Kapitänleutnant

39 Helmuth Volkmann (28.2.1889, Diedenhofen – 21.8.1940, Berlin-Gatow).

40 Erhard Milch (30. 3. 1892 Wilhelmshaven – 25. 1. 1972 Wuppertal), generálny inšpektor Luftwaffe, štátny tajomník ríšskeho ministerstva leteckej dopravy.

41 Slobodný pán Franz von Dalwigk zu Lichtenfels (21.4.1876, Düsseldorf – 25.11.1947, Bad Wildungen). Veliteľom jazdeckej školy v Hannoveri bol v rokoch 1931 až 1937.

42 Heeres – Waffen – Amt.

43 Delegácia len prechádzala cez holandské územie, väčší čas tam však nestránila.

rín s bielymi drevenými krížmi. V samotnom Maastrichte: mnoho vojakov, hustá premávka a potom Albertov kanál. Albertov kanál sa na tomto mieste hlboko zarezáva do terénu a doposiaľ nezničený kamenný most, ktorý ponad kanál vedie, leží vo výške 35 – 40 metrov nad ním. Je úplne jasné, že kanál vznikol na tomto mieste z čisto vojenských dôvodov. Dostalo sa nám krátkej prednášky, v rámci ktorej sme sa dozvedeli výnimočne zaujímavú skutočnosť, že jednej údernej jednotke sa vďaka odvážnemu výpadu podarilo zabrániť vyhodneniu spomínaného mosta do povetria. Súčasne sa na útoku podieľali aj klzákové a výsadkové jednotky. Je dosť ťažké pochopiť, ako bolo vôbec možné takúto ohromnú prekážku zdolať. Odtiaľ sme vyrazili ďalej cez lokalitu Eben Emael k pevnosti. Samotná pevnosť je takmer bezo zvyšku zničená a vykazuje množstvo stôp svedčiacich o úpornosti bojov. Pevnosť, ktorá sa skladala z jednotlivých opancierovaných delostreleckých veží a bunkrov, leží na plošine a jej hlavné čelo chráni Albertov kanál zarezaný až 60 m hlboko do terénu. Južnú a západnú stranu chránia umelé široké priekopy a na severnej strane úzka vodná priekopa. Pád pevnosti, kedysi patriacej k najsilnejším a k najmodernejším, bolo možné dosiahnuť oddielmi vysadenými zo vzduchu, ktoré 10.⁴⁴ o 5,30 skoro ráno pristáli na plošine za pomoci klzákov. Tento spôsob vysadenia sme však slovenským dôstojníkom nevyzradili, a hovorilo sa len o vzdušných výsadkových jednotkách. Počas útoku zosadlo 10 týchto lietadiel, každé nesúce približne 6 až 8 mužov s odpovedajúcimi výbušnými náložami. Jedno takéto lietadlo zostrelili, zatiaľ čo ostatné pristáli nedotknuté. Ich výsadky o sile približne 60 mužov potom umiestnili výbušné nálože a nimi spôsobili v opancierovaných vežiach obrovské diery v priemere pol až jedného metra.

Odvtedy však tieto diery zaplnili cementom a pretreli farbou, aby si mnohé návštevy nemohli urobiť predstavu o skutočnom účinku výbušnej nálože. Títo udatní ženisti sa potom bez vlastných strát bránili až do 12.⁴⁵ do 2⁰⁰ ráno, až kým s nimi ďalší oddiel ženistov nenadviazal zvonka spojenie. Náš vlastný údiv nad týmto udatným skutkom a úspechom tohto podujatia, ako aj nad miestom a lokalitou samotnou, bol vskutku obrovský.

Po prehliadke pevnosti sme cestovali ďalej do Lüttichu⁴⁶, kde sme sa napoludnie najedli. Na relatívne málo miestach sme počas jazdy uzreli vojnové škody. Väčšinou to bolo stále to isté, zničené mosty a poškodenie, alebo úplné zničenie domov stojacich okolo, inak ale nebolo podľa čoho usudzovať, že sa cez tieto výstavné ulice, úplne nedotknuté domy a opatrované polia prehnala vojna. Počas krátkej jazdy cez Lüttich sme videli množstvo vojakov, veľa ľudí, fungujúce trhy a mali sme obecný dojem, že prechádzame cez husto obývané, špinavé priemyselné mesto. Privítacia slávnosť, ktorú nám v zastúpení neprítomného pevnostného veliteľa Lüttichu usporiadal jeden major, bola vyslovene veľkolepá. Slávnostné jedlo z rýb ozdobili farbami slovenskej vlajky. Ako vždy, aj tu nám čas ubiehal veľmi rýchlo a poobede sme už boli na ceste a prechádzali sme cez St.Trond, Löwen⁴⁷ do Bruselu. Rovnaké dojmy ako doposiaľ; čistá a udržiavaná krajina. V samotnom Löwene sme mali možnosť uvidieť vyhorenú knižnicu, ktorú zapálili Angličania.

V Bruseli sa všetci dôstojníci ubytovali v hoteli Metropol. Všetky izby mali kúpeľňu a vskutku luxusné vybavenie. Pokúsím sa o stručný opis mojej izby. Do izby sa bolo možné dostať cez malú chodbu, v ktorej stála malá oceľová skriňa na šaty a oceľový nosič na odkladanie kufrov. Do kúpeľne potom viedli samostatné dvere. Nábytok v izbe z mahagónu,

44 10. mája 1940.

45 12. mája 1940.

46 Lutych, Liège v Belgicku.

47 Leuven v Belgicku.

osvetlenie umývadla moderné, v jednom rohu lampa osvetľujúca okolie za pomoci nepriameho svetla, na jednej strane obrovitánske zrkadlo: znova s vlastným osvetlením. Pri pohľade na zrkadlo z postele sa zdalo, akoby bola k tejto izbe pripojená ešte jedna, plus samozrejme vynikajúca lampa na čítanie, a pri posteli telefón. Vstavané skrine, podlaha pokrytá hrubým kobercom. V kúpeľni vstavané umývadlo s osvetlením, celkovo vynikajúce osvetlenie, taktiež vstavaná vaňa – s vlastným osvetlením. Samozrejme, nechýbal ani bidet napojený na vodovod. Z kúpeľne viedli ešte jedny samostatné dvere na WC. Uvádžam toto všetko preto tak podrobne, pretože údiv, najmä u mladých slov. dôstojníkov, bol prirodzene obrovský. To, že sa vďaka tomu darilo mužskému humoru, sa rozumie samo sebou. Ešte sa musím zmieniť o jednej skutočnosti: zväčšovacie zrkadlo s nepriamym osvetlením malo ten efekt, že nasledujúce ráno boli všetci dôstojníci skvelo oholení.

2. 9. večer sme mali približne dve hodiny na to, aby sme sa poobhliadli po Bruseli. Je to imponantné mesto s hustou premávkou v uliciach a s mnohými výrazne namaľovanými ženami.

Večer o 20⁰⁰ sme jedli v hoteli Savoy. Večeru zorganizoval vojenský veliteľ Belgicka generál von Falkenhausen.⁴⁸ Keď sme o 24⁰⁰ opúšťali Savoy, práve začínala zasahovať protiletectká obrana. Napriek tomu sme sa do hotela odviezli omnibusom. Kto chcel, mohol ísť odpocívať; avšak časť zvedavých slov. dôstojníkov sa znovu zaujímala o protiletectký kryt, ostatní prežili ešte ďalšie zážitky v Bruseli.

3. 9. nás naša cesta zaviedla z Brusela cez Charleroi na Aisne na západ od Rethelu, kde nám počas prednášky pri zámku Porcien vysvetlili prechod XIII. zboru cez Aisnu. Na tomto úseku prešiel cez Aisnu aj obrnený zbor generála Guderiana⁴⁹. Ďalšie oblasti, cez ktoré sme potom prechádzali, vykazovali zreteľné stopy vojny. Z Rethelu sme pokračovali cez Charleville, kde pre nás v Dome hlavného Veliteľstva svetovej vojny pripravili veľmi bohaté raňajky. Menu vytlačené v slovenských farbách naznačovalo výnimočnú pozornosť, ktorá aj tu Slovákov veľmi dojala.

Poobede sme navštívili skupinu objektov 505⁵⁰, kde nás čakala prednáška. Prednášal nám generál Weißenberger⁵¹, ktorého divízi⁵² sa počas operácií na Západe, v Belgicku, podarilo v polovici mája tu nachádzajúce sa opevnenia dobyť. Objekt 505 sa delí na skupinu A a B, na ktoré útočila čisto len pechota iba za podpory delostreleckej prípravy trvajúcej 10 minút. Táto prednáška vzbudila výnimočný záujem a údiv slovenských dôstojníkov. K tomu tu môžem uviesť len niekoľko malých detailov. Tak napr. pokoriteľ opevnenia – podplukovník Ger [...]r⁵³ – potom, čo sa mu podarilo ovládnuť objekt B, vydal rozkaz ostreľovať prístupy k objektu A 21 cm mažiarom. Akonáhle sa toto udialo, mohol zhora ovládnuť aj objekt A. Pri vyčisťovacích prácach sa našlo viac ako 250 padlých, ktorých vyniesli z podzemných chodieb. Zároveň sa podarilo zrekonštruovať, že v nich došlo k úporným bojom medzi Francúzmi navzájom. Našli sa 3 – 4 ľudia, ktorí boli navzájom tak prepletení, že im bolo

48 Generál pechoty Alexander von Falkenhausen (29.10.1878, Blumenthal – 31.7.1966, Nassau an der Lahn).

49 Generálplukovník Heinz Wilhelm Guderian (17. 6. 1888 Kulmhof/dnes Chełmno/ – 14. 5. 1954 Schwangau), v čase západného ťaženia v roku 1940 veliteľ XIX. tankového zboru.

50 Werkgruppe 505, ležiaca medzi dedinami Villy a La Ferté s.-Chiers, 7 km juhovýchodne od Carignan a patriaca ku skupine francúzskych opevnení Maginotovej línie v okolí Montmédy.

51 Generálporučík Karl Weisenberger (29.9.1890, Würzburg – 28.3.1952, Kempten).

52 Velil 71. pešej divízií.

53 Meno je prečiarknuté a opravené nečitateľným rukopisom, iste sa jedná o podplukovníka Germera, veliteľa dvoch skupín patriacich II./Inf. Rgt. 191. Zdroj: http://www.festungsbauten.de/la_ferte.htm, 29.10.2009

nutné odťať ruky, aby bolo možné mŕtvoly⁵⁴ od seba vôbec oddeliť a vyniesť. Účinok výbušných náloží pripevnených na pancierových kupolách musel byť neuveriteľný. Veliteľa objektu našli zastreleného, ako sedí za svojím písacím stolom. Udivujúce je to, že straty útočiacich ženistov boli len 6 padlých a 7 ranených. Generál Weißenberger nám ukázal, ako mohol z jednej výšiny vzdialenej približne 5 až 6 km za pomoci ďalekohľadu s 50-násobným zväčšením pohodlne sledovať celý priebeh boja, podobne aj generál Busch⁵⁵ a generál rytier v. Schobert.⁵⁶ Spomínaná divízia potom pri Verdune dobyla ešte približne ďalších 20 skupín objektov. Nedokážem ďalej všetky dojmy, ktoré sme tam všetci získali, opísať tak, ako by to bolo zrejme najviac zaujímavé. Hlavným účelom tejto správy je totiž uviesť, aké obsiahle dojmy získali slov. dôst. počas tejto cesty.

Ďalšia cesta nás priviedla k Maginotovej línii, raz spredu, raz zozadu. Všetky lokality, cez ktoré sme prechádzali, boli viac alebo menej zničené, polia neobrobené, zarastajúce buriňou. V Métach samotných sme už žiadne poškodenia nezaznamenali, a ani na vidieku toho vo všeobecnosti nebolo veľa. Tunajšie obyvateľstvo sa už z veľkej časti vrátilo. Méty samotné vzbudzovali menej príjemný dojem, čomu zodpovedalo aj ubytovanie v až 8 rozličných hoteloch, ktoré sčasti podliehali armádnemu vedeniu. V porovnaní s predchádzajúcim ubytovaním v Bruseli bolo toto veľmi biedne. Najedli sme sa vo veľkej sále miestneho staničného hostinca. Vyhľadovať nás tam samozrejme tiež nenechali.

4.9. sme pokračovali v ceste po Maginotovej línii⁵⁷. Popri tom sme si na ceste Méty – St. Volt prezreli malú dedinku, ktorá bola dobytá v rámci druhej fázy vojny proti Francúzsku. Tu sme si mohli urobiť predstavu o účinku nemeckých granátov na francúzske bunkre z nekvalitného betónu. Betón tu bol úplne vymrvený. Taktiež sme mohli zhliadnuť účinok protiletadlového delostrelectva na pancierové kupoly. Tak sa aj tu ukázalo, podobne ako už v prípade Eben Emael a skupiny objektov 505, že v dispozícii francúzskych opevnených objektov došlo k viacerým chybám. Najčastejšie chýbali zákopy pre pechotu a vzájomná ochrana pancierových kupol. Naposledy spomínaný objekt bol kvôli podpore umiestnený na okraj lesa, čo sa mu však stalo osudným. V priestore Zweibrücken-Pirmasens sme mohli pozorovať jeho pendant – nemeckú skupinu objektov patriacu k Západnému valu. Už len na základe dispozície sa ukazovalo, že v protiklade k málopočetným pancierovým kupolám Maginotovej línie tu stál väčší počet bunkrov. Všetky tieto bunkre boli umiestnené takým spôsobom, aby sa nielen mohli podporovať navzájom, ale aby línia bunkrov – vo väčšine prípadov – dosahovala hĺbku 1 – 3 km, čo bolo v kontraste s francúzskou líniou, kde bunkre ležali iba jeden vedľa druhého a prielom na jednom úseku znamenal pád celej línie. Mohli sme tiež na príklade jedného strelbou poškodeného bunkra⁵⁸ posúdiť kvalitu betónu. Tu betón vydržal, zatiaľ čo v prípade francúzskych bunkrov, ako som už predtým spomínal, sa betón vymrivil až z neho vytŕčali železné tyče. Pod zemou vedúce spojovacie chodby boli v protiklade k Maginotovej línii obložené drevom, ubytovne mužstva hygienickejšie, ako poste, závesné lôžka, atď. Ešte musím zopakovať, že počas jazdy od hranice z dediny Gnar-

54 Pôvodne napísané ľudia prečiarknuté a nadpísané slovo mŕtvoly.

55 Generálplukovník Ernst Busch (6.7.1885, Essen-Steele – 17.7.1945, Londýn). Počas západného ťaženia velil 16. armáde.

56 Generálplukovník Rytier Eugen von Schobert (13.3.1883, Würzburg – 12.9.1941, východný front). Počas bojov na Západe velil VII. armádnemu zboru.

57 Francúzsky systém opevnení na severnej a východnej hranici krajiny (nazvaný po vtedajšom ministrovi obrany Andrémm Maginotovi). Budovaný bol v 30. rokoch 20. storočia a zameraný proti útokom Nemecka.

58 nemeckého.

gemünd⁵⁹ do Zweibrückenu bolo hneď možné pozorovať – v protiklade k francúzskej strane – že v pásme Západného valu sa polia aj naďalej obrábajú. Taktiež v zničených lokalitách, ktoré veľmi utrpeli, bolo badať usilovné pracovné nasadenie Todtovej organizácie⁶⁰. Návrat civilného obyvateľstva bude umožnený až vtedy, keď bude všetko znova v poriadku. Mohol som si tiež nakrátko odskočiť do Saarbrückenu, aby som navštívil moju matku a sestru, ktoré sa 1. 8. po neprítomnosti trvajúcej 11 mesiacov vrátili do Saarbrückenu. Život v Saarbrückene sa už znova úplne rozbehol. Všetky životne dôležité prevádzky – s výnimkou dodávky plynu – sú opäť v poriadku. Škody spôsobené nepriateľskou činnosťou boli úplne minimálne. Škody spôsobené zimou vraj ale boli enormné. Tak napríklad, len v Saarbrückene bolo potrebné úplne vymeniť 60 000 záchodových mís.

V Pirmasense sme si urobili zastávku na obed. Pirmasens samotný sa vyzdobil vlajkami. V predošlý deň sa totiž oslavoval symbolický návrat⁶¹ do mesta. Popoludní sa konala prehliadka francúzskej skupiny objektov Simser Hof⁶² z francúzskych obranných objektov Bitach.⁶³ Skupiny objektov Simser Hof, Hochwald a ešte jedna ďalšia skupina objektov sú úplne nepoškodené a vzdali sa až 30. júna, potom čo generál Huntsinger⁶⁴ zaslal ich veliteľovi osobné posolstvo. Z dovtedajšej posádky približne 900 mužov skupiny objektov Simser Hof tu ostal jeden inžinier nadporučík a 11 francúzskych vojakov, aby zabezpečili technickú prevádzku. Vďaka tomu sme si mohli prezrieť detaily úplne nepoškodeného objektu. Delové veže s 7,5 cm a 13,5 cm delami, otočné a zaťahovateľné, guľometné veže, sklady munície. Napríklad, objekt mal na sklade 5 miliónov kusov pech. streliva. Povožili sme sa hore-dole elektrickou železnicou 3 km pod povrchom. Podzemné kasárne a veľké technické zariadenia pre prevádzkovanie poľných kuchýň, vetranie, atď. sa nachádzali 40 m pod povrchom. Posádka pôsobila v objekte bez prestávky celý jeden rok. Povedali nám, že francúzski vojaci, ktorí tu zostali, vôbec nechceli byť ubytovaní v kasárni vonku. Svetlo a slnko sú im nepríjemné a hovorí sa o takzvanej betónovej chorobe. Čo sa nemeckých vojakov v tomto objekte týka, obecné ich striedali každé 2 – 3 týždne. Keď má niekto možnosť uzrieť takýto veľký a nedotknutý objekt, musí si položiť otázku, k čomu bolo takéto plytvanie, keď nedokázalo zastaviť nemecký postup.

Z objektu Simser – Hof naša cesta viedla ďalej cez Hagenau do Štrasburgu. Po celej tejto trase sme nachádzali len málo známkov vojny. Počas celej jazdy som videl veľké krátery po výbuchoch na cestách, ktoré spôsobili Francúzi vždy na takých miestach, kde kvôli močiaru na jednej a zrázu na druhej strane bolo veľmi ťažké tieto miesta obísť. Napriek tomu sa postup ani v týchto miestach nezastavil. Do Štrasburgu sme nanešťastie prišli veľmi neskoro, takže bola povolená len pochmúrna a krátka návšteva.

O 20.00 sme opúšťali Štrasburg, aby sme za úplnej tmy dorazili okolo 22. hodiny do Karlsruhe. Tu na mňa čakalo neobyčajné prekvapenie. Okrem jedného starého granátника

59 Názov lokality je neistý, nepodarilo sa ho overiť.

60 Organizácia Todt (Organisation Todt) – išlo o útvar pre stavebné práce, ktorý vznikol v roku 1938 pod vedením generálneho inšpektora nemeckých cestných komunikácií Fritza Todta. Táto organizácia bola poverená stavbou vojenských zariadení. Po vypuknutí vojny opravovala poničené mosty, železničné trate a cesty v Nemeckej ríši i na okupovaných územiach a realizovala opevňovacie práce. Na konci roku 1944 mala táto organizácia 1,36 milióna civilných robotníkov i robotníkov na nútených prácach.

61 Návrat obyvateľov mesta.

62 Simserhof vo Francúzsku.

63 Zrejme sa myslí skupina opevnení Maginotovej línie v okolí francúzskeho mesta Bitche.

64 Charles Huntzinger (25.6.1880, Lesneven – 1.11.1941, Le Vigan), veliteľ 2. francúzskej armády, ktorý je známy tým, že podpísal 22. júna 1940 v Compiègne za francúzsku delegáciu prímerie s Nemeckom.

telesnej stráže (Leibgrenadier) bol prítomný aj nový veliteľ mesta Karlsruhe a môj bývalý nadriadený z čias mojich štúdií na pechotnej škole, ktorý najprv spoločne s nimi povečeral, pozdravil slovenskú delegáciu, a napokon so mnou ešte dlhú chvíľu posedel.

5. 9. sme išli po jednej z najkrajších diaľnic, ktorá viedla cez Pforzheim, Stuttgart, Ulm do Mníchova, kde sme dorazili okolo 13. hodiny. V Mníchove bol pre nás pripravený nabitý program. Ubytovanie vo veľmi dobre fungujúcom hoteli Continental. Po príchode obed v hoteli. O 15,30 uvítanie všetkých dôstojníkov vo Vlajkovej sále hlavného veliteľstva pánom veliacim generálplukovníkom von Wachenfeldom⁶⁵, potom jeden a pol hodinová vyhlídková jazda po Mníchove, večera v hoteli, a nakoniec za prítomnosti pána veliaceho generálplukovníka jednoduchý pánsky večer v krásnom kasíne Leiberských kasární. O 23.00 sme boli späť. Väčšia časť slovenských dôstojníkov bola poriadne unavená. Niektorí ale ešte vyrazili do mesta, a tak ich prekvapil zvyčajný letecký poplach.

6. 9. jazda po diaľnici k Chiemsee. Prehliadka nového zámku Herrenchiemsee. Plavba parníkom k hostincu pri diaľnici. Hostinec je moderne zariadený a momentálne daný k dispozícii ako lazaret pre zotavujúcich sa vojakov. Tam sa jedol obed. Ideálne počasie podporilo dojem z tohto výletu.

Generál v. Wachenfeld sa objavil osobne tak v hostinci, ako aj pri rozlúčke večer. Minister tiež dostal k dispozícii pre rozlúčku čestnú rotu. Týmto spôsobom sa ceste do Mníchova dostalo dôstojného zakončenia.

Stručne povedané môžem konštatovať, že cesta bola zaujímavá a veľmi poučná, a tiež aj že na pána ministra Čatloša a jeho dôstojníkov urobila veľký dojem. Ak vezmeme do úvahy množstvo nových dojmov, tak bola táto cesta pre slovenských dôstojníkov veľmi náročná.

Každý deň prinášal niečo nové a vždy niečo náročnejšie, a to bez toho, aby vznikol pocit, že niektorá z dovtedy vykonaných prehliadok bola zbytočná.

S mnohými slovenskými dôstojníkmi som sa zhováral o ich dojmoch a zistil som, že od údivu nenachádzali slová. Všetci sú cestou nadšení. Mierne rušivo pôsobila skutočnosť, že len polovica zo slovenských dôstojníkov rozumela nemecky, veľa času sa premárnilo tlmočením. Takisto aj počet slovenských dôstojníkov – 70 – bol veľmi vysoký. Na podobnú cestu by sa nemalo pozývať viac ako 30 dôstojníkov.

Pán minister osobne držal svojich pánov v železnom zovretí a pri pochybeniach energicky zasahoval bez toho, aby sa to navonok prejavovalo. Týmto spôsobom zanechala po sebe veľká delegácia z hľadiska disciplíny veľmi dobrý dojem.

Z mojej strany môžem konštatovať, že celá krásna cesta mala vydarený a harmonický priebeh.

podpis rukou

*Bundesarchiv – Militärarchiv Freiburg, f. Verbindungs-Kommandos und Stäbe,
Bestandssignatur RH 31/4, Archivssignatur 24.*

65 Edmund Wachenfeld (24.11.1878, Mulhouse – 4.12.1958, Gräfeling). V čase návštevy slovenských dôstojníkov velil VII. oblastnému veliteľstvu (Wehrkreis VII).

Dokument 2

SPRÁVA O DOJMOCH Z CESTY SLOVENSKEJ DELEGÁCIE PO NEMECKU A OKUPOVANÝCH ÚZEMIACH V AUGUSTE A SEPTEMBRI 1940 OD STOT. PECH. ANTONA CIPRICH A.⁶⁶

Stot. pech. Anton Cipri ch
Vysoká vojenská škola⁶⁷.

RELÁCIA

o ceste po Nemecku
v dňoch 22/8 – 7/9.1940.

Zpráva, že veliteľstvo voj. školy⁶⁸ pripravuje zájazd frekventantov do Nemecka, ma veľmi potešila.

Veď zraky v posledných rokoch sa upierajú na Nemecko a jeho ohromné úspechy politické a vojenské. Mal som príležitosť vidieť už viac razy nemeckých vojakov.

Prvý raz bolo to na jeseň r. 1938, keď nemecká armáda pochodovala do Sudet.

Potom bližšie bolo mi možné pozorovať veľkú nemeckú armádu za vojny Nemecko-poľskej.

Dva razy mal som možnosť vidieť výcvik nemeckých vojakov na Tureckom vrchu⁶⁹, dva razy výcvik vo Viedni, ale to všetko bolo len nepatrný diel, ktorý nepostačil k tomu, aby som si urobil celkový obraz o nemeckej armáde a jej zdatnosti.

66 V čase konania cesty Cipri ch študoval na oddelení generálneho štábu Vysokej vojenej školy. Od konca júna 1941 do decembra bol v poli najskôr v rámci 1. divízie Armádnej skupiny a po reorganizácii Rýchlej divízie. V marci 1942 odišiel ako frekventant Vysokej vojenej školy na východný front vo funkcii prednostu 2. oddelenia štábu Rýchlej divízie. Po návrate domov v máji 1942 bol pridelený na MNO. 1. januára 1943 bol povýšený na majora gšt. V nasledujúcom období postupne velil zložkám pechotnej školy v Pezinku a v Nitre. V októbri 1943 odmietol odísť na východný front, v dôsledku čoho musel opustiť postavenie dôstojníka gšt. a bol preložený do skupiny dôstojníkov pechoty. Stal sa veliteľom II. výcvikovej skupiny a veliteľom posádky v Dolnom Kubíne. 1. 3. 1944 sa stal prednostom 4. odd. Veliteľstva pozemného vojska v Banskej Bystrici. Paradoxne napriek obsahu publikovanej správy sa Cipri ch pomerne aktívne zapojil do odboja. Podľa viacerých prác spolupracoval s Obranou národa, neskôr aj skupinou Flóra, v roku 1944 mu bola zverená dôležitá úloha, zabezpečiť materiálnu stránku ozbrojeného protifašistického vystúpenia slovenskej povstaleckej armády. Bol aktívnym účastníkom SNP, neskôr po prechode do hôr veliteľom 4. partizánskeho pluku (po reorganizácii vo februári 1945 brigády). Po vojne slúžil v čs. armáde, po nástupe komunistov k moci bol v marci v hodnosti plk. preradený do zálohy. V apríli 1948 emigroval z ČSR, za čo mu bola odňatá hodnosť plukovníka. Neskôr sa usadil v USA, kde aj zomrel. Vojenský historický ústav Bratislava, Kmeňový list Antonína Cipri cha. Vojenské osobnosti československého odboja. 1939-1945. Praha 2005, s. 43.

67 Správne Vysoká vojenná škola.

68 Vysokej vojenej školy.

69 Ide o územie nachádzajúce sa v Schutzzzone Slowakei (Ochranná zóna Slovensko) – na Tureckom vrchu bolo dislokované Veliteľstvo cvičiska Malé Karpaty spolu s podriadenou strelnicou pre pozemné vojsko.

Úspechy nem. armády za svetovej vojny⁷⁰ boli ohromné, ale úspechy novej nac. soc. nemeckej armády v bojoch v Poľsku, a na západe sú zázrakom a nemajú v dejinách príkladu.

Vidieť celkový obraz zeme, štátu ktorý v najkratšom čase povalil až desiatky iných štátov, je príležitosť jedinečná.

Za svojej cesty po Nemecku mal som možnosť vidieť mnoho vecí nie len v samotnom Nemecku, ale vidieť tiež západné bojisko zo svetovej a terajšej vojny, Holandsko, Belgiu a Franciu.

Aby som mohol podať svoj vlastný obraz z toho hľadiska, ktoré ma najviac zaujímalo, dovoľujem si rozdeliť na niekoľko častí, bez ohľadu na postupnosť jednotlivých dní. Ja osobne hľadel som získať si poznatky z týchto stránok:

1. Aký dojem urobila na mňa armáda nemecká, ktorej mnohé odvetvia som mal príležitosť vidieť, armáda, z ktorou úzko spolupracujeme a z ktorej berie naša armáda svoj vzor pre budúcnosť.
2. Aký je celkový život v terajšom Nemecku, v Nemecku, ktoré otriaslo základňou Európy.
3. Západné bojisko.
4. Aký som mal celkový dojem z prijatia, ktorého sa nám dostalo, o pomere slov.-nemeckom.
5. Celkový dojem z mojej cesty.

Postupne sa budem snažiť podať obraz, aby verne zostal v jednotlivostiach uvedených bodov 1 – 5.

ŽIVOT V TERAJŠOM NEMECKU.

Veľký úspech nemeckej armády od ťaženia v Poľsku až do terajších dní musí mať niečo spoločného z celkovým životom tejto zeme, lebo vieme, že armáda je len vtedy silná, keď má úplnú podporu občianstva.

Aké že môže byť vtedy to občianstvo, keď sa môže honosiť najobávanejšou armádou na svete?

Armádu v modernom slova smysle môže mať len národ, alebo štát, ktorý sám o sebe je na výške doby po stránke kultúrnej, civilizačnej, hospodárskej a duchovnej.

Nevidel som krom fotografií časopisov vzhľad v Nemecku. Preto som s nedočkavosťou čakal východ slnka dňa 23. septembra⁷¹, keď som sa prvý raz ocitol na nemeckej pôde, po ktorej som mal cestovať celé 2 týždne.

Cesta do Berlína cez Bohumín a Vratislav zanechala vo mne prvý krásny dojem.

Nebudem sa tu šíriť o tvárnosti zeme. Mám pri popisovaní na mysli to, čo stvorila ľudská ruka. Hovorilo sa často a veľmi veľa o ťažkých životných podmienkach Nemcov, o ich živorení atď. Môj prvý obraz, ktorý som si mohol utvoriť už vo vlaku, bez toho, že by som bol s niekým hovoril, bol ten, že Nemecko je na vysokom stupni civilizácie.

Kultúry vzorne obrábané, vkusne upravované polia a domy. Toto opravdu im môžeme závidieť – človek nerozozná podľa vzhľadu domov dediny od miest. Sedliacke domy sú upravené po vzoru víl. Koľko asi obyčajní ľudia vynaložili peňazí na stavbu takýchto domov?

⁷⁰ Myslí sa 1. svetová vojna.

⁷¹ Ide o omyl. Do Nemecka slovenská delegácia dorazila 22. augusta.

Počul som síce a čítal som tiež, že nemecká vláda bedlivo sa stará o to, aby nemecký občan býval hygienicky, ale nečakal som takýto výsledok.

Či už nemecký príslušník je nútený vládou stavať takéto domy, alebo sám so svojej záľuby, alebo si je vedomý toho, že len v zdravom dome môže vychovať zdravé pokolenie, skutočnosť je tá, že celkový obraz na tieto vkusné a krásne staveniská utvrdzuje nás v tom, že nemecký občan je na vysokom stupni civilizácie. A nielen samotné domy, ale i všestranná čistota a smysel pre vkus je badať na prvý pohľad i pri úprave okolo budovy samotnej.

Pri každom takomto domku je zahrádka, u jedného menšia, u iného väčšia. Zdá sa, akoby patrila k samotnému domu a bola jeho súčasťou. V každej takejto záhradke je mnoho kvetov, záhonky vhodne upravené. A všetko ostatné, čo patrí k budove a k majetku domu, má svoje miesto. Ani samotné naštiepané drevo neleží rozhádzané, ako to vidieť často u nás, ale je poukládané na vhodnom mieste.

Zásah štátneho aparátu a jeho vplyv na hospodára je badať na mnohých miestach.

Tak napr.: V celom Nemecku bolo vidieť len jeden druh kráv, ktoré sa osvedčili.

Táto vzorná úprava obydli nie je len na dedine. V samotných mestách je kus civilizácie. Mestá na vonok sú veľmi čisté. Výklady zaujímavo usporiadané, aby vábili obecnstvo.

Mnoho sa hovorilo o ohromných autostrádach. Človek si to nevedel ani dobre predstaviť. Cesta však ukázala aká práca to musela byť, behom niekoľkých rokov vybudovať tak ohromné komunikácie. Autostrády, ktorých je v Nemecku hotových asi 50.000 km, ako som sa dozvedel. Tieto diaľkové cesty majú nielen ohromný význam hospodársky, lebo spojujú hlavné a väčšie mestá ríše, ale tiež vojenský význam, ako sa ukázalo v tejto vojne.

Rýchle a včasné zásobovanie armády zaistili práve tieto diaľkové cesty, po ktorých stále a bez prekážok mohli cirkulovať ohromné kolony s materiálom a vojskom.

Pri prehliadke zámku bavorského kráľa v Chiemsee vpadla mi myšlienka na vtedajšiu dobu kráľov a srovnal som ju z terajším vedením.

Keď som tieto dve doby srovnával, nemohol som nenadobudnúť presvedčenia, koľko dobroty pre nemecký národ a nemeckú vlasť urobil ich vodca Adolf Hitler. Stará sa celou silou o úpravu celej ríše, stará sa o stavbu ohromných ciest, ktoré prispievajú k všeobecnému blahu nemeckého národa. Keď mnohý nemecký občan snáď v duchu cítil určité daňové bremeno, teraz vidí výsledok a musí byť za to hrdý a povďačný nemeckému vedeniu.

Zázračný kus práce a vytrvalosti je vidieť na každom kroku, úpravou domkov jednotlivcov počínajúc, výstavbou ohromných diaľkových ciest končiac, či už na stavbe iných komunikácií, ako podzemných dráh, železníc, betonovania a asfaltovania ciest, prestavbou Berlína, stavbou ohromných komplexov budov pre spoločné účely, stavbou kasáreň, výrobou materiálu všetkého druhu, stavbou pevností na Westfallu⁷² a to v niekoľkých rokoch.

Tu sa už nedá pochybovať o tom, že o toto sa zaslúžili jednotlivci, ale je dôkazom toho, že tu museli pracovať všetci dohromady a pracovať s chuťou, lebo len takto si môžeme vysvetliť zázrak niekoľkých rokov.

Okrem silnej ruky s hora, muselo byť i porozumenie u ostatných, nemecká presnosť a dôkladnosť do najmenších detailov má na výsledku veľký podiel.

Ja v duchu často som sa ocitol v našej krásnej domovine a srovnával som ju s Nemeckom. Koľko nám ešte chýba a ako dlho to bude trvať, keď by sme sa dali s chuťou do roboty, aby sme dohonili Nemcov.

72 Myslí sa tu Westwall, tj. Západný val, reťaz pozemných opevnení západných nemeckých hraníc tiahnucich sa naproti Maginotovej línii (okrem toho aj pozdĺž hraníc s Belgickom a Holandskom).

Je pravda, že náš štát je chudobnejší a menší, ale je jedinečne krásny. Prečo nie sme tam, kde sú Nemci? Akú vinu môžeme mať sami na tom?

Náš ľud je predsa taký skromný, dobrý a pracovitý. A tu zase musím prísť k záveru, že sami na tom nemáme viny. Boli sme dlhé storočia v porobe nesamostatní a nebolo nám možné, robiť si svoje veci po našom, upraviť si svoju domovinu po svojom, len tak, ako iní chceli.

Pri srovnaní štátu nemeckého s vlastným štátom, môže človek oceniť čo znamená sloboda národa pre národ sám a pre jeho budúcnosť. Tolko o celkových dojmoch, ktoré som získal z celkového pohľadu v Nemecku.

Aké je to so samotným nemeckým národom podľa jeho chovania a jednaní v dobe môjho pobytu v Nemecku?

Hlavné znaky nemeckého charakteru boli mi už známe z doby predošlej, ktoré sa vystupňovali a vyvrcholili za doby nacion.-socialistického režimu Adolfa Hitlera. Ale ako tieto znaky budú sa zračiť v terajšej dobe o bytie a nebytie? Aký obraz robí na cudzinca nemecký občan? I keď mám príležitosť, stýkať sa s členmi nem. misie⁷³ denne, predsa pojala ma túha, podívať sa na vlastný život Nemca vo vlastnom domove, pretože predsa v cudzine žijúci nemecký občan môže snáď trošku pridávať na svojom dobrom vystupovaní, ktoré snáď by doma ani tak dôsledne nedodržiaval. Prvý dojem je vždy a ostáva trvalý. Od Nemcov, vojakov, ktorí sú u nás na Slovensku, musíme sa mnohému priučovať. Síce nemal som príležitosť nahliadnuť do života venkovana a robotníka. Beriem to, čo som videl a videl som život v meste v prvej rade, v samotnom Berlíne, a ďalej potom v rôznych čiastkach nemeckej ríše. Celková inteligencia je ovšem veľmi dobrá, chovanie vždy primerané a dobré, či už to bol sprievodca vo vlaku, alebo príslušníci v hoteloch, alebo na iných miestach Nemecka.

Nacion.-social.⁷⁴ vychoval z nemeckého občana príslušníka oddaného veľkej myšlienke.

Keď si spomenieme na zašlé roky, koľko politických strán bolo v Nemecku, koľko komunistov a ako to vyzerá teraz, musíme priznať, že sa nac. soc. podarilo, za niekoľko rokov pretvoriť city toľkých miliónov ľudí roztrieštených na rôzne strany.

Akými prostriedkami toho dosiahli? Hitler dobre pochopil, že pretvorenie národa a obroda musí započat' u najmladších. Preto nešetril nákladmi a vynaložil všetky prostriedky k výchove mládeže. Staval verejné budovy pre tento účel. Mládež pripravoval v boji za myšlienku nac. social. duševne i telesne. Duševne pestoval charakter mládeže stálymi prednáškami a propagandou.

Telesne pripravoval mládež na boj tým, že nechal pre mládež zariadiť ihriská, telocvične, kúpaliská, a strelnice. Tak v každej dedine najdeme strelnicu aspoň improvizovanú, aby už mladí mali možnosť, zacvičiť sa v umení streleckom a starí, aby sa mohli zdokonaľovať.

A to sa mu i podarilo. Mládež rozhodne je najoddanejšia časť národa svojmu otcovi, ktorého nie len ctia a poslúchajú bez reptania a kritizovania, ale ktorého pokladajú tiež za ideál nemeckého občana.

Postačí, že to povie „Führer“. U nich o tom nie je debat, či je to dobré, alebo nie. O tom jednoducho nedebatujú. Jeho rozhodnutie pokladajú „za sväté“. Pamätám sa ešte na jednu debatu v Berlíne, keď sme v noci za leteckého poplachu sedeli v podzemnej dráhe.⁷⁵ Skoro som prejavil radosť nad tým, že angličania sa dostali nad Berlín. Nie preto, že by som Angličanom nadržoval, ale z dvoch dôvodov.

73 Myslí sa Nemeckej vojenskej misie a Nemeckej leteckej misie.

74 Nacionálny socializmus.

75 Nález z 25. augusta 1940.

1. Sám na vlastnom tele pocítil opravdový nálet.
2. Budem môcť pozorovať ľudí v okamžiku, keď im hrozí nebezpečie zo vzduchu.

Chcel som vedieť aký psychologický stav vyvolá na občanoch, nevojakoch, tento anglický nálet.

Aby som sa dostal k svojmu prípadu: Bol to prvý nálet ostrejší na Berlín. A že nálet trval niekoľko hodín, mnohí z prítomných začali vojenské debaty. Keď ohliadnem na poriadok a disciplínu za poplachu, keď nikto nesmie objaviť sa na ulici, ale všetci musia vyhľadať si najbližší kryt, ľudia predsa i pri najväčšej mlčanlivosti a trpezlivosti pustia sa do nevinných debát.

Pravda, bolo mnoho tých, ktorí sa smiali bezstarostne a neváhali by, opustiť kryt a vyjsť na ulicu, aby na vlastné oči videli odohrávajúci sa boj a i tí, ktorí za najväčšej bubnovej palby v krytu kľudne podriemovali. To boli hlavne tí mladí, ktorí práve dorastajú.

Starí a starší púšťali sa ovšem i do debát a mal som príležitosť počúvať i toho, ktorého palba znervózňovala. Neváhal verejne byť rozzlobený na Angličanov, že ho nenechajú spať, ale i na samotných obráncov Berlína, že pustia tak ďaleko Angličanov. Máme toľko letectva a delostrelectvo, prečo dovidia Angličanom dostať sa nad Berlín a čudoval sa, že Nemci už dávno nesrovnali anglické mestá a neobsadili už celú Angliu.

Vysvetľovanie z vojenského stanoviska, aká je ťažká obrana v noci, ho neuspokojili. Ale vysvetlenie, že dobu, kedy Nemci vniknú do Anglie zvolí „Führer“ samotný, mu postačila natoľko, že prestal viac debatovať a tvár sa mu vyjasnila. Z tohto malého príkladu možno vidieť, čo znamená u nich Adolf Hitler. Zaujímaví a zvláštni sú Nemci.

Majú radi poriadok a pevné vedenie a disciplínu. Nie na prázdno povedal veľký nemecký Bismarck: „Nemec nebojí sa nikoho krom Boha a hromu a váži si toho, koho sa bojí.“

Život v Nemecku ide normálnym tempom. Na prvý pohľad nie je ani možné spozorovať, že tento veľký štát vedie veľkú vojnu. Snáď ruch na cestách je trochu menší a vo veľkých mestách ako aj na nádražiach je viac vojska, ako za normálnych pomerov.

Pri väčšej opatrnosti a pozorovaní zistíme, že železničné stanice sú preplnené vojskom. V samotných mestách známky o vedení vojny nemeckým štátom je pozorovať vo výkladoch. Výklady sú síce plné, ale mnohé veci sú nepredajné, alebo predajné len na lístky, či už ide o potravné články, alebo články textilné.

Obmedzenie nákupu hneď od počiatku vojny má svoje výhody a nevýhody. Nevýhodou má v tom, že jednotlivci nemôžu nakúpiť, čo by k svojmu úplnému pohodliu potrebovali. Výhoda ovšem z hľadiska zaistenia zásobovania celého štátu a spravodlivého rozdelenia potrebných článkov životných je veľmi veľká. Riešenie na prvý pohľad je veľmi prísne, ale jediné správne. Pamätám sa ešte dobre na nedostatok cukru na Slovensku a ako k nemu došlo.

Za vojny, keď určitý štát nemá možnosť voľného medzinárodného obchodu, objaví sa nedostatok určitých vecí. Mnohí ľudia so zásobami peňazí. Zo ziskuchtivosti, alebo zo zlomyseľnosti nakupujú veľké zásoby pre seba, aby mali pre prípad dlhej vojny, keď sa objaví tento nedostatok, alebo aby mohli neskoršie potom tieto články s ohromným ziskom predávať, zatiaľ čo chudoba, ktorá žije so dňa na deň s ušetreného a vyrobeného peniazu, nemôže si nakúpiť žiadnych zásob.

Viedlo to nielen k tomu, že mnohé zásoby zbytočne ukryté ležaly a nemohli byť použité. Na druhej strane tento nákup o závod budil nervozitu a nepokoj u obyvateľstva, preto že za prvé, čo vlastne, aká budúcnosť ich čaká. Za druhé, mal obavu, že objaví sa skoro nedostatok, z čoho dostával strach a neistotu, i keď tento hromadný nákup nemusel mať za následok nedostatok.

Rozdelenie na lístky v čase vojny je veľmi správne a mimo toho spravodlivé, lebo zaručuje stejnomerné rozdelenie potravín, a má význam v tom, že zaručuje vždycky kontrolu zásob.

Pravda, tento systém nie je tak pohodlný pre ľudí. Vyžaduje časté poučovania a väčšej námahy a sebazaprenia občianstva: mnohí, hlavne chudobnejší, dobre pochopili správnosť tohto systému. Každý vie, že určitú dávku potravín, má zaistenú a nemusí sa obávať nedostatku, ktorý by mohol vzniknúť pri voľnom nákupe. A táto bezstarostnosť sa javí u ľudí.

Večeri v mestách sú rušnejšie ako v mieri. Verejné miestnosti, reštaurácie, hotely, zábavné miestnosti, divadlá, sú každý deň v pravom slova smysle preplnené. Ako som už uviedol, nikde nebadáme vojennú nervozitu, alebo paniku.

Cudzinec, ktorý by zablúdil do Nemecka nepozná, že tento štát vedie vojnu, až snáď večer, keď nastane úplné zatemnenie po celú noc, keď musí opustiť svoju posteľ a ponáhľať sa do protiletadlového krytu.

Celý nemecký národ je úžasne jednotný, snáď jednotnejší ako bol pred touto vojnou.

Jedno je isté a o tom každý nemecký občan je presvedčený, že boj proti Anglii musí byť vybojovaný.

Angličan je ich najväčší nepriateľ a toho musia ešte odstrániť, v tom sú všetci za jedno.

Chovanie sa nemeckých občanov k cudzincom na verejnosti je laskavé. Ľudia veľmi ochotne dávajú žiadané vysvetlivky. Celkovo vzato v celom Nemecku v všetkých, či už vojenských, alebo nevojenských osôb je veľká disciplína pri každom ich počínaní a smysel pre poriadok na každom mieste vžitý a presne zadržovaný.

Disciplína myslím je daná nielen vojskom, ale vojaci ju prijímajú od občanov, len ju viac utužujú a prehľbujú.

Celkovo zhrnuto: Nemecký národ má svoje krásne vlastnosti, ktoré mu umožnili terajšie víťazstvo.

Disciplína, poslušnosť, úplná dôvera, úcta a oddanosť k terajšiemu vedeniu a oddanosť k vedúcej myšlienke je podnetom k víťazstvu, lebo v týchto veciach je sila národa a cena, o ktorú sa môže nemecký „Führer“ Adolf Hitler opierať.

NEMECKÁ ARMÁDA A V ČOM JE JEJ VELIKOSŤ

Nemecký vojak je známy, už od dávnejších dôb z histórie, ako vojak najlepší. Známe sú jeho veľké hodnoty z vojny Fridricha Veľkého, potom vo vojne rak-nem. r. 1866, nem.-franc. r. 1870-1871 a zo svetovej vojny.

Vojak bol vždy stelesneným vzorom vojaka, disciplíny a úplnej poslušnosti. Nemeckého vojaka radi napodobovali a kopírovali iní panovníci.

Po svetovej vojne nemecká armáda bola rozpustená. Nemecko mohlo udržovať len nepatrnú armádu z obmedzenou výzbrojou a výstrojou. Nastúpením Adolfa Hitlera začalo sa znovu hovoriť o odplate za Versailles⁷⁶ k tomu bola potrebná silná a mužná armáda.

Ako je možné, že za tak krátky čas mohla byť utvorená vyzbrojená a vystrojená najväčšia armáda na svete? Veď vieme zo skúsenosti, koľko ťažkostí robí u nás len zreorganizovanie armády. Tu musíme sa zamyslieť nad tým, že bolo treba nadľudskej sily všetkých zložiek štátu k tomuto zázračnému vzostupu nemeckej armády.

Aby mohol vzniknúť a utvoriť sa obrovský vojenský aparát, na ktorý sa musí dať najväč-

76 Versailleskú zmluvu uzavretú víťaznými mocnosťami krátko po skončení prvej svetovej vojny v roku 1919. Jednotlivé ustanovenia zmluvy v praxi znamenali výrazné oklieštenie povojnového Nemecka.

úlohu. Nevidel som prípadu, že by nemecký dôstojník vyšší, alebo predstavený nechoval sa úctivo a laskavo k svojmu mladšiemu kamarátovi.

Žiadne rozdiel v hodnosti pri ich vzájomnom jednaní nebolo vidieť a pozorovať. To pokladám za veľmi dôležité, nakoľko mladý dôstojník cíti sa medzi nimi ako opravdový mladší kamarát a pomocník.

Nemecký predstavený nikdy neodsúdi chybu svojho mladšieho. Chybu najde, upozorní naňu, ale nezabudne pochváliť aj dobrú vec, ktorú spozoroval, tým neodoberie chuť k práci. Každý si je vedomý svojich chýb, ale pritom si je vedomý, že má i dobré veci a jeho práca nie je nadarmo robená. V tom musíme sa mnoho od nich učiť.

U nás mladý dôstojník, ktorý príjde s elánom do roboty, pri najmenej jeho chybe sa mu bez výberu vynadá a tým okamžikom je po vnútornej sile dôstojníckeho zboru. Mladý nemá odvahu, niečo podniknúť na vlastnú zodpovednosť z obavy, že sa mu nedostane uznanie za jeho samostatnosť, ale naopak, pri najmenšom zakopnutí, čaká ho ostrá kritika.

Dôstojníci len vtedy idú s elánom do vojny, keď sa majú na vzájom radi a u mladého stačí často len uznať pobiedky a môžeme čakať veľký výsledok.

Veľmi ma zaujalo uznanie nemeckých veliteľov, ktorí dobývali francúzske pevnosti, keď sa pred nami verejne priznali k tomu, že vojnu nemeckú vyhrali najmladší dôstojníci, ktorí s najväčšou statočnosťou, hrdinskosťou a nasadením vlastného života, lámali odpory nepriateľa.

To je iste otvorené priznanie sa vyššieho velenia obrovskej cene mladého dôstojníka. A ten nepotrebuje nič iného, ako toto uznanie.

Takto idú ruka v ruke nemeckí dôstojníci spoločne za veľkým cieľom.

Pomer dôstojníka k poddôstojníkovi je podobný. Zatiaľ čo u nás podd. nemal doposiaľ valnej ceny, preto že sa mu venovala malá pozornosť, poddostojnícky sbor upadnul a splynul s mužstvom⁷⁸, v nem. armáde naopak, podd. je vyzdvihnutý, oddelený od mužstva tak vysoko, že to zračí na prvý pohľad nie len v službe, ale i mimo službu.

Poddôstojníci sú hlavní činitelia pri výcviku a pri udržiavaní kázně. Táto dôležitosť sa im musí priznať.

My, slovenská armáda, ktorá berie vzor s armády nemeckej, sa snažíme, podľa toho tiež urobiť tento dôležitý krok pri výchove podd. dorastu. A čo som spozoroval u školnej roty počas mojej práce, podarilo sa to znamenite a výsledok na celkovom výsledku vo výcviku a kázni je markantný. Dobrý poddôstojník vychová i zanedbaného vojaka v dobrého vojaka.

Špatný poddôstojník nielen, že nevychová dobrého vojaka, ale dobrého vojaka i skazí.

Pri riešení podd. otázky musíme byť dôslední, lebo len tak môžeme očakávať dobrý výsledok v armáde.

Nemecký podd. je vychovávaný k samostatnosti a zodpovednosti a toto sa vyžaduje od nich do dôsledkov a bez odmluvy sa musí plniť.

Výcvik a výchova vojaka robí sa s najväčšou presnosťou a svedomitosťou.

Vojak podľa ich náhľadu nestačí byť dobre vycvičený a výborne vyzbrojený, ale musí byť

78 Podľa nemeckého vzoru vznikol nariadeniami s mocou zákona zo dňa 26. 9. a z 11. 10. 1940 Zbor vojenských poddôstojníkov z povolania, ktorý postupne preberal úlohy rotmajstrovského zboru. Dovtedy boli poddôstojníci súčasťou mužstva (hodnosti: slobodník, desiatnik, čatár). Cieľom zboru bolo „dať armáde spoľahlivé nižšie velenie pre výchovu a výcvik jednotiek menších ako čata.“ Služba mala trvať 6 rokov (mohla však byť predĺžená až na 8 rokov, ale rozhodnutím ministra národnej obrany aj skrátená). Počas nej však poddôstojník musel zostať slobodný. Bližšie pozri CSÉFALVAY, F. a kolektív: *Vojenské dejiny Slovenska* – V. zväzok (1939-1945). Bratislava 2008, s. 24, 36.

i mravne i duševne vychovaný. Chcem tým povedať, že nemeckému vojakovi venuje sa veľká starostlivosť i po stránke duchovnej prednáškami. Týždenne venujú niekoľko hodín politickým a národným prednáškam a utvrdzujú ho v presvedčení, že cesta, ktorú ich vodca „Führer“ stvoril, je jedine správna a možná. Toto presvedčenie nadchne vojaka tak ďaleko, že je priamo nadšeným a je ochotný, biť sa na život a na smrť.

Celú voj. vedu dali do služieb nacion. socialistických a na tomto podklade je postavená celá nemecká armáda.

Tak, že vojakovi sa nezdôrazňuje ani toľko príprava pre vojnu, ale príprava po všetkých stránkach, chrániť ideu nac.-soc., na ktorých základoch je celá nemecká ríša postavená. Taktiež i na cvičisku pri obyčajnom cvičení snažia sa vojakovi nahovoriť, že chyby, ktorých sa dopúšťa, sú na škodu nemeckého ideálu. Tak si podľa môjho náhľadu môžem predstaviť tú ohromnú vnútornú silu nemeckej armády. Čisto hrubá disciplína nemohla by dosiahnuť tohto pokroku. To viem i z toho, že za mojej cesty mal som príležitosť, vidieť s vojakom dôstojníka takým spôsobom, že to nasvedčovalo, že by tam bola hrubá disciplína.

V mnohých momentoch spatríme vojaka, ktorý so svojim dôstojníkom hovorí úplne po susedsky, kamarátsky, až to zarážalo.

V tom musí byť niečo hlbšieho. Pri všetkom tom jednaní zrači sa úcta vojaka k vyššiemu. Vojak na svojho veliteľa je pyšný a hrdý. Robí všetko rád, preto že vie, že jeho veliteľ ho chce naučiť len dobrému, že ten predstavený sa oň stará a obaja pracujú za tým istým cieľom, ktorý je im svätý. Všetci majú svoj spoločný ideál, pre ktorý spoločne pracujú, tak si môžeme vysvetliť tú veľkú ochotu k vyššiemu predstavenému.

Nikdy sa mi nepodarilo dosiahnuť od nemeckého vojaka, že by bol o svojom veliteľovi niečo zlého povedal, buď nepovedal nič, alebo len dobre. V tom je tá veľká sila nemeckého vojska.

Je ťažké posúdiť a srovnáť nášho dôstojníka s dôstojníkom nemeckým. Nem. dôst. rozumie lepšie svojmu vojakovi, akokoľvek ich odborné znalosti sú s našimi približne rovnaké. V spoloč. chovaní nás predstihujú.

Dôstojníci nemeckí sú viac praktici. Vysvetľujem si to tým, že v nemeckej armáde mnoho prenechajú spoľahlivému a dostatočne školenému podd. sboru a sami dôstojníci nezahŕňajú do najmenších detailov.

Ukážkové cvičenia, ktoré sme mali príležitosť vidieť v nemecku hlavne v pech. a del. učilisku ma prekvapili čo do mohutnosti materiálnej, ktorá bola pri cvičeniach použitá. V duchu som im závidel toto množstvo materiálu, ktoré majú k dispozícii.

Organizácia cvičenia bola pripravená do najmenších detailov, v tom sú nemci opravdu majstri.

Nebudem hovoriť o detailoch, tie sú podobné ako u nás. Len snád' u námetu dalo by sa povedať, že ich námet a samotný rozkaz jej jednoduchší a kratší, ale podobný nášmu.

Jedna vec, ktorá ma zvlášť zaujala bola tá, že poľná strelba nemeckého vojaka je hodne prispôbená skutočnému boju, skutočnej vojne, až nato, že nepocituje účinok nepriateľskej palby. Ale obraz a skutočný účinok palby vlastných zbraní vidí dokonale. Nielen že musí samotný pešiak vrhať ostré granáty na ztečné vzdialenosti, ale pozná i mohutnosť zbraní, ktoré ho podporujú.

V tom vidím veľký úspech pre samotnú vojnu. Vojak už tu cvičí sa v odvahe a získa dôveru vo vlastnej zbrani a vlastnému ručnému granátu, ale tiež stane sa i sebavedomý a smelý, lebo vidí na vlastné oči zničujúci účinok vlastných ťažkých zbraní a delostrelectva. Vojak, ktorý prerobí takéto cvičenie, prerobil polovičný hrb válečný.

Nemecké poľné cvičenie je pravdivým znázornením skutočného boja, výsledok vo voj-

ne sa ak iste ukáže. Zatiaľ čo náš vojak je určite okamžik ohromený palbou všetkých zbraní, nemecký vojak toto vlastne všetko prežil už v mieri na polnej strelnici.

Samozrejme, že takéto cvičenie je spojené tiež s nebezpečím a stáva sa často, že príjde i k zraneniam aj k smrti. „Ale s tým sa už musí rátať“ ako nemci už sami hovoria.

Pamätám sa ešte, keď som bol ako učiteľ v Miloviciach, pech. učilisku, aké ohromné prípravy a bezpečnostné opatrenia sa robili na polné cvičenie kde Ľ. K.⁷⁹ mali prestreľovať. Dôsledok toho bol, že skutočne mnohí vojaci dostali strach, lebo bolo príliš veľké napomínanie a poučovanie. Cvičenie bolo skvelé. Mnoho sme sa poučili.

Opäť zdôrazňujem, aké uľahčenia majú učители v učilisku, že dostanú všetok materiál potrebný k cvičeniu. Mohutnosť materiálu sa prejavila pri strelbe delostreleckej na del. strelnici. Tu opravdu im človek môže závidieť.

Veď vlastne tento materiál je všetko. Ostatné je len vecou organizácie a pilnosti.

Armáda s výborne vycvičeným dôst. sborom, so smyslom pre zodpovednosť a láskou k svojmu povolaniu, precitnutá ideálom celoštátnym a vybavená prvotriednym materiálom, má možnosť, stať sa najlepšou armádou sveta, akou je armáda nemecká.

ZÁPADNÉ BOJISKO:

Boj, ktorý sa odohrával teraz na západe sledoval iste každý s veľkým pohnutím a napätím.

Veľká nemecká armáda útočí proti Holandsku, Belgii a Francii. O Holandsku bolo jasné, že vojnu dlho nevydrží a veľké nem. sily nezadrží. Ja som sledoval hlavne boj v Belgicku a potom vo Francii.

Belgia a hlavne Franciia pripravovali sa už dlhé roky, už pred svetovou vojnou na útok Nemecka a stavali veľké, betonové pevnosti.

Aké že to musia byť pevnosti? Možno vôbec tieto pevnosti dobyť? Francúzi sami boli presvedčení otom, že ich pevnosti sú nedobytné. Zo svetovej vojny vieme, koľko ľudskej krvi stály útoky na takú pevnosť Verdun a nepodarilo sa ju dobyť?

Po svetovej vojne tieto pevnosti ešte modernizovali a zosilovali. Sám som sa domnieval, že pevnosti sa dobyť nepodarí, keď že už samí Francúzi toto zdôrazňovali.

A naraz, keď sme sledovali priebeh vojny, mali sme príležitosť sami zažiť prekvapenie a prekvapením. Čítali sme, že Nemci ničia pevnosti ohromnou rýchlosťou a že Francúzi ustupujú z pevností. Čím to je? Či majú Nemci zvláštny bojový prostriedok, proti ktorému pevnosti nemôžu odolať, alebo Francúzska armáda, jedna z najväčších armád sveta, je tak morálne upadnutá, že sa jej nechce bojovať?

Cestu po západnom bojisku som očakával s najväčším napätím. Cestou po Holandsku nebolo visieť takmer vtáka po vojne. Po prechodu *hraníc* holand.-belgických, začali sa objavovať známky, že tu pred nedávnym zúrila vojna.

Dediny na mnohých miestach belgických a francúzskych úplne rozstrieľané, tak že ostaly len zbytky domov ako rumiská.

Zvláštny boj musel sa tu odohrávať hlavne motorizovanými jednotkami preto, že škody a známky po boji boli len v dedinách a pozdĺž ciest. Mimo ciest nebolo vidieť žiadnych známkov po vojne. Už podľa toho sa dá usúdiť, že obrana bola slabá a povrchná. Ako sa zdá, po

79 Ťažké guľomety.

čítalo sa tu hneď s ústupom. Ústup musel byť veľmi rýchly, ak to nebol priamo útek, preto že celou cestou bolo vidieť mnoho vojenského materiálu, ešte i teraz na hromadách ležiaceho.

Tento ústup som rozhodne tak rýchlo nečakal. Veď Franc. armáda, počítaná za najväčšiu a najmodernejšie vyzbrojenú nemôže ustúpiť po tak krátkom čase z najlepšie vystrojených beton. pevností. I keď Nemci sa drali do predu s najväčšou odvahou, ale vezmime v úvahu ohromné prekážky prírodné aj umelé, ktoré museli prekonávať, nemohli postupovať tým najväčším tempom 50 – 100 km za deň.

A ako sa mi Nemci priznávajú, nečakali tento rýchly úspech a nemysleli na to, že tak ľahko prejdú cez všetky prekážky a pevnosti. Kde sa Francúzi statočne držali, postup Nemcov vyžadoval nasadenie väčších síl a určitú dobu.

Krásny príklad statočnej obrany bol nám vysvetlený na prednáške o prechode Nemcov cez Aisnu, kde Nemci proti niekoľkým Franc. rotám vo voľnom poli museli zasadiť celú divíziu a zdalo sa, že útok nebude mať úspechu. Na iných miestach však skoro bez boja sa utiekalo. Tu je možno hovoriť len o špatnom vedení a morálnom úpadku francúzskeho vojaka.

Samotné francúzske pevnosti ma veľmi sklamaly. Očakával som viac dôsledností a obranneho dôvtipu pri samotnom ich umiestnení. Veď Francúzi boli známi ako majstri obrany, ale celý ich obranný systém bol, viac pre nastrašovanie, ako pre samotný boj. Veľké betonové kryty, vedľa seba postavené v jednej rade bez väčšej hĺbky, nemohli zaručiť obranu na dlhší čas. Keď by Francúzi boli postavili menšie kryty a rozdelili ich do hĺbky, myslím bolo by sa im to viac rentovalo. Obrovské miliardy sa neuplatnili.

Na druhej strane sme videli, že nemecký obranný systém ide do hĺbky. Menšie kryty, ale zato rozhádzané do hĺbky po teréne, zaručujú, že sa prielom pri vzatí prvých krytov, ďaleko ešte nemusí podariť. V tom Nemci Francúzov ďaleko predčia.

Samotná ochrana krytov na strane francúzskej bola veľmi neistá až povrchná. Okrem rady drátených prekážok a sem-tam prekážok proti ÚV⁸⁰, nemali Francúzi nič, čím by zadržali eventuelný nemecký postup. Tak vidíme na príklad na strane nemeckej, že ich pevnosti dômyselne postavené a maskované boli chránené mimo palbou iných krytov, umelov priekopou a umelým stupňom proti ÚV. Tieto umelé prekážky nem. pevnostnej linie proti UV sú skutočne premyslené a dôsledné. Osobne sa mi zdá, že francúzske velenie neverilo na vážny nem. útok proti ich pevnostiam a preto sa nestarali o ich dôkladnejšiu ochranu.

16-denná cesta do Nemecka, Belgii a Francii zanechá v omne hlboký a nezapomenuteľný dojem.

Nie len, že som videl kus sveta, ale videl som život víťazného štátu a videl som tiež život v zemi porazeného a opusteného štátu, ktorá budila dojem zanedbávanej zeme už viac rokov.

A keď sa znova obraciam k otázke, ktorá armáda je silná a nepremožiteľná, musím znovu podľa výsledku na západe konštatovať, že len tá armáda je spoľahlivá a silná, ktorá je vyzbrojená hlavne po stránke mravnej, ktorá bojuje za spoločný ideál, ako armáda nemecká.

*Bundesarchiv – Militärarchiv Freiburg, f. Verbindungs-Kommandos und Stäbe,
Bestandssignatur RH 31/4, Archivsignatur 24.*

80 Útočnej vozbe.

TROFEJNÉ NEMECKÉ SAMOHYBNÉ DELÁ VO VÝZBROJI ČS. ARMÁDY. IV 105MM SAMOHYBNÁ HÚFNICA VZ. 18/40N

PETER TURZA

TURZA, P.: 105mm self-propelled anti-tank cannon type 18/40 N. Vojenská história, 4, 12, 2009, pp. 126–130, Bratislava.

The study deals with the issue of using trophy self-propelled cannons of German origin as the addition of the tank technique of the Czechoslovak army after the WWII. The extract is a follow up of the materials published in the Military History no. 1,2,3 2009. This is the technique taken after the repair from the after-war collections; taken-over from the Red Army or, and mainly; produced in Czechoslovak military factories in accordance with the types produced there during the war to meet the needs of the German army. The mentioned types of the self-propelled cannons were included in the armaments until the 50s and 60 s of the last century.

Apart from providing a complex view to the topics the author tries to react to the many different and imprecise factual information variously published or available on the web.

Military History. Czechoslovakia. German technique in the armaments in the 50s and 60 s.

Pôvodné označenie Wehrmachtu	neoficiálne Sturmhaubice IV
Typ	útočná húfnica na pásovom podvozku
Výrobca	pravdepodobne Krupp
Výroba	Vozidlá vznikli najskôr z určitého počtu generálokovaných útočných diel Sturmgersch IV, buď v koncerne Krupp alebo v iných opravárenských dielňach, a to zástavbou 10,5 cm húfnic a úpravou ich bojových priestorov.
Počet upravených vozidiel	?
Rok zavedenia do výzbroje čs. armády	1948
Označenie v čs. armáde v jednotlivých rokoch	1948/1949 samohybné delo so 105mm húfnicou 1949/1954 105mm samohybná húfnica vz.18/40
Typ	samohybná húfnica na pásovom podvozku
Podnik zabezpečujúci opravu	ČKD Praha – Libeň
Počet opravených vozidiel	8ks
Rok vyradenia z výzbroje čs. armády	1954

Účel: 105mm ShH vz. 18/40 N boli určené na sprevádzanie tankov v útočnom boji, ako aj na ničenie živej sily a palebných prostriedkov protivníka, jeho tankov, samohybných diel a protitankového delostrelectva. V obrane sa mali používať na zosilnenie protitankovej obrany tankových jednotiek.

Technicko-taktické údaje:

hmotnosť	24 t
osádka	4 muži
dĺžka s delom	6,8 m
dĺžka korby	5,93 m
šírka	2,95 m
výška	2,20 m
svetlosť	0,40 m

Hrúbka pancierovania

čelo nadstavby	80 mm/10°
čelo korby	80 mm/14°
boky nadstavby	30 mm/11°
boky korby	30 mm/0°
zadok nadstavby	30 mm/0°
zadok korby	20 mm/10°
dno korby	10 mm/90°

Motor:

typ	vodou chladený Maybach HL 1230TRM
počet valcov	12 (usporiadaných do „V“ pod uhlom 60°)
vrtanie zdvih	105 x 115 mm
obsah	1 1867cm ³
prevádzkový výkon	265 ks (197,6 kW) pri 2 600 otáčkach/min
maximálny výkon	300 ks () pri 3 000 otáčkach /min
typ karburátora	dvojstupňový Solex 40 JFF II

Prevodovka:

typ	ZF –Aphon SSG 77
6 rýchlostných stupňov vpred	
1 rýchlostný stupeň vzad	
II-VI rýchlostný stupeň synchronizovaný	
maximálna rýchlosť	38 km/hod
priemerná rýchlosť	cesta 30 – 35 km/hod
	terén 25 km/hod
spotreba na 100 km	cesta 230 litrov
	terén 340 litrov
dojazd (akčný rádius)	cesta 180 – 200 km
	terén 120 – 140 km
obsah palivových nádrží	430 litrov

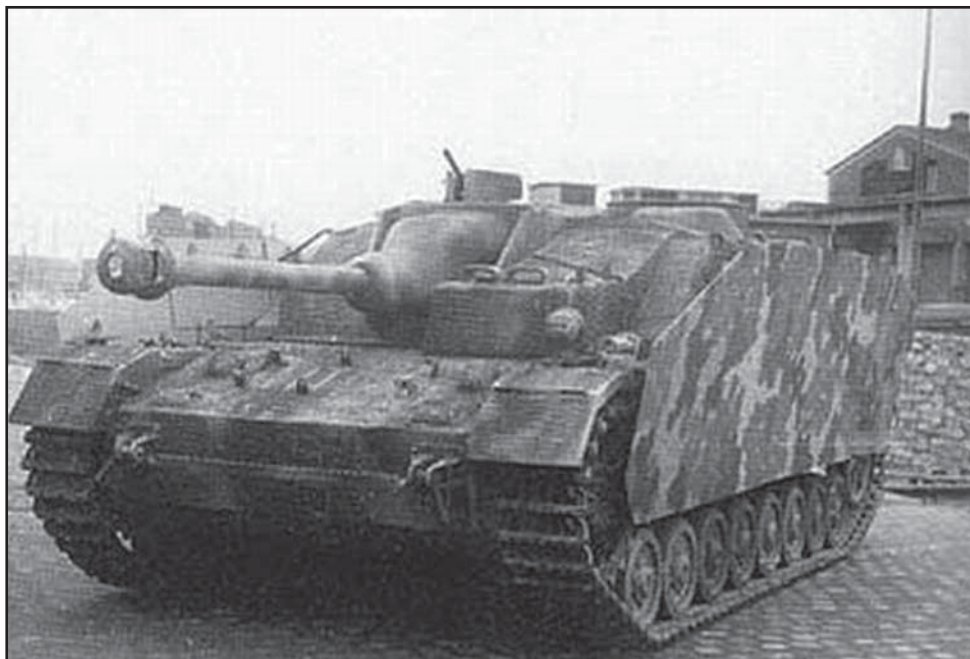
Schopnosť prekonávať prekážky

výška kolmej steny	0,6 m
šírka priekopy	2,2 m
hĺbka ponorenia bez prípravy	1,2 m
bočný náklon	25°
maximálne stúpanie	30°
Výzbroj	
kaliber a vzor húfnice	105 mm húfnica vz. 18/40
odmer (ručný) voľný	vľavo 20° vpravo 20°
námer (ručný) voľný	-6° + 20°
zásoba nábojov pre húfnicu	40 ks
kaliber a vzor guľometu	7,92 mm MG 42
zásoba nábojov pre guľomet	600 ks
Typ zameriavača pre húfnicu	
zameriavací ďalekohľad	Sf ZF 1a
zameriavač delový	vz. 37N
Rádiostanica	
Typ	FuG 15 alebo FuG 16 ¹

Prehľad vývoja a použitia: V priebehu roku 1944 sa objavila vo výzbroji divízie Wehrmachtu a zbraní SS 10,5 cm útočná húfnica stavaná na báze útočného dela Sturmgeschütz IV, neoficiálne označovaná ako Sturmhaubitze IV.²

Po vojne sa v rámci zberu trofejného nemeckého materiálu na území vtedajšej ČSR v rokoch 1946 – 1947 získalo dovedna 30 útočných húfníc IV. Z tohto počtu sa dalo opraviť 22 strojov, z ktorých 12 kusov bolo vyzbrojených húfnicou 1.F.H.18 a 10 kusov húfnicou STUH 42L/48.³ Všetky vozidlá vrátane neopravitelných, označené ako samohybné delá so 105mm húfnicou, boli do decembra 1947 na základe rozhodnutia II. odboru MNO odsunuté do pobočky AZ 1 sklad tankového materiálu Milovice. Začiatkom roka 1948 rozhodlo veliteľstvo tankového vojska o ich zavedení do výzbroje tankosamohybných delostreleckých plukov. Rátalo sa s tým, že na dva ShPTK vz. 40N alebo ShPTK vz. 39/44 N by pripadalo jedno samohybné delo so 105mm húfnicou. Vzápätí však bolo toto rozhodnutie vzhľadom na malé počty tejto techniky pozastavené a v lete 1948 definitívne zamietnuté.⁴ Z dôvodu nedostatku ťažkých tankov a samohybných diel trval II. odbor MNO na ponechaní týchto samohybných húfníc vo výzbroji tankového vojska. Podľa plánu opráv a výroby bojových a špeciálnych vozidiel tankového vojska schváleného dňa 8. 3. 1948 a vydaných povolení na opravu začali sa koncom roka 1948 v závode ČKD Praha – Libeň práce spojené s opravou 8 kusov samohybných diel so 105mm húfnicou.⁵ Do februára 1949 prebehla demontáž 12 strojov,

-
- 1 GŠ/Vojenskovedecká správa, Pomůcka č. j. 0012/51. In: Sborník vojenské techniky OSWALD, W.: Kraftfahrzeuge und Panzer der Reichswehr Wehrmacht und Bundesweher, Stuttgart : Motorbuch Verlag, 1975 s. 287.
 - 2 VÚA-VHA Praha, f. MNO 1946 Hl.št. Vel.tank.vojska č.j.1973/Dův. GŠ/Vojenskovedecká správa. Pomůcka č.j.0012/51. In: Sborník vojenské techniky.
 - 3 VÚA-VHA Praha, f. MNO 1947 Hl. št. Vel. tank. vojska č. j. 9926/Taj.
 - 4 VÚA-VHA Praha, f. MNO 1948 Hl. št. Vel. tank. vojska č. j. 2105 / Taj.-org.-mat. VÚA-VHA Praha, f. MNO 1949 Hl.št. Vel. tank. vojska č. j. 11100/Taj.
 - 5 VÚA-VHA Praha, f. MNO 1948 Hl.št. Vel.tank. vojska č. j. 7159/Taj.-org.-mat.

Nemecké samohybné delo StuG IV s kanónom 7,5 cm. Pri generálnych opravách sa časť tejto techniky prestavala na útočnú húfnicu vyzbrojenú 10,5 cm delom.

pôvodne vyzbrojených 105mm húfnicou 1F.H.18, z ktorých štyri neopraviteľné boli využité na náhradné diely. V rovnakom čase Škodove závody v Plzni s mesačným predstihom dodali 8 kusov zgenerálokovaných 105mm húfnic vz. 18/40, čo výrazne urýchlilo opravárenské a montážne práce na vozidlách.⁶ Už 4. 5. 1949 odovzdali zástupcovia závodu ČKD Praha – Libeň po úspešných jazdných a streleckých skúškach vo VVT Jince preberacej komisii tankového vojska za účasti odborníkov z Vojenského technického ústavu 4 kusy opravených samohybných diel pod novým označením 105 mm samohybné húfnice vz. 18/40 N. Tie boli dočasne uložené u 1 delostreleckého pluku.⁷ Zostávajúce 4 kusy 105mm ShK vz. 18/40 N prevzalo tankové vojsko v lete 1949 a opätovne ich uložilo v remízach 1 delostreleckého pluku.⁸

Začiatkom novembra bolo všetkých 8 vozidiel uložených u 11. tankovej brigády v Dědičoch.⁹ Z uloženia boli vyňaté až v decembri 1950 po vytvorení 1. ťažkého tankosamohybného pluku v Strašiciach. V jeho rámci tvorili až do konca roka 1952 z dôvodu nedostatku ťažkých tankov, časť výzbroje tankového práporu. Od januára do marca 1953 prešli vozidlá strednými opravami, a po ich ukončení boli odovzdané zástupcom preberacej komisie 8. pevnostnej brigády v Rajhrade. Po prezbrojení brigády na SD 75/40 v septembri 1954

VÚA-VHA Praha, f. MNO 1949 Hl. št. Vel. tank. vojska č. j. 1100/Taj.

6 Archív VÝVOJ Martin a.s. nezaradené, Škodove závody n.p. D-1/S/5864 taj. /1949.

7 VÚA-VHA Praha, f. MNO 1949 Hl. št. Vel. tank. vojska č. j. 7159/Taj. –org.- mat.

VÚA-VHA Praha, f. MNO 1949 Hl. št. Vel. tank vojska č. j. 111000/Taj.

VÚA-VHA Praha, f. MNO 1949 Hl. št. Vel. dělostrelectva č. j. 11689/Taj.

8 Archív VÝVOJ Martin a.s. nezaradené, Vojenský dozorcí orgán u firmy ČKD Praha VIII, Č. j. 63/Dův. 1949.

9 VHA Praha MNO 1949 Hl. št. Vel. dělostrelectva č. j. 1211/Taj.

prevzal samohybné húfnice znova na tabuľky počtov ťtsp. Z výzbroje TMV boli vyradené pravdepodobne koncom roka 1954 po dodávkach tankov T-34/85.¹⁰

10 HAPraha MNO 1950GŠ OMS č. j. 3790.
VHA Praha MNO 1951 NM – mat. 45-2/24.
VHA Praha 1952 VTMV 74/1/371.

Ivana I. Materiálno-technické zabezpečenie a organizačná výstavba tankového a mechanizovaného vojska v rokoch 1949-1959, rigorózna práca, Bratislava : VPA KG, 1976, s. 19.

OPERÁCIA „HIDDEN DOCUMENTS“¹, RESP. PRÍPAD „ŠTĚCHOVICE“

SLAVOMÍR MICHÁLEK

MICHÁLEK, S.: Operation „Hidden documents“, i.e.: Case: „Štěchovice“. *Vojenská historie*, 4, 12, 2009, pp. 131–149, Bratislava.

The study deals with an interesting fact from the history of the Czechoslovak- American relations immediately after the end of the WWII – it was a secret operation prepared by a special unit in Czechoslovakia in February 1946 with the target to take over archiving documents of an unknown content, hidden by Germans some time to the end of the WWII in Štěchovice. The author sets the event to the context of the contemporary Czechoslovak- American relations assessing them as fairly good. Later on he follows up the preparation of the American institutions to enter the operational unit and the Czechoslovakia, the transport of the unit to Štěchovice, the pick up of the archiving documentation, their transport to Germany and other background connected to the event. He describes thoroughly the reactions of the Czechoslovak authorities after the reveal, including governmental members. Additionally he mentions the circumstances of giving back the taken materials to Czechoslovakia, as well as the complex factors decisive in the success of the American operation in Štěchovice.

Military History. Czechoslovakia. Czechoslovak-American relations. Case- Štěchovice. 1946.

Tajná operácia špeciálnej americkej spravodajskej jednotky na území Československa vo februári 1946, ktorej cieľom bolo získať ukryté nemecké dokumenty z čias druhej svetovej vojny, spôsobila medzi ČSR a USA diplomatickú krízu. Tá však netrvala dlho. Československo akceptovalo americké ospravedlnenie a po vrátení dokumentov sa jazyk diplomatov vrátil do zvyčajných koľají. Zarážajúci na celom prípade bol fakt, že americké komando prišlo do Československa verejne, resp. legálne. Jeho členovia dokumenty vykopali, naložili a odviezli. Hoci československé bezpečnostné orgány túto akciu monitorovali, nezasiahli. Rezort diplomacie dostal pokyn žiadať nápravu až vtedy, keď boli predmetné dokumenty vyvezené za hranicami. Je zaujímavé, že tento archívny dokumentačný materiál, ktorý sa týkal najmä Tretej ríše a územia Čiech a Moravy za vojny, síce hovoril o nedávnej minulosti, no svojím obsahom ovplyvnil i blízku budúcnosť. A to hlavne budúcnosť niektorých jednotlivcov, ktorých sa dokumenty týkali.²

Ak v úvode konštatujem, že diplomatická kríza medzi obnoveným Československom

1 Hidden Documents – ukryté dokumenty.

2 Publikovaná štúdia je jedným z výsledkov projektu Centra excelentnosti výskumu kľúčových otázok moderných slovenských dejín (CEVKOMSD) na Historickom ústave SAV.

a USA, ktorá vznikla v dôsledku tejto operácie, netrvala dlho, potom musím v krátkosti zmapovať širší rámec československo-amerických vzťahov, ktorý ukáže, že v tomto čase existovali v dvojstranných vzťahoch oboch krajín dôležitejšie otázky, na riešení ktorých malo záujem hlavne Československo. Netreba dodávať, že ČSR a USA boli z hľadiska svojho postavenia vo svete dva diametrálne odlišné štátne útvary: Československo – malá stredo-európska krajina ležiaca v sovietskej záujmovej sfére, USA – globálna supervelmoc v rysujúcom sa bipolárnom svete.

Československo-americké vzťahy v prvom povojnovom období možno označiť za bezproblémové, nekonfliktné a pre ČSR aj výhodné. Premietali sa v politickej, obchodno-hospodárskej i kultúrnej rovine. Kultúrnu oblasť vzájomných československo-amerických vzťahov predstavovala najmä široká spolupráca s krajanovou komunitou, ktorá – okrem slovenských krajanov združených v Slovenskej lige – privítala obnovenie demokratického Československa s veľkými nádejami. V politickej oblasti sa vzťahy premietali v úspešnej aktivite československej politickej špičky ohľadne simultánneho odchodu sovietskych a amerických vojsk z územia ČSR do konca roku 1945, v spolupráci a participácii na vzniku OSN, v prípravách a sčasti i priebehu mierovej konferencie v Paríži. Inak USA z politického hľadiska pristupovali k Prahe opatrne, nakoľko sa už črtalo československé začlenenie do spomínanej sovietskej sféry vplyvu, hoci sa československá nekomunistická politická elita snažila presadzovať politiku mostu, t.j. v praxi uplatňovať a využívať výhody plynúce z dobrých vzťahov s Východom i Západom. V obchodno-hospodárskej oblasti boli vzťahy najbohatšie. Československo aj po vojne využívalo tovary a zariadenia dodávané v rámci amerického projektu lend and lease, pokračovali dodávky tovarov UNRRA (Československo v objeme pomoci na piatom mieste), ktorej tovar bol zo 73 % americký. Československo získalo americké úvery (úver 50 mil. USD na nákup prebytkov americkej armády v Európe bol využitý len čiastočne – tzv. US-surplus, 20 mil. USD na nákup americkej bavlny, 2 mil. USD na nákup tabaku), rokovalo o rekonštrukčnej pôžičke (50 mil. USD) i o novej obchodnej dohode, ktorá mala zahŕňať aj doložku najvyšších výhod. Fakticky až odmietnutie ČSR participovať na americkej ponuke na hospodársku obnovu Európy (Marshallov plán) v lete 1947 v dôsledku diktátu Moskvy ukázalo, že širšia spolupráca supermocnosťami a ich satelitov nebude pokračovať ani v hospodárskej sfére. Pražský komunistický prevrat na začiatku roku 1948 tento fakt potvrdil aj v politickej rovine.³

Americká interpretácia operácie „ukryté dokumenty“, jej motívov, pozadia, priebehu i významu a následkov, bola iná než československá. Bola chápaná ako súčasť (v podstate marginálna) rozsiahlej aktivity USA a ich Spojencov, získať dokumentačnú bázu pre povojnové vysporiadanie sa s nacistickými vojnovými zločinnami. Vyhľadávanie dokumentov sa neobmedzovalo len na Nemecko či Rakúsko, ale zahŕňalo všetky vojnu zasiahnuté oblasti. Hlavnou americkou inštitúciou, ktorá zodpovedala za ukoristené nemecké dokumenty, bola v tomto období Dokumentačná kontrolná sekcia (Documentation Control Section), zriadená v rámci operačného spravodajského odboru G-2, ktorý bol súčasťou velenia amerických okupačných síl v Európe (USFET – United States Forces European Theater) so sídlom vo Frankfurte nad Mohanom. V júli 1945 prevzal USFET velenie nad všetkými americkými ozbrojenými silami v severozápadnej Európe. Operačný odbor G-2, resp. sekcia dokumentačnej kontroly, spolupracoval pri spracovávaní predmetných dokumentov s ostat-

3 K otázkam československo-amerických vzťahov bližšie pozri: MICHÁLEK, S.: *Nádeje a vytriezvenia. Československo-americké hospodárske vzťahy v rokoch 1945-1951*. Bratislava : Veda 1995.

nými americkými vládnymi agentúrami podobného druhu, so Štátnym departmentom vo Washingtone a so zahraničnými vládami. Mal tak vytvorenú funkčnú celú sieť spravodajských kontaktov. Aj o Československo prejavil odbor G-2 veľký záujem. Na základe správ amerického veľvyslanectva v Prahe Štátny department predpokladal, že v ČSR sa po vojne nachádzalo okolo 50 miest, na ktorých mohli byť ukryté nemecké vojnové dokumenty. Koncom roka 1945 československá vláda súhlasila so spoluprácou s USA, výsledkom ktorej bola návšteva dvoch spravodajských expertov Štátneho departmentu. Československé ministerstvo zahraničných vecí (MZV) im oznámilo, že identifikovali okolo 20 lokalít, z ktorých iba dve mohli obsahovať okrem kníh aj dokumenty historickej povahy. Experti z Washingtonu, sprevádzaní archívárom ministerstva zahraničia neodhalili nič slubné. Navrhli, že sa vrátia o tri mesiace, aby mali československé úrady čas a priestor sumarizovať a roztriediť všetky informácie, ktorými v danej veci disponovali.⁴

Americký záujem o Československo vo veci nemeckých vojnových dokumentov vychádzal z viacerých informačných zdrojov. Jeden z nich mal pôvod u francúzskych informačných úradov v novembri 1945. Pôvodne informovalo Francúzsko československú stranu nótou z 13. októbra 1945, že drží v zajatí nemeckého dôstojníka Günthera Achenbacha, ktorý sa v apríli 1945 podieľal – v lese pri Štěchoviciach ako inštruktor tamojšej ženijnej školy SS – na príprave a zamaskovaní štoly, v ktorej mali byť ukryté nemecké dokumenty. Keď československé ministerstvo zahraničných vecí na túto informáciu nereagovalo, oslovili francúzske úrady spravodajský odbor G-2 na USFET. Šéf dokumentačnej kontrolnej sekcie na G-2 plk. M. M. Spiegel pokladal túto informáciu za slubnú, preto – v plnej tajnosti – navrhol vo veci konať. Hoci americkí vládni činitelia boli v podobných prípadoch bežne informovaní, v tomto prípade sa tak nestalo. Odbor G-2 v decembri 1945, bez udania dôvodu, požiadal amerického leteckého ataše na veľvyslanectve v Prahe, aby zhotovil fotodokumentáciu určenej oblasti pri Štěchoviciach. Následne, bez toho, že by uviedol detaily, požiadal USFET amerického vojenského ataše v Prahe, aby pre skupinu 14 amerických vojenských predstaviteľov pripravil legálne dokumenty pre vstup na územie ČSR. Tretím krokom bol pokyn G-2 na okamžité eskortovanie Achenbacha do centrály USFET vo Frankfurte z dôvodu jeho podrobného výsluchu.

O pripravovanej operácii informoval odbor G-2 Roberta Murphyho, amerického diplomata vo funkcii veľvyslanca a najvyššieho politického predstaviteľa amerických okupačných úradov v Európe a politického poradcu ich šéfa gen. Luciusa Claya. Murphyho práca v Európe zahŕňala aj získavanie nemeckých vojnových dokumentov a podieľal sa tiež na príprave spomenutej návštevy dokumentačných expertov Štátneho departmentu v Československu koncom roka 1945. Avšak o najnovšom projekte G-2 Murphy svoju centrálu vo Washingtone neinformoval. Rovnako tak USFET neinformoval svoj nadriadený orgán, Ministerstvo vojny USA (War department), o Achenbachovi a ani o akcii „ukryté dokumenty“, ktorú jeho vyšetrovací odbor pripravoval.⁵

Ak mala byť operácia úspešná, vyžadovala najvyšší stupeň utajenia, dôslednú a detailnú prípravu – technickú, logistickú, materiálnu i personálnu. V G-2 na USFET si nepochybne uvedomovali, že sa pohybujú na tenkom ľade, že akcia sa môže skončiť diplomatickou roztržkou. Navyše nevedeli, aké dokumenty sú v štole ukryté – miestneho charakteru alebo závažnejšie, dokazujúce nemecký atómový program. Istú dávku neistoty spôsoboval aj fakt,

4 REECE, T. D.: Mission to Štěchovice. How Americans took Nazi Documents from Czechoslovakia and Created a Diplomatic Crisis. In: <http://www.archives.gov/publications/prologue/2007/winter/Štěchovice.html>.

5 Tamže.

že informácie pochádzali len z jedného zdroja, od nemeckého zajatca. Na strane druhej boli jeho informácie podrobné, s detailnými náčrtmi a popisom nástražného systému, takže vyzerali vierohodne.

Počas finálnych príprav operácie na odbore G-2 rozhodli, že pátracia operačná skupina bude mať 13 členov, vrátane Achenbacha. Na uskutočnenie tajnej operácie na cudzom území išlo veľkosťou o ideálne komando. Zodpovednosť za celú operáciu prevzal šéf dokumentačnej sekcie na G-2 plk. Spiegel. Vytvoril tím špecialistov troch krajín (USA, Francúzsko, Kanada), ktorý dopĺňal Nemeč Achenbach. Jeho úlohou v operácii bolo lokalizovať miesto štoly. Za G-2 bol spoluveliteľom skupiny npor. William J. Owen. Za francúzsku stranu to boli styčný dôstojník pri dokumentačnej sekcii G-2 Leo A. Silberbauer a Achenbachov strážca Antoine Vital. Za fotodokumentáciu bol zodpovedný William J. „Wayne“ Lehman, ktorý pracoval pred vojnou ako reportér v *St. Luis Post Dispatch*. Ďalším členom komanda bol Lionel Shapiro, známy kanadský vojnový novinár, ktorý mal informácie o akcii od príslušných francúzskych spravodajských úradov. Shapiro súhlasil, že neopublikuje v tlači článok o operácii, dokiaľ nedostane povolenie od amerických vojenských predstaviteľov. Skupinu dopĺňali šoféri. Tí sa mali podieľať nielen na preprave skupiny a dokumentov, ale mali tiež pomáhať pri potrebných zemných prácach spojených s odkrývaním úkrytu.

Pre bezpečné vyzdvihnutie dokumentov zo štoly boli v skupine najdôležitejší pyrotechnici. Od ich zručnosti a schopností, ako aj od techniky, záviseli aj životy ostatných, nakoľko sa z Achenbachovho popisu, a aj zo skúseností z podobných akcií, predpokladalo, že obsah štoly bude zabezpečený dômyselnými a navzájom poprepájanými nástražnými systémami. Tu zohral vedúcu úlohu kpt. Steven M. Richards, ktorý pôvodne velil 123. bombovej likvidáčnej rote v Pattonovej Tretej armáde. Jeho pomocníkmi boli vojnoví veteráni Taylor R. Fulton a Phillip J. Urquart.⁶

Akcia „Ukryté dokumenty“ sa začala realizovať odchodom skupiny z Frankfurtu 7. februára 1946 na piatich autách. V Norimbergu sa k nim pripojil Owen s Achenbachom a francúzskou dvojčlennou eskortou. V prípade potreby sa mali preukázať dokladmi (povolenie o pobyte na 14 dní), ktoré vystavil československý styčný dôstojník v Regensburgu na požiadanie amerického vojenského ataše v Prahe bez toho, že by sa informoval o dôvode cesty. Po prenocovaní v pražskom hoteli Alcron 10. februára pokračovali nasledujúci deň do Štěchovic. Achenbach bez veľkých ťažkostí identifikoval miesto štoly. Po kontrole, či okolie miesta nie je zamínované, pokračovala skupina odhrňaním zeminy a kopaním, aby sa dostali k vstupnému otvoru štoly. Hoci Achenbach nepoznal schému a prepojenie nemeckého nástražného systému, kpt. Richards vďaka skúsenostiam a šťastiu odpojil celý detonačný systém a uvoľnil vstup k dokumentom. Vytiahli 32 drevených debien. Tomu predchádzala opäť práca pyrotechnikov, nakoľko celý výbušný systém bol poprepájaný aj vo vnútri medzi samotnými debnami. Tie boli navyše spojené s dynamitom a kanistrami vysokohorľavých olejov, čo malo za cieľ jednak zneškodniť neplánovaného nepriateľa a ohňom zničiť obsah dební. Debny, ktoré boli obalené smolou proti vlhku, vážili okolo 200 kilogramov a pomocou navíjacieho zariadenia na jednom z nákladných automobilov, boli postupne preložené na korby automobilov. Pri tejto činnosti pomáhali Američanom traja českí civilisti, ktorí boli za pomoc odmenení potravinovými konzervami a balíčkami cigariet.

Práca skupiny bola prerušená dvomi udalosťami. Jednou bol príchod miestneho drevorubača, ktorému Richards povedal, že kopú, resp. otvárajú hroby amerických vojakov. Druhou „návštevou“ bola skupina československých vojakov, ktorí žiadali cudzích štátnych prísluš-

6 Tamže.

nikov, aby sa legitimovali. Keďže pátracia skupina predpokladala, že vojaci budú informovať svojich nadriadených o stretnutí, urýchlila všetky práce. Richards uložil s pomocnými pyrotechnikmi celý nástražný systém späť do štoly (okolo jednej tony materiálu) a o pol deviatej večer opustili s nákladom debien miesto a vydali sa na cestu do Nemecka. Iba Richardsov pyrotechnický tím zostal v Prahe v hoteli Alcron. Mali slúžiť ako návnada pre československé vyšetrovacie úrady. Predpokladali, že československé úrady nezistili, čo vykopali, resp. nemienili zastaviť ich prácu. Ak by sa mýlili, prítomnosť troch pyrotechnikov v Prahe mohla zmiasť československé orgány, pokým debny s autami pokračovali v ceste na hranice. Hlavná časť skupiny prekročila hranice v skorých ranných hodinách 13. februára 1946. Večer toho istého dňa boli pyrotechnici v Alcrone zaistení československými vyšetrovateľmi. Keď zástupca vojenského ataše kpt. Johnson chcel 15. februára navštíviť uväznených, československé úrady to odmietli.

Vzniknutý diplomatický incident bolo treba riešiť a do akcie bol zapojený aj Washington. Pracovná skupina zložená zo zástupcov Štátneho departmentu a ministerstva vojny USA dospela k záveru, že USA majú záujem na podržaní ukoristených dokumentov. Zástupcovia oboch ministerstiev zároveň navrhli riešenie: dosiahnuť prepustenie uväznených a vyhnúť sa publicite incidentu tým, že veľvyslanec Laurence A. Steinhardt sa ospravedlní československej vláde a pozve členov československej spravodajskej služby na obhliadku získaného materiálu. Na základe inštrukcie z Washingtonu rokoval o veci veľvyslanec Murphy s hlavným veliteľom USFET gen. Josephom T. McNarneyom. McNarney schválil Murphyho návrh, aby americká vláda kontaktovala vyslanca gen. Palečka, šéfa československej vojenskej misie v Berlíne. Palečkovi mali oznámiť, že československá vláda nebola o operácii vopred informovaná z dôvodov bezpečnosti akcie, a že USA vždy zamýšľali informovať československých predstaviteľov o získaných informáciách z dokumentov, o ktorých mali USA pred akciou len nejasnú predstavu. McNarney a Murphy tiež súhlasili, že ak by USA dosiahli dohodu s ČSR o podelení sa s informáciami alebo o návrate dokumentov, nebolo by nevyhnutné robiť ospravedlnenie a vydávať tlačovú správu.

Kým prebiehali uvedené diskusie, tím G-2 pod vedením plk. Spiegela skúmal a triedil získané dokumenty v depozitári vojenských spravodajských dokumentov pri Frankfurte. Predbežná analýza ukázala, že debny obsahovali archív nemeckých okupačných úradov v Čechách a na Morave z rokov 1940 – 1945, dokumenty Gestapa a bezpečnostnej služby SS v protektoráte, predvojnové osobné spisy Edvarda Beneša a inventáre pokladov českých zámkov.

Avšak nádeje amerických úradov v Nemecku a vo Washingtone, že z incidentu vyklíznu bez problémov, zmarila nóta československého ministerstva zahraničných vecí z 15. februára 1946. Hovorila o porušení československej suverenity, žiadala vysvetlenie a vyjadrovala očakávanie, že dokumenty budú Československu bezodkladne navrátené. Americké veľvyslanectvo v Prahe informovalo Štátny department o tejto nóte 21. februára 1946. Na základe rozhovoru štátneho tajomníka Jamesa F. Byrnesa s ministrom vojny Robertom T. Pattersonom mal americký veľvyslanec v ČSR Steinhardt vyjadriť československej vláde ospravedlnenie a informovať ju o obsahu debien. Ďalej mal vyhlásiť, že dokumenty budú vrátené americkými vojenskými úradmi v Európe. Zároveň mal vysvetliť, že operácia bola vykonaná americkými vojenskými úradmi v Nemecku bez toho, aby o tom vedela, či to schválila americká vláda. A zároveň mal vysvetliť, že akcia bola podniknutá z dôvodu získania tajných dokumentov ukrytých Nemcami a že ich obsah sa stal známy až neskôr.⁷

7 Tamže.

Veľvyslanec Steinhardt navštívil 23. februára najprv ministra zahraničných vecí Jana Masaryka, o dva dni neskôr i prezidenta Beneša. Oba prijali ospravedlnenie a vysvetlenie americkej vlády, že na túto akciu nedala svoj súhlas. Masaryk Steinhardtovi oznámil, že vrátením dokumentov by mohol byť celý incident pokladaný za uzavretý. Dňa 25. februára, po stretnutí Steinhardta s Benešom, vydal Štátny department tlačovú správu a USFET odvolal svoje embargo na Shapirom napísaný článok. Ten publikovali viaceré americké denníky 26. februára 1946.⁸ Pri stretnutí Steinhardta s Benešom sa opakoval vysvetľovací a ospravedlňovací manéver. Beneš žiadal, aby sa dokumenty vrátili k nemu na Hrad. Stalo sa tak 2. marca 1946.

Hoci možno konštatovať, že oficiálne československo-americké diplomatické vzťahy boli tým urovnané, vo verejnosti a v časti politického spektra v ČSR zanechala operácia „ukryté dokumenty“ trpkú pachuť, resp. poškodila americké záujmy v Československu. Americký pohľad sa s týmto postojom neidentifikoval. Bol to incident, ktorému USA prikladali nulový význam.

Československý postoj k štýchovickému prípadu, resp. k americkej operácii „Ukryté dokumenty“, sa premietal v oveľa širších a hlbších dimenziách, hoci v prvopočiatku to vyzeralo na nepochopiteľný československý nezáujem. Tento názor potvrdzuje spomínaná francúzska nóta z 13. októbra 1945. Francúzske veľvyslanectvo v Prahe v nej československému MZV oznámilo, že na základe správy gen. Charlesa W. Koeniga, veliteľa francúzskej okupačnej zóny v Nemecku, chce nemecký vojnový zajatec zo zajateckého tábora v Mulhouse Günther Achenbach označiť miesto v blízkosti Prahy, kde nemecké úrady koncom vojny zakopali dôležité diplomatické dokumenty. Dokumenty mali byť uschované v zapečatených debniach a mali byť zamínované. Francúzske veľvyslanectvo bolo podľa nóty ochotné Achenbacha do Československa dopraviť, aby sa overila pravdivosť jeho prehlásenia. Veľvyslanectvo tiež žiadalo československé ministerstvo zahraničia, aby ho čo najskôr informovalo o krokoch, ktoré mieni podniknúť.⁹ Na uvedenú francúzsku nótu reagovalo ministerstvo zahraničných vecí v Prahe tým, že zaslalo jej opis 17. októbra 1946 na ministerstvo vnútra, aby konalo a aby informovalo ministerstvo zahraničia o výsledku vyšetrovania.¹⁰

Na preskúmanie údajov nemeckého zajatca však ministerstvo vnútra nepodniklo nič, dokonca nepožiadalo o pomoc ani vojenské úrady. Ministerstvo zahraničných vecí sa o záležitosť takisto viac nestaralo. Prednosta oddelenia politického spravodajstva na ministerstve vnútra gen. Josef Bartík, ani pracovník tohto oddelenia dr. Antonín Zavadil, ktorý prípis ministerstva zahraničných vecí osobne prijal, neinformovali o tom ani ministra vnútra, ani žiadne iné bezpečnostné orgány štátu, akoby sa jednoducho nebolo nič stalo.

Na československú nečinnosť, resp. nezáujem, reagovala 18. januára 1946 opäť francúzska strana. Tentokrát sa vojenský atašé francúzskeho veľvyslanectva v Prahe gen. J. Flipo obrátil na náčelníka Hlavného štábu na Ministerstve národnej obrany gen. Bohumila Bočka s podrobnejšími údajmi z vyšetrovania Achenbacha.¹¹ Išlo o dva podrobné návrhy miesta, kde boli uložené dokumenty, a o písomný záznam Achenbacha o uložení dokumentov. Avšak na túto ďalšiu informáciu francúzskej strany nik ani na MNO nezareagoval. Ani ná-

8 SHAPIRO, L.: *Americans Brave Death, Czech Wrath to Recover Buried Gestapo Records*. In: *The Pittsburgh Press*, February 26, 1946, Second Edition, page 17.

9 Archív Ministerstva vnútra Českej republiky (AMV ČR), Praha, f. MV, 124, sv. VI, č. 51224/46.

10 Národný archív Českej republiky (NAČR), Praha, f. ÚPV-T 1946-1953, inv. č. 301/3/1-301/7/1., č.j. 47.434/I.-5/45.

11 NAČR, f. MNB, 8-2, č. šk. 57. Uvedené dokumenty sú súčasťou protokolu z vyšetrovania 15. októbra 1952 v politickom procese s Bedřichom Reicinom, ktorý bol súčasťou megaprocesu Slánsky a spol.

čelník Hlavného štábu MNO Boček, ani náčelník Hlavnej správy obranného spravodajstva na MNO pplk. pech. Bedřich Reicin. Bolo opäť priam nepochopiteľné, že tak závažná správa ostala bez odozvy. Najmä písomná správa Achenbacha obsahovala zaujímavé poznatky. Opísal v nej, kde leží Hradišsko a kde bola za vojny nemecká ženijná škola. Uvádza, že do tejto školy bolo umiestnené 20. apríla 1945 zvláštne komando, ktorého úlohou bolo vykopať v lese „Dušno“ na strelnici „Závist“ 13 metrov hlbokú štolu. Po jej vykopení boli do nej uložené debny (okolo 30 kusov), ktoré vraj prišli z Berlína. Jedna z nich sa pri manipulácii otvorila, obsahovala samé písomnosti. Zároveň bolo celé miesto zabezpečené výbušninami a nádržami s horľavinou. Potom bolo miesto prikryté dvojmetrovou vrstvou hliny. Vchod do štoly sa nachádzal v rokline a ležal asi pol metra až jeden meter nad potokom. Štola prebiehala vodorovne proti kopcu. Výška štoly bola okolo 1,75 metra, šírka 1,3 metra a hĺbka 12 metrov, debny boli zaistené tak, že každá mala zvláštnu rozbušku. Potom postavili postrannú štolu s nádržami horľavín. Vchod bol zasypaný hlinou a udupaný. Akcia sa konala na príkaz štátneho ministra Karla H. Franka, ktorý vlastnil aj situačný a odpaľovací plán celého zariadenia. Komando sa skladalo z 32 ľudí. Obsah dební navodzoval domnienku, že ide o tajné plány a dôležité štátne dokumenty, lebo akcia sa držala v najprísnejšej tajnosti.¹² Je opäť nepochopiteľné, že československé vyšetrovacie a bezpečnostné orgány sa začali intenzívne zaujímať o tento spis neskoro, až po uskutočnení americkej operácie „ukryté dokumenty“. Riadiacu úlohu vo vyšetrovaní celej kauzy zohrávala Hlavná správa Obranného spravodajstva na MNO¹³ pod vedením pplk. pech. Bedřicha Reicina. Práve OBZ produkovalo pre vládu ČSR množstvo správ, ktoré naplňalo obsahovo vlastným vyšetrovaním, ako aj informáciami rôznych zložiek Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) ministerstva vnútra.

Prvá správa B. Reicina z 13. februára 1946 v skutočnosti len sumarizovala základné informácie. Hovorila o tom, že 11. februára 1946 okolo poludnia prišlo 8 amerických nákladných automobilov s posádkou amerických dôstojníkov a vojakov do priestoru lesa Dušno, cca 400 metrov východne od priehrady Štěchovice. Americkí vojaci začali kopať štoly, manipulovať s výbušninami. Náhodní miestni svedkovia začali šíriť paniku, že ide o diverznú akciu proti priehrade. Americká posádka uzavrela priestor hliadkami, ktoré nepustili na miesto ani civilistov, československé bezpečnostné a vojenské orgány. Správa uvádzala, že npor. Bohdan Kočvara, veliteľ ženijnej roty na útvare v Hradišsku pri Štěchoviciach, žiadal pri prieskume amerických dôstojníkov, aby sa legitimovali a udali dôvod svojho pobytu v tomto priestore. Američania predložili potvrdenie o 14-dňovom pobyte v Československu s poznámkou, že majú tajné poslanie. Podľa tejto správy bolo vraj tiež zistené, že žiadny československý orgán nevydal americkému veleniu povolenie k akcii súvisiacej s vykopením štol a s manipuláciou s výbušninami na území ČSR.

Reicinova správa ďalej uvádzala, že americká skupina odišla zo Štěchovic 12. februára s nezisteným nákladom a v otvorenej štole zanechala množstvo výbušnín.¹⁴ Do prípadu boli podľa dôverného prípisu, informujúceho o Kočvarovom prieskume zaangażované aj zlož-

12 NAČR, f. MNB, 8-2, č. šk.. 57, č. 54. Písomný záznam Achenbacha o mieste kde sú uložené debne s dokumentmi. Uvedený dokument z 18. januára 1946 potvrdil gen. Flipo Hlavnému štábu MNO aj 27. februára 1946.

13 V archívnych dokumentoch je pre uvedený úrad zaužívaná skratka v českom jazyku „OBZ“ – obranné spravodajství.

14 Archív Ministerstva zahraničných vecí ČR (AMZV ČR), Praha, f. TOO-USA 1945-1955, č. šk.. 24 č. 50737/taj-2-46 alebo NAČR, f. ÚPV-T 1946-1953, inv. č. 301/3/1-301/7/1. Správa B. Reicina predsedníctvu vlády z 13. februára 1946.

ky ZNB, a to krajská správa, obvodné veliteľstvo Praha II, okresné veliteľstvo v Jílovom, pod ktoré lokalita patrila, ako aj stanica ZNB v Štěchoviciach.¹⁵

Podstatne podrobnejšiu správu než OBZ o tom, čo sa dialo 11. a 12. februára 1946 v Štěchoviciach priniesol náčelník okresného veliteľstva ZNB v Jílovom kpt. Oldřich Blažek, tiež 13. februára 1946. Krajskému veliteľstvu ZNB opakovane informácie o príchode americkej skupiny a identický bol aj popis otvorenej štolky s výbušninami. Najviac priestoru sa v správe venovalo opisu sledovania Američanov a výpovediam náhodných svedkov z radov domácich obyvateľov. Prvým pozorovateľom skupiny, z podnetu veliteľa stanice ZNB v Hradišsku, boli dvaja príslušníci ZNB – Karel Lédl a František Loskot. Keď sa chceli k štole priblížiť, Američania im to nedovolili. Hliadka ich legitimovala, preukázali sa povolením na 14-dňový pobyt v ČSR. Obaja sa vrátili z hliadky o polnoci. Nasledujúci deň ráno o tom informoval veliteľ stanice ZNB zástupcu posádkového veliteľa útvaru č. 4606 npor. žen. Bohdana Kočvaru. Ten obhliadol miesto činu, legitimoval cudziu skupinu a nariadil ďalšie pozorovanie vojakom Vojtěchom Mandlíkom. Mandlík hlásil Kočvarovi, že skupina presúva po svahu debny s materiálom. To Kočvara ihneď oznámil telefonicky spravodajskému oddeleniu v Prahe (Hlavná správa OBZ) a žiadal zistiť, či majú cudzinci na takúto činnosť povolenie.¹⁶ Odpoveď nedostal. Po odchode Američanov urobil Kočvara prieskum štolky, ktorá bola plná výbušnín, nášlapných a nájazdných mín, ekrazitu a iných trhavín. Po dohode s ním dal veliteľ okresného oddelenia ZNB v Jílovom Blažek zadebníť vchod do štolky. Z radov civilných svedkov udalosti správa uvádzala troch: Josef Zajíček cestou lesom videl, ako skupina ľudí vyťahuje ťažké debny pomocou prenosného žeriavu a ukladá ich na korby automobilov. Jedna sa pri tom rozsypala a vypadli z nej balíky listinného materiálu. To potvrdil aj Jaroslav Novák, žiak miestnej školy. Tretím informátorom bol Antonín Vocátka, ktorý 11. februára počul, ako si Američania zahovárajú nocľah v Štěchoviciach. Keď sa dozvedel, že v lese oproti priehrade kopú, nadobudol podozrenie, že chcú priehradu zničiť a ohlásil to na stanici ZNB v Štěchoviciach. Podľa Blažekovej správy zodpovednosť za to, že Američania neboli zadržaní nesú vojenské útvary, ktorým telefonovali, aby preverili, či je činnosť skupiny legálna. V dodatku k správe Blažek ešte uviedol, že v noci z 11. na 12. februára nocovalo 5 Američanov v štěchovickom hostinci „U koruny“, pričom sa pri ubytovaní legitimovali povolením na prechod hraníc do ČSR a z ČSR.¹⁷ Majiteľ hostinca Rudolf Vrnák troch z nich 13. februára identifikoval v Prahe v hoteli Alcron. Išlo o Richardsa, Fultona a Urquarta.

Novú správu o ilegálnej americkej akcii na území Československa podal z rozkazu náčelníka Hlavného štábu MNO opäť Reicin. Bola napísaná po zatknutí uvedenej americkej trojice a po ich predbežnom vypočutí. Richards, Fulton a Urquart spolu s ostatnými prišli do ČSR 10. februára cez hraničný prechod v Rozvadove. Mali platné cestovné pasy a povolenie na prekročenie hraníc, ktoré im vystavil styčný dôstojník československej vojenskej misie v Regensburgu na služobné účely. Mali aj cestovný rozkaz, ktorý vystavil USFET, ktorý hovoril o dvojacom účele cesty: eskorte nemeckého vojenského zajatca a vykonaní zvlášť-

15 NAČR, f. MNB, 7-8, č. šk. 62, Štěchovice

16 Kočvarovu telefonickú informáciu na Hlavnú správu OBZ potvrdzovali dva protokoly. Prvý bol z výpovede pracovníka Hlavnej správy OBZ ppor. Arnošta Steinera z 15. februára 1946, ktorý s Kočvarom telefonoval a ktorého tiež Kočvara žiadal, aby sa na miesto dostavil pracovník OBZ. Steiner sa okamžite spojil telefonicky s kpt. Josefom Munzarom z 1. oblasti Oblastnej správy OBZ a informoval ho o telefonáte Kočvaru. Druhý protokol príjem telefonátu potvrdzuje, je spísaný 16. februára s Munzarom. Ten nechal správu na stole svojho šéfa kpt. Veverku, s ktorým sa v ten deň už nestretol. Na druhý deň správa na stole Veverku už nebola, preto predpokladal, že ju čítal. In: NAČR, f. MNB, 7-8, č. šk. 62, Štěchovice.

17 AMV ČR, f. B 1 – Krajská správa ZNB Praha, inv. j. 186.

nej úlohy. Výprava bola ozbrojená, v hoteli Alcron nevyplnili hotelové prihlášky, lebo sa za všetkých zaručil americký vicekonzul v Prahe John King Quiney. Dôkazom starostlivého plánovania a príprav tejto výpravy bolo podľa Reicina i to, že mali so sebou aj špeciálne prístroje (detektor kovov, automobil s prenosným navijakom, špeciálny fotoaparát s bleskom, meracie prístroje, ženijné náradie). Zneškodnili komplikovaný systém náloží, časť prespala v hostinci, časť hliadkovala pri stole. Nasledujúci deň debny vytiahli, naložili a odišli. Správa obsahovala aj prvé výpovede zadržaných. Phillip J. Urquart uviedol, že prišiel do Prahy na návštevu historických pamiatok a bez prítomnosti amerického vojenského atašé odmietol viac povedať. Taylor R. Fulton bol konkrétnejší: z Frankfurtu vyrazili 7. februára do Norimbergu, odtiaľ 10. februára do Prahy, ubytovali sa v Alcrone, celú skupinu mal na starosti spravodajský dôstojník G-2 npor. Owen. O akcii má zakázané rozprávať, no bol rozhodnutý povedať pravdu, ak na to dostane súhlas od amerického vojenského úradu. Kpt. Stephen Richards vo výpovedi uviedol, že vo Frankfurte dostal od USFET rozkaz, aby sa ako odborník na trhavinu zúčastnil tajného poslania v ČSR. V Norimbergu sa k skupine pridal Owen so zajatcom Achenbachom. Achenbach ukázal miesto, kde sa nachádza štola, odkopali zeminu a vypáčili dvere. Vo vnútri boli zamínované debny, odstavil nálože a naložili tovar. Pred príchodom amerického vojenského atašé odmietol viac povedať. V závere správy Reicin uviedol, že zo zistených okolností vyplýva, že na akciu dali pokyn najvyššie miesta USFET a že „*ide o hrubé porušenie suverénnych práv v Československu a o ukradnutie dôležitého štátneho majetku, uskutočnené spôsobom pripomínajúcim neblahé metódy Gestapa*“, a preto navrhuje, aby československá vláda dôrazne požiadala o vysvetlenie akcie, o satisfakciu a o navrátenie všetkého odvezeného materiálu v čo najkratšej dobe.¹⁸

Konštatovanie, že za celou akciou je USFET potvrdil 13. februára v noci aj plk. Bohumil Kokrda z Hlavného štábu MNO, ktorý z poverenia svojho náčelníka div. gen. Bohumila Bočeka rokoval s pplk. Taylorom, leteckým a v tom čase aj zastupujúcim vojenským atašé v Prahe. Taylor, v spoločnosti americkej novinárky Marcie Dawenport, bol v hoteli Esplanade. Akciu v Štěchoviciach označil za trápnu a uviedol, že vie o nej len to, čo mu povedal asistent kpt. Richard Johnson. (Johnson sa 13. februára spolu s dôstojníkom OBZ zúčastnil obhliadky okolia štoly.) Taylor nepochyboval, že za všetkým je USFET, a že to môže vážne poškodiť dosiaľ veľmi dobré vzťahy medzi československými úradmi a veľvyslanectvom. Navrhol, že nasledujúci deň odcestuje do Frankfurtu, aby sa vec vyjasnila. V tom zmysle už veľvyslanec informoval Washington. Kokrda v správe uviedol, že Taylor chce vec urovnať tam, kde podľa doterajšieho vyšetrovania vznikla a bola pripravená, a odkiaľ bola tiež riadená, t.j. na USFET.¹⁹

Ďalším krokom vyšetrovacích orgánov ČSR bola snaha zabrániť úniku zvyšku koman-
da s materiálom za hranice štátu. Prvý rozkaz na uzatvorenie štátnych hraníc vydal Hlavný štáb MNO až 13. februára o 14.00 hod. (rozkaz č. 407/dôv-1946). Uvádzalo sa v ňom, že v tento deň ráno odišlo z Prahy 8 vojenských automobilov – 6 nákladných Studebackrov, z nich jeden s privesom na benzín, jeden malý nákladný Jeep, jeden osobný Jeep – s príslušníkmi americkej armády smerom do Bavorska alebo Rakúska. Rozkaz nariadil ihneď uzavrieť všetky cesty pred štátnou hranicou a zadržať každé vojenské nákladné auto s americkými príslušníkmi. Zadržanie sa malo hlásiť Hlavnému štábu MNO, priamo škpt. Karlovi Vašovi, ktorý mal zariadiť vyslanie vojenskej komisie s americkým vojenským atašé na

18 AMZV ČR, f. TOO-USA 1945-1955, č. šk. 24. Správa B. Reicina z 13. februára 1946.

19 AMZV ČR, tamže. Záznam o úradnom rokovaní s pplk. Taylorom 15. februára 1946 o 23.30 hod v hoteli Esplanade.

miesto zadržania. Do príchodu tejto komisie nesmie byť auto ani posádka prepustená bez ohľadu na preukazy, ktorými sa budú preukazovať. „Uzavretie ciest vykonajte v najkratšom možnom čase príslušníkmi ZNB a finančnej stráže a vyžiadajte si ihneď posilu najbližšej vojenskej posádky. Potrvá do odvolania.“²⁰ Ako ukázali ďalšie správy OBZ, adresované predsedníctvu vlády ČSR, československé vyšetrovacie orgány sa naďalej mylne domnievali, že listinný materiál vykopaný v Štěchoviciach je stále niekde na území Československa.²¹

Do situácie, pre Československo nepriaznivej, vstúpila aj československá diplomacia. Ministerstvo zahraničných vecí v nóte č. 28.135/II.-4/46, adresovanej veľvyslanectvu USA v Prahe, zopakovalo známe fakty o vykopaní a odvoze dební nezisteného obsahu. Nakoľko išlo o porušenie československej štátnej zvrchovanosti, ministerstvo zahraničných vecí vyslovilo požiadavku a očakávanie, že odvezený materiál bude vrátený.²² Uvedená československá nóta ukázala niekoľko skutočností: Československo stále nevedelo, čo obsahovali odvezené debny, resp. aké písomnosti sa v nich nachádzali. Zároveň nóta potvrdila istú bezmocnosť československých orgánov. Keďže americká strana oficiálne na nótu nereagovala, nasledovala 21. februára 1946 nová, ktorá už svojím tónom i obsahom zachádzala za rámec zdvorilostnej diplomatickej korešpondencie. V podstate sa v nej označili za „spoluvinníkov“, resp. spoluaktérov aj niektorí členovia veľvyslanectva. Nóta navyše tvrdila, že dokumenty sú podľa doterajšieho vyšetrovania stále v ČSR, opakovala porušenie československej suverenity a vyjadrila dôrazný protest so žiadosťou o navrátenie odvezených vecí.²³

20 NAČR, f. MNB, 7-8, č. šk. 62, Rozkaz č. 407.

21 Reicinova správa zo 16. februára uvádzala, že záležitosť je závažnejšia o to, že pri vyšetrovaní sa našli na mieste činu pečate s nápisom „Der Deutsche Staatsminister für Böhmen und Mähren“, ako aj iné s českým protektorátnym znakom, čo dokazuje, že ide o dokumenty, ktoré patria výlučne Československu a ich odvezením bola republike spôsobená nenahraditeľná strata. Kompetentné americké miesta žiadali znova dôrazne požiadať o navrátenie dokumentov v čo najkratšom čase.

Druhá Reicinova správa z 18. februára 1946 opakovala známe okolnosti prípadu. Zároveň sa v nej predpokladalo, že materiál je stále na území ČSR a za miesto jeho úkrytu označila americké zastupiteľské úrady v Prahe. Tento názor opieral Reicin o výpoveď Richardsa, ktorý to nepopieral a ktorý chcel hovoriť len za prítomnosti amerického vojenského atašé. Reicin opakoval v tejto správe tiež známu skutočnosť o nájdených pečatiach v okolí stoly, preto to patrí Československu. In: AMZV ČR, f. TOO-USA 1945-1955, č. šk. 24. Správa č. m. 50756-1B-taj-1946 zo 16. februára 1946 a č. m. 50787-1B-taj-1946 z 18. februára 1946.

22 AMZV ČR, f. TOO-USA 1945-1955, č. šk. 24. Nóta československého ministerstva zahraničných vecí č. 28.135/II.-4/46. Text nóty je nasledovný: „Ministerstvo zahraničných vecí má česť obrátiť sa na veľvyslanectvo Spojených štátov amerických v tejto veci: Dňa 11. februára 1946 prišlo okolo poľudnia do priestoru v blízkosti leša zvaného Dušno, východne od priehrady v Štěchoviciach, osem amerických nákladných aut s oddielom amerických dôstojníkov a vojakov. Tito uzavreli celý priestor hliadkami, aby zabránili prístupu miestnemu obyvateľstvu a bezpečnostným alebo vojenským orgánom a dali sa v blízkosti priehrady hlbíť stoly a manipulovať s výbušnínami. Vystrelili dokonca na československého vojaka, ktorý sa k uzavretému priestoru priblížil. Bolo zistené, že žiadny československý orgán nebol požiadaný o udelenie povolenia nutného k zmienenému podniku. Na výzvu, aby sa legitimovali a uviedli účel svojej činnosti na onom mieste, vojaci odpovedali, že povolenie majú, že však dôvody svojej činnosti, ktoré vraj sú povahy tajnej, prezradiť nemôžu. Treba zdôrazniť, že v štole boli nakoniec zanechané všetky výbušniny bez zaistenia vchodu k štole, čím boli ohrozené ľudské životy. Celá americká skupina odišla 12. februára smerom k Prahe a odviezla so sebou niekoľko dební nezisteného obsahu. Ministerstvo zahraničných vecí, upozorňujúc veľvyslanectvo Spojených štátov na popísaný prípad, nemôže nevyjadriť svoje počudovanie nad týmto postupom príslušníkov americkej armády. Taký postup zrejme predstavuje jasné porušenie československej štátnej zvrchovanosti a ministerstvo preto žiada, aby veľvyslanectvo urobilo prípad predmetom zvlášť podrobného šetrenia a oznámilo mu čo najskôr jeho výsledok. Ministerstvo zahraničných vecí tiež očakáva, že odvezený materiál bude vrátený.“

23 AMZV ČR, f. TOO-USA 1945-1955, č. šk. 24. Nóta československého ministerstva zahraničných vecí z 21. februára 1946. Text nóty je nasledovný: „Dodatkom k nóte č. 28.135 zo dňa 15. februára t.r. oznamuje ministerstvo zahraničných vecí, že po odoslaní tejto nóty sa dostal československým úradom do rúk obsiahly materiál, v ktorého svetle sa postup príslušníkov americkej armády javí ako podnik premyslený a starostlivo do všetkých podrobností pripravený. Zámernosť celého podniku je jasná nielen z okolností, za ktorých výprava uskutočnila svoje poslanie, dokonalou organizačnou a technickou prípravou počínajúc, ale je jasná i priamo z výpovedí účast-

Na druhú Masarykovu nótu americká strana už reagovala. Veľvyslanec Steinhardt ho po získaní inštrukcie z Washingtonu navštívil 23. februára. Vyslovil hlboké poľutovanie vlády USA nad nemilým incidentom v Štěchoviciach a nad nedorozumeniami, ktoré by z neho mohli vzniknúť. Akcia bola podniknutá bez vedomia vlády USA a plné vysvetlenie poskytnú vojenské úrady USA šéfovi československej vojenskej misie v Berlíne gen. Palečkovi. Tieto úrady už vydali inštrukcie, aby boli dokumenty vrátené. USA hľadali tajné dokumenty zakopané nacistami, obsah nájdených dokumentov predtým nepoznali.²⁴ O dva dni prebehol takmer identický rozhovor Steinhardta s Benešom, v ktorom odznelo, že vláda USA a Štátny department nemajú s týmto činom nič spoločné.²⁵ Postup veľvyslanca Steinhardta bol plne v súlade s inštrukciou Štátneho departmentu a Ministerstva vojny USA. Československé MZV informovalo telegramom vyslanca Palečka do Berlína, aby odcestoval do Frankfurtu a v súčinnosti s orgánmi USFET zabezpečil dopravu dokumentov do Prahy. Zároveň mal prehlásiť, že „ospravedlnením sa a vrátením všetkého odvezeného materiálu považujeme prípad za ukončený.“²⁶ Nasledujúci deň Paleček centrálu ministerstva v Prahe v telegrame č. 664/B/46 informoval, že súhlas amerických vojenských úradov s odvozom štěchovického materiálu dostal a že odchádza do Frankfurtu. V ďalšej depeši č. 684/B/46 z 1. marca 1946 oznamoval, že vo Frankfurte ho očakával náčelník spravodajského odboru G-2 gen. Edwin L. Siebert, s ktorým i za účasti gen. Koeniga, novovymenovaného vojenského pridelenca USA v Nemecku, rokoval o samotnom akte prevzatia a prevozu dokumentov. Siebert s Koenigom najprv predložili Palečkovi fotografický materiál o priebehu prác v Štěchoviciach, potom vypracovali spoločné komuniké. Gen. Paleček prevzal materiál uložený v 32 otvorených debniach. Siebert prehlásil, že z dokumentov nič nevzali. Podľa amerických zoznamov debny obsahovali archív prezidenta Beneša od roku 1920, korešpondenciu a tajný archív K. H. Franka, spisy Gestapa, protektorátne spisy o činnosti SS, charakteristiky českých osôb, inventáre českých korunovačných klenotov a českých zámkov. Bolo tiež dohodnuté, že debny budú odvezené na troch nákladných automobiloch s vojenským sprievodom americkej armády, s predpokladaným príchodom do Prahy 2. marca 1946. Siebert Palečkovi ešte oznámil, že dôvodom pre štěchovickú akciu bolo hľadanie dokumentov o spojení nacistov s Argentínou a Himmlerovho archívu.²⁷

Prevzatie dokumentov v Dokumentačnom kontrolnom centre odboru G-2, ktoré sídlilo

níkov podniku, ktorí boli podrobení výsluchu. Prevedenie úlohy americkej vojenskej skupiny potom bolo ulahčené spolupôsobením niektorých členov amerického zastupiteľstva v Prahe, ktorí v určitých situáciách zasahovali využívajúc dôvery československých orgánov a československej verejnosti k americkému veľvyslanectvu tak, že pobyt americkej vojenskej skupiny na území ČSR bol považovaný za nezávadný. Čo sa týka odvezeného materiálu, tu podľa doterajšieho stavu vyšetrovania možno mať za to, že sa tento materiál nachádza v Československu, ba je možné označiť i miesto, kde sa nachádza. Podľa výsledkov doterajšieho vyšetrovania bolo účastníkom od samého začiatku úplne jasné, že sa jedná o porušenie suverenity Československa. Účastníci mali svoje poslanie na našom území previesť do konca i za cenu konfliktu s československými úradmi, neváhajúc ak to bude potrebné, použiť i zbrane proti československým občanom, ktorí sa im nejako postavia do cesty. Československá vláda preto cíti, že musí vzniesť dôrazný protest proti tak vážnemu porušeniu československej štátnej zvrchovanosti a súčasne žiada, aby odvezené veci boli čo najskôr vrátené a československej vláde dané náležité zadostučinenie. Ministerstvo zahraničných vecí používa túto príležitosť, aby ubezpečilo veľvyslanectvo Spojených štátov amerických o svojej najhlbšej úcte.“

24 Zemědělské noviny, 26. februára 1946, Správa ČTK z 23. februára 1946.

25 AMZV ČR, f. TOO-USA 1945-1955, č. šk. 24, č. 525/46. Informácia šéfa kancelárie prezidenta republiky Jaromíra Smutného pre ministra zahraničných vecí J. Masaryka z 26. februára 1946.

26 AMZV ČR, t. TOO-USA 1945-1955, č. šk. 24. Telegram ministerstva zahraničných vecí č. 657/B/46 vyslancovi Palečkovi z 25. februára 1946.

27 AMZV ČR, t. TOO-USA 1945-1955, č. šk. 24. Telegram vyslanca Palečka ministerstvu zahraničných vecí č. 684/B/46 z 1. marca 1946.

v priestoroch fabriky I.G. Farben, sa uskutočnilo 27. a 28. februára 1946. Za československú stranu riadil akt prevzatia Ing. Karel Staller, šéf československej reštitučnej misie v Hoechste pri Frankfurte. Staller vo svojej správe uviedol, že debny boli uložené v troch miestnostiach. Balenie dokumentov na americkej strane riadil z poverenia plk. Spiegela npor. Owen, ktorý sa pôvodne zúčastnil akcie „Ukryté dokumenty“. Premočený materiál sušili a balili do dební, ktoré zapečatili pečatou československej reštitučnej misie. Staller v správe konštatoval zaujímavý fakt: zatiaľ čo americkí spravodajskí pracovníci Spiegel a Owen ubezpečovali československú stranu, že táto akcia bola jediným spôsobom, ako pre ČSR zachrániť tieto dôležité dokumenty, vyzdvihovali úspešný priebeh akcie a zdôrazňovali odvahu skupiny i zručnosť kpt. Richardsa, generáli Charles Koenig a Edwin Siebert neprejavovali zvláštny súhlas s týmto výkladom, a bolo evidentné, že celý prípad chceli mať čo najskôr za sebou. A to najmä v dôsledku inštrukcie z Washingtonu. Staller v správe ďalej uviedol, že sa snažil dopátrať odpovedí na tri otázky: aký bol dôvod akcie, čo Američania hľadali a čo z dební vzali alebo odfotografovali. Potvrdil stanovisko americkej strany, že popud k akcii dala výpoveď Achenbacha, ktorý tiež nevedel, čo je v debniach ukryté. Odbor G-2 sa snažil zmocniť sa obsahu dební i za cenu nebezpečnej a politicky beztaktnej akcie. Hľadali však iné, než našli. Staller predpokladal, že hľadali záznamy o nedokončených atómových výskumoch alebo údaje o nemeckej špionážnej sieti v USA a v ZSSR. Podľa neho vrátili všetko, nevedel však určiť, čo odfotografovali. Američania si vraj boli vedomí, že „*nám vracajú materiály neobyčajnej dôležitosti, ktoré ulahčia pátranie našej bezpečnostnej služby po zradcoch, udavačoch a že prinesú objasnenie mnohých vnútropolitických problémov, vzniknutých v priebehu okupácie*“.²⁸

Scenár odovzdania a prevozu dokumentov bol vopred starostlivo pripravený a aj dodržaný. Americká kolóna prišla na pražský Hrad krátko po šiestnastej hodine. Šéfa kolóny (kamión, Jeep, tri nákladné autá zn. General Motors, limuzína zn. Dodge, šesťvalcová Tatra s bielymi pruhmi a nápisom Military Police) gen. Koeniga sprevádzali dôstojníci spravodajského odboru G-2, legačný radca amerického veľvyslanectva v Prahe John Bruins, ozbrojení americkí vojaci, československý styčný dôstojník pplk. Ing. Staller a dôstojník Hlavného štábu MNO. Československú „uvítaciu“ skupinu viedol kancelár Jaromír Smutný, jej členov tvorili za MNO škpt. gen. št. Josef Mírovský, kpt. Josef Hašek a kpt. Miroslav Kňourek. Prítomní boli aj zástupcovia ministerstva zahraničných vecí a ministerstva vnútra. Zamestnanci Hradu odnášali debny s dokumentmi cez služobný vchod Vladislavského sálu do miestnosti na prvom poschodí. Koenig sa Smutnému zaručil čestným slovom, že zo spisového materiálu nebolo nič odcudzené. Smutný prisľúbil prepustiť troch zadržaných členov skupiny operácie „Ukryté dokumenty“ nasledujúci deň.²⁹

Totožnosť privezených dební najprv na Hrade overovali vojaci Josef Zajíček a Vojtěch Mandlík, ktorí pôvodne pozorovali Američanov pri ich vyberaní zo štolý a pri ich nakladaní 12. februára 1946 v Štěchoviciach. Zároveň boli na Hrad prevezení z väznice na Pan-

28 NAČR, f. ÚPV-T 1946-1953, inv. Č. 301/3/1-301/7/1. Pplk. v zál. Ing. Karel Staller k svojej správe z 2. marca 1946 priložil zaujímavý doložku: „*Som si vedomý, že môj náhodný služobný styk s dôvernými aktmi Gestapa pri balení dební vo Frankfurte by mohol vyvolať domnienku, či som nepoužil tejto príležitosti k akémukoľvek osobnému záujmu. Preto na priamu otázku v tomto smere prehlasujem: 1. Ani jeden lístok som z dokumentov neodstránil a vynaložil som všetko aby sa úplný archív dostal čo najrýchlejšie do Prahy. 2. Hoci je pravdepodobné, že spisy obsahujú tiež dokumenty o prezradení mojich stykov s podzemím zradcom Ryšánkom, neurobil som jediný pokus, aby som sa s obsahom dokumentov o sebe alebo o svojich známych zoznámil. Toto prehlasujem na svojej dôstojnícku česť.*“

29 NAČR, f. ÚPV-T 1946-1953, inv. č. 301/3/1-301/7/1. Úradný záznam kpt. Josefa Haška z 3. marca 1946.

kráci traja zadržaní Američania na posledný výsluch. Boli prekvapení, že materiál je naspäť v Československu. Zhodne vypovedali, že ide o štěchovické debny. Richards znovu opísal svoju pyrotechnickú prácu, no odmietol uviesť, kto bol v čiernom osobnom automobile, ktoré nepatrilo k výprave a ktoré sprevádzalo komando pri odchode zo Štěchovic. Ochotne však objasnil spiatočnú cestu výpravy, ktorá sa rozdelila na tri sledy: Štěchovice, Alcron, nákladné automobily s debnami. V Štěchoviciach zostal Richards s Fultonom a Urquartom. V Alcrone nocoval npor. Owen, šofér a jeden Francúz. Ostatní, aj s Achenbachom v nákladných automobiloch, za vedenia čierneho pražského osobného auta (predpokladal, že v ňom bol niekto z úradu vojenského atašé), mierili nonstop k hraničnému prechodu Rozvadov. Hranice prešli v skorých ranných hodinách 13. februára 1946. V ten istý deň opustila Owe-nova skupina Alcron a jej miesto zaujali Richards s Fultonom a Urquartom, ktorí boli v ten večer československými bezpečnostnými orgánmi zadržaní.³⁰

Operácia „Hidden Documents“, resp. prípad „Štěchovice“ z februára 1946 ukázal niekoľko skutočností. V prvom rade poukázal na nekoordinovaný postup zainteresovaných československých orgánov – ministerstva vnútra a ministerstva národnej obrany – ako aj na nedostatky v spolupráci ich zložiek na rôznych stupňoch. Do hry vstupoval aj ľudský faktor, resp. osobnostné kvality a črty zainteresovaných príslušníkov ZNB, armády, či vnútorné konflikty a súperenie v rámci OBZ, ako aj izolácia činnosti, resp. vzájomná neinformovanosť všetkých bezpečnostných zložiek štátu. Zlyhalo preto predovšetkým ministerstvo vnútra a OBZ na MNO. Došlo k trestuhodnému zanedbaniu služobných povinností niektorých jednotlivcov v miestnych, oblastných a okresných úrovniach, ako aj priamo v centrále OBZ. Ak by celá reťaz ihneď informovaných spravodajských orgánov ZNB, vojska a politického spravodajstva (OBZ) aktívne zakročila, nie však neplodným pozorovaním, ale zaistením osôb, prehliadkami či výsluchmi, nemusela byť americká operácia úspešná.³¹ Štěchovická československá blamáž poukázala na ďalší fakt, a to na nedostatočnú ochranu hraníc. Všeobecne možno konštatovať, že uskutočnenie cudzieho spravodajského zásahu vo vnútrozemí, za pasívnej asistencie československých spravodajských a bezpečnostných orgánov, bolo odrazom kombinácie dvoch faktorov: kvalitnej spravodajskej služby USA v Európe po vojne a chaotickej a zdecimovanej (organizačne i personálne) jej československého protipólu.

Vrátením dební s dokumentmi sa prípad „Štěchovice“ v Československu, samozrejme, neskončil. Pokračoval na československej parlamentnej pôde, na pôde zainteresovaných ministerstiev, ako aj v dimenzii československo-amerických vzťahov.

Interpelácia poslancov Dočasného Národného zhromaždenia Dr. Vladimíra Krajínu a Dr. Gustava Loubala, pod ktorú sa podpísalo ďalších 23 zákonodarcov (medzi nimi aj Dr. Vladimír Klecanda či Dr. Milada Horáková), adresovaná ministrovi národnej obrany vo veci porušenia československej zvrchovanosti pri Štěchoviciach, sa objavila už v čase, keď dokumenty skúmali analytici odboru G-2 vo Frankfurte, 28. februára 1946. Uvádza sa v nej, že československá verejnosť bola informovaná o tom, ako skupina amerických dôstojníkov, poddôstojníkov a vojakov porušila československú zvrchovanosť, keď sa pri Štěchoviciach bez vedomia našej vlády zmocnila dôležitých československých dokumentov a odviezla ich do amerického okupačného pásma. Autori interpelácie odsúdili toto porušenie zvrchovanosti a súhlasili s tým, že vláda žiada diplomatickou cestou vrátenie odvezeného materiálu. Zároveň položili ministromi národnej obrany tri otázky:

30 NAČR, f. ÚPV-T 1946-1953, inv. č. 301/3/1-301/7/1. Úradný záznam z výsluchu 2. marca 1946.

31 AMV ČR, f. B 7/2 Okresná správa ZNB – Benešov, inv. j. 20, č. m. 181-24/2-46.

1. Prečo sa dotýčny materiál nedostal včas do bezpečia, keď je známe, že OBZ pri MNO už dlhšiu dobu vedelo o ňom a o jeho uložení.

2. Prečo nebolo možné vojenskými hliadkami zaistiť miesto uloženia tohto dôležitého spravodajského materiálu, aby ho nemohli nepovolané osoby odcudzit' či zničit', keď azda bolo v zime nebezpečné previesť jeho vykopanie.

3. Ako je možné, že OBZ pri MNO sa ani za viac než dva dni nedozvedelo, čo sa deje asi 50 kilometrov od Prahy a čo vlastne znamená vniknutie skupiny armády cudzieho štátu na územie našej štátnej zvrchovanosti.³²

Odpoveď na interpeláciu pripravilo MNO pre svojho ministra Ludvíka Svobodu 26. apríla 1946. K prvej otázke konštatovalo, že vojenským spravodajským orgánom nebolo známe, že nemecká branná moc uschovala nejaké doklady pri Štěchoviciach. Nemohli to vedieť, lebo Nemci držali uloženie dokladov v tajnosti, čoho dôkazom bolo to, že o tom nevedel nik v okolí Štěchovic a aj americká armáda sa to dozvedela len od zajatca SS. Tu na margo uvedeného treba poznamenať, že v odpovedi na túto otázku sa „taktne“ pomlčalo o francúzskych nótach z 13. októbra 1945 a z 18. januára 1946. Čiže, československé úrady informáciu o zakopaných dokumentoch mali, avšak nekonali. Rovnako tak nevedeli, o aké dokumenty ide.

Odpoveď ministra národnej obrany na druhú otázku bola krátka – spravodajské orgány nevedeli nič o uschovaní tohto materiálu, nemohli ho preto dať zaistiť vojenskými hliadkami. Je potrebné zopakovať, že spravodajské orgány o materiále vedeli, informácie však nepreverili, resp. nekonali.

Najrozsiahlejšia, avšak vyvíbavá, bola odpoveď na tretiu otázku. MNO v nej odmietlo tvrdenie, že vojenské spravodajské orgány sa dozvedeli o prípade v Štěchoviciach až za viac než dva dni. Tiež ich vraj nemožno viniť, že by im nebolo známe, čo znamená vniknutie skupiny cudzej armády na územie československej štátnej zvrchovanosti. Pri prekročení hraníc americkou vojenskou skupinou nemohli vojenské spravodajské orgány zakročiť, pretože v období mieru nie sú zodpovedné a ani sa nezúčastňujú pri kontrole osôb a ich osobných preukazov pri prekročení hraníc. Ak by sa toho aj zúčastňovali, nemohli by zakročiť a zamedziť im prístup na československé územie, lebo išlo o príslušníkov brannej moci spojeneckej veľmoci v uniformách spojeneckej armády a vybavených pravými osobnými dokladmi, predstierajúcimi nevinný účel návštevy. Na základe tohto predstierania a zistenia pravosti osobných dokladov u všetkých členov skupiny boli títo príslušníci podľa dokladov vydaných veliteľstvom amerických armád v Európe i dokladov vydaných príslušnými československými zahraničnými orgánmi oprávnení na prekročenie hraníc a na štrnásťdňový pobyt v Prahe a okolí. Miestne bezpečnostné orgány v okolí miesta činu nemohli nedôverovať príslušníkom spojeneckej armády, keď sa presvedčili o pravosti ich dokladov. V odpovedi na tretiu otázku interpelácie sa tiež dodáva, že keď sa americkí vojaci stali druhý deň nárpadní, boli vyzvaní aby sa legitimovali a ich doklady boli vyhodnotené za správne. Potom, keď sa na sklonku dňa stali členovia výpravy podozriví, a keď nikoho nepustili na miesto činu, vyhodnotili práve vojenské spravodajské orgány ihneď skutočnosť tak, že zvrchovanosť bola porušená a podali v tom zmysle správu predsedníctva vlády žiadajúc o okamžitý diplomatický zákrok, čím sa tiež zaslúžili o vrátenie dokumentov.³³ Tento skresľujúci, resp. ali-

32 AMZV ČR, f. TOO-USA 1945-1955, č. kart. 24. Tlač č. 231.

33 AMZV ČR, f. TOO-USA 1945-1955, č. kart. 24. Odpoveď ministra národnej obrany na interpeláciu poslancov Dr. Krajínu a Dr. Loubala vo veci porušenia československej zvrchovanosti pri Štěchoviciach z 26. apríla 1946.

bistický dokument však MNO poslancom v tomto znení nepredložilo. Vyžiadalo si k nemu 3. mája 1946 od ministerstva zahraničných vecí rezortné stanovisko. Odpoveď ministerstva zahraničia z 20. mája 1946 bola zmesou opatrnosti, servilnosti a obáv z neprimeranej americkej reakcie. ČSR mala totiž v tomto čase eminentný záujem o získanie a čerpanie v úvode spomínaných amerických úverov, surovín i tovarov, o podpísanie novej obchodnej dohody s klauzulou „doložky najvyšších výhod“. Ďalším faktorom bola príprava riešenia medzinárodnopolitických otázok povojnového usporiadania Európy a pod. Podľa pripomienok MZV bolo nesporné, že štěchovický prípad bol hrubým zásahom amerických vojenských kruhov do suverénnych práv ČSR, avšak americká vláda vyslovila úprimné poľutovanie a zmocnila svojho diplomatického zástupcu v Prahe, aby sa za tento prípad na príslušných vedúcich miestach riadne ospravedlnil. Minister zahraničných vecí potom v mene vlády a aj v súlade s jej poverením, vyhlásil incident za skončený. MZV žiadalo, aby MNO malo na pamäti, že sa v tejto dobe pripravovali mierové zmluvy, v ktorých išlo o riešenie otázok, ktoré majú pre Československo priam životný význam. Bolo najvyšším záujmom Československa, aby americká vláda i verejná mienka neboli pokiaľ možno ničím popudené, pretože stanovisko USA bude mať rozhodujúci význam pre splnenie požiadaviek a pre rešpektovanie záujmov ČSR. Keďže zaslaný návrh odpovede MNO na interpeláciu sa podľa názoru MZV mohol Spojených štátov dotknúť, odporučilo ministerstvo zahraničných vecí, aby bola odpoveď preštylizovaná tak, aby z jej znenia jasne vychádzalo najavo, že v danom prípade išlo čisto a výlučne o prechmat vojenských miest, o čom vláda USA predtým nevedela a naopak, potom urobila všetko pre nápravu a vyslovila nad tým svoje poľutovanie.³⁴ Postoj rezortu Jana Masaryka bol na druhej strane v podstate priamy: pre malý incident si ČSR nemôže dovoliť dať ani len teoretickú príčinu na rozbroj s veľmocou. Názor MZV vzalo MNO na vedomie a jeho pripomienky do odpovede na interpeláciu zapracovalo.³⁵ Berúc do úvahy spomenuté širšie medzinárodné súvislosti a udalosti, iná možnosť československej strane ani nezostávala, ak nechcela ohroziť svoje národnoštátne potreby a záujmy.

Druhý prípad, ktorý vzišiel z dielne československého zákonodarného zboru ohľadne Štěchovic, nadväzoval na uvedenú poslaneckú interpeláciu a na expozé ministra Masaryka, že vrátením dokumentov pokladá štěchovický prípad za skončený. Jeho autorom bol 8. marca 1946 komunistický poslanec Václav David, budúci československý minister zahraničných vecí. Ten na pôde parlamentu obvinil vládu USA, že nevrátila to, čo odviezla. Václav David sa v rozprave zaoberal najmä československým priateľským vzťahom so ZSSR. Uviedol, že zatiaľ čo príslušníci Červenej armády stavali na Slovensku mosty a napomáhali rýchlemu obnoveniu dopravy, dozvedela sa verejnosť o operácii americkej skupiny z 10. februára, ktorá pod falošnou zámienkou vydať ČSR nemeckého vojnového zajatca vykopala v lese pri Štěchoviciach debne s dokumentmi a bez povolenia ich odviezla za hranice. Vláda i verejnosť odsúdili tento čin, ktorým USA porušili československú štátnu zvrchovanosť. Interpelácia poslancov národných socialistov okolo Dr. Krajínu mala podľa neho vrhnúť nepravé svetlo na túto aféru, teda obratným interpelačným manévrom urobiť z americkej aféry aféru československých bezpečnostných zložiek. Pýtal sa, ako mali zakročiť drobní príslušníci československého bezpečnostného aparátu, keď sa Američania preukázali dokumentmi z najvyšších spojeneckých miest, ako im mali neveriť prostí ľudia, resp. ako mali predpokladať, že ide o mystifikáciu. K obsahu dební sa vyjadril nasledovne: „*je treba povedať,*

34 AMZV ČR, f. TOO-USA 1945-1955, č. kart. 24. Pripomienky MZV k odpovedi MNO na interpeláciu poslancov v prípade Štěchovice z 20. mája 1946, č.j. 76.970/II.-5/46.

35 AMZV ČR, f. TOO-USA 1945-1955, č. kart. 24. č.j. 721/Pkm/1946.

že obsahujú cenný materiál, ale máme závažné dôvody na domnienku, že je to iný materiál než ten, ktorý bol odvezený zo Štěchovic“, pričom uviedol, že Frankov archív bol odtransportovaný Nemcami na Západ cez Rokycany, Plzeň a Klatovy, že také množstvo výbušnín by Nemci nedávali na torzo z archívu Edvarda Beneša a dodával, že síce „kvitujeme ospravedlenie americkej vlády za toto nekvalifikovateľné jednanie amerického velenia vo Frankfurte, ale zo svojej strany budeme vec pokladať za skončenú až vtedy, keď sa vyjasní otázka pravého obsahu dební nad všetku pochybnosť.“³⁶ Publikovanie tohto verejného vyjadrenia v *Rudom Práve* nasledujúci deň iba urýchlilo ráznu americkú reakciu. Veľvyslanectvo USA v nóte 11. marca 1946 zopakovalo Davidovo tvrdenie, že dokumenty vrátené na Hrad boli iné než štěchovické listiny. Uznalo slobodu tlače a výsady a imunity poslancov v demokratických krajinách. Ak bol výrok poslanca Davida správne citovaný, pokračovala nóta veľvyslanectva USA, potom popiera presnosť oficiálneho prehlásenia vlády USA o tejto veci. Žiadalo preto, aby sa zistilo, či je poslanec David schopný podať dôkaz svojho tvrdenia a upozornilo že v prípade nedostatku takého dôkazu očakáva vyslovenie ospravedlnenia.³⁷ Ministerstvo zahraničných vecí v odpovedi z 20. marca 1946 iba oznámilo, že urobilo kroky na vyjasnenie okolností súvisiacich s vyhlásením poslanca Davida. Následne požiadalo Úrad predsedníctva vlády, skôr než meritórne odpovie veľvyslanectvu USA, o oznámenie stanoviska k návrhu, že Davidovi nebolo pravdepodobne známe, že zástupca americkej vlády – odovzdávajúci dokumenty – dal čestné prehlásenie, že sú to tie, ktoré boli odvezené zo Štěchovic.³⁸ Aké bolo ďalšie stanovisko Václava Davida, súdobá tlač a ani dokumenty nehovoria. Stanovisko Úradu predsedníctva vlády bolo totožné s predpokladom ministerstva zahraničných vecí, preto jeho nová nóta veľvyslanectvu USA z 13. apríla 1946 iba zopakovala, že vyhlásenie Václava Davida bolo urobené na základe neúplných informácií, preto ho nemožno pokladať za spochybnenie oficiálneho amerického vyhlásenia. Ministerstvo zahraničia ďalej vyjadriло ľútosť nad tým, že k takej poznámke poslanca vôbec došlo a vyjadriло americkému veľvyslanectvu hlbokú úctu.³⁹ Aj tento prípad okolo vyhlásenia V. Davida potvrdzoval fakt, že československé oficiálne kruhy sa úzkostlivo snažili tmiť všetko čo mohlo narušiť vzťahy s USA. Ak sa aj niečo objavilo, oprávnené alebo neoprávnené, MZV okamžite možný konflikt či rozpor hasilo.

Otázka pravosti vrátených dokumentov bola mimoriadne citlivá. No ak nik v Československu pôvodný obsah uložený v debniach vierohodne nepoznal, resp. nedokázal dokladovať, mal právo tvrdiť, že sa nevrátili v pôvodnom stave? Jediní, ktorí to mohli potvrdiť boli členovia operácie „Hidden Documents“, resp. pracovníci Dokumentačného kontrolného centra na G-2 vo Frankfurte.

Po vrátení dokumentov do Prahy bola v Kancelárii prezidenta republiky vytvorená expertná komisia, ktorá v dňoch 3. – 7. marca 1946 vrátený spisovný materiál skúmala a triedila. Jej členmi boli za súkromný archív prezidenta a za MZV dr. Bohuslav Matouš, za ministerstvo vnútra Ladislav Kadlec a Roman Stehlík, za Hlavný štáb MNO škpt. Josef Mírovský. Počas ich práce boli dokumenty neustále strážené hradnou strážou, v ich neprítomnosti zapečatené, sprístupnené len po príchode a v prítomnosti všetkých. Prevzaté debne

36 *Rudé Právo*, 9. marca 1946, č. 58, Václav David: Jak to bylo ve Štěchovicích?

37 AMZV ČR, f. TOO-USA 1945-1955, č. kart. 24. Nóta veľvyslanectva USA č. 789 z 11. marca 1946. Uvedená nóta sa nachádza ja v NAČR, f. ÚPV-T 1946-1953, inv. č. 301/3/1-301/7/1.

38 AMZV ČR, f. TOO-USA 1945-1955, č. kart. 24. Nóta MZV z 20. marca 1946 č. 43.499/46 a NAČR, f. ÚPV-T 1946-1953, inv. č. 301/3/1-301/7/1. Depeša MZV Úradu predsedníctva vlády z 25. marca 1946, č.j. 54.176/II./46.

39 AMZV ČR, f. TOO-USA 1945-1955, č. kart. 24. Nóta MZV z 13. apríla 1946 č. 57.409/46.

boli pôvodné – nemecké, dve boli americké z Frankfurtu (nahrádzali jednu poškodenú pri nakladaní v Štěchoviciach z 12. februára 1946) Pri otvorení dební sa ukázalo, že časť ich obsahu bola poškodená vlhkom. Vo všetkých pôvodných 32 debniach sa nenašli nemecky písané zoznamy, iba v dvoch, 26 a 27, boli všeobecné, po anglicky napísané zoznamy. Zväzky dokumentov boli zabalené v papieri s nemecky písanou signatúrou, zviazané povrazom a zapečatené s úradnou pečaťou s nápisom „*Der Deutsche Staatsminister für Böhmen und Mähren*“, ako aj zväzky bez obalu, zviazané bielym povrazom iného pôvodu. Väčšina materiálu ležala v debniach voľne. Spisový materiál pochádzal z pražského Černínskeho paláca (sídlo ministerstva zahraničných vecí), kde bol uložený pred odvozom do Štěchovic. Išlo o nasledovné fondy:

1. Časť súkromného archívu prezidenta republiky Edvarda Beneša z rokov 1920-1938.
2. Časť archívu Ústredia strany československých národných socialistov do roku 1938.
3. Archív kancelárie štátneho sekretára a neskôr nemeckého štátneho ministra K. H. Franka od marca 1939 do 21. apríla 1945.
4. Časť archívu ríšskeho protektora v Čechách a na Morave z doby Neurathovej a Heydrichovej.
5. Časť súkromného archívu K. H. Franka od roku 1936 do roku 1940.

Časť súkromného archívu Edvarda Beneša pozostávala z materiálov, ktoré zostali v Černínskom paláci uložené i v dobe okupácie, ako aj z materiálu, ktorého sa Nemci zmocnili počas vojny na iných miestach, hlavne v Sezimovom Ústí. Išlo o dokumenty menšej politickej hodnoty alebo o materiál vyslovene nepolitický (zázajdy, upomienkové albumy, rodinné fotografie a pod.).

Časť archívu Ústredia národných socialistov obsahovala dokumenty výkonného výboru a ústredného sekretariátu strany.

Archív štátneho sekretára a neskôr štátneho ministra, spolu s časťou ríšskeho protektora, tvorili väčšinu získaných spisov. Časovo siahali do 21. apríla 1945, pričom dokumenty štátneho sekretára a štátneho ministra boli kompletne. Dokumentov ríšskeho protektora bolo málo. Tieto fondy obsahovali spisovú pozostalosť prezídia, resp. kabinetu úradu a ich význam pre správne a súdne účely bol veľký. Boli tu právne dôkazové spisy a korešpondencia ríšskeho protektora a štátneho ministra s nadriadenými ríšskymi úradmi a ministerstvami, rozkazy, smernice, hlásenia, plány do budúcnosti (vysídlenie Čechov) a pod., ďalej spisy o Háchovi a oboch protektorátnych vládach, o prominentoch vtedajšieho života, o úradníkoch, kultúrnych pracovníkoch, duchovenstve, legionároch a vládnom vojsku a jeho predstaviteľoch, o šlachte, domácom a zahraničnom odboji a pod. Zvlášť dôležité a dôkladné boli záznamy o domácom odboji a zatýkaní, o rozsudkoch, o spojení so zahraničím, o parašutistoch, o terore v protektoráte (Lidice, Ležáky a pod.). Nechýbala tu korešpondencia Franka s Gestapom a s SD (Sicherheitsdienst), t.j. bezpečnostnou službou SS. Ako dôležité sa javili prehľadné správy SD o situácii a náladách obyvateľstva v protektoráte, o robotníctve, o zatýkaní a popravách, o sociálnom a kultúrnom dianí v protektoráte. V týchto správach SD, ktoré podával jej šéf Jacoby, boli uvádzané mená a presné údaje o jednotlivých osobách. Nemenej dôležité boli materiály o rôznych českých pronacistických združeniach a korporáciách, ako boli napr. Vlajka, Zväz pre spoluprácu s Nemcami, Kuratórium pre výchovu mládeže, Liga proti bolševizmu a pod., ako aj české prejavy oddanosti Nemcom ľudí všetkých vrstiev, často spojené s udavačstvom. Ďalšie spisy pojednávali o židovskej otázke v protektoráte, o arizácii podnikov. Ďalej tiež inventáre zabavených umeleckých pamiatok československého kultúrneho dedičstva, zvlášť českej šľachty, správy o finančnom hospodárení a vývoze z protektorátu, o záležitostiach Národnej banky, prevode zlata a pod. Z hospodárskej

oblasti to boli správy o nasadzovaní Čechov pri budovaní vojnového priemyslu. Bola tu tiež korešpondencia s rôznymi vojenskými úradmi v posledných mesiacoch vojny, spisy o stavbe opevnení, o bojových ústupových fázach nemeckej armády v protektoráte. Časť súkromného archívu K. H. Franka nebola rozsiahla, časovo zachytávala predvojnové obdobie.⁴⁰ Všetok materiál bol roztriedený a rozdelený do štyroch skupín: materiál patriaci prezidentovi Benešovi, materiál spadajúci do kompetencie ministerstva vnútra, do kompetencie ministerstva národnej obrany a do kompetencie ministerstva zahraničných vecí.

Na Benešov súkromný archív pripadli z celkového počtu 33 dební len tri, na MNO jeden a pol, na ministerstvo zahraničia len niekoľko zväzkov. Zostatok, okolo 28 dební, pripadol na ministerstvo vnútra. Veľká časť materiálu bola vlhká, potrebovala odborné ošetrovanie, aby sa zachovala.⁴¹

Štechovické spisy zostali po inventarizácii v kancelárii prezidenta republiky. Podľa uznesenia vlády z 30. apríla 1946 mali byť, za súhlasu kancelárie, prenesené do archívu ministerstva vnútra na Hrade, uložené do kartónov, roztriedené podľa pôvodných spisových značiek.⁴² Zároveň mali byť zapožičané rezortom či súdom na hlavné pojednávania vo forme fotokópií. Pred odovzdaním dokumentov ministerstvu vnútra boli odčlenené tie, ktoré sa týkali Beneša a národných socialistov. Materiály odovzdané ministerstvu vnútra boli v roku 1951 v rámci jeho delimitácie odovzdané do Archívnej spravodajskej ústredne. Netvorili jeden celok, ale boli rozdelené do troch fondov: č. 109 – Štátny tajomník pri ríšskom protektorovi, č. 110 – Nemecké štátne ministerstvo a č. 114 – Ríšsky protektor. Pri kontrole fondu č. 114 vo februári 1981 sa zistilo, že v 365 kartónoch chýba niekoľko zväzkov, z ktorých niektoré boli odovzdané pre štátnu bezpečnosť NDR a sovietskym bezpečnostným orgánom.

Zaujímavú kapitolu štechovických dokumentov predstavuje ich „slovenská“ dimenzia. Na základe požiadavky dr. Zdeňka Tomana, zástupcu prednostu odboru pre politické spravodajstvo na ministerstve vnútra v Prahe, bolo pre ďalšie jednania pred Národným súdom v Bratislave predložených 11. júna 1946 celkovo 29 zväzkov fotokópií pôvodných spisov štátneho sekretára, neskôr štátneho ministra Karla H. Franka. Išlo o fotokópie spisov, ktoré pojednávali o politickej situácii na Slovensku ku koncu roku 1944, korešpondenciu o pomeroch na Slovensku v októbri 1944, korešpondenciu o obsadení slovenského konzulátu v Prahe v marci 1945 Jánom Holákom, pozvanie K. H. Franka generálnym konzulom T. Ružičkom v Prahe na oslavu slovenského štátneho sviatku 14. marca 1944, spisy o pomeroch v slovenskom papierenskom priemysle, resp. o českom vplyve a snahe docieľiť rozhodujúci nemecký vplyv, správu Emanuela Moravca o ceste jeho manželky na Slovensko v júni 1943 a o jeho ceste k Bodamskému jazeru za synom v apríli 1943, všeobecné správy o situácii na Slovensku v rokoch 1943 a 1944, správy o Zakarpatskej Ukrajine, správy Ing. Waltera Rafelsbergera z Viedne o pomeroch na Slovensku v prvej polovici roku 1944 a z obdobia SNP, zásobovanie nemeckého vojska na Slovensku od 1. apríla 1944, správy o slovenských hospodárskych pomeroch na Slovensku v roku 1943, prehlásenie slovenskej vlády proti paktu ČSR – ZSSR, správy SD od Jacobyho o pomeroch v slovenskej vláde na začiatku roku

40 Pri vyšetrovaní K. H. Frank 14. februára 1946 vo väznici na Pankráci neustále opakoval, že on o uschovaní týchto dokumentov nič nevie, nič nenariadil, nevie o vykopanej štole z 20. apríla 1945 a tvrdil, že ak bolo niečo v Štechoviciach uschované, muselo to byť na priamy rozkaz z ríše. In: NAČR, f. MNB, 7-8, č. kart. 62, K. H. Frank.

41 NAČR, f. MNB, 7-8, č. kart. 62. Zápis spísaný 7. marca 1946 v kancelárii prezidenta republiky, podpísaný Bohuslavom Matoušom, Ladislavom Kadlecom, Romanom Stehlíkom a Josefom Mírovským.

42 NAČR, f. ÚPV-T 1946-1953, inv. č. 301/3/1-301/7/1, č. m. 904/46dôv.

1945 (najmä o Tisovi a Machovi), oslovenie K. H. Franka pri prepožičaní slovenského rádu, korešpondencia ohľadne budovy NSDAP v Bratislave, list K. H. Franka riíšskemu šéfovi SS o Hlinkovej garde, presídlenie osôb českej národnosti zo Slovenska, články z Gardistu, správy o opatreniach Alexandra Macha a Tida Gašpara v súvislosti s leteckým útokom na Bratislavu a pod.⁴³

Štěchovický prípad sa dostal znova do pozornosti československých vyšetrovacích orgánov v rokoch 1951-1952, a to v súvislosti s procesom so Slánskym a spol. Jedným z tých, ktorí boli odsúdení za čin velezrady na trest smrti bol aj námestník ministra národnej obrany Bedřich Reicin, v roku 1946 šéf OBZ na MNO. Vyšetrovací spis, otázkové protokoly i výpovede zainteresovaných sa vracali aj k štěchovickej udalosti a unisono označovali Reicina za hlavného vinníka. Prípad „Štěchovice“ však v jeho obvinení nebol dominantný, trest smrti (vykonaný 3. decembra 1952) si „vyslúžil“ za to, že ako kozmopolita a konfident Gestapa vydal na smrť miláčika ľudu, národného hrdinu Juliusa Fučíka, bol významným agentom britskej, francúzskej, americkej a juhoslovanskej špionáže. V roku 1963 bol súdne rehabilitovaný.

Prípad „Štěchovice“, resp. operácia „Hidden Documents“, je súčasťou povojnových československo – amerických vzťahov, ako aj československej histórie vôbec. Historiografia sa touto otázkou dodnes podrobne nezaoberala, no a pohľady na túto udalosť boli v minulosti rozporné. USA ju považovali za skvelý spravodajský čin, Československo za prejav veľmocenskej arogancie a moci. Faktom však ostáva i to, že štěchovické dokumenty tvorili základ súdneho procesu s K. H. Frankom na jar 1946. Bez nich by bola argumentácia československej justície oveľa ťažšia, resp. náročnejšia. Ak by ich totiž americké spravodajské a vojenské orgány neobjavili (československé ich ignorovali) a neodviezli – a samozrejme i nevrátili Československu – chýbali by doklady o nacistickej zvoli v protektoráte. Možno aj preto noviny *Svobodné slovo*, ústredný orgán národných socialistov, 4. apríla 1946 napísali: „*Vďaka Bohu za kovbojskú akciu Američanov.*“⁴⁴

43 AMZV ČR, f. GS-A, Kabinet 1945-1952, č. kart. 79, č. m. Zh-3087/1766-5/6-46. Informácia ministerstva vnútra pre štátneho tajomníka MZV Vladimíra Clementisa z 11. júna 1946.

44 *Svobodné slovo*, 4. apríla 1946.

ANOTÁCIE, GLOSÝ

MEIER, Mischa: *JUSTINIÁN. ŽIVOT A VLÁDA VÝCHODOŘÍMSKÉHO CÍSAŘE*. Červený Kostelec : Nakladatelství Pavel Mervart, 2009. 192 s.

Nemecký historik a profesor na univerzite v Tübingene, Mischa Meier, patrí medzi popredných odborníkov na rané dejiny Východorímskej ríše, špeciálne na obdobie vlády cisára Justiniána (527 – 565). Jeho práce sú v Nemecku prijímané s veľkým ohlasom, často aj kvôli rôznym kontroverzným tvrdeniam a názorom nekorešpondujúcim s myšlienkami starších historikov. Meierova publikácia o Justiniánovi je nielen prvým dielom tohto historika preloženým do češtiny, ale prvou monografiou o Justiniánovi v češtine vôbec. Pritom spomínaný panovník patrí spolu s Herakleiom a Bazileom II. jednoznačne k najslávnejším a najmocnejším východorímskym (byzantským) cisárom.

Publikácia je rozdelená na štrnásť kapitol a doslov k českému prekladu, v ktorom sa Vlastimil Drbal zaoberá údajným slovanickým pôvodom cisára Justiniána. Úvodné tri kapitoly pojednávajú o situácii v Byzancii pred nástupom Justiniána na trón. Meier v nich zobrazuje nielen vládu cisárov Anastasia (491 – 518) a Justina I. (518 – 527), ale aj postupné odcudzovanie západnej a východnej časti ríše. Aspoň stručne sa snaží vysvetliť aj úlohu kresťanstva na Západe a na Východe, odlišnosti jednotlivých kresťanských cirkví a profily ich najslávnejších predstaviteľov. Samozrejme, dôraz kladie na problematiku Východu a spory ortodoxie s ariánmi, nestoriánmi a monofyzitmi.

Štvrtá kapitola sa už konkrétne zaoberá nástupom Justiniána na trón (527) a jeho vládou až do osudného povstania Nika! v roku 532. V tejto časti Meier prezentuje najdôležitejšie reformy a nariadenia, ktoré cisár zaviedol krátko po menovaní do

funkcie a spomína aj zásadné zmeny v domácej a zahraničnej politike Byzancie. Justinián bol pravoverný kresťan a v jeho ríši nebolo pre pohanov a heretikov miesto. Snažil sa ich systematicky zničiť, alebo donútiť, aby prijali „jeho“ formu kresťanstva ako väčšina obyvateľov ríše. Tejto prvej vlne násillia voči pohanom padla za obeť aj slávna Platónova akadémia v Aténach, ktorá ako sídlo pohanskej filozofie bola zrušená a mnoho učiteľov bolo nútených hľadať útočisko v Perzii. Práve Perzská ríša bola aj v Justiniánovom období veľkým rivalom Byzancie a vzájomné vojny vyplňali takmer celé obdobie cisárovej vlády.

V piatej kapitole Meier podrobne popisuje ľudové povstanie Nika! v Konštantínopole, ktoré nakoniec musel cisár krvavo potlačiť a zahynulo pri ňom 30 000 ľudí. Meier sa však nedrží, povedzme, štandardného výkladu priebehu povstania, ale rozvíja teóriu, že Justinián povstanie chcel, bolo zámerne vyprovokované a cisár sa nepokúšal napätie zmierniť, naopak usiloval sa o jeho eskaláciu! Meier síce vo veľkom používa dobové pramene (Prokopios, Theofanes, Romanos Melodos), no nenachádza v nich presvedčivé dôkazy pre svoje hypotézy, resp. ich vo svojej publikácii neuvádza. Táto teória je nesporne zaujímavá, no žiada si podoprenie vo forme konkrétnych historických dôkazov.

Samostatnú kapitolu autor venoval aj cisárovej manželke Theodore a stanovil si náročný cieľ: zobrazit ju čo najobjektívnejšie vo svetle dobových prameňov. Meier konštatuje, že táto úloha nie je ľahká, pretože pramene sú príliš tendenčné. Historik Prokopios vo svojej *Anekdote* na adresu Theodory nešetří vulgarizmami a prirovnáva ju k diablu na tróne. Naopak, autori z radov monofyzitov (ktorých Theodora podporovala) skladajú na cisárovnú chválospevy a v ich očiach je jej spoluvláda božím darom a ona sama žijúcou sväticou.

V nasledujúcich kapitolách autor podrobne mapuje vojenské úspechy a neúspechy byzantských vojsk, ktoré často bojovali na-

raz na dvoch frontoch. Meier zdôrazňuje, že Justiniánov plán obnoviť Rímske impérium (Renovatio Imperii) v čo najväčšej možnej miere určite neexistoval v čase nástupu cisára na trón, ale stal sa aktuálnym až po dobytí kráľovstva Vandalov v roku 535. Po pričlenení územia severnej Afriky k Byzancii sa Justinián naplno oddal tejto myšlienke obnoviť niekdajšie Rímske impérium, a ďalšie vojny na Západe na seba nenechali dlho čakať. V rokoch 535 – 554 prebiehali v Itálii dve dlhé a vyčerpávajúce vojny proti Ostrogótom, ktoré Meier rozoberá hlavne v siedmej a deviatej kapitole. Skončili sa takmer úplným vyhladením Ostrogótov, ktorí museli Itáliu opustiť a mnohí historici sa neboja nazývať Justiniánove dobyvačné ťaženie genocídou, hoci Meier tento termín nepoužíva.

Pozitívne hodnotíme autorov zámer predstaviť podrobnejšie mnohé významné osobnosti Justiniánovej doby, ktoré boli v cisárových službách a výrazne zasiahli do osudov Byzantskej ríše. Máme na mysli najmä vojvodcov Belisara a Narsa, právnika Triboniana, či geniálnych staviteľov chrámu Hagia Sofia, Izidora z Milétu a Anthemia z Tralleis. Vyzdvihnúť musíme aj autorovu snahu o priblíženie zložitej náboženskej situácie vo vtedajšej spoločnosti a zmeny, ktoré nastali počas dlhoročného Justiniánovho panovania. Cisárov vplyv na fungovanie štátu a život jeho obyvateľov bol obrovský a premena antickej Východorímskej ríše na stredovekú Byzantskú má podľa Meiera základy práve v tomto období.

Publikácia je okrem českého doslovu Vlastimila Drbala doplnená aj o rozsiahly súpis zahraničnej, ale aj českej, resp. slovenskej literatúry. Čo však chýba je menný i miestny register, ktorý by odborná publikácia mala mať. Napriek tomu dielo Mischa Meiera o cisárovi Justiniánovi odporúčame do pozornosti nielen byzantológom, ale aj všetkým záujemcom o fascinujúci svet dejín Byzantskej ríše.

M. Konečný

HASKINS, Charles Homer: *NORMANI V EVROPSKÝCH DEJINÁCH*. Jinočany : Nakladatelství H&H, 2008. 289 s.

Charles Homer Haskins (1870 – 1937) patrí k najvplyvnejším osobnostiam americkej historiografie. Pôsobil na niekoľkých univerzitách v Spojených štátoch ako profesor histórie a od roku 1902 až do náhlej smrti v roku 1937 bola jeho domovským pracoviskom Harvardská univerzita. Tu sedemnásť rokov zastával funkciu dekana, no popritom sa angažoval aj v spoločnosti Medieval Academy of America a takisto v politike. Stal sa dokonca poradcom amerického prezidenta Woodrowa Wilsona, a vrcholom tejto časti jeho kariéry bola účasť na Parížskej mierovej konferencii v roku 1919, kde pôsobil ako člen americkej delegácie a prezidentov tlmočník pri rozhovoroch s francúzskym premiérom Georgesom Clemenceauom.

Haskins, ktorý okrem francúzštiny perfektne ovládal i latinčinu a gréčtinu, patrili k popredným americkým odborníkmi na stredoveké dejiny a jeho špecializáciou bolo obdobie normanských výbojov. Svoju knihu o Normanoch v európskej histórii vydal po prvýkrát už v roku 1915, no do češtiny ju preložil až Tomáš Klimek v roku 2008. Napriek značnému časovému odstupu od publikovania originálu však dielo neustratilo na význame a má čo povedať aj súčasnému čitateľovi. Samozrejme, v niektorých prípadoch bol prekladateľ nútený pridať poznámky pod čiaru a spresniť záležitosti, ktoré sa od roku 1915 zmenili.

Publikácia je rozdelená na osem kapitol a doplnená o súpis použitej literatúry a doslov k českému vydaniu. Prekladateľ Tomáš Klimek sa síce snažil uviesť aj novšiu českú literatúru zaoberajúcu sa stredovekým Francúzskom a Normanmi, no nakoniec pridal do zoznamu len šesť kníh. Myslíme si, že tu si to žiadalo výraznejšie doplnenie, veď literatúry k dejinám Vikingov, Normanov, stredovekému Francúzsku i Anglicku je na trhu niekoľko desiatok.

Rozprávanie o pútavých súvislostiach s normanskými výbojmi začína Haskins hneď v prvej kapitole (*Normandie a její místo v dejinách*), najmä pri charakteristike severských bojovníkov. Keďže niekoľkokrát navštívil Francúzsko, jeho geografický popis Normandie je veľmi plastický a prispieva k lepšiemu pochopeniu problematiky. Druhá kapitola s názvom *Príchod Normanu* plynule nadväzuje na úvodnú časť a Haskins v nej rozoberá prvé nájazdy Vikingov do tejto oblasti až po rok 911, keď ich vojvodca Rollo dostal od kráľa Karola Prostého Normandiu ako léno. Nájdeme tu aj vykreslenie osídľovania Normandie v 10. storočí a expanziu severanov do ďalších európskych krajín. Na niekoľkých stranách sa autor pristavil i pri zobrazení vikingskej mytológie a pôvodného náboženstva, ktoré neskôr Normani zanechali v prospech kresťanstva.

Zrejme najslávnejší čin Normanov – dobytie Anglicka – približuje tretia kapitola. Autor sa v nej sústredil na opis slávneho vojvodu Viliama Bastarda, neskôr zvaného Dobyvateľ, a na jeho inváziu do Anglicka v roku 1066. Samotnej bitke pri Hastingsse s anglosaským kráľom Haroldom Godwinom sa však venuje pomerne stručne a popisu bitky chýba väčšia presnosť a podrobnosť. Pozitívne však hodnotíme využívanie viacerých dobových prameňov, vrátane azda najznámejšej pamiatky z tohto obdobia – tapisérie z Bayeux. V štvrtej kapitole (*Normanská ríše*) sa čitateľ dozvedá informácie o vývoji v Anglicku po smrti Viliama Dobyvateľa v roku 1087 a takisto o vzťahu normanských vojvodcov k francúzskym kráľom. Práve tu bola príčina neskorších konfliktov a vojen medzi Anglickom a Francúzskom – anglický kráľ mal totiž rozsiahle majetky aj vo Francúzsku, a tie boli neraz väčšie ako územie, ktoré priamo podliehalo francúzskemu panovníkovi.

Vývojom udalostí v Normandii a vzťahom tejto oblasti k francúzskej korune sa Haskins zaoberá v piatej kapitole, príznač-

ne nazvanej *Normandie a Francie*. Predkladá nám osudy takých významných osobností ako Henrich II. Plantagenet, Richard Levie Srdce a Filip August. Vykresľuje aj udalosti tretej križiackej výpravy, na ktorej Richard a Filip spolu bojovali proti saracénskemu sultánovi Saladinovi. Rozsiahla je šiesta kapitola, kde sa autor venuje zobrazeniu základných črt normanskej kultúry. Zameriava sa predovšetkým na kultúru Normanov v samotnej Normandii, ale i v Anglicku a na Sicílii. Neraz ich dáva do súvislosti a ukazuje spoločné znaky. Popisuje dochované i stratené literárne pamiatky, architektonické skvosty (kostoly, kláštory, hrady), ale aj prvky folklóru. Tu by sa možno žiadalo obširnejšie predstaviť už spomínanú tapisériu z Bayeux (ako historický prameň i ako umelecké dielo), aby sa čitateľ dozvedel viac podrobností o tom, čo presne a ako je na nej zachytené.

Siedma a ôsma kapitola sú venované úspechom Normanov na juhu Európy, v južnom Taliansku a na Sicílii. Haskins skutočne veľmi detailne vykresľuje príchod Normanov do Talianska, ich boje s Byzantíncami, s pápežom i s Arabmi na Sicílii. Čitateľ spozná dvoch slávnych normanských dobyvateľov Roberta Guiscarda a jeho brata Rogera I. a takisto sicílskeho kráľa Rogera II., jedného z najpozoruhodnejších stredovekých vládcov vôbec. Autor sa nesústredil len na popis normanského ťaženia a jednotlivých bitiek, ale aj na správu podrobenej krajiny, vzťahy medzi Normanmi a pôvodným obyvateľstvom či na obrovský kultúrny rozmach Sicílie v 12. storočí.

Publikácia *Normani v evropských dejinách* nemá samostatnú obrazovú prílohu, ale fotografie sú priebežne rozmiestnené v jednotlivých kapitolách a dielo spestrujú. Vďaka výborným geografickým znalostiam autora prezentovaných na stránkach publikácie, môže kniha čiastočne slúžiť aj ako turistický sprievodca po normanských pamätihodnostiach vo Francúzsku.

M. Konečný

GILBERT, Martin: *VŮLE LIDU. WINSTON CHURCHILL A PARLAMENTNÍ DEMOKRACIE.* Praha: Vydavatelství BB art, 2008, 167 s.

Martin Gilbert, oficiálny životopisec Winstona Churchilla, sa vo svojej ďalšej knihe o tejto osobnosti svetových dejín venuje v skratke jeho bohatej politickej kariére, ktorú sa nám snaží priblížiť už od jeho mladosti. Autor dielo rozdelil do 8 kapitol, v ktorých rozoberá kľúčové obdobia Churchillovho pôsobenia v politike.

Ako autor zdôrazňuje, Winston Churchill bol po celý svoj život zástancom parlamentného systému. Do parlamentu po prvýkrát vstúpil vo veku 25 rokov a pôsobil v ňom s prestávkami až do svojich 89 rokov. V mladosti bol mu príkladom jeho otec lord Randolph Churchill, ktorý pôsobil v parlamente, mladý Winston sa však na začiatku rozhodol pre vojenskú kariéru. V priebehu svojej vojenskej služby sa zúčastnil v roku 1897 poľného ťaženia do indickej Severozápadnej provincie, v roku 1898 do Sudánu a v rokoch 1899 a 1900 do Južnej Afriky. Naďalej sa však živo zaujímal o politické dianie a v roku 1897 za pomoci konzervatívnej strany predniesol na zhromaždení konzervatívcov svoj prvý verejný prejav.

V roku 1899 sa na krátky čas vrátil do Anglicka a dostal pozvanie kandidovať za konzervatívnu stranu vo volebnom obvode Oldham. Jeho prvá kandidatúra sa však skončila neúspechom a Winston sa vrátil ako vojnový dopisovateľ do Južnej Afriky. V nasledujúcom roku sa opäť zúčastnil voľieb a tentoraz mu šťastie prialo a bol zvolený do parlamentu. Tu sa hlavným predmetom jeho záujmu stali prehnané vojenské výdavky, ktoré sa stali terčom jeho kritiky a tiež snaha o presadenie rozsiahlych sociálnych reforiem (napríklad zákon o osemhodinovej práci v baníctve, zákon o pracovných úradoch).

V roku 1904 sa však odklonil od programu konzervatívnej strany a pridal sa na stranu liberálnych poslancov. V tom istom roku

podala demisiu konzervatívna vláda a kráľ Eduard VII. poveril zostavením novej vlády sira Henryho Campbell-Bannermanna. V novej vláde bol Churchill vymenovaný do funkcie námestka ministra kolónií. Aj v novej funkcii pokračoval v presadzovaní sociálnych zákonov.

V roku 1908 sa stal ministrom obchodu a roku 1909 ministrom vnútra. Aj v nasledujúcich rokoch pokračovala jeho politická kariéra, a keď v roku 1914 vypukla prvá svetová vojna, pôsobil už tri roky vo funkcii prvého lorda Admirality. V tejto neľahkej situácii mal na starosti prepravu britských expedičných síl do Francúzska, protivzdušnú obranu Británie a odolávanie útokom na britské obchodné loďstvo.

V roku 1915 odišiel z vlády a osobne sa zúčastnil bojov na západnom fronte, kde veľil pešiemu práporu. Už nasledujúci rok sa však vrátil do parlamentu. V roku 1917 sa stal ministrom zbrojnej výroby a v rokoch 1919 – 1921 pôsobil vo funkcii ministra vojny. V nasledujúcom roku sa však ocitol mimo parlament, pretože k moci sa opäť po dlhom čase vrátili konzervatívci, a keď sa pokúsil opäť kandidovať, vo voľbách utrpel porážku. Opätovný návrat sa mu podaril v roku 1924, keď sa stal kancelárom pokladu a vstúpil do konzervatívnej strany.

Roky 1929 – 1939 znamenali pre Churchilla prácu mimo hlavného politického diania, avšak o to viac upozorňoval na nebezpečenstvo, ktoré pre Európu znamenal postupný nárast sily Nemecka a neochvejne zdôrazňoval silu parlamentnej demokracie. V boji proti Nemecku videl boj za zachovanie parlamentných a demokratických hodnôt, pretože v tomto období sa aj v Británii objavil názor, že pred demokraciou treba dať prednosť totalitarizmu. V čase najväčšieho ohrozenia krajiny počas druhej svetovej vojny sa Churchill stal v roku 1940 ministerským predsedom. Hoci stále veril v prednosti demokratického systému, súhlasil s obmedzením niektorých demokratických práv (napríklad cenzúra, väzenie bez súdu).

Po víťaznom ukončení vojny v roku 1945 sa snažil udržať vo vláde dovtedajšiu koalíciu, ale labouristická strana trvala na vyhlásení volieb. Preto bola oficiálna vláda rozpustená a Churchill zostal až do volieb na čele úradníckej vlády. Vo voľbách, ktoré sa konali v júli 1945, sa však do čela vlády dostala labouristická strana, a ministerským predsedom sa stal Clement Attlee. Winston Churchill sa postavil na čelo opozície a zotrval tam takmer šesť rokov až do roku 1951, keď sa po voľbách stal po druhýkrát ministerským predsedom. Vo svojej funkcii zotrval až do apríla 1955, keď sa jej dobrovoľne vzdal. Až do ukončenia svojej politickej kariéry v roku 1964 však naďalej pôsobil ako poslanec. Politike a politickej činnosti tak zasvätil väčšinu svojho dlhého života, a práve tejto časti Churchillovho života je venovaná pomerne krátka, ale obsahovo bohatá kniha Martina Gilberta. Je však len na škodu, že neobsahuje zoznam aspoň základnej literatúry k tejto téme a ani poznámkový aparát, ktoré by mnohí čitatelia určite privítali.

J. Zatlková

NĚMEČEK, Jan: *SOUMLAK A ÚSVIT ČESKOSLOVENSKÉ DOPLOMACIE. 15. březzen 1939 a československé zastupitelské úřady.* Praha : Středisko společných činností AV ČR 2008, 640 s.

Predovšetkým fakty a nový uhol pohľadu na československú diplomaciu, to je označenie rozsiahlej publikácie historika PhDr. Jana Němečka, DrSc. Hoci sa česká historiografia venovala vo veľkej miere tragickému obdobiu Československa po 15. marci 1939, osudy československej diplomacie zostávali témami čiastkových štúdií a ojedinelých knižných prác. Táto kniha je – podľa úvodných slov autora – zavŕšením veľkého súboru publikácií a štúdií, ktoré Jan Němeček na túto tému pripravil sám či v spolupráci so svojim kolegom a priateľom prof. JUDr. Janom Kuklíkom, DrSc. v priebehu minulých pätnástich rokov. Taktiež je výsledkom dlhoročnej edičnej práce v tejto ob-

lasti s účasťou jeho kolegov a priateľov archívárov PhDr. Heleny Nováčkovej a prom. historika Ivana Štovička, CSc. Čitatelia majú takto konečne príležitosť v ucelenom prehľade zoznámiť sa s dramatickými osudmi našich diplomatov, a to i po roku 1945, porovnať ich s oficiálnymi správami o činnosti našich zastupiteľstiev vo svete a potom si prípadne odpovedať na stále sa vracajúcu otázku, čo bolo v tej dobe (a čo môže byť aj dnes) hrdinstvom.

Publikácia spracúva tému, ktorá vyzerá na prvý pohľad skôr ako okrajová, ale v skutočnosti predstavuje jednu z najdramatickejších a najzaujímavejších kapitol novodobej československej histórie, a to dejiny československej diplomacie po 15. marci 1939, keď boli po vzniku Protektorátu Čechy a Morava likvidované skoro všetky československé zastupiteľstvá v zahraničí a zároveň začala exilová vláda rozvíjať diplomatickú činnosť v novej situácii. Autor na základe dôkladného štúdia archívnych materiálov sleduje podrobne vývoj v mnohých krajinách, rekonštruje jednotlivé prípady a vykresľuje celý rad pohnutých ľudských osudov.

Po klasickom úvode nasleduje marec 1939, znamenajúci okupáciu českých krajín, zánik ČSR, vznik protektorátu Čiech a Moravy, vznik Slovenského štátu (od 21. 7. 1939 Slovenská republika) a zánik československej zahraničnej služby. Anomáliou pritom je, že vyslancom protektorátu v Nemecku sa stal bývalý minister zahraničných vecí Druhej Československej republiky František Chvalkovský.

Časťou 1. kapitoly je prezident Edvard Beneš a začiatok československého odboja.

Najrozsiahlejšia je druhá kapitola, opisujúca československé diplomatické úrady na štyroch kontinentoch, ktoré boli zriadené v jednotlivých krajinách. V Európe to boli: Veľká Británia a jej domínia (Južná Afrika, Austrália a Nový Zéland, Kanada) ako aj Írsko, India a Singapur. Ďalej to bolo Francúzsko (v ktorom je opísaný vznik Československého národného výboru), Sovietsky

zväz, Nemecko, Spoločnosť národov a Švajčiarsko, Taliansko a Vatikán, Krajiny Beneluxu (Holandsko, Belgicko, Luxembursko), Poľsko, Pobaltsko (Estónsko, Litva, Lotyšsko), Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko, Juhoslavia, Grécko, Albánsko, Severské krajiny (Švédsko, Nórsko, Fínsko), Španielsko a Portugalsko a napokon Turecko. Nasleduje Severná Amerika (Spojené štáty americké), Južná a Stredná Amerika (Argentína, Bolívia, Brazília, Dominikánska republika, Ekvádor, Haiti, Čile, Kolumbia, Mexiko, Panama, Paraguaj, Peru, Uruguaj, Venezuela). Po nich nasleduje Ázia: Japonsko, Čína, Blízky a Stredný východ (Irán, Palestína, Libanon a Sýria) a Afrika (Egypt a Habeš).

Po nich prichádza vznik československého exilového štátneho zriadenia (ktorým boli Československý národný výbor v Paríži,...) a československá diplomacia.

Samostatnú či lepšie povedané osobitnú časť tvorí vznik diplomacie Slovenského štátu (správne Slovenskej republiky).

Poslednou piatou kapitolou je činnosť povojnovej vyšetrovacej komisie ministerstva zahraničných vecí na objasnenie udalostí okolo 15. marca 1939.

A napokon je to záver, po ktorom nasleduje poznámka k prameňom.

Dielo dopĺňa 6 príloh s 3 tabuľkami, ktorými sú prehľady zastupiteľských úradov v Európe k 15. 3. 1939, československých zastupiteľských úradov v Ázii, Afrike, Austrálii a na americkom kontinente v roku 1939 s uvedením štátu, miesta a druhu zastupiteľského úradu, titulárom s jeho nástupom a poznámkou. Ďalšími prílohami sú organizácia ministerstva zahraničných vecí (Londýn, 2. apríla 1942), pamätný spis V. Slávika, právny rozbor povojnovej vyšetrovacej komisie, rokovací poriadok zvláštnej komisie koordinačného výboru, zásady pre rozhodovanie zvláštnej očístnej komisie.

Nasleduje zoznam prameňov a literatúry (archívy, tlač, pamäte, literatúra) a mený register.

Z počtu 33 vyslanectiev, 20 generálnych

konzulátov a 20 konzulátov bolo likvidovaných (odovzdaných Nemcom) 51, 19 úradov zostalo pôsobiť v plnom a 3 v obmedzenom rozsahu až do konca druhej svetovej vojny. Vyšetrovacia komisia Ministerstva zahraničných vecí Československej republiky uznala 10 prednostov úradov vinných, časť bola odovzdaná disciplinárnej komisii s odporúčaním na konkrétne opatrenia (nevyslať do cudziny, ponechať vo funkcii iba ak sa osvedčí, nepoužívať na zodpovedných miestach) a 21 uznala ako nevinných.

Na obale i obálke knihy sú fotografie A. Hitlera pri podpise výnosu o zriadení Protektorátu Čechy a Morava 16. marca 1939. Knihu dopĺňa 24 dobových fotografií a dokumentov.

Na vnútornej strane obalu vpredu je záverečná strana výnosu o zriadení protektorátu s podpismi A. Hitlera (führera a ríšskeho kancelára), W. Fricka (ríšskeho ministra obchodu), J. von Ribbentropa (ministra zahraničia) a H. Lammersa (vedúceho ríšskej kancelárie). Po obsahu sú uvedené služobné prísahy diplomatov, vrátane sľubu a osvedčenia vernosti Slovenskému štátu.

Toto rozsiahle dielo, čerpajúce z množstva prameňov a literatúry, dáva možnosť nahliadnúť do zákulisia diplomacie.

E. Jančo

MOROZOV, S. V.: *POLSKO A ČESKOSLOVENSKO V EVROPSKÝCH VZTAŽÍCH 1933–1939.* Jak stoupenci Pilsudského bojovali za nové uspořádání Evropy. Praha : OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, s. r. o. 2009, 280 s.

Z ruského originálu *Polsko-čechoslovackije otnošenija 1933-1939*, ktorý vydalo Izdatelstvo Moskovskogo Universiteta 2004, preložila Olga Babiaková.

Knihy je populárno-vedeckým prepracovaním doktorskej dizertačnej práce, ktorú autor obhájil v októbri 2006 na Historickej fakulte Moskovskej štátnej univerzity Michaila Vasilieviča Lomonosova. Zdroj

prameňov pochádza predovšetkým z materiálov niekoľkých moskovských archívov, Ústredného štátneho historického archívu, oficiálnych a iných publikácií zahraničných i domácich diplomatických dokumentov, sovietskej a zahraničnej tlače, ako aj rozsiahlej memoárovej a historickej literatúry.

Poľsko a Československo. Dva slovanské štáty, dve susediace krajiny a napriek tomu bolo medzi nimi v rokoch 1918 – 1938 toľko rozporov.

Dielo je analýzou československo-poľských stanovísk zasadených do vzájomných vzťahov v predvojnovvej Európe. Autor nastoluje otázku tššinskeho Sliezka a atentátov, ktoré mali rozvrátiť ČSR, odhaľuje úlohu maršala Jozefa Pilsudského a diplomata Jozefa Becka, nositeľov nenávisťi voči predvojnovvému Československu. Boli to oni, ktorí v snahe dosiahnuť osobné ambície a politické ciele, sa nebáli ani spolupráce s Nemeckom, ktorá viedla k Mníchovu a k druhej svetovej vojne.

Okrem úvodu a záveru dielo pozostáva z piatich kapitol (s 3 – 5 časťami). V prvej kapitole sa zaoberá ochladením poľsko-československých vzťahov – charakterom utvárania zmluvných vzájomných súvislostí medzi Varšavou a Prahou, vplyvom projektu Paktu štyroch (Talianska, Anglicka, Francúzska a Nemecka z roku 1933), oddialením zahraničnopolitických kurzov Poľska a Československa, hľadaním nových smerov v zahraničnej politike Varšavy a Prahy a urýchlenním politickej dohody Poľska s Berlínom.

Ďalšia kapitola má názov *Beckov „nový kurz“ vo vzťahu k ČSR*. V nej opisuje začiatok „nového kurzu“ ako zmenu zahraničnopolitického programu, úpravu politiky „umelého dištancovania“ sa Varšavy od Prahy a kolísanie politického kurzu poľského ministerstva zahraničných vecí vo vzťahu k ČSR. Ďalej spoluprácu Ministerstva zahraničných vecí a II. oddelenia Hlavného štábu WP (poľského vojska), vytvorenie organizácie „Pogotowie mlodych Polakow za graničã“, apoteózu poľsko-nemeckého zblíženia i role Japon-

ska, ako aj podpísanie sovietsko-francúzskej a sovietsko-československej zmluvy.

Tretia kapitola s názvom *Poľsko a Československo od mája 1935* približuje vyostrenie poľsko-československých vzťahov, eskaláciu aktivity poľskej ilegálnej činnosti v tššinskom Sliezsku a pozastavením jej činnosti, poľsko-československé súperenie o vlastníctvo „talianskej niky“ a nakoniec poľskú a československú diplomaciu a remilitarizáciu rýnskej oblasti.

V najrozsiahlejšej štvrtej kapitole s nadpisom *odstúpenie Nemecka od „Lokarna“* a vzťahy Poľska a ČSR rozoberá ako Varšava a Praha hľadajú nové cesty na zaistenie bezpečnosti, začiatok procesu izolácie ČSR vnútri Malej dohody, vyostrenie poľsko-československých rozporov, zdôrazňovanie problémov poľskej menšiny v Československu, ale aj obvinenie Prahy Varšavou z napomáhania III. internacionále. Ďalej odtrhnutie tššinskeho Sliezka od ČSR a napokon opisuje čas Mníchova a jeho vplyv na Československo a Poľsko.

Posledná kapitola s názvom *Poľsko a Československo v období druhej republiky* sa zaoberá novými požiadavkami teritoriálnych ústupkov zo strany Varšavy, odtrhnutím časti Spiša a Oravy od Slovenska Varšavou a neúspešným pokusom Poľska obsadiť časť bukovinskej železnice.

Stanislav Václavovič Morozov, PhD. (narodený roku 1960), doktor historických vied, pôsobí na Fakulte dejín Petrohradskej štátnej univerzity. Zaoberá sa prevažne históriou Európy 20. storočia.

E. Jančo

RUSH, Robert: AMERICKÁ PĚCHOTA ZA 2. SVĚTOVÉ VÁLKY. Brno : Computer Press 2009, 159 s.

Rozsah populárno-vedecky zameranej literatúry venujúcej sa americkej armáde v období druhej svetovej vojny na slovenskom aj českom trhu trvale rastie, k čomu isto prispieva aj neochabujúci záujem čita-

teľov a prívržencov vojenskej histórie o túto tému. Na daný fakt zrejme reagovalo aj brnianske vydavateľstvo Computer Press, ktoré prednedávnom vydalo knihu s titulom *Americká pechota za 2. svetové války* od Roberta Rusha v charakteristickej tvrdej väzbe. Spomínaná publikácia pôvodne vyšla v anglickom jazyku už pred siedmimi rokmi v rámci osvedčenej a známej série kníh anglického vydavateľstva Osprey, Warrior. Computer Press tak pokračuje vo svojej doterajšej edičnej činnosti, v rámci ktorej sa venuje práve vydávaniu titulov tohto renomovaného vydavateľstva.

Ako napovedá už samotný názov, publikácia je zameraná na priblíženie pôsobenia amerických príslušníkov pechoty počas druhej svetovej vojny. Vzhľadom na to, že americká armáda bojovala na troch vzájomne výrazne odlišných bojiskách, v Pacifiku, v severnej Afrike a v Taliansku, ako aj v severozápadnej Európe, je aj kniha rozdelená na tri hlavné časti s titulmi *Tichomořské bojiště*, *Středomořské bojiště* a *Evropské bojiště*. Každá z týchto častí tvorí ucelený celok s jednotnou štruktúrou, kde autor najprv opisuje organizáciu jednotiek, zbrane a výzbroj, ich celkové nasadenie a počty, charakteristiky bojiska, chronológiu udalostí. Text dopĺňujú početné prehľadné schémy aj tabuľky, ďalej názorné farebné vyobrazenia vytvorené ilustrátormi Elizabeth Sharpovou a Ianom Palmerom, ako aj množstvo dobových čiernobielych fotografií.

Aby dokázal predstaviť čo najnázornejšie život bežného príslušníka pechoty na všetkých týchto troch hlavných bojiskách, a rôznych spôsobov, ako sa Američania stávali súčasťou americkej armády, autor zvolil originálny prístup a vytvoril troch imaginárnych vojakov; príslušníka Národnej gardy Michaela O'Briena zo 165. pešieho pluku Národnej gardy štátu New York, dobrovoľníka Johna Smitha, pôvodne prideleného k 76. pešej divízii a potom príslušníka 133. pešieho pluku Národnej gardy štátu Iowa a odvedenca Josepha Steina z 22. pešieho pluku.

Dôveryhodnosť a autenticnosť svojho popisu autor zabezpečil tým, že ho napísal na základe príručiek a smerníc americkej armády (napríklad *Soldier's Handbook* a množstvo iných), dochovaných bojových hlásení, ako aj osobnej korešpondencie vojakov bojujúcich na bojiskách.

Vďaka tomu sa Michael O'Brien z prvej časti stal typickým predstaviteľom tej časti mladých Američanov, ktorí slúžili na Tichomořskom bojisku. Spolu s ním tak môžu čitatelia knihy prežívať jeho predvojnové pôsobenie v jednotke národnej gardy, ktorý bol vzhľadom k vývoju vojnových udalostí na európskom kontinente v októbri 1940 federalizovaný (stal sa súčasťou federálnej armády) a po útoku na Pearl Harbor (7. decembra 1941) bol v marci 1942 presunutý do záhoria (zhodou okolností na Havajské ostrovy). Nasleduje podrobný opis pechotného výcviku, všetky nedostatky, alebo prednosti využívanej výstroje a výzbroje z pohľadu obyčajného vojaka, ako aj celková charakteristika bežnej vojenskej rutiny v tomto období. V rámci týchto udalostí si čitateľ uvedomí, aká bola situácia s materiálnym zabezpečením americkej armády na začiatku vojny, ktorá na konflikt nebola pripravená a v podstate začínala boj s materiálom pamätajúcim ešte prvú svetovú vojny. Avšak nedostatok modernej výzbroje a výstroja bol len dočasný a väčšinu problémov sa podarilo vyriešiť už v priebehu prvého roka konfliktu. Ďalej autor popisuje prvé krátke bojové nasadenie Michaelovej jednotky v novembri 1943 na atole Butaritari v Tichom oceáne, ktoré mnohým vojakom dalo viacej skúseností, ako predchádzajúce tri roky aktívnej služby a výcviku. Ďalej sa Michaelova jednotka zúčastnila operácie FORAGER, t. j. útoku na Mariánske ostrovy v júni 1944 a nakoniec aj na Okinawe v apríli 1945.

Naproti tomu fiktívny vojak John Smith, ktorý sa nakoniec ocitol v Stredomorí, vstúpil do armády ako dobrovoľník, a takmer sa mu nedostalo žiadneho pechotného výcviku, pretože pôvodne cvičil ako guľometník.

Tento jav nebol v tomto prvom období vojny vo viacerých amerických divíziách ničím výnimočným. Po príchode na front bojoval ako pešiak v apríli 1943 v bojoch o priesmyk Foundouk v Tunisku, a to, čo sa nenaučil počas výcviku, musel dobiehať v boji. Nakoniec prežil a po vylodení pri Salerne v septembri 1943 absolvoval celé talianske ťaženie, vrátane známych bojov o Monte Cassino v októbri 1943, a vylodenia pri Anziu v marci 1944, ktoré skončilo nemeckou kapituláciou v máji 1945. V rámci opisu jeho bojovej kariéry sa autor v tejto časti venuje opisu roty ťažkých zbraní bežného pešieho pluku americkej armády a jej meniacej sa štruktúre. Tiež ďalej opisuje rôznu výstroj a rýchlo sa meniace súčasti poľnej uniformy, ktorá sa do konečnej podoby u bojujúcich jednotiek ustálila až v priebehu roka 1944.

Posledný imaginárny predstaviteľ americkej armády regrút Joseph Stein sa na rozdiel od svojich dvoch predchodcov dostal do armády na základe prvých odvodov vypísaných na jeseň 1940 na základe nového Zákona o brannej povinnosti. Postihlo ho aj predĺženie služby brancov z 12 na 18 mesiacov nariadené prezidentom F. D. Rooseveltom 18. augusta 1941, takže nakoniec ešte stále slúžil v armáde, keď japonské námorníctvo napadlo Pearl Harbor. Potom už musel v službe zotrvať až do konca vojny. Oproti Johnovi Smithovi absolvoval veľmi podrobný a dôkladný pechotný výcvik, po ktorom sa v januári 1944 prepravil do Veľkej Británie. Tam sa v cvičení pokračovalo prakticky až do dňa D (6. júna 1944), keď sa vylodil aj so svojou jednotkou v Normandii v rámci operácie OVERLORD na pláži UTAH. Vzhľadom na to, že sa mu dарило prežiť v intenzívnych bojoch na polostrove Cotentin a aj s ohľadom na jeho civilné vzdelanie, sa čoskoro stal poddôstojníkom a dokonca dôstojníkom (poručíkom). Nakoniec zahynul počas bojov už na území Nemecka v marci 1945, krátko po dosiahnutí prielomu v Siegfriedovej línii. Popri opise kariéry tohto „vymysleného“ vojaka autor

zoznamuje čitateľov s veliteľskou štruktúrou pluku, s jeho protitankovou a štábnou rotou, ako aj s jeho logistickou podporou.

Častým kameňom úrazu publikácií tohto druhu býva úroveň prekladu z anglického jazyka, avšak v tomto prípade je preklad Mareka Pavku veľmi solídny a kvalitný. Poznámky odborného korektora Viktora Dobiáša často vecne upravujú nepresnosti a menšie omyly, ktorých sa autor pri písaní dopustil. Mýlili sa iba v jednom prípade, keď na strane 55 kritizuje ilustrátora(-ku), že na zobrazení H omylom namiesto pešiaka americkej armády vyobrazil príslušníka americkej námornej pechoty. Nie je tomu celkom tak, pretože zobrazená uniforma ja celkom iste armádna HBT uniforma. Iba v jednom prípade autorov prístup pozostávajúci zo spomínaného vytvorenia troch fiktívnych príslušníkov americkej armády a v demonštrovaní všetkých dôležitých aspektov jej pôsobenia v druhej svetovej vojne skrz ich „vymyslené“ životné osudy je originálny a priaznivo vplýva na recepciu množstva informácií obsiahnutých v texte. Menej kvalitná je už reprodukcia použitých čiernobielych fotografií, ktoré majú v mnohých prípadoch horšiu kvalitu (napríklad na s. 24, ale aj inde). Ilustrácie samotné sú dostatočne prehľadné a názorné, hoci v porovnaní s titulmi venujúcimi sa americkej armáde počas druhej svetovej vojny vydanými v rámci toho istého vydavateľstva Osprey (konkrétne *The US Army in World War II* (1), (2), (3) zo série *Men at Arms*) majú nižšiu kvalitu, a tým aj vypovedáciu hodnotu, najmä čo sa týka vyobrazenia jednotlivých druhov a variánt uniforiem v sledovanom časovom období. Obsahovo teda kniha *Americká pěchota za 2. světové války* splňa požiadavky kladené na publikácie tohto druhu, avšak je otázne, či sa vzhľadom na relatívne horšie grafické spracovanie v záplave podobných publikácií dokáže presadiť a osloviť najmä amatérskych nadšencov pre vojnovú históriu a modelárov, pre ktorých je určená predovšetkým.

M. Meško

BIBLIOGRAFIA

GENERÁL M. R. ŠTEFÁNIK – DIPLOMATICKÁ A VOJENSKÁ ČINNOSŤ V PUBLIKAČNEJ TVORBE POSLEDNÉHO DESAŤROČIA

Výberová bibliografia (1999 – 2009)

Milan Rastislav Štefánik patrí medzi najvýznamnejšie osobnosti slovenských dejín, ktorým je prejavovaná nielen veľká úcta v spoločnosti, ale aj záujem odbornej verejnosti. V roku okrúhleho výročia tragickej smrti sa konali mnohé spomienkové a pietne stretnutia i odborné podujatia, na ktorých bola zdôraznená veľkosť osobnosti Štefánika, jeho myšlienkového rozmeru a odkazu pre prítomnosť i budúcnosť. A predovšetkým jeho politická a diplomatická činnosť smerujúca k utvoreniu spoločného štátu Čechov a Slovákov. Publikačná tvorba a celková mediálna prezentácia v prvom desaťročí 21. storočia k Štefánikovmu životnému úsiliu a mnohorozmernej činnosti nezaznamenala síce taký rozmach ako, pochopiteľne, v prvom desaťročí po roku 1989, ale mnohé práce stoja rovnako za povšimnutie, zamyslenie i podrobnejšie štúdium. V roku 2000 bola na pôde Štátnej vedeckej knižnice v Banskej Bystrici spracovaná a vydaná rozsiahla bibliografia sumarizujúca pôvodnú tvorbu Štefánika, vrátane korešpondencie i recenzií a slovenskú a českú publikačnú tvorbu o živote a činnosti Štefánika rozsahovo a druhovo zodpovedajúca danej spoločenskej a politickej klíme. Predkladaný bibliografický výber na túto prácu časovo nadväzuje, ale tematickou šírkou záberu je orientovaný predovšetkým na politickú, diplomatickú a vojenskú činnosť, na štefánikovskú symboliku v novodobých dejinách i v súčasnosti, prípadne stále rezonujúce príčiny a okolnosti leteckej tragédie. Výber zahŕňa monografie, dokumenty, štúdie, spomienky i drobné články, ktoré sa v celom svojom rozsahu týkajú Štefánika, nereflektuje však na širšie koncipované práce, v ktorých figuruje Štefánik či už v širšom alebo menšom zábere, regionálnu tlač, recenzie a pod. Z pôvodných prác M. R. Štefánika boli v tomto desaťročí vydané: *Ekvádorský zápisník* / Zodp. red.: Skalická, Ingrid; Bratislava : Vyd. Spolku slov. spisovateľov, 2005, 166 s. a *Korešpondencia Dr. Milana Rastislava Štefánika* / Úvod a pozn. nap.: Polívka, V.; Senica : Reco, 2003, s. 87 s., fotogr.

CIGÁNKOVÁ, Vlasta, zost.: M. R. Štefánik, T. G. Masaryk a vznik Česko-Slovenska. Zborník z konferencie 23. júla 2005, Národný dom Štefánikov v Brezovej pod Bradlom. Brezová pod Bradlom : Mesto Brezová pod Bradlom, 2005. – 66 s.

Obsah: *Chovančíková, Irena*: 125. výročie narodenia Milana Rastislava Štefánika, s. 13-15; *Čaplovič, Miloslav*: Reflexie odkazu generála M. R. Štefánika v českej a slovenskej spoločnosti (1919 – 1939), s. 17-28; *Ferenčuhová, Bohumila*: M. R. Štefánik a vznik Česko-Slovenska, s. 29-42; *Husár, Jozef*: Starostlivosť M. R. Štefánika o Slovákov a Slovensko, s. 43-58; *Kováč, Dušan*: T. G. Masaryk, M. R. Štefánik a idea česko-slovenského štátu, s. 59-66.

ČELKO, Vojtech, ed.: Milan Rastislav Štefánik 1880 – 1919. Zborník k 125. výročiu narodenia. / Zodp. red.: Vokušová, Naďa; Praha : Slov. literárny klub v ČR v spolupr. so Spoločnosťou generála M. R. Štefánika, 2005. – 95 s. : fotogr.

Obsah: *Ballek, Ladislav*: Milan Rastislav Štefánik, s. 7-11; *Kováč, Dušan*: M. R. Štefánik a jeho doba, s. 12-18; *Matuška, Alexander*: Profily – Milan Rastislav Štefánik, s. 19-25;

Lipták, Lubomír: Pravý muž v pravý čas na pravom mieste, s. 26-34; *Šalda, František Xaver*: Osobnosť Milana Štefánika, s. 36-40; *Langer, František*: Milan Rastislav Štefánik, s. 41-43; *Janin, Maurice*: Aký bol Milan Štefánik, s. 44-54; *Šeba, Jan*: Poslední dny ministra války generála Štefánika, s. 56-65; *Rajchl, Rostislav ml.*: Astronomická predehra osvobozeneckej činnosti Milana Rastislava Štefánika, s. 99-74; *Hlad, Oldřich*: Uplynulo 75 let od vzniku Štefánikovy hvězdárny v Praze na Petříně, s. 75-82; *Čelko, Vojtech*: Od Štefánikovho semináru k Štefánikovej spoločnosti, s. 83-88.

DUFFACK, J. J.: Štefánik a Československo. Praha : Naše vojsko, 2007. – 203 s. : fotogr.

FERENČUHOVÁ, Bohumila, ed.: Milan Rastislav Štefánik astronome, soldat, grande figure franco-slovaque et européenne. Actes du Colloque de Paris le 16 mars 1999 conférences tenues à l'École militaire le 15 avril 1999. B.m.v. : Spoločnosť pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy, b.r.v. – 113 s.

Obsah: *Leclant, Jean*: Louise Weiss, Milan Rastislav Štefánik, et l'avenir de l'Europe, p. 8-12; *Marès, Antoine*: Milan Rastislav Štefánik, réflexions sur une trajectoire centre-européenne, p. 13-20; *Kováč, Dušan*: Milan Rastislav Štefánik – le Slovaque et l'Européen, p. 21-23; *Petruf, Pavol*: La France et Milan R. Štefánik dans la presse slovaque entre 1900 et 1919, p. 24-33; *Michel, Bernard*: Les amitiés parisiennes de Milan Rastislav Štefánik, p. 34-40; *Stanová-Faivre Dupaigne, Zuzana*: L'étommante carrière militaire et diplomatique de M. R. Štefánik (1914 – 1918), p. 41-51; *Hronský, Marián*: Milan Rastislav Štefánik et l'Armée étrangère tchécoslovaque – les Légions, p. 52-64; *Ferenčuhová, Bohumila*: Visions et diplomatie: Štefánik entre la guerre et la paix, p. 65-76; *Lenne, Francis*: La dernière éclipse de Milan Rastislav Štefánik, p. 77-95; *Ferenčuhová, Bohumila*: Les lettres de Louise Weiss à M. R. Štefánik, documents édités, p. 96-109.

FERENČUHOVÁ, Bohumila: Milan Rastislav Štefánik. Varšava : Slovenský inštitút, 2006. 21 listov.

FURDIK, I.: Milan Rastislav Štefánik. Novyj vzgljad. Marin : Neografia, 2001. – 157 s., 17 s. fotogr. príł.

GUELTON, Frédéric – BRAUD, Emmanuelle – KŠIŇAN, Michal, eds.: La mémoire conservée du général Milan Rastislav Štefánik dans les archives du service historique de la défense. Paris : Service historique de la Défense, 2008. – 253 s. : reg., tabl., fotogr.

GUELTON, Frédéric – BRAUD, Emmanuelle – KŠIŇAN, Michal, eds.: Generál Milan Rastislav Štefánik v archívnych dokumentoch Historickej služby francúzskeho ministerstva obrany. Z franc. orig. prel.: Kapitán, Rudolf – Suchý, Vít; red.: Stanová, Mária; Bratislava : Vojenský historický ústav – Ministerstvo obrany SR, 2009, 180 s., tabl., fotogr.

HRONSKÝ, Marián – ČAPLOVIČ, Miloslav, eds.: Generál Dr. Milan Rastislav Štefánik. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie v Bratislave 4. – 5. mája 1999 / Zodp. red.: Stanová, Mária. Bratislava : Vojenský historický ústav, 1999. – 245 s.

Obsah: *Jurčišinová, Nadežda*: Spolupráca M. R. Štefánika s Československou jednotou počas pôsobenia v spolku Detvan v Prahe (1898 – 1904), s. 9-19; *Melníková, Marta*: M. R. Štefánik a Paríž, s. 20-28; *Gosiorovský, Ivan*: Milan Rastislav Štefánik ako vojnový letec, s. 29-37; *Hronský, Marián*: M. R. Štefánik – organizovanie a štátotvorná úloha česko-slovenských légii, s. 38-56; *Holec, Roman*: M. R. Štefánik a problémy česko-slovenského odboja v Rusku, s. 57-68; *Štvrtecký, Štefan*: Generál dr. Milan Rastislav Štefánik na Sibíri a česko-slovenské légie, s. 69-86; *Ferenčuhová, Bohumila*: Štefánik diplomat – medzi Francúzskom a Talianskom (1914 – 1919), s. 87-108; *Stanová – Faivre Dupaigne, Zuzana*: Ohromujúca vojenská a diplomatická kariéra Milana Rastislava Štefánika (1914 – 1918) vo svetle archívnych dokumentov v Chateau de Vincennes v Paríži, s. 109-122; *Petruf, Pavol*:

Francúzsko a Milan Rastislav Štefánik v slovenskej tlači (1900 – 1919), s. 123-139; *Takáč, Ladislav*: Po boku generála Štefánika, s. 140-157; *Kováč, Dušan*: M. R. Štefánik – Slovák a Európan, s. 158-165; *Čaplovič, Miloslav*: Reflexie odkazu M. R. Štefánika v čs. armáde a spoločnosti v medzivojnovom období 1919 – 1938, s. 166-201; *Macho, Peter*: Štefánik v poézii. K formovaniu obrazu národného hrdinu prostredníctvom umeleckej literatúry, s. 202-217; *Graus, Igor*: Generál Milan Rastislav Štefánik a faleristika, s. 218-236; *Fremal, Karol*: Osobnosť generála Dr. Milana Rastislava Štefánika v súčasných českých a slovenských učebniciach dejepisu, s. 237-242.

JOHN, Miloslav: Milan Rastislav Štefánik. Život a smrť národného hrdiny. Olomouc : Votobia, s.r.o., 2000. – 143 s. : fotogr., dok., lit.

JURÍČEK, Ján: Milan Rastislav Štefánik. Bratislava : Q 111, 2006. – 167 s. : fotogr.

KAUTSKÝ, Emil Karol: Kauza Štefánik. Legendy, fakty a otázky okolo vzniku Česko-Slovenskej republiky. Martin : Matica slovenská, 2004. – 295 s. : fotogr., lit., reg.

KOVÁČ, Dušan: Štefánik a Janin. Príbeh priateľstva. Bratislava : Dilema, 2001. – 163 s. : dok., fotogr.

MIKULA, Ludovít: Priateľ hviezd – generál M. R. Štefánik. Bratislava : MO SR – Vojenská informačná agentúra, 2001. – 47 s. : fotogr., nákr.

NOVOTA, Mikuláš: Údery pod pás. Banská Bystrica : Mikuláš Novota, 1999. – 142 s.

ŠIMKO, Juraj: Milan Rastislav Štefánik – poznáme ho? Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2006. – 66 s. : fotogr.

ŠPILBERGER, Milan: Traja veľikáni. [Úľany nad Žitavou] : Milan Špilberger, [2005]. – [14] s. : fotogr.

ŠTEPKA, Stanislav: Generál. / Hudba: Melkovič, Ján. Bratislava : Forza Music, 2008. – DVD, 19 s. text. príl.

* * *

BARICA, Ján: Neznáme spomienky na bohatera. Uplynulo deväťdesiat rokov od tragickej smrti Milana Rastislava Štefánika. – In: Ročenka odbojárov 2009. Bratislava : Ústredná rada SZPB, s. 60-61.

BIALIKOVÁ, Milena: Vedec, politik a diplomat M. R. Štefánik. In: Historická revue. – Roč. 16, č. 12 (2005), s. 26-29 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Cesty M. R. Štefánika ako vojaka I.- II. In: Obrana. – Roč. 17, č. 5 – 6 (2009), s. 12-13, 14-15 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Čs. zahraničný odboj 1914 – 1918 a česko-slovenské légie 1.-2. časť. In: Obrana. – Roč. 16, č. 10 – 11 (2008), s. 22-25 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Generál PhDr. Milan Rastislav Štefánik. In: Obrana. – Roč. 15, č. 4 (2007), s. 17 : fotogr.

ČAPLOVIČ, Miloslav: Vo víre vojny. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 5, č. 2 (2005), s. 22-24 : fotogr.

ČELKO, Vojtech: Milan Rastislav Štefánik. In: Kučerová, S. a kol.: Česká a slovenská otázka v soudobém světe. Naše zájmy a základy naší hodnotové orientace v EU. Brno : Konvoj, 2004, s. 226-228.

ČELKO, Vojtech: Slovenské drobnice. In: Tvar. – Roč. 13, č. 10, 21 (2002), s. 10, 11.

ĐURICA, Milan S.: Bol Milan Rastislav Štefánik zástancom monarchie? In: Dimenzie. – Roč. 8, č. 12, (2008), s. 4.

ĐURICA, Milan S.: Hľadanie pravdy o Štefánikovi. In: Parlamentný kuriér. Roč. 8, č. 72 (2000), s. 55-57.

- FERENČUHOVÁ, Bohumila:** Francúzsko-talianska rivalita v Československu začiatkom roku 1919 a M. R. Štefánik In: Historie a vojenství. – Roč. 49, č. 4 (2000), s. 853-873.
- FERENČUHOVÁ, Bohumila:** Kdyby Štefánik nezahynul. In: Mladá fronta Dnes. – Roč. 17, č. 254 (2006), s. 8.
- FERENČUHOVÁ, Bohumila:** Milan Rastislav Štefánik. Ten, ktorý miloval hviezdy. In: Michálek, Slavomír – Krajčovičová, Natália: Do pamäti národa. Osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia / Zodp. red. Jaksicsová, V.; Bratislava : Veda, 2003, s. 587-590.
- FERENČUHOVÁ, Bohumila:** Milan Rastislav Štefánik a Štefan Osuský. Dve veľké osobnosti československo-francúzskych vzťahov. In: Slovanské štúdie 1996 [vyd. 1999], s. 22-29.
- FERENČUHOVÁ, Bohumila:** Milan Rastislav Štefánik a Štefan Osuský – významné osobnosti slovensko-francúzskych vzťahov. In: Ferenčuhová, Bohumila: Francúzsko a slovenská otázka 1789 – 1989. Bratislava : Veda, 2008, s. 130-163.
- FERENČUHOVÁ, Bohumila:** Vedec, politik a diplomat. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 5, č. 2 (2005), s. 19-22.
- FERENČUHOVÁ, Bohumila:** Vízia a diplomacia: Štefánik medzi vojnou a mierom (1914 – 1919). In: Ferenčuhová, Bohumila: Francúzsko a slovenská otázka 1789 – 1989. Bratislava : Veda, 2008, s. 192-202.
- FUSKA, Ján:** Milan Rastislav Štefánik a vznik ČSR. In: Bojovník. Roč. 46, č. 22 (2001), s. 8.
- FUSKA, Ján:** Zásluha M. R. Štefánika pri vzniku ČSR. 1. Organizovanie čs. légii; 2. – 3. Spomienky čs. legionára v Rusku Jána Huja; 4. Spomienky čs. legionára v Taliansku Jozefa Mokrého; 5. Spomienky amerického Slováka francúzskeho legionára Jozefa Sagana. In: Bojovník. – Roč. 45, č. 25 – 26 (2000), s. 6; roč. 46, č. 1 – 3 (2001), s. 6.
- HRONSKÝ, Marián:** S podporou krajanského zahraničia. Vznik Česko-slovenskej národnej rady v Paríži v roku 1916. In: Národný kalendár 2006. Martin : Matica slovenská, 2005, s. 126-128.
- HRONSKÝ, Marián:** V ošiali vojny. Generál Milan Rastislav Štefánik 1.-2. In: Obrana. – Roč. 7, č. 15-16 (1999), s. 11, 5 : fotogr.
- CHOVANČIKOVÁ, I.:** Milan Rastislav Štefánik (21. 7. 1880 – 4. 5. 1919). In: Muzejní občasník Masarykova muzea v Hodoníně, 1999, s. 12-15 : obr.
- KAČÍREK, Luboš:** Milan Rastislav Štefánik – kalendárium. In: Historická revue. – Roč. 81, č. 9 (2007), s. 29.
- KOPECKÝ, Peter:** Rumunská misia Milana Rastislava Štefánika. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 2, č. 2 (2002), s. 33.
- KOPECKÝ, Peter:** Vojenská misia generála Milana Rastislava Štefánika v Rumunsku vo svetle rumunských a francúzskych archívnych dokumentov. In: Historický časopis. – Roč. 52, č. 4 (2004), s. 689-698.
- KOSATÍK, Pavel:** Apoštol zrodu štátu Milan Rastislav Štefánik. In: Týden. – Roč. 11, č. 32 (2004), s. 62-63.
- KOSATÍK, Pavel:** Štefánik, obtížný zakladatel. In: Lidové noviny. – Roč. 16, č. 251 (2003), s. 13-14.
- KOVÁČ, Dušan:** Celoživotný zápas s osudom i so sebou – obdivuhodná vôľa hnala M. R. Štefánika za novými a náročnými cieľmi. In: Verejná správa. – Roč. 57, č. 14 (2002), s. 26-27.
- KOVÁČ, Dušan:** M. R. Štefánik. (Zamyslenie nad jeho celoživotným zápasom s osudom i so sebou pri príležitosti 85. výročia vzniku ČSR). In: Bradlo – občasník Spoločnosti M. R. Štefánika, 2003, č. 32-33, s. 19-20.
- KOVÁČ, Dušan:** Štefánik, Janin a historické vedomie. In: Dilema. – Č. 6 (2000), s. 32-35.

- KOVÁČ, Dušan:** Štefánikovo talianske memorandum z apríla 1916. In: Historický časopis. – Roč. 48, č. 3 (2000), s. 517-533.
- KOVÁČ, Dušan:** Zápas o generála z Košarísk. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 5, č. 2 (2005), s. 28-29 : fotogr.
- KOVÁČ, Dušan:** Zasvätil svoj život vyššiemu ideálu. M. R. Štefánik: „Česi a Slováci sú skutočne slobodní... Mohol by som spokojne zomrieť“. In: Verejná správa. – Roč. 63, č. 24 (2008), s. 39-41 : fotogr.
- KŠIŇAN, Michal:** Milan Rastislav Štefánik a francúzska letecká misia v Srbsku. In: Vojenská história. – Roč. 10, č. 1 (2006), s. 46-56.
- KŠIŇAN, Michal:** Vedec – cestovateľ alebo agent francúzskej vlády? Predvojnové aktivity M. R. Štefánika. In: Historický časopis. – Roč. 56, č. 3 (2008), s. 443-459.
- MÁČE, Jan:** Anabáze ruských legií. Krize legií v Rusku a návrat domů. 90. výročí vzniku Československa a jeho armády, 5.-6. In: ATM – Armády, technika, militaria. – Roč. 40, č. 6 (2008), s. 66-70, 60-64 : fotogr.
- MACHO, Peter:** Milan Rastislav Štefánik (1880 – 1919). In: Historická revue. – Roč. 81, č. 9 (2007), s. 6-7 : fotogr.
- MAJERCÁK, Juraj – NOVÁK, Viliam – OBUCH, Teodor:** Letecký životopis M. R. Štefánika. In: Obrana. – Roč. 9, č. 15-16 (2001), s. 8, fotogr.
- MAŤOVČÍK, Augustín:** Poznámky k biografii Milana Rastislava Štefánika. In: Milan Rastislav Štefánik. Muž slnka. Zborník príspevkov zo seminára organizovaného Štátnou vedeckou knižnicou v Banskej Bystrici a Krajskou hvezdárňou v Banskej Bystrici dňa 27. septembra 2000 pri príležitosti 120. výročia narodenia Milana Rastislava Štefánika. / Zost.: Šovčíková, Darina – Gallová, Mária. Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica, 2000, s. 12–16.
- MEŠKO, Marek:** Bojová a politicko-diplomatická činnosť M. R. Štefánika v Srbsku. In: Vojenská história. – Roč. 13, č. 1 (2009), s. 25-43 : fotogr., mp.
- MIKULA, Ludovít:** Generálove bojové lietadlá. 1.-3. In: Apológia. – Roč. 7, 1999, č. 5-7, s. 25-26, 27-28, 24-25, fotogr., nákr.
- NAGAYO, Susumu:** Nové poznatky z pobytu M. R. Štefánika v Japonsku (október – november 1918). In: Historická revue. – Roč. 81, č. 9 (2007), s. 14-17 : fotogr.
- NAGAYO, Susumu:** Nové poznatky z pobytu Milana Rastislava Štefánika v Japonsku (október – november 1918). In: Historický časopis. – Roč. 56, č. 1 (2008), s. 137-145.
- ONDREJČEKOVÁ, Júlia:** História potrebuje dôslednú interpretáciu. Generál Štefánik je nielen slovenský patriot, ale aj francúzsky hrdina. In: Slovenská republika. – Roč. 7, č. 103 (6. 5. 1999), s. 6.
- PAVLŮ, Bohdan:** Neznáme spomienky na bohatiera. Uplynulo deväťdesiat rokov od tragickej smrti Milana Rastislava Štefánika / Pripr.: Barica, Ján. In: Ročenka odbojárov 2009 / Zost.: Piovarči, Milan. Bratislava : Ústredná rada SZPB, 2009, s. 60-61 : fotogr.
- PETRUF, Pavol:** Milan Rastislav Štefánik. Veľká osobnosť slovenských dejín. In: História. Nová revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 1, č. 1 (2001), s. 24-26, fotogr.
- PETRUF, Pavol:** Úradník hvezdárne v Paríži a francúzska zahraničná politika na stránkach Slovenských národných novín (1900 – 1919). In: Kultúra. – Roč. 2, č. 29-30 (1999), s. 14-15.
- RYDLO, Jozef M.:** Triumf M. R. Štefánika. In: Kultúra. – Roč. 2, č. 8 (1999), s. 7.
- STOPKA, Gustáv:** Príkladný syn Slovenska. In: Bojovník. – Roč. 52, č. 11 (2007), s. 7.
- SUCHÝ, Vít:** Francúzsky generál so slovenským srdcom. In: Armáda. – Roč. 8, č. 7 (2000), s. 29-30, fotogr.

- SUCHÝ, Vít:** Ministri obrany Česko-Slovenska. Prvým bol M. R. Štefánik. In: Obrana. – Roč. 8, č. 17 (2000), s. 17, fotogr.
- SUCHÝ, Vít:** Vojak, diplomat a minister vojny generál Milan Rastislav Štefánik. In: Obrana. – Roč. 8, č. 10, (2000), s. 17, fotogr.
- ŠVIHRAN, Ladislav:** Srbská golgota. V zime roku 1915 utekali Srbi cez albánske hory pred frontom – medzi nimi aj M. R. Štefánik, vyše 70 000 z nich útrapy neprežilo. In: Plus 7 dní. Roč. 19, č. 14 (2009), s. 48-80 : obr.
- ŤAPAJOVÁ, Elena:** Diplomata a generál – čo nebolo v učebniciach. In: Slovenka. – Roč. 57, č. 18 (2004), s. 40.
- VIRCIGLIO, Cédric:** Milan Rastislav Štefánik a Francúzsko. In: Historická revue. – Roč. 81, č. 9 (2007), s. 8-10 : fotogr.
- ZALA, Boris:** Demokrat a vlastenec Štefánik. In: Literárny (dvoj)tyždenník. – Roč. 22, č. 17-18 (2009), s. 4-5.

ŠTEFÁNIKOVA OSOBNOSŤ, ODKAZ, TRADÍCIA, PAMIATKA, SYMBOLIKA

- ANDROVIČ, Štefan:** Štefánikovo Caproni. In: Letectví + kosmonautika. – Roč. 75, č. 23 (1999), s. 26-27 : fotogr.
- BAHNA, Ján:** Pamätník Milana Rastislava Štefánika v Bratislave. In: Tvorba. – Roč. 19, č. 2 (2009), s. 41-42.
- BAHNA, Ján:** Pamätník Milana Rastislava Štefánika v Bratislave. In: Fórum architektúry. – Roč. 19, č. 5 (2009), s. 14.
- BARANOVÁ, Daniela:** Generál Milan Rastislav Štefánik – odkaz pre SNP. In: Milan Rastislav Štefánik. Muž slnka. Zborník príspevkov zo seminára organizovaného Štátnou vedeckou knižnicou v Banskej Bystrici a Krajskou hvezdárňou v Banskej Bystrici dňa 27. septembra 2000 pri príležitosti 120. výročia narodenia Milana Rastislava Štefánika. / Zost.: Šovčíková, Darina – Gallová, Mária. Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica, 2000, s. 37-39.
- DANEK, Ján:** Veľká cena Bradla. Bratislava : Slov. pedagogické nakl., 2004. – 55 s. : fotogr., res.
- ČUKAN, Karol:** Generál M. R. Štefánik vo svetle verejnej mienky. In: Obrana. – Roč. 17, č. 7 (2009), s. 30.
- FUSKA, Ján:** M. R. Štefánik v myšlienkach a obrazoch : M. R. Štefánik en pensées et en images : M. R. Štefánik through thoughts and pictures. Bratislava : Elán, 1999. – 131 s. : fotogr., mp.
- FUSKA, Ján** a kol.: M. R. Štefánik v myšlienkach a obrazoch : M. R. Štefánik en pensées et en images : M. R. Štefánik through thoughts and pictures. 2. upr. a dopl. vyd. Bratislava : Elán, [2009]. – 137 s. : fotogr.
- FUSKA, Ján:** Štefánik – Európan a Európska únia. In: Bojovník. Roč. 48, 2003, č. 10 (2003), s. 6, fotogr.
- FUSKA, Ján:** Vzkriesenie sochy M. R. Štefánika. In: Bojovník. Roč. 51, č. 15 (2006), s. 3.
- GREGUŠ, Peter:** Boj o odkaz slovenského Prométea. 120 rokov od narodenia Milana Rastislava Štefánika. In: Slovo. Politicko-spoločenský týždenník. Roč. 2, č. 30 (2000), s. 12.
- Hlásateľ** vŕeľudských zásad. Pred 85 rokmi zomrel M. R. Štefánik. In: Národná osveta. Roč. 14, č. 1-2 (2004), s. 11.
- HORNÁČEK, Viliam:** Štefánik ako kauza? In: Kultúra. – Roč. 11, č. 11 (2008), s. 5.
- HOŠTACKÝ, Tomáš:** Slovenské mýty. In: Kultúra. Roč. 7, č. 7 (2004), s. 16.

- HUSÁR, Jozef:** Štefánik v Alcossebre. In: Slovenka. – Roč. 58, č. 48 (2005), s. 48-49.
- CHUDOBA, Andrej:** Spomienka na M. R. Š. In: Slovenské národné noviny. Roč. 18, č. 14-15 (2007), s. 3.
- IVANIČKOVÁ, Margita:** Sila štátu stojí na vôli národa. Mohutné zhromaždenie na bradlianskej mohyle demonštrovalo jednotný názor Slovákov. In: Slovenská republika. – Roč. 7, č. 100 (3. 5. 1999), s. 1.
- JÁNOŠÍK, Peter:** Pútnické miesto národa – základný kameň Mohyly M. R. Štefánika. In: Extra plus. – Roč. 6, č. 5 (2006), s. 28-29 : fotogr.
- KAUTSKÝ, Emil Karol:** Štefánik ako symbol. In: Literárny (dvoj)týždenník. Roč. 22, č. 15-16 (2009), s. 10.
- KLIMOVÁ, Anna** a kol., zost.: Milan Rastislav Štefánik 1880 – 1919. Personálna bibliografia. Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica, 2000. – 304 s., pram., reg.
- KOLNÍK, V.,** zost.: Milan Rastislav Štefánik a obec Predmier v generačných vlnách času. Predmier : Obecný úrad, 1999. – 8 s.
- KOPEČNÝ, Ivan:** Miloval hviezdy a svoj národ. In: Literárny týždenník. Roč. 13, č. 19 (2000), s. 4.
- KRČMÁRIK, Radovan:** Mŕtvy Štefánik naďalej slúži legendám. In: Žurnál. Roč. 2, č. 21 (2008), s. 68-71 : fotogr.
- KRIŠŠ, Miroslav:** Štefánik mohol konkurovať Hlinkovi aj Benešovi. In: Dimenzie. – Roč. 5, č. 7-8 (2005), s. 64-68.
- KUBÁŇ, Ján:** Veľký syn a pýcha slovenského národa. In: Slovenské národné noviny. – Roč. 11, č. 19 (2000), s. 11.
- KUČEK, Martin:** Pamiatke M. R. Štefánika. In: Bojovník. – Roč. 49, č. 11 (2004), s. 2.
- KUČEK, Martin:** Pocty M. R. Štefánikovi. Pietne pripomenutie si 90. výročia tragickej smrti jedného z tvorcov československého štátu. In: Bojovník. – Roč. 54, č. 12 (2009), s. 2.
- KURINCOVÁ, Elena:** Kolokvium a výstava o M. R. Štefánikovi v Paríži. In: Múzeum. – Roč. 45, č. 2 (1999), s. 34-35.
- KUZMÍK, Daniel:** Rozbor osobného fondu Milana Rastislava Štefánika. In: Slovenská archivistika. – Roč. 35, č. 1 (2000), s. 30-48.
- LANŠTIAK, Jozef-Štefan:** Dielo M. R. Štefánika. Vedecká konferencia 4. mája 1999 (80. výročie tragickej smrti M. R. Štefánika). Košice : Voj. let. akadémie gen. M.R. Štefánika, 1999. – 24 s.
- LAVRINCOVÁ, Lenka:** Problematický slávnostný akt. In: Bojovník. Roč. 54, č. 12 (2009), s. 1-2.
- Lidé** vzpomněli na Štefánika. Praha a okolí (rk). In: Zemské noviny. – Roč. 10, č. 105 (2000), s. s. 13.
- MACHALA, Drahoslav:** Štefánik v Ríme. In: Literárny (dvoj)týždenník. – Roč. 18, č. 1-2 (2005), s. 8.
- MACHO, Peter:** Bohatýr i mučedník. Mýtus Milana Rastislava Štefánika. In: Dějiny a současnost. Roč. 30, č. 7 (2008), s. 14-16 : fotogr.
- MACHO, Peter:** Fenomén husitstva v životopisných textoch o Štefánikovi v medzivojnovom období. In: Husitský tábor. Supplementum 3. Sborník Husitského muzea. Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách. VI. mezinárodní husitologické sympozium Tábor 12. – 14. října 2004. – Tábor : Husitské muzeum, 2007, s. 169-179.
- MACHO, Peter:** Fetiš národnej mytológie. In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 5, č. 2 (2005), s. 25-28 : fotogr.

- MACHO, Peter:** Potupil Hlinka Štefánikovu pamiatku? „Literová vojna“ v symbolickom boji o slovenského hrdinu. In: Historická revue. – Roč. 19, č. 5 (2008), s. 36-45 : fotogr.
- MACHO, Peter:** Prečo sa v Štefánikových životopisoch nespomína Beňovský? In: História. Revue o dejinách spoločnosti. – Roč. 7, č. 2 (2007), s. 36-37 : fotogr.
- MACHO, Peter:** „Ruky preč od nášho Štefánika!“ Hľadanie pravdy, alebo potupenie pamiatky národného bohatiera? In: Storočie škandálov. Aféry v moderných dejinách Slovenska / Zost.: Bystrický, Valerián; Roguľová, Jaroslava. Bratislava : Spoločnosť Pro Historia – Historický ústav SAV, 2008, s. 149-160.
- MACHO, Peter:** Štefánik a Kossuth ako symboly slovenského a maďarského nacionalizmu. Národný mýtus versus integrácia a dezintegrácia v stredoeurópskom priestore. In: Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918 / Zost.: Peter Švorc; Lubica Harbuľová – Prešov; Bratislava; Wien : Universum, 1999, s. 152-160.
- MACHO, Peter:** Štefánik ako symbol a mýtus v historickom vývoji. In: Slovenský národopis. Roč. 49, č. 3 (2001), s. 314-327.
- MALÁ, Zuzana:** Mýtizácia osobnosti Milana Rastislava Štefánika z hľadiska koncepcie mýtu Mircea Eliadeho. In: Malé dejiny veľkých udalostí v Česko(a)Slovensku po roku 1948, 1968, 1989 II. / Ed.: Profantová, Zuzana. Bratislava : Ústav etnológie SAV; Ústav pamäti národa, 2005, s. 122-134.
- MALÁ, Zuzana:** The Mythicisation of the Personage of Milan Rastislav Štefánik from the Standpoint of Mircea Eliadès Conception of Myth. In: The small history of great events in Czechoslovakia after 1948, 1968 and 1989. Bratislava 2006.
- MARKUŠ, Jozef:** M. R. Štefánik 1919 – 1999. In: Slovenské národné noviny. Roč. 10, č. 19 (1999), s. 1 a 3.
- MATUŠKA, Alexander:** Štefánik dnes. In: Tvorba. – Roč. 17, č. 4 (2007), s. 19 : fotogr.
- MICHÁLEK, J.:** Milan Rastislav Štefánik v spomienkovom rozprávaní. In: Studia academica Slovaca 28. Bratislava : Stimul, 1999, s. 110-119.
- MRAVCOVÁ, Ivana:** Pietna spomienka na generála M. R. Štefánika – 86. výročie tragickej smrti. In: Svedectvo. – Roč. 14, č. 6 (2005), s. 12-13.
- NAGAYO, Susumu:** Záhada Štefánikových fotografií v Japonsku. In: Historická revue. – Roč. 12, č. 8 (2001), s. 28-29, fotogr.
- NOVOTA, Mikuláš:** K odkazu národného hrdinu. In: Slovenské národné noviny. Roč. 13, č. 9 (2002), s. 3.
- PACNER, Karel:** Voják a milovník měl dar společenského apoštolátu. In: Mladá fronta Dnes. – Roč. 10, č. 103 (1999), s. 6.
- PETRAŠKO, Ľudovít:** Hromada bronzu, travertínu a betónu. Dobové ohlasy na Štefánikov pomník v Bratislave. In: Kultúra. – Roč. 11, č. 4 (2008), s. 5.
- PETRUF, Pavol:** Národné noviny o M. R. Štefánikovi. Čím je Achilles, čím Hektor vedľa neho? In: Historická revue. – Roč. 10, č. 8 (1999), s. 14-15, fotogr.
- PODRACKÁ, Dana:** Pocta Milanovi Štefánikovi. In: Slovenské pohľady. – Roč. 4+115, č. 5 (1999), s. 81-85.
- PODUŠELOVÁ, Gabriela:** Štefánik opäť v Slovenskom národnom múzeu. In: Múzeum. -Roč. 51, č. 4 (2005), s. 32-33.
- RAJCHL, Rostislav:** Já chci být občanem světa. Spoluzakladateľ štátu M. R. Štefánik zemrel pred päťdesiatimi rokmi. In: Mladá fronta Dnes. – Roč. 15, č. 102 (2004), s. 7.
- SEDLÁK, Juraj:** Štefánikove nové krídla. Repliku lietadla rekonštruujú v Leteckých opravovniach v Trenčíne. In: Bojovník. – Roč. 47, č. 14 (2002), s. 7, fotogr.

- SCHNEIDER-TRNAVSKÝ, Mikuláš:** Aký bol Milan. In: Slovenské pohľady. Roč. 4+116, č. 7-8 (2000), s. 203-208.
- SCHNEIDER-TRNAVSKÝ, Mikuláš:** Spomienky na Štefánika. In: Historická revue. – Roč. 17, č. 1 (2006), s. 12-13 : fotogr.
- SLOVÁK, Emil** a i.: Zlomené krídla Milana Rastislava Štefánika. Ako vidíme M. R. Štefánika dnes? In: Fakty. – Roč. 6, č. 18 (1999), s. 12-13.
- SOCHA, P. R.:** Národná manifestácia na Bradle. In: Slovenské národné noviny. Roč. 10, č. 19 (1999), s. 2 : fotogr.
- Socha Štefánika už stojí pri Dunaji (mi, dot, mp).** In: Sme. – Roč. 17, č. 91 (21. 4. 2009), s. 2.
- STANOVÁ, Mária – ŠEĎOVÁ, Božena:** Generál Dr. Milan Rastislav Štefánik. (Výberová bibliografia). In: Vojenská história. – Roč. 3, č. 2 (1999), s. 145-161.
- STANOVÁ, Mária:** Výstava a konferencia o M. R. Štefánikovi. In: Vojenská história. – Roč. 3, č. 1 (1999), s. 139-142.
- ŠABÍK, Vincent:** Milan Rastislav Štefánik. Historická legitimita osobnosti. In: Literika. – Roč. 4, č. 3 (1999), s. 19-29.
- ŠALDA, F. X.:** Osobnosť Milana Štefánika. In: Slovenské pohľady na vedu, umenie a literatúru. – Roč. 4+115, č. 5, 1999, s. 77-80.
- ŠALDA, F. X.:** Štefánik bol dobrý Slováčok. In: Mosty. – Roč. 8, č. 18 (1999), s. 3 : obr.
- ŠKOVIEROVÁ, Barbara:** Štefánik v zborníku. In: Národná Obroda. – Roč. 10, č. 297 (27. 12. 1999).
- TOMÍK, František:** Obrazopis sveta a neznáme mohyly Milana Rastislava Štefánika. In: DiGi revue. – Roč. 1, č. 6 (2005), s. 9.
- VAGOVIČ, Marek:** Slováčok, na ktorého môžeme byť právom hrdí, generál Milan Rastislav Štefánik. In: Sme. – Roč. 7, č. 101 (4. 5. 1999), s. 4.
- VANOVIČOVÁ, Zora:** Milan Rastislav Štefánik v ústnej tradícii na Slovensku. In: Slovenský národopis. Roč. 49, č. 3 (2001), s. 328-340.
- VÁROŠ, Milan:** Osudy Štefánikových sôch. In: Národný kalendár 2008. Martin : Matica slovenská, 2007, s. 184.
- VELIKÝ, Ivo:** Štefánikova spoločnosť. In: Historická revue. – Roč. 81, č. 9 (2007), s. 26-27 : fotogr.
- VELIKÝ, Ivo:** Štefánikovské atribúty v Trenčíne. Trenčín : Spoločnosť Milana Rastislava Štefánika, 2007, 93 s.
- VITKO, Pavol:** Spomienka na Bradle. In: Obrana. Roč. 12, č. 10 (2004), s. 29.
- VITKO, Pavol:** Spomienka vo francúzskom Medoune. In: Obrana. Roč. 17, č. 6 (2009), s. 16.
- Využívaný a zneužívaný (pg).** In: Plus 7 dní. Roč. 19, č. 6 (2009), s. 20-22 : obr.
- WEISSOVÁ, Ivana:** Velikán slovenského národa. Obrazový archív Milana Rastislava Štefánika vo fondoch MS. In: Národná osвета. – Roč. 9, č. 6 (1999); príl.: Slovenská kronika. – Roč. 3, č. 2 (1999), s. 13-14
- ZABLOUDILOVÁ, Jitka:** Generál M. R. Štefánik. In: Historie a vojenství. – Roč. 48, č. 3 (1999), s. 682-683.

FENOMÉN TRAGÉDIE

- AMBRUŠ, Václav:** Pribudla ďalšia hypotéza o údajnej samovražde M. R. Štefánika. In: Bojovník. – Roč. 47, č. 13 (2002), s. 7, fotogr.

- BODNÁR, Juraj:** Bol na Štefánika spáchaný atentát? In: Svedectvo. – Roč. 15, č. 4 (2006), s. 5.
- ČULEN, Konštantín:** Zločin vo fundamente. Bratislava : Lúč – Ústav dejín kresťanstva, 2009. – 46 s. faksim.
- HAMBOR, Jozef:** Odhalenie umlčanej pravdy o „tragickej smrti“ generála Milana Rastislava Štefánika. In: Slovenské národné noviny. Roč. 11, č. 25 (2000), s. 8.
- HUDÁK, Štefan:** Posledná Štefánikova cesta. In: Slovenské národné noviny. Roč. 14, č. 11 (2003), s. 7.
- HUSÁR, Jozef:** Musel Štefánik zahynúť? Za osemdesiat rokov sme nedokázali rozlúštiť tajomstvo havárie národného hrdinu. In: Slovenská republika víkend. – Roč. 6, č. 17/99 (1999), s. 3.
- HUSÁR, Jozef:** Musel generál M.R. Štefánik zahynúť? Fakty, svedectvá, dokumenty. Bratislava : Jozef Husár, 2000. – 176 s. : fotogr., mp., dok.
- HUSÁR, Jozef:** Prečo zomrel Štefánik. In: Žurnál. – Roč. 1, č. 11 (2007), s. 70-71.
- KOPEČNÝ, Ivan:** Prečo musel zomrieť Milan Rastislav Štefánik? In: Slovenské pohľady. Roč. 4+116, č. 7-8 (2000), s. 203-208.
- KOPEČNÝ, Ivan:** Prečo musel zomrieť Milan Rastislav Štefánik? In: Kultúra. – Roč. 2, č. 19 (1999), s. 7.
- KOTTRA, Tomáš:** Smrť Milana Rastislava Štefánika. In: Sme. – Roč. 15, č. 102 (4. 5. 2007), s. 4.
- MACHO, Peter:** Štefánikova smrť – koniec alebo začiatok veľkého príbehu? In: Historická revue. – Roč. 81, č. 9 (2007), s. 18-19 : fotogr.
- MASARYKOVÁ, Marta:** Z denníka pobočníka M. R. Štefánika In: Historická revue. – Roč. 14, č. 3 (2003), s. 24-26, fotogr.
- NOVOTA, Mikuláš:** Podivné očakávanie hrdinu. In: Slovenské národné noviny. – Roč. 10, č. 19 (1999), s. 6-7 : fotogr.
- NOVOTA, Mikuláš:** Predzvesť Štefánikovej tragédie. In: Slovenské národné noviny. – Roč. 10, č. 18 (1999), s. 6-7 : fotogr.
- PALOVČÍKOVÁ, Martina:** Štefánika nezastreli. Tajné dokumenty nepotvrdili verziu strelby na generálovo lietadlo. In: Plus 7 dní. Roč. 10, č. 33 (1999), s. 36-38.
- Poslední let Štefánika.** Historické otázky (lup). In: Magazin 2000. – Roč. 12, č. 9 (2005), s. 28-30.
- PROKOPOVÁ, Michaela:** Prezident Beneš prý o Štefánikův život neusiloval. Historikové ve světle nových důkazů zkoumají, proč zahynul jeden ze zakladatelů ČSR. In: Lidové noviny, 7. 8. 1999, s. 8.
- REMIÁŠOVÁ, Alžbeta:** Posledný Štefánikov let. Štefánikova smrť pred deväťdesiatimi rokmi: nehoda, vražda alebo omyl? In: Slovenka. – Roč. 62, 19 (2009), s. 74-75.
- STEKLÝ, Karol:** Letec Štefánik a Caproni. Trenčín : Karol Steklý, 2001. – 61 s. : fotogr., sch.
- TIKOVSKÝ, Václav:** Štefánikova katastrofa osmdesát let poté. In: Reflex. – Roč. 10, č. 18 (1999), s. 10-11 : fotogr.
- TKÁČ, Marián:** Prečo zahynul? Pred 90 rokmi sa generál Štefánik zrejme stal obeťou.... In: Extra plus. – Roč. 9, č. 5 (2009), s. 16-17.
- VARGA, Ladislav:** Tajomstvá života a smrti M. R. Štefánika. Žilina : Knižné centrum, 2005.

Spracovala B. Šeďová

OBSAH ROČNÍKA VOJENSKEJ HISTÓRIE 2009

ŠTÚDIE

BAKA, I.: Pozadie neprijatej demisie ministra národnej obrany gen. I. tr. Ferdinanda Čatloša v januári 1941	3/2009/3
DRŠKA, R.: Mesto Skalica v čase Tököliho povstania. Vojensko-spoločenské aspekty rokov 1680 – 1684.	4/2009/3
HAUSNER, G.: Uhorská vojenská literatúra v 17. storočí.	4/2009/91
HURBANIČ, M.: Desať dní, ktoré otriasli Konštantínopolom Pribeh avarskeho obliehania z roku 626 (I.)	1/2009/3
HURBANIČ, M.: Desať dní, ktoré otriasli Konštantínopolom. II. časť. Pribeh avarskeho obliehania z roku 626.	2/2009/3
KLEIN, B.: Budovanie obranných systémov na území Slovenska do konca stredoveku.	2/2009/26
MANČEV, K.: Nacionálne problémy a protiklady nacionalizmu na Balkáne ku koncu 20. storočia.....	2/2009/71
MEŠKO, M.: Bojová a politicko-diplomatická činnosť M. R. Štefánika v Srbsku.....	1/2009/25
MIČIANIK, P.: Posledné útočné akcie slovenskej Rýchlej divízie na Kaukaze	4/2009/32
MIČIANIK, P.: Rýchla divízia v nemeckej ofenzíve na Rostov	2/2009/43
SCHVARC, M.: „Úderka a výchovný nástroj hnutia“ – Freiwillige Schutzstaffel – dobrovoľné ochranné oddiely Deutsche Partei“.....	1/2009/44
SZEGHY, A. V.: Ku vzniku a začiatku činnosti karpatskej skupiny maďarského kráľovského honvédstva roku 1941.	3/2009/16
ŠTAIGL, J.: Účasť čs. armády na odmínovaní Slovenska po druhej svetovej vojne	3/2009/31
VANĚK O.: Výber a príprava kádrov pre špeciálne operácie zo ZSSR v rokoch 1941 – 1945	4/2009/56

DOKUMENTY A MATERIÁLY

BAKA, I. – MEŠKO, M.: Správy o študijnej ceste slovenských dôstojníkov po Nemecku a okupovaných krajinách v auguste a septembri 1940.	4/2009/100
DUBÁNEK, M.: Sovetský pevnostný kanón ráže 45 mm v Československu.	3/2009/101
HAUSNER, G.: Uhorská vojenská literatúra v 17. storočí.	4/2009/91
LAMOŠ, R.: Tanková taktika v Normandii z pohľadu nemeckého generála Heinza Wilhelma Guderiana.....	1/2009/121
LAMOŠ, R.: Tanková taktika v Normandii z pohľadu nemeckého generála Geyra von Schweppenburga.....	1/2009/130

MANÁK, M.: Zostavenie systému kontroly v okupovanom Nemecku.	2/2009/97
MICHÁLEK, S.: Operácia „Hidden documents“, resp. prípad „Štěchovice“.	4/2009/131
PEJS, O.: Váleční zajatci, partyzáni a civilní obyvatelstvo ve vybraných rozkazech slovenských velitelů na východní frontě (1941 – 1943).....	1/2009/74
ŠUMICHRAST, P.: Slovenské Savoie Marchetti SM-84 Bis v dokumentoch (1939 – 1945). 2. časť.....	1/2009/86
ŠUMICHRAST, P.: Správa o Továrni na dopravné prostriedky v Trenčianskych Biskupiciach (1945).	3/2009/77
TURZA, P.: Trofejné nemecké samohybné delá vo výzbroji čs. armády. II. Samohybné delo 75/40 N.	2/2009/120
TURZA, P.: Trofejné nemecké samohybné delá vo výzbroji čs. armády. IV.....	4/2009/126
TURZA, P.: Trofejné nemecké samohybné delá vo výzbroji čs. armády. III. 88mm samohybný protitankový kanón vz. 43 N.....	3/2009/96
TURZA, P.: Trofejné samohybné delá vo výzbroji čs. armády. I.....	1/2009/139
UHRIN, M.: Pancierovky v slovenskej a povstaleckej armáde.	3/2009/60
VONDROVSKÝ, I.: Zátarasý z roku 1945 na slovensko-moravském pomezí.	2/2009/107
ZAŤKOVÁ, J.: Útek generála /Dokumenty k okolnostiam útuku generála Lavra Georgijeviča Kornilova z rakúsko-uhorského zajatia/.	1/2009/67

SPOMIENKY

PETRAŠKO, L.: Spomienky vystaňovalca Karola Maníka na prvú svetovú vojnu.....	3/2009/110
--	------------

PERSONÁLIE

ŠMIHULA, D.: Zabudnutý osud poručíka duchovnej služby Michala Vyšného.	3/2009/125
--	------------

VOJENSKÉ MÚZEJNÍCTVO

REICHL-HAM, C.: Vojenské historické múzeum vo Viedni.	3/2009/141
--	------------

VOJENSKÉ ARCHÍVNICTVO

ONDRUŠ, M.: Správa o spracovaní časti archívneho fondu Vojenské veliteľstvo Východ vo VHA Bratislava a vydání 1. dielu inventára.	3/2009/159
ZAŤKOVÁ, J.: Správa o spracovaní archívneho fondu – veliteľstvo VI. zboru vo VHA Bratislava.	1/2009/147

RECENZIE

CSÉFALVAY, F. a aut. kol.: Vojenské dejiny Slovenska V. zv. 1939 – 1945.. (V. Bystrický)	2/2009/131
DEJMEK, J.: Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část první. Revolucionář a demokrat (1884 – 1935). (F. Vrábek).	2/2009/127

FRIEDL, J.–JIRÁSEK, Z.: Rozpačité spojenectví. Československo-polské vztahy v letech 1945-1949. (M. Garek)	2/2009/135
HAZUCHA, M....Úspěšní 40 rokov. (P. Bučka).....	1/2009/151
SORBY, R. K.: Blízky východ v medzinárodnej politike (1918 – 1945). (V. Bystrický).....	3/2009/ 161
ŠTEFANSKÝ, M.: Studená vojna, Slovensko 1946-1954. (V. Varinský)	3/2009/163
Z RODINNEJ KRONIKY VILIAMA ŠIMKU St. /Zost. Rudolf Ďuriš/. AKO SME BOJOVALI PROTI RUSOM ZA PRVEJ SVETOVEJ VOJNY. /Zost. Rudolf Ďuriš/. (V. Varinský).....	1/2009/148

ANOTÁCIE, GLOSÝ

BENAMOU, G.-M.: Mníchovský prízrak. (L. Jančo)	3/2009/171
BLAŽEK, P.(ed.): A nepozdvihne meč... Odpírání vojenské služby v Československu 1948 – 1989. (B. Šeďová).....	2/2009/147
DUFFACK, J.J.: Štefánik a Československo. (P. Jašek).....	3/2009/169
FLORI, J.: Rytíři a rytířství ve středověku. (J. Zaťková)	3/2009/168
GILBERT, M.: Vůle lidu. Winston Churchill a parlamentní demokracie. (J. Zaťková)	4/2009/153
HALDON, J.: The Byzantine wars (<i>Byzantské vojny</i>).	2/2009/139
HASKINS, Ch.: H.: Normani v evropských dejinách. (M. Konečný)	4/2009/151
HINDLEY, G.: Saladin a počátky džihádu. (M. Konečný)	3/2009/167
HORČIČKA, V.: Vztahy Rakousko-Uherska a Spojených států amerických v období první světové války. (J. Zaťková)	1/2009/162
KALNÝ, S.: Zabudnite na Kocha. (B. Šeďová).....	3/2009/173
LACKO, M.: Slovenské národné povstanie 1944. (L. Jančo)	2/2009/146
MEIER, M.: Justinian. Život a vláda východořímského císaře. (M. Konečný)	4/2009/150
MIKLOŠÍK, F.: Vzpomínání na šedesát let života s vojenskou geografickou službou. (J. Nižňanský)	1/2009/161
MOROZOV, S. V.: Polsko a Československo v evropských vztazích 1933–1939. Jak stoupenci Pilsudského bojovali za nové uspořádání Evropy. (L. Jančo)	4/2009/155
NĚMEČEK, J.: Soumrak a úsvit československé diplomacie. 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady. (L. Jančo)	4/2009/154
PETRÁŇ, J.: Dvacáté století v Ouběnicích. Soumrak tradičního venkova. (L. Jančo)	3/2009/171
PAXTON, R.O.: Anatomie fašismu. (J. Zaťková)	1/2009/165
RUSH, R.: Americká pěchota za 2. světové války. (M. Meško)	4/2009/156
SZABÓ, M.: Rasa a vůla. Alfred Rosenberg a mýtus 20. storočia. (D. Šabo).....	1/2009/164
VANĚK, P.: Pohraniční stráž a pokusy o přechod státní hranice v letech 1951 – 1955. (L. Jančo).....	3/2009/174
VOGELTANZ, J.: Malý slovník starého vojenského názvosloví. (P. Valachovič).....	1/2009/160
ZAVADIL, R.: Vojenské automobily Tatra v letech 1918 až 1945. Tatra military vehicles from 1918 to 1945. Nákladní a speciální automobily. Trucks and special vehicles. (P. Chorvát)	2/2009/144

BIBLIOGRAFIA

Generál M. R. Štefánik – diplomatická a vojenská činnosť v publikačnej tvorbe posledného desaťročia. Výberová bibliografia (1999 – 2009). (B. Šeďová).....4/2009/159
Vojenské dejiny Slovenska. Výberová bibliografia. XIV – 2006. (B. Šeďová)1/2009/167

KRONIKA

Boje o Dargov. (M. Meško).2/2009/149
9. medzinárodná konferencia Pracovnej skupiny pre vojenskú históriu v Bukurešti. (M. Meško)2/2009/150

UPOZORNENIE REDAKCIE

Odvzdávanie rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajúte, resp. posielajte zásadne na disketách v textových edito-roch Word 6.0, Word 97, v iných len na základe dohovoru. **Poznámky je potrebné uvádzať pod čiarou, nie až za text štúdie.** K diskete je potrebné priložiť jeden tlačенý exemplár príspevku. K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu a telefonický kontakt a e-mail.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Poznámkový aparát a citovanie

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690, ktorá obsahuje aj Národnú prílohu, je potrebné pri citáciách rešpektovať aspoň jej základné zásady. Na ulahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

Pri písaní poznámok k textom je potrebné používať príslušnú funkciu programu WORD na vkládanie poznámok po čiarou – nie písať ich dozadu za text štúdie.

¹ VÁROŠ, M.: Posledný let generála Štefánika. Bratislava : International, 1994, s. 56.

² PEJSKAR, J., ed.: Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ ŠPIRKO, D. – LUPTÁK, M.: Obrana bratislavského predmestia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 9-10.

⁴ DEIGHTON, L.: Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque. Prel. Z. Kárník. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵ PEJSKAR, ref. 2, s. 97.

- v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref. 2, s. 93.
- autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, D. a i. (a iní) alebo ŠPIRKO, D. et al. (et alii)
- v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha; Bratislava : Argo; Concordia, 1999
- údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu
- Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.
- pri odkaze na archívny prameň uvádzať skratky: f. (nie fond)
 - šk. (ako škatuľa, nie krabica)
 - č. j. (s medzerou)
 - VÚA-VHA Praha, f.....; pozri tiež PEJS, O.:...
 - Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

Čísla poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ^{4/}

Adresa redakcie: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

tel.: 02/48 207713

E-mail: stanovam@mod.gov.sk

**Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uve-
rejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.**

AUTORI ČÍSLA

Mgr. Richard DRŠKA, Záhorské múzeum Skalica, Námestie slobody 13, 909 01 Skalica

PhDr. Pavel MIČIANIK, M.A., PhD., Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela, Cesta na amfiteáter 1, 974 01 Banská Bystrica

Pplk.v.v., PhDr.Oldřich VANĚK, CSc., Vrbická 1894/18, 03 101 Liptovský Mikuláš

PhDr. Gábor HAUSNER, A Hadtörténeti intézet és Múzeum folóirata, 2 – 4 Kapisztrán tér
1014 Budapest, Maďarská republika

PhDr. Igor BAKA, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Mgr. Marek MEŠKO, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Pplk. v.z., Dr. Peter TURZA, Vojenské historické múzeum, P.O. Box A-9, Orviská cesta,
921 01 Piešťany

PhDr. Slavomír MICHÁLEK, DrSc., Histrický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

OZNÁMENIE

o vzniku občianskeho združenia **Pro Militaria Historica**

V snahe prispieť k podpore rozvoja slovenskej historickej vedy v oblasti vojenskej histórie vzniklo občianske združenie Pro Militaria Historica. Jeho ambíciou je podieľať sa na zlepšovaní súčasných podmienok vedeckej práce, predovšetkým pokiaľ ide o technické zabezpečenie vedeckého výskumu a popularizácie dosiahnutých výsledkov medzi širšou verejnou sférou.

Dňa 4. decembra 2009 bola Pro Militaria Historica zaregistrovaná v Centrálnom registri právnických osôb a je oprávnená sa uchádzať o 2% daň fyzických, alebo právnických osôb za rok 2009. Potenciálnym záujemcom o členstvo v tejto organizácii, ako aj o poukázanie uvedeného finančného príspevku, predstavenstvo občianskeho združenia vopred ďakuje.

ÚDAJE

Názov: Pro Militaria Historica

Právna forma: občianske združenie

IČO: 421 74 139

Sídlo: Krajná 27, 821 04 Bratislava

Názov banky: Československá obchodná banka, a.s. (ČSOB)

Číslo účtu: 10006-146111010/7500

Záujemcovia o členstvo v o.z. Pro Militaria Historica, resp. priaznivci vojenských dejín Slovenska, môžu žiadať bližšie informácie na týchto telefónnych číslach:

02/4363 7925, 02/4820 7722, 0904/283 870, 0905/851 978

Emailový kontakt: militaria.historica@centrum.sk

OBSAH

Štúdie

DRŠKA, Richard: Mesto Skalica v čase Tököliho povstania.

Vojensko-spoločenské aspekty rokov 1680 – 16843

MIČIANIK, Pavel: Posledné útočné akcie slovenskej Rýchlej divízie na Kaukaze..... 32

VANĚK Oldřich: Výber a príprava kádrov pre špeciálne operácie zo ZSSR
v rokoch 1941 – 1945..... 56

Dokumenty a materiály

HAUSNER, Gábor: Uhorská vojenská literatúra v 17. storočí..... 91

BAKA, Igor – MEŠKO, Marek: Správy o študijnej ceste slovenských dôstojníkov po
Nemecku a okupovaných krajinách v auguste a septembri 1940..... 100

TURZA, Peter: Trofejné nemecké samohybné delá vo výzbroji čs. armády. IV. 105 mm
samohybná húfnica vz. 18/40 N..... 126

MICHÁLEK, Slavomír: Operácia „Hidden documents“, resp. prípad „Štěchovice“ 131

Anotácie, glosy..... 150

Bibliografia..... 159

INHALT

Studien

DRŠKA, Richard: Die Stadt Skalica zurzeit Tökölis Aufstandes.

Militärisch-geschichtliche Aspekte der Jahren 1680 – 1684.....3

MIČIANIK, Pavel: Die letzten Angriffsunternehmen der slowakischen „Schnellen Division“ in Kaukasus. Der letzte Angriff auf Tuapse 32

VANĚK, Oldřich: Auswahl und Vorbereitung der Kader für spezielle Operationen aus der UdSSR in den Jahren 1941 – 1945..... 56

Dokumente und Materialien

HAUSNER, Gábor: Ungarische Militärliteratur im 17. Jahrhundert..... 91

BAKA, Igor – MEŠKO, Marek: Berichte über die Studienreise der slowakischen Offiziere durch Deutschland und besetzte Länder im August und September 1940..... 100

TURZA, Peter: IV. 105 mm SELbstfahr-Panzerabwehrkanone Muster 18/40 N 126

MICHÁLEK, Slavomír: Das Unternehmen „Hidden documents“, bzw. der Fall „Štěchovice“ 131

Annotation, Glossen..... 150

Bibliographien 159

CONTENTS

Studies

- DRŠKA, Richard: Skalica- the town during Tököli uprising.
(Military social aspects during the period of 1680 – 16843
- MIČIANIK, Pavel: The last attacks of the Slovak fast Division at Caucasus 32
- VANĚK Oldřich: The recruitment and preparation of the professionals for special
operations with the USSR in 1941 – 1945..... 56

Documents and Materials

- HAUSNER, Gábor: Hungarian military literature in 17th century..... 91
- BAKA, Igor – MEŠKO, Marek: Reports on the study tour of Slovak officers
throughout Germany and the occupied countries in August and September 1940..... 100
- TURZA, Peter: IV. 105 mm Trophy automotive cannons 18/40 N..... 126
- MICHÁLEK, Slavomír: Operation „Hidden documents“, i.e.: Case: „Štěchovice“ 131

Annotations, Glossen..... 150

Bibliography..... 159

Vojenská história 4/2009

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo

Vydáva Vojenský historický ústav v Bratislave
v spolupráci s Ministerstvom obrany SR

Editor a šéfredaktor: pplk. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD.

Výkonná redaktorka: Mgr. Mária Stanová

Grafická úprava: Dušan Babjak

Redakčná rada: PhDr. Vladimír Segeš, PhD. (predseda), PhDr. Vojtech Dangl, CSc. (podpredseda), PhDr. Igor Baka, PhD., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc., PhDr. Marián Hronský, DrSc., Mgr. Peter Kralčák, PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., plk.gšt. Dr. Jaroslav Nižňanský, PhD., PhDr. Jan Štaigl, CSc., pplk. PhDr. Peter Šumichrast, PhD., doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.

Medzinárodný redakčný kruh: Dr. István Janek, PhD. (Budapest), Mgr. Mateusz Gniazdowski (Warszawa), PhDr. Jiří Rajlich (Praha), Dr. László Szarka, CSc. (Budapest), Dr. Martin Zückert (München)

Vychádza štyrikrát ročne.

Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava

Kontaktné emailové adresy: sedovab@mod.gov.sk

stanovam@mod.gov.sk

Tel. kontakt: +421/2/4820 7713, 4820 7703

Fax: + 421/2/48207719

Schválené do tlače dňa: 14. 12. 2009

EV 734/08

Nepredajné

ISSN 1335-3314

Tlač: OPS ÚLog S MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava

Na obálke: Na fotografii je zobrazená socha generála M. R. Štefánika od českého akademického sochára Bohumila Kafku, ktorá bola odhalená v Bratislave roku 1938 na mieste bývalého korunovačného vršku pri Dunaji.